

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

M-2918

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विक्रम सवंत)	Additional Particulars / Remark
अधिक मास महात्म्य	परशुराम धगव	दर्शन	पूर्ण	—	5/8	६०	मराठि	कागद				

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुचरणाभ्यां नमः ॥ ॥ जयजय नमो गणनायका ॥ गजवदना विघ्नहारका ॥ मंगळमूर्ति मंगळंकारका[1] ॥ सुखदायका दयाघना ॥ १ ॥ तूं सर्वेश्वर पूर्णकाम[2] ॥ भक्तकामनाकल्पद्रुम ॥ आरंभीं तुज करितां प्रणाम ॥ सकल कांम[3] पुरविसी ॥ २ ॥ ऐसी तुझी विशुद्ध कीर्ति ॥ श्रुती स्मृति पुराणें गाती ॥ म्हणोन आरंभीं तुज गणपती ॥ साष्टांग नमन करिताहें ॥ ३ ॥ तरी दयाळा कृपा करून ॥ निरसीं सकळ विघ्नांचे गण ॥ उत्तम कवितार्थ बुद्धि देऊन ॥ कामना पूर्ण करीं माझी ॥ ४ ॥ ऐसा प्रार्थिला गणपती ॥ आतां नमितों श्रीसरस्वती ॥ जे कवि जिव्हाग्रीं करूनि वसती ॥ रसाळ ग्रंथ बोलविते ॥ ५ ॥ आतां नमितों श्रीसद्गुरु ॥ जो परमानंदामृतसागरू ॥ जयाच्या कृपाकटाक्षें नरू ॥ भवाब्धिपारू पावत ॥ ६ ॥ आतां नमूं श्रीधूतपापेश्वर ॥ जो कुलस्वामी कृपासागर ॥ तैशीच कुलस्वामिणी सादर ॥ आर्यादुर्गा वंदितों ॥ ७ ॥ आतां नमितों कवि निर्मळ ॥ ज्याहीं रचिले ग्रंथ सोज्वळ ॥ आणि मातापित्रादिक जे वडिल ॥ तेहि सकळ वंदितों ॥ ८ ॥ आतां नमोजी पुरुषोत्तमा ॥ पुराणपुरुषा पूर्णकामा ॥ योगिजनमनोविश्रामा ॥ आत्मारामा स्वामिया ॥ ९ ॥ तूं अंज[4] अच्युत निरुपाधिक ॥ अनंतकोटी ब्रह्मांडनायक ॥ जगदुत्पत्तिस्थित्यंतकारक ॥ जगद्व्यापक जगद्गुरु ॥ १० ॥ तूं सकळ देवांचें दैवत ॥ कलाकाष्ठादिकालांतमा[5] अनंत ॥ तुजला जे कां शरण रिघत ॥ तयां कृतांत[6] बाधिना ॥ ११ ॥ तूं वेदशास्त्रांसी अगोचर ॥ तुझा नकळे कोणासी पार ॥ त्रिगुणातीत सच्चिदक्षर ॥ परात्पर परब्रह्म ॥ १२ ॥ त्वत्कृपा होतां अंध पांगुळ ॥ वेगें उल्लंघिती महा अचंळ[7] ॥ आणि मूकहि होती सुवाचाळ ॥ वांचस्पती[8] सारखे ॥ १३ ॥ तुझा गुणसमुद्र अनंत ॥ त्याचा न लागे कोणाहि अंत ॥ ऐसें असतां मी मूढ अत्यंत ॥ वर्णना प्रवृत्त जाहलों ॥ १४ ॥ हें तों माझें धार्ष्ट्य[9] तत्वतां ॥ परी तुझें तुजपुढें बोलतां ॥ काय पडेल मज न्यूनता ॥ अवघी सत्ता त्वत्कृपेची ॥ १५ ॥ कायावाचामनोभावेंसीं ॥ नमस्कारिती

१

१ कल्याण करणारा. २ परिपूर्ण आहेत मनोरथ ज्याचे. ३ मनोरथ. ४ जन्मरहित. ५ कलादिकालरूप. ६ यम. ७ पर्वत. ८ बृहस्पतीसारखे. ९ धीटपणा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जे तुजसी ॥ तया तूं प्रसन्न हृषीकेशी ॥ बुद्धि देसी उत्तम ॥ १६ ॥ ऐसें संत बोलती म्हणून ॥ भावें करितों तुज नमन ॥ तरी भगवंता कृपा करून ॥ ग्रंथरचना करवीं बा ॥ १७ ॥ असो व्यासें पाद्मीं एक ॥ आणि बृहन्नारदीयांत आणिक ॥ अधिकमासमाहात्म्य सुरेख ॥ गीर्वाणभाषें वर्णिलीं जीं ॥ १८ ॥ तयांचा काढूनि मथितार्थ ॥ सकळजनां समजे यथार्थ ॥ ऐसें महाराष्ट्रभाषें येथ ॥ यथामति वर्णितों ॥ १९ ॥ त्यांत होतां न्यूनाधिकता ॥ संतश्रोतीं क्षमिजे सर्वथा ॥ बाळ बोबडे बोल बोलतां ॥ मातापितरें आनंदती ॥ २० ॥ नैमिषारण्यामाजीं सूत ॥ शौनकादिऋषिजनांप्रत ॥ नानापुराणकथा विस्तृत ॥ नित्य नूतन सांगतसे ॥ २१ ॥ तों एकदां ते सर्व ऋषी ॥ विनयें विनविती सूतासी ॥ हे व्यासशिष्या तूं पुण्यराशी ॥ आणि भाग्यवान आहेस ॥ २२ ॥ व्यासकृपें तद्वचनाचें ॥ सकळ हार्द जाणसी साचें ॥ म्हणोन आम्ही सुव्यक्तवाचें ॥ तुजलागीं विनवितों ॥ २३ ॥ ह्या असार संसारांत ॥ सहस्रावधि श्रोतव्यें असत ॥ त्यांतून श्रेयस्कर थोडक्यांत ॥ सारभूत असेल जें ॥ २४ ॥ आणि परमानंदासी कारण ॥ संसाराब्धितारक पावन ॥ तें आम्हां ऋषिजनांलागुन ॥ सर्व विवरून सांगिजे ॥ २५ ॥ ऐसी ऋषींची ऐकोनि वाणी ॥ सूत म्हणे हो महामुनी ॥ मी केवळ विलोमज असोनी ॥ मजला तुम्ही प्रश्नितां ॥ २६ ॥ तस्मात् धन्य झालों निश्चित ॥ तरी व्यासापासून जें कां श्रुत ॥ तेंचि तुम्हांसी यथास्थित ॥ यथामति सांगतों ॥ २७ ॥ ब्रह्मनंदन नारदयोगी ॥ स्वेच्छें फिरतां फिरतां त्रिजगीं ॥ हिमाचलाच्या समीपभागीं ॥ बदरिकारण्यीं पावला ॥ २८ ॥ जें नारायणाचें स्थान ॥ परम पावन तपोवन ॥ जेथें गगनापर्यंत महान ॥ वृक्ष विस्तीर्ण पसरले ॥ २९ ॥ जयाची छाया घनदाट ॥ रविकिरणां नसे वाट ॥ नानालतांकुंज सदट ॥ ठायीं ठायीं शोभती ॥ ३० ॥ बदरी आम्रातक बेल ॥ फणस जंबू धात्री रसाल ॥ आणि खर्जूरादि वृक्ष विपुल ॥ सदा सफल पैं जेथें ॥ ३१ ॥ विष्णुपादोदकी पवित्र ॥ जेथें गंगा वाहे विचित्र ॥ पशुपक्ष्यादि जीव सर्वत्र ॥ निर्वैर जेथें

१ पद्मपुराणांत. २ दुसरें. ३ व्यासाचे वाणीचें. ४ हृद्गत (मार्ग). ५ स्पष्ट वाचेनें. ६ ऐकण्याला योग्य. ७ संकरजातीचा. ८ झुडूप. ९ मोठें. १० बोरी. ११ रातंबी. १२ जांभळी. १३ आंवळी. १४ आम्र. १५ विष्णूच्या पायांपासून झालेली.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्रीडती ॥ ३२ ॥ जेथें तेथें तुलसीवनें[१] ॥ शोभती पुष्पवृक्षांचीं काननें ॥ जाई जुई मालती सुमनें[२] ॥ प्रफुल्ल जेथें सर्वदा ॥ ३३ ॥ तपोधनांच्या पर्णकुटी ॥ जेथें शोभती गंगातटीं ॥ ठायीं ठायीं योगी हटी ॥ योगसाधना बैसले ॥ ३४ ॥ असंख्य सिद्धगण सतत ॥ परमानंदनिमग्न असत ॥ देवगणही आत्मसुखार्थ ॥ जेथें येऊनि राबती ॥ ३५ ॥ असो ऐशा त्या बदरीवनीं ॥ नरनारायणाच्या आश्रमस्थानीं ॥ विरिंचिसुत[३] नारदमुनी ॥ अकस्मात् पातला ॥ ३६ ॥ तों तेथें नारायणऋषी ॥ जितेंद्रिय महा तापसी ॥ परब्रह्म चिंतीत मानसीं ॥ तेजोराशि बैसलासे ॥ ३७ ॥ देव ऋषि मुनि सिद्धगण ॥ जया बैसले वेढून ॥ तया पाहतांचि ब्रह्मनंदन ॥ साष्टांग नमिता जाहला ॥ ३८ ॥ सर्वेचि जोडून करद्वय ॥ मधुरवाणी बोलता होय ॥ नारायणा तूं निष्काम[४] निष्क्रिय[५] ॥ परमेश्वर आहेसी ॥३९॥ तुज तपाचें कारण नाहीं ॥ परी तें करितोसि ये ठायीं ॥ हें लोकशिक्षार्थ आणि कांहीं ॥ असे मर्यादास्थापनार्थ ॥ ४० ॥ नातरी ह्या कलियुगांत ॥ एकेंचि केलेल्या पापें त्वरित ॥ ही मेदिनी बुडती समस्त ॥ आणि तरती पुण्यें एकाच्या ॥ ४१ ॥ पूर्वीं कृतादियुगांमाझारीं ॥ एककृत पापें कीं पुण्यें सारीं ॥ सर्वगत[६] होत निर्धारीं ॥ ऐसी स्थिती होती जी ॥ ४२ ॥ तैशा स्थितीचा केला लोप ॥ आतां ह्या कलींत पुण्य वा पाप ॥ कर्ताचि एक भोगितो आप[७] ॥ इतरां लेप[८] नव्हेचि ॥ ४३ ॥ तरी सर्वीं स्वयें पुण्य करावें ॥ हेंचि स्वकृतीनें सुचवावें ॥ यास्तव परोपकृतिस्वभावें[९] ॥ तप करीत बैसलासी ॥ ४४ ॥ ह्या असार संसारांत ॥ विषयासक्त प्राणी समस्त ॥ गृहधनदारापुत्रादिकांत ॥ लंपट झाले आहेती ॥ ४५ ॥ तयांचें जेणें कल्याण होई ॥ आणि हितकर असेल माझेंही ॥ ऐसें चित्तीं विचारूनि कांहीं ॥ सांगाया योग्य आहेस ॥ ४६ ॥ त्वन्मुखांतून कीजे श्रवण ॥ म्हणोन येथें आलों शरण ॥ उपकारप्रिय तूं भगवान ॥ ऐसें वेदही बोलतात ॥ ४७ ॥ तरी लोकोपकारार्थ ॥ कांहीं कथा सांगें मजप्रत ॥ जियेच्या श्रवणमात्रें खचित ॥ निर्भय स्थान लाभेल पैं ॥ ४८ ॥

---

१ वनें. २ पुष्पें. ३ ब्रह्मदेवाचा पुत्र नारद. ४ निरिच्छ. ५ क्रियारहित. ६ सर्वांनीं केलीं अशीं. ७ स्वतां. ८ संपर्क. ९ परोपकार स्वभावानें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऐसी नारदोक्तवाणी ऐकुनी ॥ अत्यानंदें नारायणमुनी ॥ भगवत्कथा पुण्यपावनी ॥ प्रेमें सांगूं लागला ॥ ४९ ॥ मध्यें मध्यें ब्रह्मनंदन ॥ शंका घेऊन करी प्रश्न ॥ सर्वांचि तयाचें समाधान ॥ नारायण करितसे ॥ ५० ॥ ऐसा क्रम बहु चालला ॥ तों प्रसंगें नारायण बोलला ॥ नारद पुरुषोत्तमाचा भला ॥ सर्वोपरि महिमा असे ॥ ॥ ५१ ॥ तें ऐकुनी ब्रह्मनंदन ॥ म्हणे देवा पुरुषोत्तमाभिधान ॥ तुवां कथिला तो देव कोण ॥ आणि काय माहात्म्य तयाचें ॥ ५२ ॥ तें मज कथीं विस्तारेंसी ॥ अत्यद्भुत वाटतें मानसीं ॥ ऐसें ऐकुनी नारायण ऋषी ॥ देवर्षीसी बोलत ॥ ५३ ॥ नारदा त्वां पुसिलें उत्तम ॥ तरी सांगतों ऐक वर्म ॥ पुरुषोत्तम ऐसें मासाचें नाम ॥ सहेतुक असे पैं ॥ ५४ ॥ तयाचा स्वामी कृपासागर ॥ पुरुषोत्तम होय साचार ॥ म्हणोन त्यासही ऋषीश्वर ॥ पुरुषोत्तम म्हणतात ॥ ५५ ॥ आणि त्या मासाचें व्रत ॥ भक्तीनें आचरतां यथास्थित ॥ पुरुषोत्तमदेव रमानाथ ॥ संतुष्ट होतो निर्धारें ॥ ५६ ॥ ऐसें नारायणें कथिलें ॥ तें ऐकुनी नारदें पुशिलें ॥ म्यां चैत्रादिक मास सगळे ॥ सेश्वर ऐकिले आहेत ॥ ५७ ॥ त्यांत पुरुषोत्तमाभिधान ॥ एकहि मास नाहीं जाण ॥ तरी पुरुषोत्तम हा कवण ॥ कैसा काय मास असे ॥ ५८ ॥ आणि ह्याचा स्वामी कृपानिधी ॥ पुरुषोत्तम झाला कैसा कधीं ॥ तैसेंचि तयाचें स्वरूप सविधि ॥ कैसें काय असे पैं ॥ ५९ ॥ आणि त्यांत कोणतीं कृत्यें करणें ॥ कोणतीं कैसीं दानें देणें ॥ जप पूजोपवासादि साधनें ॥ कैशीं कवणें करावीं ॥ ६० ॥ आणि तीं तैशीं करितां सर्व ॥ संतोषतो कोणता देव ॥ आणि तो कैसें काय अभिनव ॥ फल देतो कर्त्यासी ॥ ६१ ॥ हें आणि इतरहि कांहीं ॥ असेल तें सांग सर्वही ॥ दीनवत्सल साधु ते पाहीं ॥ न पुसिलें तेंहि कथितात ॥ ६२ ॥ नारायणा पृथ्वीवरुती ॥ परोपरीचे नर जे असती ॥ त्यांतून परभाग्यानुवर्ती ॥ ऐसे असती कित्येक ॥ ६३ ॥ एक सदा दारिद्र्यपीडित ॥ नित्यरोगी कित्येक असत ॥ एक मनीं पुत्र इच्छित ॥ परी त्यां प्राप्त नव्हेचि ॥ ६४ ॥ जड मूक अंध दांभिक ॥

१ नारद. २ लागलेंच. ३ नारदास. ४ खरोखर. ५ स्वामीसहित. ६ पुरुषोत्तमनामक. ७ चमत्कारिक. ८ दुसऱ्यावर अवलंबून राहाणारे.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विद्याहीन कुचैली एक ॥ नीच लंपट जर्जर नास्तिक ॥ तैसेचि कित्येक परसेवी ॥ ६५ ॥ नष्टाश आणि भग्नसंकल्प ॥ क्षीणसत्व[1] अत्यंत कुरूप ॥ कित्येकांचे अंगीं अमूप ॥ रोग होत कुष्ठादी ॥ ६६ ॥ एकां मातापित्यांचा वियोग ॥ इष्टमित्रांचा नाहीं संग ॥ स्वेष्टवस्तुवर्जित व्यंग ॥ ऐसेहि कित्येक होतात ॥ ६७ ॥ तरी ते जयाचे आचरणानें ॥ कीं पठणें किंवा श्रवणानें ॥ पुनश्च तैसे न होत कशानें ॥ तें मज सांगणें दयाळा ॥ ६८ ॥ वैधव्य आणि वंध्यता दोष ॥ हीनांग दुराधि[2] अशेष ॥ रक्तपित्त अपस्मार विशेष ॥ तैसेचि राजयक्ष्मादिक[3] जे ॥ ॥ ६९ ॥ ह्या सर्व दोषसमूहांनीं ॥ दुःखित ऐशा नरां पाहुनी ॥ मी अति दुःखित झालों म्हणोनी ॥ कृपा करी मजवरी ॥ ७० ॥ जैसें तोषेल मर्मांतरंग ॥ तैसें सविस्तर मजला सांग ॥ तूं सर्व तत्वांचा निधि अभंग ॥ सर्वज्ञ समर्थ आहेसी ॥ ७१ ॥ ऐसें देवर्षीचें वचन ॥ ऐकून बोले नारायण ॥ नारदा लोकहिताकारण ॥ उत्तम प्रश्न केलासी ॥ ७२ ॥ तरी श्रीकृष्णनाथें ॥ युधिष्ठिरासी कथिलें होतें ॥ तेंचि तुज मी सांगतों येथें ॥ एकाग्रचित्तें ऐकिजे ॥ ७३ ॥ दुर्योधनादि कौरव अशेष ॥ महाकपटी दुष्ट विशेष ॥ तयीं एकदां युधिष्ठिरास ॥ कपटद्यूतें फसविलें ॥ ७४ ॥ कपटपाशीं क्रीडा करून ॥ सर्वस्व घेतलें हिरावून ॥ राज्य भृत्य[4] वस्त्र कीं भूषण ॥ कांहींच नाहीं उरविलें ॥ ७५ ॥ शेवटीं प्रिया याज्ञसेनी[5] ॥ तीहि जिंकिली पणा लावुनी ॥ सर्वेची तियेसी ओढित आणुनी ॥ सभेमाजीं विटंबिलें ॥ ७६ ॥ आणि दुःशब्द बोलूनि नाना ॥ पांडवांची केली निर्भर्त्सना ॥ ती ऐकूनि सभ्यजन माना ॥ खालीं घालूनि बैसले ॥ ७७ ॥ कोणी कांहीं न करी भाषण ॥ द्रौपदी झाली अति दीन ॥ तैं श्रीकृष्णें गुप्त येऊन ॥ रक्षण केलें तियेचें ॥ ७८ ॥ मग ते धर्मादि पंडुसुत ॥ राज्य टाकूनियां समस्त ॥ अत्यंतदुःखें कृष्णेसंहित[6] ॥ वनवासार्थ चालिले ॥ ७९ ॥ वनोपवनें अतिक्रमुनी ॥ जाऊन राहिले काम्यकवनीं ॥ अरण्यवासी जैसे मुनि ॥ तैसे झाले तत्काळ ॥ ८० ॥ अंगावरी नाहीं वसन ॥ करित वल्कलें[7]

१ निर्बल. २ वाईट रोगादिकांपासून होणारी मनोव्यथा. ३ क्षयरोगादिक. ४ सेवक. ५ द्रौपदी. ६ द्रौपदीसहित. ७ वस्त्र.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

परिधानं[1] ॥ कंदमूलफलांचें अशनं[2] ॥ रात्रीं शयन भूमीवरी ॥ ८१ ॥ कमंडलूचें जलपात्र ॥ द्रव्यलेश नसे अणुमात्र ॥ दैवगति अत्यंत विचित्र ॥ काय सांगूं नारदा ॥ ८२ ॥ असो ऐसे ते पंडुसुत ॥ द्रौपदीसह काम्यकवनांत ॥ नाना दुःखांचे अनुभवा घेत ॥ काल क्रमीत राहिले ॥ ८३ ॥ पुढें एकदां द्वारकाधीश ॥ सवें घेऊनि मुनिगणास ॥ दुःखित पांडवां भेटावयास ॥ काम्यकवनास पातला ॥ ८४ ॥ तया पाहतांक्षण ते पांडव ॥ परमानंदें उठले सर्व ॥ प्राणागमनें देह सजीव ॥ होऊनि जैसें उठावें ॥ ८५ ॥ सर्वेचि धर्म भीम अर्जुन ॥ पुढें धांवले तिघेजण ॥ प्रेमभरें श्रीकृष्णालागून ॥ अनुक्रमें आलिंगिलें ॥ ८६ ॥ नंतर नकुळसहदेवांनीं ॥ मस्तक ठेविलें कृष्णचरणीं ॥ गहिंवरोनी याज्ञसेनी[3] ॥ पायां पडली तत्क्षण ॥ ८७ ॥ तों त्या पांडवांची दुःखदशा ॥ आणि द्रौपदी झाली बहु कृशा ॥ ऐसें पाहूनि द्वारकाधीशा ॥ दुःख अत्यंत जाहलें ॥ ८८ ॥ आणि कौरवांच्या नाशालागुन ॥ चित्तीं चेतविला क्रोधाग्न ॥ आरक्त झाले दोन्ही नयन ॥ तप्त लाहगोल जैसे ॥ ८९ ॥ भालपटीं पडल्या आंठी ॥ अत्यंत वक्र झाल्या भ्रुकुटी ॥ कल्पांतकाळींचा घोर धूर्जटी[4] ॥ तैसा जगजेठी जाहला ॥ ९० ॥ करकरां दांत खाऊन ॥ महाकाळसा उठला तत्क्षण ॥ अग्निज्वाळांपरि मुखांतून ॥ ऊष्ण श्वास चालले ॥ ९१ ॥ तें कृष्णाचें भयानक रूप ॥ पाहूनि सर्व भ्याले उमोपं[5] ॥ अंगीं सुटला थरथर कंप ॥ कर्तव्य कांहीं सुचेना ॥ ९२ ॥ तैं धर्मादिकीं अर्जुनाला ॥ सुचवितांक्षणीं तो उठला ॥ हस्त जोडूनि श्रीकृष्णाला ॥ अति विनयें प्रार्थित ॥ ९३ ॥ म्हणे हे कृष्णा रुक्मिणीकांता ॥ देवदेवा जगन्नाथा ॥ तूं सकळजगाचा त्राता[6] ॥ भक्त कैवारी आहेस ॥ ९४ ॥ आणि मी तो तुझा भक्त पाहीं ॥ जगाबाहेर राहात नाहीं ॥ जगाचा नाश होतां मीही ॥ नाश पावेन निश्चयें ॥ ९५ ॥ जयाच्या केवळ दृष्टिपातेंसी ॥ ब्रह्माही जाय विलयासी ॥ तयाच्या कोपें जगाची कैशी ॥ काय कीं स्थिती होईल ॥ ९६ ॥ याचा अंतरीं विचार करी ॥ दुष्ट कोप शीघ्र आवरीं ॥ त्वंद्विधांच्या[7] कोपें सत्वरीं ॥ जगत्प्रलय होईल ॥ ९७ ॥ देवा तूं सर्वज्ञ परमेश्वर ॥ सर्वमांगल्यबीज[8] परिकर ॥ त्वांचि हें सकळ चराचर ॥ स्वयें सृंजिलें[9] असें पैं ॥ ९८ ॥ तरी

१ धारण. २ भक्षण. ३ द्रौपदी. ४ रुद्र. ५ पुष्कळ. ६ रक्षण करणारा. ७ तुझ्यासारख्यांच्या. ८ सर्व कल्याणाचें बीज. ९ उत्पन्न केलें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ह्या स्वकृत जगालागुन ॥ कैसा संहारिसी आपण ॥ एकें अपराध केला म्हणून ॥ दुजासि कोण शासील ॥ ९९ ॥ कीं मशक देती बहु त्रास ॥ म्हणोन त्यांचा कराया नाश ॥ आपुल्या राहात्या मंदिरास ॥ कोण पुरुष जाळील ॥ ॥ १०० ॥ अंतरीं पाहे विचारून ॥ तूं सर्ववेत्ता भगवान ॥ मी अनाथ पामर हीन दीन ॥ चरणीं शरण रिघताहे ॥ १ ॥ एवं प्रार्थूनियां सादर ॥ अर्जुनें केला नमस्कार ॥ तैं तो भक्तवत्सल शार्ङ्गधर ॥ प्रेमपुरें थबथबला ॥ ॥२॥ आणि समूळ कोप निरसून ॥ सौम्य झाला चंद्रासमान ॥ ऐसा तयासी विलोकून ॥ पांडव पूर्ण आनंदले ॥ ॥ ३ ॥ आणि प्रेमें वंदूनि हरिचरण ॥ मग वंदिले सर्व मुनिगण ॥ आसनपाद्यादि समर्पून ॥ केलें पूजन सर्वांचें ॥ ४ ॥ आणि कंदमूळ फलादिक ॥ प्रेमें समर्पिलीं अनेक ॥ बहुकाळें भेटला जगन्नायक ॥ तैंचें कौतुक काय सांगूं ॥ ५ ॥ मग ते धर्मादिक पांडव ॥ कृष्णासन्निध बैसले सर्व ॥ तयांसी आश्वासाया केशव ॥ गोष्टी सांगूं लागला ॥ ६ ॥ तेव्हां युधिष्ठिर कृष्णाप्रत ॥ स्वहितार्थ आणि परहितार्थ ॥ नारदा तूं प्रश्निलें सांप्रत ॥ ऐसेंचि प्रश्निता जाहला ॥ ७ ॥ तयावरी रुक्मिणीरमण ॥ रायासी उत्तर दे आपण ॥ तें कथानक पुण्यपावन ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल ॥१०८॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपाद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ प्रथमाध्याय मधुर हा ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति प्रथमाध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ पूर्वाध्यायींचें कथानुसंधान ॥ धर्में कृष्णासी केला प्रश्न ॥ आतां त्यावरी रुक्मिणी रमण ॥ उत्तर दे तें ऐकिजे ॥ १ ॥ कृष्ण म्हणे गा युधिष्ठिरा ॥ तूं मज प्रश्न केलासी खरा ॥ परी याचें उत्तर द्याया जरा ॥ क्लेश अंतरा वाटती ॥ २ ॥ येथींचा विषय अति गुप्त ॥ ऋषींसिही कदा नव्हे प्राप्त ॥ दारा पुत्र बंधु कीं आप्त ॥ यांसीहि अप्राप्त निश्चयें ॥ ३ ॥ तथापि तूं मद्भक्त परम ॥ म्हणोन मज वाटती श्रम ॥ यास्तव आतां यथानुक्रम ॥ सांगतों ऐकें साचार ॥ ४ ॥ चैत्रादिक जे सर्व मास ॥ कलां[1] काष्ठां[2] लव घटी पक्ष ॥ मुहूर्त याम रात्रि प्रदोष ॥ ऋतु अयनें संवत्सरें ॥ ५ ॥ आणि युगादि परार्धांत वरी ॥ जे अन्यहि कालभाग निर्धारीं ॥ वापी कूप पल्वलं[3] झरी ॥ ह्रदं[4] सरिता समुद्र ॥ ६ ॥ लता औषधि वनस्पति द्रुम ॥ त्वक्सारपादप आराम[5] ॥ वनें उपवनें पुरें ग्राम ॥ आणि पर्वत इत्यादिक जे ॥ ७ ॥ ते सकळहि मूर्तिमंत ॥ स्वस्वगुणीं पूजिले जात ॥ त्या सर्वांचेहि स्वामी असत ॥ म्हणोनि सतत पूजिजेती ॥ ८ ॥ त्यांत स्वामीवर्जित आणि ॥ अपूज्य ऐसा नाहींच कोणी ॥ उत्तम फळ देती म्हणोनी ॥ स्वस्वाधिकारीं पूजिजेत ॥ ९ ॥ स्वस्वामीचा आश्रय त्यांस ॥ तेणें पावोनी सौभाग्यास ॥ जगामाजी शोभत अशेष ॥ तों एक विशेष वर्तलें ॥ १० ॥ कदाचित् अधिक महिना ॥ उत्पन्न झाला पांडुनंदना ॥ तया पाहूनी लोक नाना ॥ दूषणें ठेवूं लागले ॥ ११ ॥ म्हणती अहो हा मलमास ॥ कोणीहि सहाय नाहीं यास ॥ निंद्य अनर्ह[6] नीच निःशेष ॥ रविसंक्रांतिहीन असे ॥ १२ ॥ हा निखिल जगाचा मळ ॥ म्हणोनी अस्पृश्य जाणा केवळ ॥ यासी शुभकार्यार्थ सकळ ॥ अशुभ म्हणोनी वर्जिती ॥ १३ ॥ ऐसी सर्वीं केली भर्त्सना ॥ ती ऐकतां तो अधिक महिना ॥ परमदुःखें विलपत नाना ॥ चिंताग्रस्त जाहला ॥ १४ ॥ आणि म्हणे हाय हाय ॥ कटकटा हें केलें काय ॥ आतां धरूं कोणाचे पाय ॥ कांहीं उपाय सुचेना ॥ १५ ॥ ऐसें बोलत मूर्छित पडला ॥ पुनश्च धैर्य धरोन उठला ॥ तों अंतरीं उपाय सुचला ॥ शरण जावें हरीस ॥ १६ ॥ मग राया तो अधिकमास ॥ वेगें पावला वैकुंठास ॥ जेथें मी प्रत्यक्ष जगदीश ॥ वसत असें सर्वदा ॥ १७ ॥

१ एक पळाचा तिसरा भाग. २ अठरा निमिष म्ह० एक काष्ठा. ३ सांचलेल्या पाण्याचीं डबकीं. ४ डोह. ५ बगीचा. ६ अयोग्य.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मग अंतर्गृहीं प्रवेशुनी ॥ हरीसी पाहे न्याहाळुनी ॥ तों रत्नखचित सिंहासनीं ॥ बैसला असे आनंदें ॥ १८ ॥
ऐसा तया पाहूनि सत्वर ॥ दंडवत घातला नमस्कार ॥ सर्वेचि जोडूनि दोन्ही कर ॥ सादर उभा राहिला ॥ १९ ॥
आणि दुःखें आसवें गाळित ॥ गहिवरोनी बोले कांपत ॥ म्हणे देवा तूं जगन्नाथ ॥ कैसा स्वस्थ बैसलासी ॥ २० ॥
मी पामर अनाथ कृपण ॥ माझें कां न करिसी रक्षण ॥ तूं असूनि करुणा[1]घन ॥ मज कीं ऐसा उपेक्षिसी ॥ २१ ॥
मी निराश्रित असें म्हणोनी ॥ सर्वजनीं मजलागुनी ॥ मलमास ऐसें नाम ठेवुनी ॥ एकीकडे झुगारिलें ॥ २२ ॥
माझी अत्यंत दुर्दशा झाली ॥ ही तूं पाहात असतां वहिली ॥ तव दयाळुता कोठें गेली ॥ आज कां केली कठोरता ॥ २३ ॥ गजेंद्रें भाकितां करुणा स्वरें ॥ तया धांवोनि रक्षिलें त्वरें ॥ तैसें आजि मज कां बरें ॥ न रक्षिसी दयाळा ॥ २४ ॥ आतां मी झालों निराश ॥ ऐसें बोलून तो मलमास ॥ दुःखासवें ढाळित विशेष ॥ पुढें तटस्थ राहिला ॥ २५ ॥ तेव्हां श्रीवैकुंठनाथ ॥ कृपें कळवळोन अत्यंत ॥ म्हणे वत्सा तूं सांप्रत ॥ शोक किमर्थ करितोसी ॥ २६ ॥ तुज अंतरीं काय दुःख ॥ तें मज सांगे सकळीक ॥ त्यांतून तुज काढितों देख ॥ आतां शोक करूं नको ॥ २७ ॥ एकदां मज शरण येई ॥ तया पुनश्च दुःख नाहीं ॥ ऐसें असतां तूं ये ठायीं ॥ येऊन किमर्थ रडतोसी ॥ २८ ॥ अरे हें माझें वैकुंठस्थान ॥ केवळ आनंदाचें सदन ॥ येथें नाहीं शोक जरा मरण ॥ ऐसें असतां साचार ॥ २९ ॥ येथें येऊन शोक करिसी ॥ म्हणोन आश्चर्य सकळांसी ॥ तरी आतां दुःख काय तुजसी ॥ तें तूं मजसी सांगपां ॥ ३० ॥ ऐसें हरीचें ऐकतां भाषित ॥ मलमास झाला अति हर्षित ॥ म्हणे देवा तुजला जगांत ॥ अज्ञात ऐसें काय असे ॥ ३१ ॥ तूं सर्वज्ञ ब्रह्मांडनायक ॥ सर्वदृक्[2] सर्वसाक्षी एक ॥ आकाशा-परी विश्व सकळिक ॥ व्यापून राहिला आहेसी ॥ ३२ ॥ हीं चराचर भूतें सर्वही ॥ व्यवस्थें राहती तुज कूटस्था-ठायीं ॥ तुज विरहित अन्य कांहीं ॥ जगामाजी नाहींच ॥ ३३ ॥ ऐसा तूं असतां भगवंता ॥ अजाण्यापरी पुससी सर्वथा ॥ तरी आतां माझी व्यथा ॥ सांगतों तत्वतां ऐकिजे ॥ ३४ ॥ निमेष काष्ठा कला क्षण ॥ घटि मुहूर्त[3]

१ दयेनें भरलेला, मेघासारखा. २ सर्वद्रष्टा, सर्व पहाणारा. ३ दोन घडींचें नांव.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यामं दिन ॥ पक्ष मास ऋतु अयन ॥ आणि वर्ष इत्यादि जे ॥ ३५ ॥ यांस स्वामी असती म्हणोनी ॥ स्वस्वामींच्या अधिकारांनीं ॥ निर्भय ऐसे ह्या त्रिभुवनीं ॥ सदा आनंदें वर्ततात ॥ ३६ ॥ आणि मी तों निराश्रित पाहीं ॥ मज नाम आणि धनी नाहीं ॥ म्हणोन ते शुभ कार्याविषयीं ॥ माझा त्याग करितात ॥ ३७ ॥ जेंवी विधवा नारी अनाथ ॥ तियेसी न घेती शुभ कार्यांत ॥ अशुभ म्हणोनि व्यवहारांत ॥ मुख न पहात तियेचें ॥ ३८ ॥ तेवींच झाली माझी स्थिती ॥ हा मलमास निषिद्ध अती ॥ ऐसें सकळ जन बोलती ॥ दुःख किती काय सांगूं ॥ ३९ ॥ यास्तव आतां द्यावा प्राण ॥ हेंचि इच्छितें माझें मन ॥ निंद्यपणें वांचणें आपण ॥ याहूनि मरण श्रेष्ठ वाटे ॥ ४० ॥ सर्वांग जळत आहे ज्याचें ॥ तयासी निद्रासुख कैंचें ॥ याहूनि अन्य सांगावयाचें ॥ उरलें नाहीं कांहींच ॥ ४१ ॥ देवा तूं परदुःखासहिष्णु[२] ॥ लोकोपकारप्रिय विष्णु ॥ आहेसी दुष्टलोकजयिष्णु[३] ॥ वेदीं प्रसिद्ध असे ॥ ४२ ॥ तरी तूं त्या निजधर्मासी ॥ पाहूनि सम्यक्[४] विचारेंसी ॥ जैसें येईल तुझ्या मनासी ॥ तैसें करीं भगवंता ॥ ४३ ॥ वारंवार पामरजनानें[५] ॥ समर्थासी काय सांगणें ॥ तूं न रक्षिसी तरी मरणें ॥ हेंचि उचित मज आतां ॥ ४४ ॥ ऐसें बोलूनि मलमास ॥ तेथेंच पडला कासावीस ॥ तया पाहूनि सर्व लोकांस ॥ बहु आश्चर्य जाहलें ॥ ४५ ॥ तेव्हां हरीस आली दया ॥ सन्निध गरुड होता तया ॥ मलमासास उठवावया ॥ नेत्रसंकेतें सुचविलें ॥ ४६ ॥ तैं त्या गरुडें पंखेंकरून ॥ हलुहलु घातिला पवन[६] ॥ तेणें तो सावध होऊन ॥ बोलला वचन हरीसी ॥ ४७ ॥ देवा तूं करतोसी उपचार ॥ परी हे न रुचती साचार[७] ॥ तूं जगत्कर्ता जगदीश्वर ॥ म्हणोन शरण आलोंसे ॥ ४८ ॥ तरी टाकूनि अन्य काज ॥ त्राहि[८] त्राहि त्राहिच मज ॥ शरणागताची उपेक्षा तुज ॥ योग्य नव्हे समर्था ॥ ४९ ॥ तथापि देवा तूं सांप्रत ॥ माझी उपेक्षा करिसी किमर्थ ॥ ऐसें बोलूनि थरथर कांपत ॥ विलाप करित पडिन्नला ॥ ५० ॥ तैं त्या मलमासासी श्रीधर ॥ म्हणे वत्सा ऊठ ऊठ वर ॥

---

१ प्रहर. २ दुसऱ्याचें दुःख ज्यास सहन होत नाहीं असा. ३ दुष्ट लोकांस जिंकणारा. ४ उत्तम. ५ गरिबानें. ६ वायु. ७ खरोखर. ८ रक्षीं.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तुझें कल्याण होईल सत्वर ॥ विषाद करूं नकोची ॥ ५१ ॥ बा तुझें हें दुःख अनिवार्य ॥ असे यांत नाहीं संशय ॥ परी यावर एक उपाय ॥ सुचला असे अंतरीं ॥ ५२ ॥ तरी मजसंगें येईं त्वरित ॥ चल जाऊं गोलोकाप्रत ॥ तेथें जो कां गोलोकनाथ ॥ पुरुषोत्तम वसताहे ॥ ५३ ॥ तो साक्षात् द्विभुज मुरलीधर ॥ श्रीकृष्ण भगवान् परमेश्वर ॥ देवांचाही देव परिकर ॥ मजहूनही श्रेष्ठ असे ॥ ५४ ॥ तयाची सुंदर स्वरूपस्थिती ॥ येथें काय सांगूं तुजप्रती ॥ तुवां प्रत्यक्ष देखिल्यावरुती ॥ समाधान होईल ॥ ५५ ॥ तो सर्वबीज सर्वाधार ॥ निरीहैं निर्गुण निर्विकार ॥ स्वेच्छामय सत्य अक्षर ॥ परात्पर परमात्मा ॥ ५६ ॥ सकळश्रुति निगमागम ॥ जयास म्हणती परब्रह्म ॥ तोच तो प्रभू परिपूर्णतम ॥ पुरुषोत्तम आहे पैं ॥ ५७ ॥ यास्तव तेथें जाऊं आपण ॥ पुरुषोत्तमाचे धरूं चरण ॥ तो तुझें हें दुःख संपूर्ण ॥ हरील जाण निश्चयें ॥ ५८ ॥ ऐसें बोलोनियां श्रीपती ॥ मलमासास धरूनि हातीं ॥ वैकुंठाहून गोलोकाप्रती ॥ सत्वर जाता जाहला ॥ ५९ ॥ श्रीकृष्ण म्हणे युधिष्ठिरासी ॥ गोलोक तो काय म्हणसी ॥ तरी तयाची स्थिती तुजसी ॥ सांगतों ऐकें समग्र ॥ ६० ॥ पूर्वी प्रळयीं अति निर्मळ ॥ कोटिसूर्याहूनि तेजाळ ॥ ज्योतिस्वरूपमात्र केवळ ॥ असतें झालें एकचि ॥ ६१ ॥ तें सकळ विश्वासी कारण ॥ स्वेच्छामय विभूचें तेज जाण ॥ अनंत विशाळ नित्य उल्बण ॥ ऐसें असे साचार ॥ ६२ ॥ तये तेजाभीतर देख ॥ सुंदर असती तीन लोक ॥ त्यांत जो सर्वोपरी एक ॥ तोच गोलोक जाणिजे ॥ ६३ ॥ तो परब्रह्माऐसा शाश्वत ॥ तीन कोटी योजनें विस्तृत ॥ मंडलाकृति परमाद्भुत ॥ तेजस्वरूप विशाळ ॥ ६४ ॥ रत्नभूमिमय विचित्र ॥ योगियांसहि अदृश्य पवित्र ॥ महावैष्णवजनांची मात्र ॥ गति होय तये लोकीं ॥ ६५ ॥ आणि ईश्वरें योगबळेंसी ॥ अंतरिक्ष धरिलें असे त्यासी ॥ आधि व्याधि जरा मृत्यु विवशी ॥ तेथें नसती कदाच ॥ ६६ ॥ नानाविध रत्नखचित ॥ असंख्य मंदिरें तेथें असत ॥ तयीं तो गोलोक अत्यंत ॥ सुशोभित दिसताहे ॥ ६७ ॥

१ गोलोकाचे स्वरूप पुढें सांगितलें आहे. २ सुंदर. ३ सर्वांचें उत्पत्तिस्थान. ४ निरिच्छ. ५ प्रखर. ६ सर्वांत वर. ७ निरंतर असणारा. ८ मनोव्यथा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आणि गोलोकाखालीं दूर ॥ पन्नास कोटि योजनांवर ॥ दक्षिण सव्य बाजूंसि सुंदर ॥ दोन लोक आहेत पैं ॥ ॥ ६८ ॥ त्यांत दक्षिण भागीं जो एक ॥ तोचि जाण वैकुंठलोक ॥ तयाचा विस्तार अति सुरेख ॥ एक कोटि योजनें ॥ ६९ ॥ आणि तये लोकीं जे वसती ॥ ते सर्वही वैष्णव असती ॥ विष्णुसमान तयांची स्थिती ॥ भिन्नाकृति नाहींच ॥ ७० ॥ चतुर्भुज घनसांवळे ॥ पीतांबरधारी तेजागळे ॥ शंख चक्र गदा कमळें ॥ हातीं असती सर्वांचे ॥ ७१ ॥ आणि तेथींच्या स्त्रिया सकळ ॥ लक्ष्मी ऐशा असती सोज्वळ ॥ ऐसा तो वैकुंठ निर्मळ ॥ असे जाण राजेंद्रा ॥ ७२ ॥ तयाचे डावीकडे दूर ॥ शिवलोक शोभतो सुंदर ॥ एक कोटी योजनवर ॥ असे विस्तार तयाचा ॥ ७३ ॥ तेथींची स्थिती पाहतां सतत ॥ पार्षदगणचि सर्व वसत ॥ सकळहि ते भाग्यवंत ॥ भिये कृतांत तयांसी ॥ ७४ ॥ जैसा साक्षात् उमारमण ॥ तैसेच दिसती संपूर्ण ॥ शूल पट्टिश देदीप्यमान ॥ हातीं तीक्ष्ण विराजती ॥ ७५ ॥ सर्वांगीं शुद्ध भस्माची उटी ॥ नागयज्ञोपवीत कंठीं ॥ अर्धचंद्रचकोर ललाटीं ॥ कांसे लंगोटी सर्वांचे ॥ ७६ ॥ आणि ते सर्वही गंगाधर ॥ त्रिनयनयुक्त मनोहर ॥ एवं तो शिवलोक सुंदर ॥ आणि पवित्र आहे पैं ॥ ७७ ॥ कृष्ण म्हणे राया ऐक ॥ जो तेजरूप कथिला गोलोक ॥ तयाचे अभ्यंतरीं एक ॥ ज्योति आहे सुंदर ॥ ७८ ॥ ती परमानंदासी कारण ॥ परात्पर नित्य निरंजन ॥ सकळ योगी तियेचें ध्यान ॥ ज्ञानदृष्टीं करितात ॥ ७९ ॥ तये ज्योतीचे मध्यवर्ती ॥ मनोहर आहे दिव्यमूर्ती ॥ तयेच्या सौंदर्या नाहीं मिती ॥ किशोरवय शोभत ॥ ८० ॥ इंदीवरदलसमान ॥ सर्वांग शोभे श्यामवर्ण ॥ नवपंकजा ऐसे अरुण ॥ नेत्रकोण विराजती ॥ ८१ ॥ कोटिशारदपूर्णेंदु ऐसें ॥ मुखकमल प्रसन्न दिसे ॥ धनुष्या ऐशा वक्र विशेषें ॥ भ्रुकुटी दोन्ही विराजती ॥ ८२ ॥ रत्नखचित किरीट शिरीं ॥ कर्णीं कुंडलें दिसती साजिरीं ॥ श्रीवत्सलांच्छन शोभे उरीं ॥ कटकें करीं चमकती ॥ ८३ ॥ कंठीं कौस्तुभ तेजागळा ॥ गळां विलसे वनमाळा ॥ सुंदर कस्तुरीचा टिळा ॥

१ एक कोटी योजनपर्यंत. २ यम, काल. ३ पार्वतीपती. ४ मध्यभागीं. ५ प्रमाण, इयत्ता. ६ बालवय. ७ निळ्या कमळाच्या पत्राप्रमाणें. ८ आरक्त. ९ शरत्कालींच्या कोट्यावधि पूर्णचंद्रांप्रमाणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रुंद कपाळीं विराजे ॥ ८४ ॥ बावन्नकशी तप्त सुवर्ण ॥ तैसें कांसे पीतवसन[1] ॥ रत्नखचित देदीप्यमान ॥ मेखला[2]
शोभे तयावरी ॥ ८५ ॥ दिव्य पाचूंचे गाभे सतेज ॥ तैसे दिसती दोन्ही भुज ॥ रत्नजडित तेजःपुंज ॥ मुरली
हातीं धरिली असे ॥ ८६ ॥ सर्व लावण्याचें निधान ॥ किती तयांचें करूं वर्णन ॥ कोट्यानुकोटी मीनकेतन[3] ॥
कुर्वंडी करून टाकावे ॥ ८७ ॥ ऐशी ती दिव्य किशोरमूर्ती ॥ गोलोकींच्या तेजांत निरुती ॥ रत्नसिंहासनावरुती ॥
बैसली असे आनंदें ॥ ८८ ॥ तोचि परंज्योति परंधाम ॥ तोचि कृष्ण पुरुषोत्तम ॥ आणि तयासचि परिपूर्णतम ॥
परब्रह्म म्हणतात ॥ ८९ ॥ तो वस्तुतः निर्विकार ॥ निरीहँ[4] निरंजन सर्वाधार ॥ स्वेच्छामय सत्य परात्पर ॥ स्व-
तंत्र आद्य अव्यक्त ॥ ९० ॥ तो सर्व सिद्धिस्वरूप एक ॥ सर्व सिद्धेश सिद्धिदायक ॥ मंगळरूप मंगळकारक ॥
मायातीत परिपूर्ण ॥ ९१ ॥ तो आदिमध्यावसानहीन ॥ पुराणपुरुष विश्वकारण ॥ विश्वव्यापक विश्वपाळण ॥
विश्वहरण विश्वातीत ॥ ९२ ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडनायक ॥ अनंतमायाचक्रचाळक ॥ अज्ञानगाढांधकारांतक[5] ॥
मोक्षस्वरूप सनातन ॥ ९३ ॥ क्षराक्षर पर अव्ययाच्युत ॥ षड्गुणैश्वर्यसदालंकृत ॥ षड्दर्शन प्रतिपादित ॥
षडूर्मिवर्जित सर्वमय ॥९४॥ वेदरूप वेदजनक ॥ वेदप्रिय वेदोद्धारक ॥ वेदस्तव्य वेदस्थापक ॥ वेदरक्षक शरण्य[6] ॥
॥ ९५ ॥ वेदमार्गप्रवर्तक आद्य ॥ वेदवेदांगँप्रतिपाद्य ॥ वेदशिरोभागसंवेद्य[7] ॥ शुद्ध शांत परमात्मा ॥ ९६ ॥
आणि तो निर्गुण निर्विकार ॥ तयासी कांहींच ना आकार ॥ सच्चिदानंदात्मक साचार ॥ ऐसाचि असे केवळ ॥
॥ ९७ ॥ परी कराया लोककल्याण ॥ पूर्वप्रकारें साकार सगुण ॥ पुरुषोत्तमरूप आपण ॥ स्वेच्छें धरून राहिला
असे ॥ ९८ ॥ श्रीकृष्ण म्हणे धर्मालागुन ॥ पूर्वानुसंधाना देईं मन ॥ श्रीविष्णु मलमासासी घेऊन ॥ गोलोका
जाता जाहला ॥ ९९ ॥ पुढें जातां जातां दूरवर ॥ मध्यप्रदेशीं पोंचला सत्वर ॥ तों दुरूनचि भगवन्मंदिर ॥ अति
सुंदर देखिलें ॥ १०० ॥ तें मणिस्तंभीं सुशोभित उत्तम ॥ तयामाजी श्रीपुरुषोत्तम ॥ बैसला असोनि तयाचें

१ पीतांबर. २ दाब, कमरपट्टा. ३ मदन. ४ निरिच्छ. ५ अज्ञानरूप निबिड अंधकाराचा नाश करणारा. ६ रक्षण करण्याविषयीं समर्थ. ७ उपनिषद्भागांनीं ज्याचें स्वरूप जाणलें जातें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनुपम ॥ तेज सर्वत्र फांकलेंसे ॥ १ ॥ तेणें तेजें श्रीविष्णूचे डोळे ॥ दिपवोन तत्काळ मिटले ॥ मागुती हळूच उघडूनि बळें ॥ पुढें गमन आरंभिलें ॥ २ ॥ पाठीं घालून मलमासास ॥ तयासह तो वैकुंठेश ॥ मंद मंद चालतां सहर्ष ॥ महाद्वारास पातला ॥ ३ ॥ तों द्वारपाळीं उठोनि तत्क्षण ॥ प्रेमें वंदिले तयाचे चरण ॥ मग त्या मासासहवर्तमान ॥ मंदिरांत विष्णु प्रवेशला ॥ ४ ॥ तों पुरुषोत्तम परंज्योति ॥ श्यामसुंदर किशोरमूर्ती ॥ रत्नसिंहासनावरुती ॥ बैसला असे आनंदें ॥ ५ ॥ तया पाहतांचि रमारमण ॥ आनंदें वंदूनि तच्चरण ॥ सर्वेचि हस्तद्वय जोडून ॥ स्तुति करिता जाहला ॥ ६ ॥ तों उठूनि पार्षदगणीं ॥ श्रीविष्णुसी सत्कारुनी ॥ रत्नसिंहासन आणुनी ॥ बैसावया दीधलें ॥ ७ ॥ मग पुरुषोत्तमें तयासी ॥ कथिलें आसनीं बैसावयासी ॥ तैं तो विष्णु बहु विनयेंसी ॥ वरी बैसता जाहला ॥ ८ ॥ आणि तयापाठीं मलमास ॥ नेत्रीं अश्रु ढाळीत विशेष ॥ थरथर कांपत करद्वयास ॥ जोडूनि उभा राहिला ॥ ९ ॥ ऐसें श्रीकृष्णें धर्मालागुनी ॥ कथियेलें काम्यकवनीं ॥ एवं साक्षात् नारायणमुनी ॥ नारदासी कथिता जाहला ॥ ११० ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपाद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ द्वितीयाध्याय मधुर हा ॥ १११ ॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति द्वितीयाध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणशाय नमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायीं वृत्तांत विशेष ॥ मलमासासहित रमेश[1] ॥ गोलोकीं जाऊनि पुरुषोत्तमास ॥ वंदूनि तेथें बैसला ॥ १ ॥ श्रीकृष्ण म्हणे युधिष्ठिरासी ॥ राया ऐकें पुढील कथेसी ॥ मग तो पुरुषोत्तम[2] मलमासासी ॥ पाहूनि विष्णूसी प्रश्नित ॥ २ ॥ म्हणे विष्णो हा आणिला कोण ॥ काय ह्याचें नामाभिधान ॥ हा रडतो काय म्हणोन ॥ कोणतें दुःख ययासी ॥ ३ ॥ अरे ह्या माझ्या गोलोकांत ॥ कवणाहि दुःख नव्हे प्राप्त ॥ येथें वसती ते सतत ॥ परमानंदीं निमग्न ॥ ४ ॥ स्वप्नामाजींहि ह्या ठायीं ॥ दुर्वार्ता ऐकूं येत नाहीं ॥ मग प्रत्यक्ष दुःखी तो पाहीं ॥ कोठूनियां असणार ॥ ५ ॥ ऐसें असतां हा सांप्रत ॥ माझे पुढें थरथर कांपत ॥ नेत्रीं दुःखाश्रु गाळित ॥ कां कीं उभा राहिला ॥ ६ ॥ तें ऐकून रमारमण[2] ॥ पुरुषोत्तमासी[3] बोले वचन ॥ म्हणे देवा हा अधिमास[4] दीन ॥ दुःखी निमग्न झाला असे ॥ ७ ॥ यास्तव हा आणिला येथें ॥ तरी निरसीं सर्व दुःखातें ॥ याचें मुख्य दुःख काय तें ॥ सांगतों ऐकें समग्र ॥ ८ ॥ कला[5] काष्ठा[6] घडी दिन पक्ष ॥ मास ऋतु अयन वर्ष ॥ औषधी द्रुम ग्राम अशेष ॥ गिरी कूप नदी इत्यादि जे ॥ ९ ॥ त्या सर्वांचेही स्वामी असत ॥ म्हणोन जगीं ते पूजिले जात ॥ तेणें गर्वें ते सतत ॥ यासी निंदित ऐसें कीं ॥ १० ॥ हा अधिमास अति हीन ॥ सकळ विश्वामाजीं मळिण ॥ यांत नाहीं रविसंक्रमण[7] ॥ म्हणोनी निंद्य सर्वांसी ॥ ११ ॥ यासी कोणीही स्वामी नाहीं ॥ हा अयोग्य शुभकर्माविषयीं ॥ स्नान दान जप यात्रादिक हीं ॥ ह्यांत कांहीं करूं नये ॥ १२ ॥ विगतधवा[8] नारी अनाथ ॥ तियेसी न घेत शुभकार्यांत ॥ अशुभ म्हणोन व्यवहारांत ॥ मुख न पाहती तियेचें ॥ १३ ॥ तैंवीच आहे ह्याची स्थिति ॥ हा मळमास निषिद्ध अती ॥ ऐसें सर्व गर्वें बोलती ॥ आणि भर्त्सिती सर्वकाळ ॥ १४ ॥ तये दुःखाग्नीनें त्रासला ॥ म्हणोन मराया उद्युक्त झाला ॥ तो अन्य जनीं कथिलें याला ॥ शरण जावें विष्णूसी ॥ १५ ॥ तेव्हां हा वैकुंठीं धांवत ॥ शरण आला मजप्रत ॥ वारंवार कांपत रडत ॥

---

१ विष्णु. २ भगवान्. ३ भगवंताप्रत. ४ अधिक महिना. ५ आठ सेकंद म्हणजे एक कला. ६ अठरा निमिष म्हणजे एक काष्ठा. ७ सूर्यसंक्रांत. ८ विधवा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दुःख समस्त सांगितलें ॥ १६ ॥ तेणें दया आली झणीं ॥ परी हें दुःख तुजवांचूनी ॥ कदा न निवटे कोणाचेनीं ॥ हें मी मनीं जाणताहें ॥ १७ ॥ आणि मी तुझा आश्रित म्हणोन ॥ निराश्रितासी हातीं धरून ॥ तव चरणीं आणिला शरण ॥ करीं रक्षण दयाळा ॥ १८ ॥ तूं पर[1]दुःखासहनशील ॥ अनाथनाथ दीनदयाळ ॥ ऐसें बोलती वेद सकळ ॥ तेंचि सफल करीं आतां ॥ १९ ॥ तव चरणीं शरण येई ॥ तयासी दुःख कदा न होई ॥ ऐसें विद्वान बोलती तेंही ॥ मिथ्या कांहीं करूं नको ॥ २० ॥ आणि मजसाठींही भगवंता ॥ याचें दुःख निरसीं आतां ॥ अन्य काज टाकूनि सर्वथा ॥ यासी घेऊनि आलों असे ॥ २१ ॥ माझें येणें सफळ कर ॥ ह्या दीनासी रक्षीं सत्वर ॥ समर्थाप्रत वारंवार ॥ प्रार्थना फार करूं नये ॥ २२ ॥ ऐसें बोलती प्राज्ञ[2] समस्त ॥ यास्तव आतां राहतों स्वस्थ ॥ ऐसें प्रार्थूनि रमाकांत ॥ जोडूनि हस्त ठाकला ॥ २३ ॥ तैं तो भगवान परिपूर्णतम[3] ॥ किशोर[4]मूर्ति पुरुषोत्तम ॥ विष्णूस म्हणे गा त्वां उत्तम ॥ आजि कर्म केलेंस ॥ २४ ॥ मलमासासी हातीं धरुनी ॥ जो तूं आलासि ह्या स्थानीं ॥ येणें तुझी सर्व त्रिभुवनीं ॥ उत्तम कीर्ति होईल ॥२५॥ अरे तूं माझा प्राणचि भला ॥ तुवां जयाचा स्वीकार केला ॥ तो म्यांचि स्वयें स्वीकारिला ॥ ह्यांत संशय नाहींच ॥ २६ ॥ तरी आतां ह्या मलमासास ॥ सर्वोपरि[5] करितों विशेष ॥ जैसा मी साक्षात्परात्परेश ॥ तैसाचि करितों पाहें पां ॥२७॥ कीर्ति दया शांति औदार्य ॥ पराक्रम बुद्धि तुष्टि धैर्य ॥ ज्ञान वैराग्य कांति ऐश्वर्य ॥ इत्यादि नाना मद्गुण[6] जे ॥ २८ ॥ तयीं मी जैसा पुरुषोत्तम ॥ लोकप्रख्यात आहें उत्तम ॥ तैसाचि हाही प्रसिद्ध परम ॥ मासोत्तम होईल ॥ २९ ॥ मजमाजी जे गुण वसत ॥ ते सर्व यास दिले असत ॥ आणि पुरुषोत्तम ऐसें वेदांत ॥ मन्नाम विख्यात आहे जें ॥ ३० ॥ तेंही तव संतोषाकरितां ॥ यासी म्यां अर्पिलें रमाकांता ॥ आणि मीच ह्या मासाचा आतां ॥ स्वामी सर्वथा झालों असें ॥ ३१ ॥ ह्याच्या नामें विश्व संपूर्ण ॥ पवित्र होईल पैं जाण ॥ हा मम सादृश्य पावून ॥ मासाधिप होईल ॥ ३२ ॥ आणि हा सर्व विश्वालागुनी ॥ सुपूज्य वंद्य ऐसा होउनी ॥ सर्व पूजकजनांचें तत्क्षणीं ॥

१ दुसऱ्याचें दुःख सहन न करणारा. २ सुज्ञ. ३ पूर्णब्रह्म. ४ बालमूर्ति. ५ सर्वांत श्रेष्ठ. ६ माझे गुण.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दुःख दारिद्र्य हरील ॥ ३३ ॥ चैत्रादिक मास ते समस्त ॥ केवळ सकामैचि आहेत ॥ तयांच्या व्रतें मोक्ष प्राप्त ॥ कदापि नव्हे कोणासी ॥ ३४ ॥ परी ह्या मलमासासी आतां ॥ निष्कामचि करूनि तत्वतां ॥ सर्व लोकांसी मोक्ष-दाता ॥ मत्तुल्य म्यां केला असे ॥ ३५ ॥ सकाम किंवा निष्काम ऐसा ॥ जो पूजील ह्या अधिमासा ॥ तो कर्माकर्मांचें सहसा ॥ जाळूनि भस्म करील ॥ ३६ ॥ मृत्युलोकामाजीं सतत ॥ सौभाग्य भोगूनि यथेच्छित ॥ अंतीं गोलोकीं मजप्रत ॥ येईल जाण निश्चयें ॥३७॥ जयासाठीं महापुरुष ॥ निरंतर करिती सायास ॥ ब्रह्मचर्यव्रत संन्यास ॥ बळें विशेष आचरती ॥ ३८ ॥ एक करिती पंचाग्निसाधन ॥ कित्येक राहती निरशन ॥ एकासी फल-पत्र भक्षण ॥ एक वायूच भक्षिती ॥ ३९ ॥ एक करिती धूम्रपान ॥ एक जिंकिती इंद्रियगण ॥ एक वर्जिती क्रोधा-लागुन॥एक साहती शीं[2]तातपा॥४०॥एक सोशिती वर्षापदां[3]॥ऐसे उपाय करिती सदा ॥ तरी ते माझ्या परमपदा ॥ कदापि नाहीं पावत ॥४१॥ सर्व साधनांहूनि अधिक ॥ श्रेष्ठ असे हा मास एक ॥ सर्वकामार्थसिद्धिदायक॥ यापरी दुजें नसे कांहीं॥४२॥तरी सकळीं अनन्यभावें ॥ ह्या पुरुषोत्तमासी भजावें ॥ स्नानदान जपादि [4]आघवें ॥ सत्कर्म करावें ह्यामाजीं ॥ ४३ ॥ सुभूमीसि पेरितां धान्य ॥ जैसें कोटिशः वाढे जाण ॥ तैसें ह्या मासींचें पुण्य ॥ कोटि-गुणें होईल ॥ ४४ ॥ चातुर्मास्यादि यज्ञकर्मांनीं ॥ कित्येक जाती स्वर्गभुवनीं ॥ परी तेथील भोग भोगुनी ॥ पुनः भूतळीं येतात ॥ ४५ ॥ म्हणजे यज्ञादिकांचें पुण्य ॥ नाशवंत आहे म्हणून ॥ स्वर्गभोग संपतां तत्क्षण ॥ पुनश्च भूतळीं येती ते ॥ ४६ ॥ तैसा प्रकार नाहीं येथें ॥ हें अविनांशी असे निरुतें ॥ यथाविधी पुरुषोत्तमातें ॥ परमादरें सेवील जो ॥४७॥ तो स्वकुळासह उद्धरून ॥ मजप्रतीच येईल जाण ॥ नाना भोग भोगीत पूर्ण ॥ अखंड येथेंचि राहील ॥ ४८ ॥ जो कां येथें एकदां आला ॥ तो पुन्हां न जाय मृत्युलोकाला ॥ आधिव्याध्यादि दुःखें तयाला ॥ कदापि नाहीं स्पर्शत ॥ ४९ ॥ जेथें जाऊनि मागें न फिरत ॥ तेंचि भगवद्धांम निश्चित ॥ ऐसें बोलती वेद

१ कामना पूर्ण करणारे. (स्वफलदाते). २ थंडी व ऊन यांस. ३ पावसांत भिजणें हें दुःख. ४ सर्व. ५ नाशरहित. ६ खरोखर. ७ भगवंताचें स्थान.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सतत ॥ कैसें असंत होईल तें ॥ ५० ॥ असो आतां ह्या अधिमासाचा ॥ मीच अधिपति झालों साचा ॥ आणि चैत्रादि सर्व मासांचा ॥ राजा यास केला असे ॥ ५१ ॥ माझें नाम पुरुषोत्तम ॥ तेंहि ह्यास दीधलें उत्तम ॥ ऐसा माझ्यापरीच अनुपम ॥ केला असे साचार ॥ ५२ ॥ तस्मात् ह्याचे भक्तांविषयीं ॥ मीच चिंता वाहतों सदाही ॥ तयांच्या सर्व कामनाही ॥ मीच पुरविल्या पाहिजेत ॥ ५३ ॥ मद्भक्ताचा अपराध केला ॥ तरी कदाचित साहीन वहिला ॥ परी ह्याचे भक्तांचा मजला ॥ कदापि न साहवेल ॥ ५४ ॥ माझे पूजनाहून निरुतें ॥ भक्तपूजन मज आवडतें ॥ पुत्रापेक्षें पौत्रावरुतें ॥ प्रेम असतें अत्यंत ॥ ५५ ॥ मद्भक्तकामना कराया पूर्ण ॥ कदाचित् वेळ लावीन ॥ परी पुरुषोत्तमभक्तांचे तत्क्षण ॥ मनोरथ पूर्ण करीन मी ॥ ५६ ॥ जे महामूर्ख मानव देहीं ॥ पुरुषोत्तममासाठायीं ॥ स्नान दान जपादि कांहीं ॥ सत्कर्मे नाहीं करणार ॥ ५७ ॥ ते महादुष्ट दुर्भागी आणि ॥ परभाग्योपजीवी होउनी ॥ आधिव्याध्यादि दुःखालागुनी ॥ रात्रंदिनीं भोगितील ॥ ५८ ॥ स्वप्नामाजीहि तयांस ॥ कदा न मिळेल सुखलेश ॥ शशशृंगापरी विशेष ॥ अलभ्य होईल सर्वदा ॥ ५९ ॥ हा अधिमास मम प्रियकर ॥ ह्याचा करितील तिरस्कार ॥ तयांसी नाना यातना घोर ॥ होतील जाण निर्धारें ॥ ॥ ६० ॥ जे कां प्रति तृतीयवर्षी ॥ पात्रोनियां अधिमासासी ॥ नाचरतील धर्मकर्मासी ॥ किंवा मनासी नाणितील ॥ ६१ ॥ ते देहांतवेरि प्रपंचांत ॥ महादुःखें भोगितील सतत ॥ आणि शेवटीं कुंभीपाकांत ॥ पडोनियां पचतील पैं ॥ ६२ ॥ हा माझा पुरुषोत्तममास ॥ पुण्यतम श्रीमान् विशेष ॥ जयांचे अज्ञानें शून्य अशेष ॥ जाय तयांस सुख कैंचें ॥ ६३ ॥ पुरुषोत्तममासीं ज्या योषितां ॥ सौभाग्यादि सुखांकरितां ॥ स्नान दानादि कर्मे तत्वतां ॥ भक्तिभावें करितील ॥ ६४ ॥ तयां सौभाग्य पुत्रसंतान ॥ इत्यादि सर्व मी देईन ॥ आणि ज्या कोणी सत्कर्मेंविण ॥ मन्मास शून्य दवडतील ॥ ६५ ॥ तयांसी मी मासाधिनाथ ॥ प्रतिकूल होईन खचित ॥ पति

१ खोटें. २ नातवावर. ३ दुसऱ्याच्या भाग्यानें वांचणारे. ४ सशाच्या शिंगाप्रमाणें. ५ मरत तोंपर्यंत. ६ कुंभीपाक नांवाचे नरकांत. ७ स्त्रिया.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुत्र पौत्र बंधु वित्त ॥ इत्यादि समस्त निर्दाळीन ॥६६॥ तस्मात् ह्या अधिमासाठायीं ॥ सर्वात्मभावें सर्वांही ॥ स्नान पूजा जपादि कांहीं ॥ सत्कर्में सदाही करावींत ॥ ६७ ॥ आणि यत्किंचित् शक्त्यनुसार ॥ अवश्य दान द्यावें साचार ॥ तेणें मी साक्षात् परमेश्वर ॥ तयां प्रसन्न होईन ॥ ६८ ॥ जो कां मज पुरुषोत्तमासीं ॥ भावें पूजील अधिकमासीं ॥ तो भोगूनियां सर्व सुखांसी ॥ गोलोकवासी होईल ॥६९॥ आतां विष्णो आजपासून ॥ माझिये आज्ञें सकळ जन ॥ ह्या मम प्रिय मासाचें पूजन ॥ करितील जाण निश्चयें ॥ ७० ॥ हा सकळ मासांत आतां ॥ परम श्रेष्ठ केला तत्वता ॥ तरी ह्याविषयीं रमाकांता ॥ कांहीं चिंता करूं नको ॥ ७१ ॥ आतां तूं ह्यासी घेउनी ॥ सुखें जाईं वैकुंठभुवनीं ॥ ऐशी ऐकूनि भगवद्वाणी ॥ चक्रपाणि आनंदला ॥ ७२ ॥ आणि तयासी केला नमस्कार ॥ मग बैसोनि गरुडावर ॥ मलमासासह सत्वर ॥ स्वस्थाना चालता जाहला ॥ ७३ ॥ क्षणामाजी रमारमण ॥ वैकुंठीं पोंचला येऊन ॥ मलमासासी रहाया स्थान ॥ स्वसन्निध दीधलें ॥ ७४ ॥ तैं तो वैकुंठींची वसती ॥ पावोनियां हर्षला अती ॥ मग सर्व मासांचा निरुती ॥ मुख्याधिपती होउनियां ॥ ७५ ॥ विष्णुसह वैकुंठभुवनीं ॥ रमूं लागला रात्रंदिनीं ॥ पूर्वील दुःख मुळींहुनी ॥ देशधडी जाहलें ॥ ७६ ॥ जसो ऐसा तो मलमास ॥ पावला पुरुषोत्तमनामास ॥ सर्व मासांमाजी विशेष ॥ परमश्रेष्ठ जाहला ॥ ७७ ॥ भगवंताचे कृपेंकरून ॥ सर्व पुण्याचें झाला निधान ॥ त्रैलोक्यामाजीं सामर्थ्यवान ॥ तैसा अन्य नसे कोणी ॥ ७८ ॥ तयामाजीं सत्कर्में करिती ॥ तयांचीं सर्व दुःखें हरती ॥ आधि व्याधि जरा अपकीर्ती ॥ तयां न शिवती कधींच ॥७९॥ जे महामूढ जन कोणी ॥ नादरिती त्या मासालागुनी ॥ पुरुषोत्तमासी उद्देशुनी ॥ कर्म न करिती कांहींच ॥ ८० ॥ तयांवरी दुःखांचे पर्वत ॥ एकामागूनि एक पडत ॥ साक्षाद्भगवंताचें भाषित ॥ कैसें असत्य होईल ॥८१॥ श्रीकृष्ण म्हणे गा राजा ऐक ॥ तुम्हांसी येताति दुःखें अनेक ॥ ह्याचें कारण आहे एक ॥ तें मी सकळिक जाणतों ॥ ८२ ॥ तुम्हीं वनीं आल्यापासुनी ॥ पुरुषोत्तममासालागुनी ॥ स्नान दान पूजादि करूनी ॥

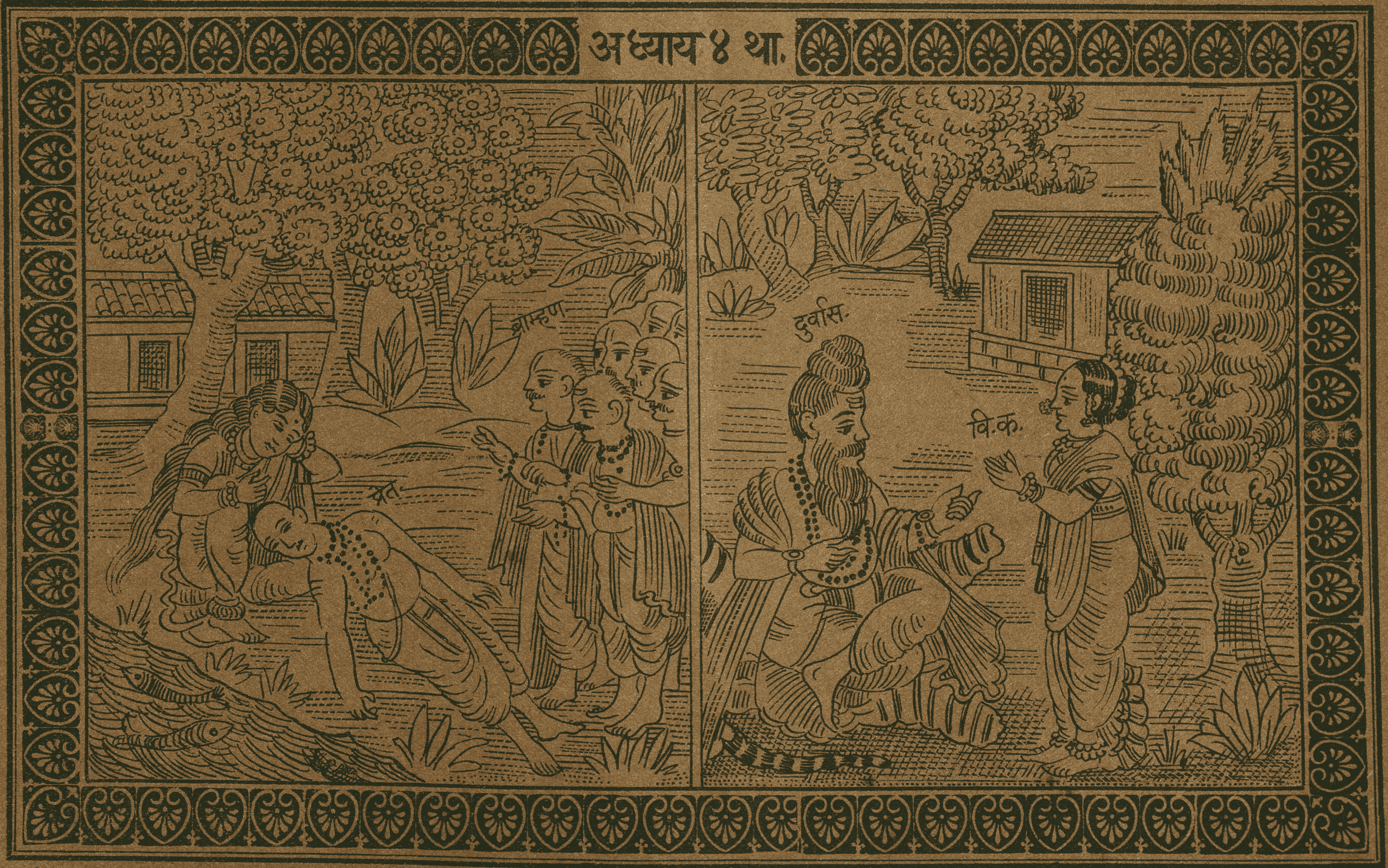
१ हा माझा महिना. २ ठेवा, स्थान.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कधींच नाहीं सत्कारिलें ॥८३॥ तुम्हीं वना आल्यानंतर ॥ श्रीभगवंताचा प्रियकर ॥ तो पुरुषोत्तममास सुंदर ॥ द्वित्रिवार गेला येऊनीयां ॥ ८४ ॥ भीष्मद्रोणादिकांचें भय ॥ तेणें विकळ तुमचें हृदय ॥ आणि तयालागीं धनंजय ॥ इंद्रकीलासी गेला जो ॥ ८५ ॥ त्याचे वियोगें तुमचें मानस ॥ भांबावोनि गेलें विशेष ॥ तेणें योगें तो पुरुषोत्तमास ॥ नाहीं तुम्हांस समजला ॥ ८६ ॥ तयासी तुम्हीं काय करावें ॥ प्रारब्ध म्हणोनि स्वस्थ रहावें ॥ दैव असेल तैसें आघवें ॥ घडोन येतें सहजचि ॥ ८७ ॥ अदृष्टींचें फळ संपूर्ण ॥ अवश्य भोगावें लागे जाण ॥ सुख दुःख भय कल्याण ॥ दैवेंचि प्राप्त होतसे ॥८८॥ तरी तुम्हीं अदृष्टां भरंवसा ॥ ठेवूनि सदां स्वस्थ बैसा ॥ आणि दुजा प्रकार झाला कैसा ॥ तोहि सांगतों ऐकिजे ॥८९॥ ऐसें कृष्णें धर्मरायासी ॥ कथिलें असे प्रेमभरेंसी ॥ तेंचि नारायण नारदासी ॥ स्वयें कथिता जाहला ॥ ९० ॥ इतिश्री अधिकमासमाहात्म्यसार बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ तृतीयोध्याय गोड हा ॥ ९१ ॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अध्याय ४ था.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायामाजी उत्तम ॥ मलमासासी पुरुषोत्तम नाम ॥ कैसें लाभलें तें अनुपम ॥ कथानक कथियेलें ॥ १ ॥ आतां पुढें कथा सुरस ॥ श्रोतीं श्रवणा द्यावें मानस ॥ श्रीकृष्ण म्हणे धर्मरायास ॥ पूर्वेतिहास सांगतों ॥ २ ॥ अरे ही पांचाली पत्नी तुमची ॥ पूर्वजन्मामाजीं साची ॥ मेधावीनामक ब्राह्मणाची ॥ सुंदर कन्या जाहली ॥ ३ ॥ ती चंद्रकलेऐसी वाढतां ॥ दहा वर्षांची झाली तत्वतां ॥ सिंहकटी परमशोभिता ॥ शशिवंदना हरिणाक्षी ॥ ४ ॥ लावण्याची केवळ खाणी ॥ वाटे रंभाच आली मेदिनी ॥ पित्यासी ती एकलीच म्हणोनी ॥ अत्यंतचि प्रिय असे ॥ ५ ॥ पूर्वीं तियेच्या बाळपणांत ॥ माता पावली स्वर्गाप्रत ॥ तैंपासूनि पित्यानें सतत ॥ पोषण केलें तियेचें ॥ ६ ॥ तेणें योगें तियेवांचून ॥ मेधावीस न पडे चैन ॥ पुत्राप्रमाणें रात्रंदिन ॥ प्रेमें लालन करीतसे ॥ ७ ॥ ती साहित्यशास्त्रीं झाली कुशळ ॥ नीतिशास्त्र जाणे सकळ ॥ चातुर्यादि गुण विपुल ॥ तिजमाजीं वसिन्नले ॥ ८ ॥ असो ऐसी ती विप्रकन्या ॥ झाली सकळसद्गुणमान्या ॥ तियेच्या परम सख्या अन्या ॥ राहत होत्या शेजारीं ॥ ९ ॥ त्या पतिपुत्रादिकांसहित ॥ सुख भोगीत अहोरात ॥ तें पाहून तियेचे मनांत ॥ इच्छा तदर्थ उद्भवली ॥ १० ॥ मग अंतरीं तर्क करी ॥ मी कैं होईन यांचे पेरी ॥ गुणसभाग्यनिधि सत्वरीं ॥ पति कैसा मिळेल ॥ ११ ॥ परम सुखद ऐसे सुत ॥ मज कैसे होतील प्राप्त ॥ मी दुर्भागिणी असें खचित ॥ इच्छा व्यर्थ सकळ ही ॥ १२ ॥ अहा मी आतां करूं काय ॥ कोणा देवाचे धरूं पाय ॥ कीं कोण सेवूं ऋषिवर्य ॥ कीं कोणे तीर्था आश्रयूं ॥ १३ ॥ मज नाहीं कांहीं सुचत ॥ माझें भाग्य निजलें खचित ॥ पिता तोहि असोनि पंडित ॥ मूर्ख झाला मद्भाग्यें ॥ १४ ॥ विवाहकाळ गेला होऊन ॥ तरी माझें न केलें लग्न ॥ सखियांत मी मुख्य असोन ॥ कुमारिदुःख भोगिताहे ॥ १५ ॥ ह्या माझ्या सख्या समस्त ॥ सुख भोगिती दिवसरात ॥ मज तों पतीचेंहि यथार्थ ॥ सुख कांहीं मिळेना ॥ १६ ॥ अहा मन्माता भाग्यवती ॥ पूर्वींच गेली स्वर्गाप्रती ॥ दुःख भोगावया निरुती ॥ मज कैसें ठेविलें ॥ १७ ॥ ऐशी ती विप्रकन्या सतत ॥ चिंतानळें तळमळत ॥ व्यर्थ झाले मनोरथ ॥

१ द्रौपदी. २ खरोखर. ३ चंद्रवदना. ४ अलंकारशास्त्रांत. ५ पतिपुत्रादिकांविषयीं. ६ सारखी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शोकार्णव उचंबळला ॥ १८ ॥ तियेचा पिता मेधावीही ॥ कन्यादान करण्याविषयीं ॥ सदा फिरत भूतलाठायीं ॥ योग्य वर शोधीतसे ॥ १९ ॥ परी तैसा मिळेना कोण ॥ ठायींच इच्छा गेली मुरोन ॥ चित्तीं भडकला चिंताग्न ॥ दुःख दारुण सोसवेना ॥ २० ॥ म्हणे कन्येचें काय हें दैव ॥ त्याहूनही माझें अभिनव ॥ आतां न सुचे कांहीं उपाव ॥ कोण कीं देव उपासावा ॥ २१ ॥ ऐसा विचार करीत वहिला ॥ आपुल्या गृहासन्निध आला ॥ तों दैवाचा पडला घाला ॥ अंगीं भरला काळताप ॥ २२ ॥ खदिरांगारापरि दारुण ॥ ज्वाळा चालल्या देहांतून ॥ जळूं लागले दोन्ही नयन ॥ कपाळशूळ उद्भवला ॥ २३ ॥ फुटूं लागलें अंग सकळ ॥ श्वासोच्छ्वास चालले विपुल ॥ हात पाय पडलें विकळ ॥ पुढें पाऊल उचलेना ॥ २४ ॥ मदिरामत्ता ऐसा पडत ॥ संकटें पुढें जाय चालत ॥ मूर्छा येऊनि आरंबळत ॥ धरणीवरी पडियेला ॥ २५ ॥ पडतां पडतां कन्येलागुनी ॥ ओरडला बाळे धांव म्हणोनी ॥ तों पितृशब्द पडतां कर्णीं ॥ कन्या मनीं घाबरली ॥ २६ ॥ जेथें पडला होता तात ॥ तेथें वेगें आली धांवत ॥ तंव तो मेधावी अत्यंत ॥ मरणोन्मुख जाहला ॥ २७ ॥ कंपें व्यापिलें सर्व शरीर ॥ मस्तकीं सुटला घर्म फार ॥ हातपाय पडले गार ॥ नेत्रबुबुळें परतलीं ॥ २८ ॥ होऊं पाहे प्राणोत्क्रमण ॥ तंव झालें भगवत्स्मरण ॥ पूर्वी गार्हस्थ्यधर्माचरण[१] ॥ उत्तम केलें तयानें ॥ २९ ॥ तेणें तयाची अंतकाळीं ॥ प्रपंचींची वासना गेली ॥ भगवन्मूर्ति घनसांवळी ॥ यथास्थित ध्याऊनियां ॥ ३० ॥ म्हणे हे श्रीकृष्ण गोविंदा ॥ पुरुषोत्तमा आनंदकंदा ॥ सत्वर धांव धांव मुकुंदा ॥ आतां आपदा न करावी ॥ ३१ ॥ तूं दीननाथ मी दीन ॥ तव चरणीं असें लीन ॥ तरी मज ह्या भवाब्धींतून ॥ उद्धरूनियां रक्षावें ॥३२॥ तुजवांचूनि त्रिभुवनीं ॥ आतां रक्षिता नाहींच कोणी ॥ ऐसें बोलतां मेधावी मुनी ॥ प्राण सोडिता जाहला ॥ ३३ ॥ तों धांवले विष्णुदूत ॥ तदात्मा[२] घातिला विमानांत ॥ वैकुंठीं नेऊनियां त्वरित ॥ अखंड तेथ स्थापिला ॥ ३४ ॥ तों गतप्राण झाला पिता ॥ ऐसें पाहूनि विप्रसुता ॥ हंबरडा फोडूनि हा ताता ॥ म्हणोन रडूं लागली ॥ ३५ ॥ अंकीं घेतलें पित्याचें प्रेत ॥ आक्रोशें विलाप करी

१ गृहस्थ धर्माचें आचरण [पंचमहायज्ञ करणें इत्यादि]. २ त्या मेधावीचा आत्मा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

बहुत ॥ म्हणे दयाळा तूं माझा तात ॥ आजि मज कां उबगलासी ॥ ३६ ॥ मजवर तुझी किती प्रीती ॥ न विसंबिसी दिनराती ॥ आतां कोणाचे अंकावरुती ॥ ठेवूनि मज गेलास ॥ ३७ ॥ मी पोरी पोरगी पितृहीन ॥ माझें करी कोण रक्षण ॥ स्वसा बंधु कीं आप्तजन ॥ कोणीच नाहीं मजलागीं ॥ ३८ ॥ महातपस्विनी होती माता ॥ ती तों पूर्वींच गेली ताता ॥ आतां भोजनाच्छादन चिंता ॥ माझी कोण करील ॥ ३९ ॥ हा तुझा आश्रम सगळा ॥ अरण्या ऐसा निर्जन झाला ॥ आतां ह्यांत मी तव बाळा ॥ कैशी राहूं एकली ॥ ॥ ४० ॥ तुजविण मी झालें दीन ॥ पुढें उपयोग काय वांचून ॥ खचित खचित देतें प्राण ॥ दुःख दारुण कंठवेना ॥ ४१ ॥ तूं कन्यावत्सल असोनी पिता ॥ विवाहविधि न करितां ॥ मज एकली टाकुनी ताता ॥ कोठें आतां गेलासी ॥४२॥ मी तों केवळ अज्ञान बाळी ॥ कांहीं आगळीक असेल केली ॥ म्हणोन काय कीं यावेळीं ॥ टाकूनियां गेलास ॥ ४३ ॥ तरी ऐसें न करीं बापा ॥ टाकून देईं सर्व कोपा ॥ बाळकालागीं करोनी कृपा ॥ सत्वर येईं परतोनी ॥ ४४ ॥ आतां सोडून देईं मौन ॥ अमृता ऐसें बोलें वचन ॥ बहुत वेळ झाला निजोन ॥ ऊठ ऊठ सत्वरीं ॥ ४५ ॥ ऐसें बोलूनियां कुमारी ॥ वारंवार विलाप करी ॥ रडतां रडतां अश्रुधारीं ॥ सर्वांग भिजलें तियेचें ॥ ४६ ॥ ऐशापरी बहुवेळ गेला ॥ तरी तो तैसाचि असे पडला ॥ ऐसें पाहूनि ती विप्रबाळा ॥ बहु दुःखार्त जाहली ॥ ४७ ॥ कुररी ऐसी दीर्घस्वरें ॥ रडूं लागली एकसरें ॥ तें ऐकोनि वनस्थ सारे ॥ विप्र रे रे बोलूनियां ॥ ४८ ॥ म्हणती कीं हें अति करुण ॥ आज ह्या वनीं रडतें कोण ॥ मग सकळीं स्तब्ध राहून ॥ स्पष्ट शब्द ऐकिला ॥ ४९ ॥ तैं ही मेधावीची बाळा ॥ रडते ऐसा निश्चय केला ॥ हा हा म्हणोन विप्रांचा मेळा ॥ धांविन्नला तत्काळ ॥ ५० ॥ विप्रकन्या होती रडत ॥ तेथें पावले ते समस्त ॥ तों तियेच्या अंकीं प्रेत ॥ मेधावीचें देखिलें ॥ ५१ ॥ तेणें दुःखें ते ब्राह्मण ॥ करिते झाले बहु रोदन ॥ मग कन्येचे अंकावरून ॥ प्रेत

१ कंटाळलास. २ मांडीवर. ३ बहिण. ४ अन्नवस्त्राची चिंता. ५ अपराध, चुकी. ६ एका जातीचा किडा आहे [जो संध्याकाळीं बारीक व कर्कश शब्द करितो तो] त्याच्यासारखी किंवा कुत्रीप्रमाणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

काढून घेतलें ॥ ५२ ॥ तैं ती अत्यंतचि झाली कष्टी ॥ तियेसी कथिल्या वेदांत गोष्टी ॥ प्रेत उचलोनि उठाउठी ॥ स्मशाना जाते जाहले ॥ ५३ ॥ शिवासन्निध यथाविधान ॥ प्रेतासी दिला मंत्राग्न ॥ नदीमाजी स्नान करून ॥ तिलांजली दीधले ॥ ५४ ॥ परत आले विप्राश्रमासी ॥ आश्वासिलें त्या कन्येसी ॥ तदनंतर स्वस्वगृहासी ॥ सर्वहि जाते जाहले ॥ ५५ ॥ मग विप्रात्मजा करी काय ॥ अंतरामाजीं धरिलें धैर्य ॥ यथाशक्ति करूनि व्यय ॥ उत्तरकार्य सारिलें ॥ ५६ ॥ तेरा दिवस झाले पूर्ण ॥ तातगृहींच वसे आपण ॥ पितृवियोग दुःख दारुण ॥ तियेलागुन सोसवेना ॥ ५७ ॥ जीवनाविणें मासोळी ॥ तैसी रात्रंदिन तळमळी ॥ हा हा दैवा म्हणोनि कपाळीं ॥ बैसे हात लावूनियां ॥ ५८ ॥ वारंवार स्मरून पित्यासी ॥ रडत राहे उक्साबुकसी ॥ निद्रा नाहीं कदा तियेसी ॥ शोकनिमग्न सर्वदा ॥ ५९ ॥ ऐसा लोटतां काळ बहुत ॥ एके दिनीं त्या शून्यगृहांत ॥ दुःखें टपटपां अश्रु गाळित ॥ चिंताक्रांत बैसली असे ॥ ६० ॥ तों दैवयोगें तये स्थानीं ॥ स्वेच्छें पातला दुर्वासमुनी ॥ जो केवळ कोपाची खाणी ॥ कीं शूलपाणी दूसरा ॥ ६१ ॥ मध्यान्हींचा सहस्रकर ॥ तैसें जयाचें तेज प्रखर ॥ माथां पिंगटजटांचा भार ॥ धरिला असे जयानें ॥ ६२ ॥ विरिंचादि देव समस्त ॥ जयाचे स्वभावा सदां भीत ॥ शापानुग्रहालागीं समर्थ ॥ ज्यासम दुजा नसेचि ॥ ६३ ॥ राया त्वन्मातेनें बाळपणीं ॥ उत्तम सेवा केली म्हणोनि ॥ तियेलागीं त्रिदशाकर्षिणी ॥ विद्या दीधली जयानें ॥ ६४ ॥ मी देवांचाहि देव असोन ॥ मज रुक्मिणीसहवर्तमान ॥ अश्वांपरि रथासी जुंपून ॥ रथी आपण जाहला ॥ ६५ ॥ मग आम्ही दंपती उभयतां ॥ मार्गें रथ ओढीत नेतां ॥ सुकुमार माझी रुक्मिणी कांता ॥ तृषाक्रांत जाहली ॥ ६६ ॥ सुकला कंठ वाळला ओंठ ॥ रथ ओढाया न चाले नेट ॥ तेव्हां तिणें ते आपुले कष्ट ॥ हळूच मज सांगितले ॥ ६७ ॥ तेणें मजला दया आली ॥ जातां जातां भूमी दाबिली ॥ पाताळींची गंगा काढिली ॥ धारा उडाली वेगानें ॥ ६८ ॥ ती रुक्मिणीच्या मुखांत ॥ जातांचि तृषा झाली शांत ॥ माझें कृत्य पाहूनि समस्त ॥ मुनि अत्यंत कोपला ॥ ६९ ॥ मज म्हणे रे चक्रपाणी ॥ ही रुक्मिणी तुझी पट्टराणी ॥ अति आवडती आहे म्हणोनी ॥ ऐसें हें कृत्य केलेंसी ॥ ७० ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वप्रियेच्या प्रेमाकरितां ॥ माझी मर्यादा न धरितां ॥ पाताळींची आणून सरिता ॥ प्रियेसी जळ पाजिलेंस ॥ ७१ ॥ तुवां आपुला पराक्रम ॥ दावाया हें केलेंस कर्म ॥ तरी याचें फळ अधम ॥ देतों घेईं समग्र ॥ ७२ ॥ तुम्हां दंपत्याचा घोर ॥ वियोग होईल खरोखर ॥ ऐसा आम्हां शाप दुर्धर ॥ दीधला असे जयानें ॥ ७३ ॥ तो दुर्वास महाऋषी ॥ येतां मेधावीच्या गृहासी ॥ तया पाहूनि विप्रकन्येसी ॥ परमानंद जाहला ॥ ७४ ॥ सर्वहि शोक टाकून ॥ धैर्यें वंदिले मुनीचे चरण ॥ आसनपाद्यादि समर्पून ॥ पूजन केलें यथाविधि ॥ ७५ ॥ कंदमूलफलादिक ॥ वन्य वस्तु अर्पिल्या अनेक ॥ मग ऋषीसी जोडुनि हस्तक ॥ विनयें बोले ऐसें कीं ॥ ७६ ॥ अहो महाभागा मुनिवरा ॥ अत्रिगोत्रदिवाकरा ॥ आजि ह्या दुर्भागणीचे घरा ॥ कोठूनि येणें जाहलें ॥ ७७ ॥ आजि माझा भाग्योदय ॥ झाला यांत नाहीं संशय ॥ नातरी हे आपुले पाय ॥ कोठूनि मज दिसते पैं ॥ ७८ ॥ अथवा माझ्या पितृपुण्यानें ॥ प्रेरिलें असेल याकारणें ॥ मत्कल्याणार्थ आपुलें येणें ॥ झालें असे साचार ॥ ॥ ७९ ॥ भवादृशांचें पादरज ॥ मम शरीरा लागलें आज ॥ आणि जें कां हें दर्शन सहज ॥ मजलागीं लाभलें ॥ ॥ ८० ॥ यार्णे माझी व्रतदानादिक ॥ कर्मे सफळ झालीं सकळिक ॥ आणि ह्या जन्माचें सार्थक ॥ आजि झालें निश्चयें ॥ ८१ ॥ ऐसें बोलुनि विप्रनंदिनी ॥ तटस्थ राहिली कर जोडुनी ॥ मग हास्यमुख दुर्वासमुनी ॥ तियेलागुनी बोलत ॥ ८२ ॥ म्हणे गे सगुणे द्विजबाळे ॥ तुवां सर्वोत्तम आचरिलें ॥ पितयाचें कुळ उद्धरिलें ॥ यांत संशय नसेचि ॥ ८३ ॥ मेधावी ऋषीची तपश्चर्या ॥ अनुपम असे म्हणोनियां ॥ तियेचें फळ तूं सुशीला तनया ॥ झालीस हेंचि असे पैं ॥ ८४ ॥ कैलासाहूनि येत असतां ॥ जाणिली तुझी धर्मशीलता ॥ म्हणोन मार्गें जातां जातां ॥ तव आश्रमा पातलों ॥ ८५ ॥ तुवां केलें माझें पूजन ॥ येणें पावलों समाधान ॥ बाळे तूं पितृकुलमंडन ॥ गुणनिधान आहेस ॥ ८६ ॥ आतां जातों बद्रिकाश्रमासीं ॥ तेथें साक्षान्नारायणऋषी ॥ लोकहितार्थ अहर्निशीं ॥ उग्र तप करिताहे ॥ ८७ ॥ तयाचें करूनियां दर्शन ॥ स्वस्थाना जाईन निघोन ॥ सुविचारें शोक टाकून ॥ स्वस्थ राहीं सुशीले ॥ ८८ ॥ तें ऐकूनि विप्रसुता ॥ म्हणे हो मुनिवरा समर्था ॥ तुमचें दर्शन होतांचि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तत्वतां ॥ शोक नष्टला सर्वही ॥ ८९ ॥ आणि मज संमानिलें आपण ॥ येणें होणार मम कल्याण ॥ परी जें सांप्रत महाविघ्न ॥ दावाग्नि ऐसें उदेलेंसे ॥ ९० ॥ तें मज जाळितें सदाही ॥ हें तूं न जाणसी कीं कांहीं ॥ तरी दयाळा या समयीं ॥ कृपा करीं सत्वर ॥ ९१ ॥ सुविचारें पाहतां जगांत ॥ मज धैर्यदाता नाहीं दिसत ॥ माता पिता बंधु कीं आप्त ॥ नाहींच कोणी मजलागीं ॥ ९२ ॥ दुःखसागरीं निमग्न ऐशी ॥ पुढें जीवंत राहुं कैशी ॥ जिकडे पहावें तिकडे मजसीं ॥ सर्व वोस दिसताहे ॥ ९३ ॥ तरी दयाळा कृपा कर ॥ माझें दुःख निरसीं सत्वर ॥ पाणि-ग्रहणार्थ कोणीहि वर ॥ इच्छित नाहीं मजलागीं ॥ ९४ ॥ यापुढें मी होईन वृंषली ॥ ऐसी चिंता मज उद्भवली ॥ तेणें समूळ निद्रा गेली ॥ गोड न लागे भोजन ॥ ९५ ॥ यास्तव आतां देणार प्राण ॥ हा मम निश्चय झाला जाण ॥ ऐसें बोलुनि ती कन्या दीन ॥ उगाच राहती जाहली ॥ ९६ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जनश्रोते ऐकोत चतुर ॥ चतुर्थाध्याय गोड हा ॥ ९७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति चतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥

१ शूद्री. (जातिभ्रष्ट).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अध्याय ५ वा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायीं अलौकिक ॥ विप्रकन्येनें आपुलें दुःख ॥ दुर्वासासी कथिलें सकळिक ॥ ऐसें कथानक जाहलें ॥ १ ॥ पुढें असे कथा सुरस ॥ श्रोतीं श्रवणा द्यावें मानस ॥ भगवान् कृष्ण द्वारकाधीश ॥ धर्मरायास सांगत कीं ॥ २ ॥ राया ती विप्रकन्येची वाणी ॥ ऐकूनियां दुर्वासमुनी ॥ म्हणे ग बाळे विप्रनंदिनी ॥ शोक कांहीं करूं नको ॥ ३ ॥ तव दुःखाचिये नाशार्थ ॥ अंतरीं विचारितां बहुत ॥ गुह्यापेक्षेंहि गुह्य अत्यंत ॥ ऐसें एक सुचलें असे ॥ ४ ॥ तें तुज सांगतों ऐकावें ॥ परी तूं कवणाही न सांगावें ॥ कथिल्या ऐसेंचि आचरावें ॥ दुःख आघवें हरेल ॥ ५ ॥ येथूनि येईल तृतीय मास ॥ पुरुषोत्तम नाम तयास ॥ त्यांत करितां सत्कर्मे विशेष ॥ पापें अशेष लोपती ॥ ६ ॥ मासांमाजी कार्तिकादिक ॥ पुण्यकारक असती अनेक ॥ परी यासम किंवा अधिक ॥ नसे आणिक कोणताही ॥ ७ ॥ मास पक्ष तिथि संक्रमणें ॥ सर्व पर्वें रविशशिग्रहणें ॥ आणि निगमोक्त नानासाधनें ॥ पुण्यदायक असतीं जीं ॥ ८ ॥ तीं ह्या पुरुषोत्तममासाची ॥ सोळावी कळाहि न पावती साची ॥ याहूनि इतर महात्म्याची ॥ गोष्ट काय तुज सांगूं ॥ ९ ॥ बारा सहस्र वर्षे पूर्ण ॥ नित्य करितां गंगास्नान ॥ किंवा सिंहस्थीं गोदांस्नपन ॥ करितां फळ मिळे जें ॥ १० ॥ तेंचि पुरुषोत्तममासांत ॥ कोणत्याही शुद्ध जळांत ॥ सविधि स्नान करितां यथार्थ ॥ प्राप्त होतें सकळही ॥ ११ ॥ हा पुरुषोत्तमाचा प्रिय मास ॥ पुरुषोत्तम नाम यास ॥ व्रतादिकीं सेवितां विशेष ॥ इच्छित अशेष लाभतें ॥ १२ ॥ मज अनुभव असे याचा ॥ असत्य नव्हे माझी वाचा ॥ यार्णेच माझे प्रतापाचा ॥ जगीं झेंडा झळकताहे ॥ १३ ॥ तस्मात् बाळे तूं सत्वरीं ॥ येत्या अधिकमासामाझारीं ॥ पुरुषोत्तम व्रत करीं ॥ त्वदिच्छा सारी पुरेल ॥ १४ ॥ श्रीकृष्ण म्हणे गा धर्मराया ॥ ऐसी दुर्वासें करूनि दया ॥ मेधाविऋषीची ती तनया ॥ दीन म्हणोनी संमानिली ॥ १५ ॥ प्रेमभरें तियेलागुन ॥ कथिलें दुःखमोचनसाधन ॥ परी प्रारब्धगति गहन ॥ समर्थ कोण जाणावया ॥ १६ ॥ आदिं जाते बुद्धि सकळ ॥ नंतर जातें भांडवल ॥ ऐसें बोले विद्वन्मंडळ ॥ तैसेंचि तत्काळ जाहलें ॥ १७ ॥ दैव लाभतां सुधेचा घडा ॥

१ अनुपम. २ ब्राह्मणकन्ये. ३ सगळें. ४ पुरुषोत्तमासारखा. ५ दुसरा. ६ संक्रांति. ७ गोदावरीचें स्नान. ८ कन्या. ९ अमृताचा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वेगें ओतूनि द्यावा उकिरडां ॥ कीं चिंतामणी फोडून रोकडा ॥ अभाग्यें लाविजे पायरीस ॥ १८ ॥ कीं सुरभी चालून येतां घरा ॥ ताडून दवडिजे माघारां ॥ कीं द्वारीं उदेतां कल्पद्रुम बरा ॥ तोडून लाविजे चुलीस ॥ १९ ॥ तैशीच तिणें केली परी ॥ मुढबुद्धि उदेली अंतरीं ॥ सकळगुणांची झाली सुरी ॥ दुर्दैव पुढें सरसावलें ॥ २० ॥ तेणें ती विप्रकन्या मनांत ॥ क्रोधावूनियां अत्यंत ॥ त्या महाकोपिष्ठ दुर्वासाप्रत ॥ बोलूं लागली असूयें ॥ २१ ॥ म्हणे मुने त्वां कथिलें यथार्थ ॥ परी तें मज नाहीं रुचत ॥ माघादिक मास ते समर्थ ॥ कांहींच करित नाहींत कीं ॥ २२ ॥ कार्तिकमास महाश्रेष्ठ ॥ तयासी कसा म्हणसी कनिष्ठ ॥ वैशाखमास सेवितां स्पष्ट ॥ काय इच्छित न देतो ॥ २३ ॥ सदाशिवादिकदेवांसी ॥ सेवितां अनन्यभावेंसी ॥ ते आपल्या सेवकांसी ॥ सुफल देत नाहींत कीं ॥ २४ ॥ अथवा हा प्रत्यक्ष दर्शन ॥ आकाशीं फिरतो चंडकिरण ॥ यासी सेवितां संपूर्ण ॥ इच्छा पुरवीत नाहीं कीं ॥ २५ ॥ किंवा सेवितां अंबिकादेवी ॥ ती काय कामना न पुरवी ॥ कीं गणेशाचे सेवें आधवी ॥ इच्छा पुरत नाहीं कीं ॥ २६ ॥ व्यतीपातादि महायोगांसी ॥ आणि शिवादि सर्व देवांसी ॥ उल्लंघूनि बोलतां तुजसी ॥ लाज कैसी वाटेना ॥ २७ ॥ जया तूं म्हणसी पुरुषोत्तम ॥ तो मलमास अति अधम ॥ त्यांत नाहीं रविसंक्रम ॥ सर्व कर्मा निंद्य असे ॥ २८ ॥ ऐसें असतां तूं तयासी ॥ सर्वांत श्रेष्ठ कैसा करिसी ॥ तुझें धार्ष्ट्य पाहूनि मजसी ॥ बहु आश्चर्य वाटतें ॥ २९ ॥ सर्व दुःखांचा नाशक ॥ ब्रह्मांडामाजीं हरिच एक ॥ तयावांचूनि तैसा आणिक ॥ मज ना दिसे कोणीही ॥ ३० ॥ सीतापति रामाविण ॥ कीं उमापति शिवावांचून ॥ माझें दुःख हरील संपूर्ण ॥ ऐसा देव ना कोणीही ॥ ३१ ॥ ऐसें असतां सोडून यांसी ॥ कैसा स्तविसी मलमासासी ॥ भास्करा त्यजूनि खद्योतासी ॥ वानावें तैसें केलेंस ॥ ३२ ॥ ऐसी ती विप्रसुतेची वाणी ॥ ऐकूनियां दुर्वासमुनी ॥ कोपें खवळला तत्क्षणीं ॥ नेत्र आरक्त जाहले ॥ ३३ ॥ तथापि शापिलें नाहीं तियेस ॥ हीच कृपा केली

१ कामधेनु. २ कल्पवृक्ष. ३ प्रकार. ४ निंदेनें. ५ सूर्य. ६ महालक्ष्मी. ७ सर्व. ८ सूर्यसंक्रांति. ९ उद्धटपणा. १० दुसरा. ११ काजव्यास.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विशेष ॥ अंतरामाजीं झाला उदास ॥ विचार केला ऐसा कीं ॥ ३४ ॥ ही तो मम मित्राची सुता ॥ नाहीं जाणत स्व हिताहिता ॥ अपुरी बुद्धि मूढ तत्वतां ॥ म्हणोनि ऐसें बोलली ॥ ३५ ॥ पुरुषोत्तमाचें महिमान ॥ पंडितांसहि दुर्ज्ञेय पूर्ण ॥ मग ऐशा ह्या मूढेलागुन ॥ कोठून पैं समजणार ॥ ३६ ॥ ही कुमारी पितृहीन बाळा ॥ दुःखाग्निभर्जितवेल्हाळा ॥ माझ्या अत्युग्र शापाला ॥ कैसी सहन करील ॥ ३७ ॥ ऐशा कृपें तो दुर्वासमुनि ॥ ठायींच सर्व कोप निरवुनी ॥ पुनश्च विप्रकन्येलागुनी ॥ बोलता झाला साक्षेपें ॥ ३८ ॥ बाळे तूं महाअपराधीनी परी ॥ माझ्या मित्राची आहेस कुमारी ॥ म्हणोन आतां मी तुजवरी ॥ कोप न करी कांहींच ॥ ३९ ॥ जैसें तुझ्या येईल मनांत ॥ तैसेंचि करी तूं समस्त ॥ तथापि मी भविष्य किंचित ॥ सांगतों ऐकें दुर्भाग्ये ॥ ४० ॥ त्वां पुरुषोत्तममासाप्रत ॥ निंदिलें त्याचें फळ खचित ॥ इहजन्मीं वा अन्यजन्मांत ॥ तुज भोगणें असेचि ॥ ४१ ॥ आतां बदरी वनालागुन ॥ येथूनि मी जातों जाण ॥ तूं मम मित्राची कन्या म्हणोन ॥ तुज नाहीं शापिलें ॥ ॥ ४२ ॥ आतां तूं केवळ बाळभावेंसीं ॥ आपलें हिताहित नेणसी ॥ शुभ किंवा अशुभ तुजसी ॥ कोठूनि पैं समजेल ॥ ४३ ॥ आतां मी करितों गमन ॥ सदा असो तव कल्याण ॥ अवश्यंभावि शुभाशुभ जाण ॥ कोणाचेन उल्लंघवे ॥ ४४ ॥ ऐसें बोलूनि दुर्वासमुनि ॥ शीघ्र निघोनि गेला तेथुनी ॥ पुरुषोत्तमाच्या हेळणें तत्क्षणीं ॥ निःप्रभ झाली मुनिकन्या ॥ ४५ ॥ मग तिणें चिरकाळवर ॥ अंतरीं करूनियां विचार ॥ शीघ्रफलदाता शंकर ॥ आहे ऐसें आठविलें ॥४६॥ आणि त्याचें करितां आराधन ॥ सर्व कामना होतील पूर्ण ॥ तरी आतां तपाचरण ॥ करावें हेंचि योग्य असे ॥ ४७ ॥ ऐसा निश्चय करूनि मनीं ॥ ती मेधावीऋषीची नंदिनी ॥ अति दुष्कर तपाचरणीं ॥ प्रवृत्त झाली तत्काळ ॥ ४८ ॥ जो जगदीश्वर पंचवदन ॥ दशभुजदिव्यत्रिनयन ॥ अनाथनाथ दीनरक्षण ॥ उमारमण जगद्गुरु ॥ ४९ ॥ तयालागीं अंतरीं ध्यात ॥ तयाच्याच उद्देशें सतत ॥ भजनपूजनादिक करित ॥ कष्ट बहुत चालविले ॥ ५० ॥ ग्रीष्मामाजीं ऊष्मा दारुण ॥ तेव्हां करी पंचाग्निसाधन ॥ हेमंत शिशिरीं

---

१ कन्या. २ दुःखाग्नीनें भाजलेली. ३ अवश्य होणारें. ४ बहुकाळपर्यंत. ५ कन्या.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

थंडी कठिण ॥ तेव्हां निमग्न शीतोदकीं ॥५१॥ वर्षर्तुमाजीं वृष्टि बहुत ॥ तैं ती उघडी पर्जन्यांत ॥ दर्भशय्येवरी सतत ॥ अनावृत[1] निजतसे ॥ ५२ ॥ प्रातःसायं नित्यनेमान ॥ अधोमुख करी धूम्रपान ॥ आहार विहार गमनागमन ॥ निद्रादि संपूर्ण त्यागिलें ॥ ५३ ॥ कृश झालें सर्व शरीर ॥ चित्तीं आठवी श्रीशंकर ॥ ती तियेची तपस्या उग्र ॥ पाहून इंद्र घाबरला ॥ ५४ ॥ माझें पद ही घेईल आतां ॥ म्हणोन तया पडली चिंता ॥ बहुत विघ्नें केलीं तत्वतां ॥ परी तीं व्यर्थ जाहलीं ॥ ५५ ॥ एवं प्रकारें विप्रबाळी ॥ तप आचरती वहिली ॥ नवसहस्र वर्षें लोटलीं ॥ केवळ उरली जिवंत ॥ ५६ ॥ तेव्हां भगवान गौरीरमण ॥ श्रीशंकर झाला प्रसन्न ॥ स्वस्वरूप प्रगट करून ॥ तिजपुढें ठाकला ॥ ५७ ॥ शुद्धस्फटिकसमान[2] वर्ण ॥ तेज फांके सूर्यासमान ॥ दशभुज पंचवदन ॥ नीलकंठ साजिरा ॥ ५८ ॥ माथां पिंगट जटांचा भार ॥ माजीं झुळझुळ वाहे नीर ॥ तृतीय नेत्रींचा वैश्वानर ॥ तेज प्रखर तयाचें ॥ ५९ ॥ मस्तकीं मिरवे चंद्रकला ॥ गळां नरमुंडांची माळा ॥ हस्तीं त्रिशूळ तेजागळा ॥ व्याघ्रचर्म नेसलासे ॥ ६० ॥ भस्मचर्चित सर्व शरीर ॥ नागयज्ञोपवीत सुंदर ॥ ऐसा भगवान श्रीशंकर ॥ प्रत्यक्ष पुढें पातला ॥ ६१ ॥ तें दिव्यस्वरूप विलोकून ॥ विप्रकन्या उठली तत्क्षण ॥ शरीरामाजीं येतां प्राण ॥ प्रेत उठे तत्काळ ॥६२॥ परमानंदीं निमग्न झाली ॥ जयजय शिवा चंद्रमौळी ॥ म्हणोनि तयाचे पदकमळीं ॥ प्रेमें मस्तक ठेविलें ॥६३॥ सर्वेचि दोन्ही हस्त जोडून ॥ मानसोपचारीं केलें पूजन ॥ मधुरपणीं प्रेमें स्तवून ॥ स्तब्ध उभी राहिली ॥ ६४ ॥ तैं तो भगवान् पार्वतीवर ॥ प्रियकन्येसी बोले सादर ॥ बाळे मी साक्षात् श्रीशंकर ॥ तुज प्रसन्न झालोंसें ॥ ६५ ॥ तरी मागें वरप्रदान ॥ तवेच्छा सर्व पुरवीन ॥ तें शिवाचें ऐकूनि वचन ॥ विप्रकन्या आनंदली ॥ ६६ ॥ आणि म्हणे पार्वतीरमणा ॥ प्रसन्न झालासी दयाघना ॥ तरी माझी मनकामना ॥ पूर्ण करीं सत्वर ॥ ६७ ॥ पति दे पति दे पति दे मजसीं ॥ पति दे पति मी मागत्यें तुजसी ॥ तयावांचूनि मम मानसीं ॥ इच्छा नाहीं कांहींच ॥ ६८ ॥ तें विप्रकन्येचें भाषण ॥ ऐकूनि बोले उमारमण ॥ बाळे तूं स्वमुखें

१ आच्छादनरहित, उघडी. २ शुद्धस्फटिकाप्रमाणें पांढरा, गौरवर्ण.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वचन ॥ बोललीस तैसेंचि होईल ॥ ६९ ॥ पति दे पति दे मजप्रती ॥ ऐसें पांचवेळ बोललीस निरुती ॥ म्हणोनि तुजला पांच पती ॥ अत्युत्तम होतील ॥ ७० ॥ ते सर्व धर्मज्ञ महाशूर ॥ सत्य प्रतिज्ञा प्रतापी थोर ॥ नानायज्ञकर्ते परिकर ॥ क्षत्रियजाति असोनियां ॥ ७१ ॥ जितेंद्रिय साधु सत्कीर्ती ॥ गुणविख्यात होतील जगतीं ॥ तुजवर करितील बहु प्रीती ॥ संशय चित्तीं धरूं नको ॥ ७२ ॥ ऐशी शिवाची ऐकूनि वाणी ॥ अति दुःखित विप्रनंदिनी ॥ म्हणे देवा तूं शिव असुनी ॥ कां हें अशिव बोलतोसी ॥ ७३ ॥ करुणाघना गिरिजापती ॥ नको नको ही विरुद्ध स्थिती ॥ एके नारीसी एकचि पती ॥ हाच असे सदाचार ॥ ७४ ॥ आजपर्यंत जगाभीतर ॥ कदाहि कोठेंहि साचार ॥ एके नारीसी पांच भ्रतार ॥ दृष्ट वा श्रुत नाहींत पैं ॥ ७५ ॥ पुरुषासी मात्र पांच भाजा ॥ कथिल्या असती वृषभध्वजा ॥ ऐसें असतां हा तूं तिजा ॥ पंथ कैसा बोलतोसी ॥ ७६ ॥ मी तों केवळ तुझी असूनी ॥ कैशी होऊं पांचांची कामिनी ॥ मजविषयीं ऐशी वाणी ॥ बोलण्या योग्य नाहींस ॥ ७७ ॥ तथापि तैसी करिशील मज ॥ तरी समर्था सांगतें तुज ॥ तुझी मी आहें म्हणोनि सहज ॥ तुलाचि लाज होईल पैं ॥ ७८ ॥ ती तियेचि ऐकूनि भारती ॥ शिव म्हणे गे तुज पांच पती ॥ या जन्मीं न होतां निश्चितीं ॥ पुढिले जन्मीं होतील ॥ ७९ ॥ तूं स्वतपाच्या बळें निरुतें ॥ अयोनिसंभव होशी तेथें ॥ सदा भोगूनि भर्तृसुखातें ॥ मोक्षपदातें पावशील ॥ ८० ॥ दुर्वास ऋषि महाकोपन ॥ तो माझीच प्रिय प्रतिमा जाण ॥ तयाचा तूं पूर्वीं महान ॥ अपमान केलासी ॥ ८१ ॥ त्या ऋषीचें सामर्थ्य अद्भुत ॥ मूखें काय सांगूं तुजप्रत ॥ जरी कां तो कोपेल किंचित ॥ तरी त्रैलोक्य जाळील पैं ॥ ८२ ॥ परी त्याणें शापिलें नाहीं ॥ दयाच केली तुजविषयीं ॥ तथापी त्वां जें त्यासमयीं ॥ ब्रह्मतेज मर्दिलेंस ॥ ८३ ॥ तयाचें फळ अति दारुण ॥ अवश्य भोगणें असे जाण ॥ तें साक्षाद्देववाचेन ॥ निवारण नव्हेचि ॥ ८४ ॥ आणि जो पुरुषोत्तम नाम ॥ सर्व मासांत मास उत्तम ॥ भगवंताचा प्रिय परम ॥ तो त्वां पूर्वीं निंदिलास ॥ ८५ ॥ जयासी साक्षाद्भगवंतानें ॥ स्वप्रिय म्हणोनी बहुप्रेमानें ॥ आपुलें ऐश्वर्य पूर्णपणें ॥ अर्पिलें असे साचार ॥ ८६ ॥ मी आणि ब्रह्मादि देव ॥ सिद्ध चारण यक्ष गंधर्व ॥ आणि नारदादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तपस्वी सर्व ॥ मानिताहों सर्वदा ॥ ८७ ॥ तो भगवत्प्रिय मास निंदिला ॥ आणि कदापि त्वां नाहीं पूजिला ॥ म्हणोन बाळे पुढें तुजला ॥ पांच पति होतील ॥८८॥ हें अन्यथा न होय निरुती ॥ पुरुषोत्तमातें जे निंदिती ॥ तयांसी नाना दुःखें होती ॥ अंतीं पडती रौरवांत ॥८९॥ पुरुषोत्तमाची भक्ती करित ॥ ते पुत्रपौत्र धनन्वित होत ॥ इह परलोकीं अखंडित ॥ सुख होय तयांसी ॥ ९० ॥ अस्मदादि देवहि सर्व ॥ मासासी सेवितों सदैव ॥ जया सेवितां पुरुषोत्तम देव ॥ प्रसन्न होतो सत्वरीं ॥ ९१ ॥ तरी तया कैसें न भजावें ॥ सर्वीही सदैव सेवावें ॥ महर्षींचें वचन मानावें ॥ असत्य नव्हे म्हणोनियां ॥ ९२ ॥ आणि सदसद्वादी महामुनी ॥ सत्कारावेंचि वचन सर्वजनीं ॥ ऐसें बोलत पिनाकपाणी ॥ गुप्त तत्क्षणीं जाहला ॥ ९३ ॥ तैं यूथभ्रष्ट हरिणीपरी ॥ चकित झाली विप्रकुमरी ॥ महाभीति उदेली अंतरीं ॥ पुढें कांहीं सुचेना ॥ ९४ ॥ मुखींचें सर्व तेज पळालें ॥ दीर्घ निःश्वास उद्भवले ॥ नेत्रांतून अश्रु चालले ॥ तप्त झालें सर्वांग ॥ ९५ ॥ चिंताग्नीच्या भडकल्या ज्वाळा ॥ तेणें करपली विप्रबाळा ॥ दावाग्नि दग्धलता कोमळा ॥ तैसी झाली विव्हळ ॥ ९६ ॥ ऐसें दुःख भोगतां सतत ॥ संवत्सर लोटले बहुत ॥ कृतांत पातला अवचित ॥ प्राण तियेचे हरियेले ॥ ९७ ॥ प्रावृत्कालीं समेधगगनीं ॥ जैसी लोपे सौदामिनी ॥ तैशीच ती विप्रनंदिनी ॥ स्वाश्रमीं नष्ट जाहली ॥ ९८ ॥ तपोयोगें पाप जळालें ॥ कलेवर आश्रमीं पडलें ॥ वनस्थ विप्र मिळोन सगळे ॥ अग्नी दीधला तयास ॥ ९९ ॥ श्रीकृष्ण म्हणे गा नृपाळा ॥ जैं ती निमाली विप्रबाळा ॥ द्रुपदरायें तेचवेळां ॥ यज्ञ केला उत्तम ॥ १०० ॥ त्या यज्ञकुंडांतून कुमारी ॥ अग्निवर्ण उदेली गोजिरी ॥ तीच ही पांचाली म्हणोन भूवरी ॥ सर्वप्रसिद्ध झाली असे ॥ १ ॥ पूर्वीची जी ऋषिकन्या ॥ तीच ही सांप्रत सर्वमान्या ॥ अयोनीसंभव ऐशी धन्या ॥ द्रुपदकन्या जाहली ॥ २ ॥ पूर्वजन्मामाजी इयेतें ॥ तुज पांच पति होतील निरुतें ॥ ऐसें शिवें जें कथिलें होतें ॥ तैसेंचि येथें घडलेंसे ॥ ३ ॥ तुम्ही महापुरुषार्थी ॥ इयेचे झालेति पांच पती ॥ आणि ही द्रौपदी महासती ॥ मजला अति प्रिय आहे ॥ ४ ॥ ही मजविषयीं स्नेह करते ॥ मजवरीच प्राण ठेविते ॥ मत्परायण ऐशी वर्तते ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मजचि भजते सर्वदा ॥ ५ ॥ स्वप्राणापेक्षेंहि अधिक ॥ हिजवर माझें प्रेम सकळिक ॥ ही मम सखी अलौकिक ॥ मीच रक्षक इयेचा ॥ ६ ॥ परी हिणें पुरुषोत्तमाची ॥ पूर्वी हेळणा केली साची ॥ म्हणोन सांप्रत म्यां इयेची ॥ उपेक्षा केली सर्वथा ॥ ७ ॥ पुरुषोत्तमातें तिरस्कारित ॥ तयां मी लोटितों नरकांत ॥ ही मम सखी प्रिय अत्यंत ॥ म्हणोन तैसें ना केलें ॥ ८ ॥ अरे पुरुषोत्तमाची योग्यता ॥ तुज काय सांगूं नृपनाथा ॥ हा मुनिदेवांसीहि सर्वथा ॥ सेव्य असे साचार ॥ ९ ॥ मग केवळ मानवां एक ॥ सेव्य असेल यांत काय अधिक ॥ सर्वां सर्वार्थ फलदायक ॥ ऐसा आणिक नसेचि ॥ ११० ॥ तरी सांडुनि अन्य कृत्यांसी ॥ येत्या पुरुषोत्तममासासी ॥ स्नानदान जपादिकेंसी ॥ आराधीं तूं सादर ॥ ११ ॥ तेणें तुमचें सर्वप्रकारें ॥ कल्याण होईल निर्धारें ॥ चवदावें वर्ष होतां पुरें ॥ दुःख समग्र निरसेल ॥ १२ ॥ अरे ह्या कृष्णेचें केशाकर्षण ॥ पाहूनियां जे हर्षले पूर्ण ॥ तयांचे स्त्रियांचें केशवपन ॥ करीन जाण निश्चयें ॥ १३ ॥ सुयोधनादि सर्व भूपांसी ॥ धाडीन मी यमसदनासी ॥ संहारूनियां स्वशत्रूंसी ॥ चक्रवर्ती होशील तूं ॥ १४ ॥ क्षीराब्धि तनया माझी कांता ॥ कीं प्रद्युम्न कीं हलायुध भ्राता ॥ सात्यकी किंवा देवकी माता ॥ हीं मज प्रिय असती पैं ॥ १५ ॥ परी मज जैसे माझे भक्त ॥ केवळ आवडती अत्यंत ॥ तैसे ह्या सर्व ब्रह्मांडांत ॥ अन्य कोणाच नावडती ॥ १६ ॥ जेणें दुखविले माझे भक्त ॥ तेणें मजचि पीडिलें सतत ॥ आणि त्यासम ह्या सर्व जगांत ॥ द्वेष्य नसे कोणीहि ॥ १७ ॥ त्या दुष्टातें सूर्यनंदन ॥ मदाज्ञें देतो फल दारुण ॥ मी तयाचें मुखावलोकन ॥ दंडार्थही न करींच ॥ १८ ॥ तुम्हीं माझे परम भक्त ॥ दुष्टीं तुम्हां गांजिलें बहुत ॥ तयांचा करीन निःपात ॥ चिंता मनांत करूं नका ॥ १९ ॥ येत्या पुरुषोत्तममासासी ॥ आराधा अनन्यभावेंसी ॥ सर्व प्रकारें तुमच्या सुखासी ॥ पार नाहींसा होईल ॥ १२० ॥ स्वस्थ रहा चिंता न करा ॥ आतां मी जातों द्वारकापुरा ॥ तेथींचा जनसमूह सारा ॥ विरहातुर झालासे ॥ २१ ॥ वसुदेव देवकी रोहिणीतनय ॥ प्रद्युम्न सांब गदादि तनय ॥ आहुकादि यादववर्य ॥ आणि रुक्मिण्यादि स्त्रिया ज्या ॥ २२ ॥ तीं सर्वहि माझीं निरुती ॥ मार्गप्रतीक्षा करीत असती ॥ राया आतां मजप्रती ॥ निरोप देईं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सत्वर ॥ २३ ॥ तें कृष्णाचें ऐकतां वचन ॥ पांडव झाले बहु खिन्न ॥ दुःखाश्रू ढाळित तयालागुन ॥ सद्गदवाणी बोलत ॥ २४ ॥ हे देवदेव जगन्नायक ॥ तूंच आमुचें जीवन एक ॥ जलजंतूसी जैसें उदक ॥ तैसाचि रक्षक तूं आम्हां ॥ २५ ॥ तुजविण नाहीं आम्हां कोणी ॥ तूंच आमुचा कैवारी धनी ॥ तरी पुनश्च आम्हां लागुनी ॥ शीघ्र देईं दर्शन ॥ २६ ॥ पांडवांचा स्वामी कृष्ण ॥ ऐसें बोलती सर्वजन ॥ तयाचा धरूनि अभिमान ॥ सदा रक्षीं आम्हांस ॥ २७ ॥ देवा आम्हीं पांडव सकळ ॥ तुझेचि दास असो केवळ ॥ तरी तूं आम्हां कदाकाळ ॥ विसरूं नको दयाळा ॥ २८ ॥ अस्मच्चित्तभ्रमरालागुन ॥ तव पादाब्ज असो जीवन ॥ हेंचि देवा कर जोडून ॥ पुनः पुनः प्रार्थितों ॥ २९ ॥ ऐसे ते पांडव सादर ॥ प्रार्थित असतां वारंवार ॥ कृष्णासी लोटला गहिंवर ॥ परी सर्व जिरविला ॥ १३० ॥ मग रथावरी आरुढोन ॥ द्वारके चालिला जगज्जीवन ॥ पोंचवित जातां पांडुनंदन ॥ तयें मार्गें फिरविले ॥ ३१ ॥ मनोवेगें हांकूनि रथासी ॥ श्रीकृष्ण गेला द्वारकेसी ॥ हिकडे पांडव वनवासी ॥ दुःख भोगिती सर्वदा ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्णाचें वचन स्मरत ॥ नाना तीर्थयात्रा करित ॥ ऐसा लोटतां काळ बहुत ॥ पुरुषोत्तम मास पातला ॥ ३३ ॥ तेव्हां तयीं यथाविधान ॥ उत्तम केलें व्रताचरण ॥ तेणें शत्रुक्षय होऊन ॥ पूर्ववत् राज्य लाभलें ॥ ३४ ॥ पुढें पुरुषोत्तमाच्या कृपेसी ॥ येथें भोगुनी सर्व सुखांसी ॥ अंतीं पावोनी परमपदासी ॥ अखंड तेथेंचि राहिले ॥ ३५ ॥ आणि पूर्वीं दृढधन्वानामक ॥ सूर्यवंशीं नृपनायक ॥ तेणें पुरुषोत्तममासास देख ॥ यथाविधी सेविला ॥ ३६ ॥ तेणें पुण्यें तो आसमास ॥ भोगूनियां सुखभोगास ॥ अंतीं पावोनि गोलोकास ॥ भगवद्रूप जाहला ॥ ३७ ॥ ऐसा पुरुषोत्तमाचा महिमा ॥ अनुपम असे गा मुनिसत्तमा ॥ म्हणोनि मानवीं अन्यकामा ॥ सोडुनि तयासी भजावें ॥ ३८ ॥ तेणें सकळ दुःखें लोपुनी ॥ सुटतील जन्ममरणांपासुनी ॥ ऐसें स्वयें नारायणमुनी ॥ नारदासी कथिता जाहला ॥ ३९ ॥ इति श्री अधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपाद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ पंचमोध्याय गोड हा ॥ ५ ॥ इति पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ऐका श्रोते कथा पावन ॥ सूत सांगे शौनकांलागुन ॥ नारायणाचें पूर्वोक्त वचन ॥ ऐकूनि नारद प्रश्नित ॥ १ ॥ म्हणे हो नारायणा आपण ॥ जो कथिला दृढधन्वा म्हणून ॥ तयाचें कथानक संपूर्ण ॥ मजलागुन सांगावें ॥ २ ॥ तें ऐकूनि नारायणमुनी ॥ म्हणे नारदा पुरातनी ॥ गंगेपरी कथा पावनी ॥ सांगतों ऐकें समग्र ॥ ३ ॥ पूर्वी हैहयदेशाचा नृपती ॥ महापराक्रमी शुद्धमती ॥ चित्रधर्मानामें जगतीं ॥ प्रसिद्ध असता जाहला ॥ ४ ॥ तयासी झाला एक पुत्र ॥ महातेजा विशालनेत्र ॥ दृढधन्वा ऐसें पवित्र ॥ नाम तयाचें ठेविलें ॥ ५ ॥ जैसा वाढे अनुदिन ॥ तैसे अंगीं भरत सद्गुण ॥ कदा न बोले मिथ्या वचन ॥ धर्मपरायण सर्वदा ॥ ६ ॥ चतुःषष्ठि कळा सांग ॥ स्वबुद्धीं आकळिल्या सवेग ॥ चतुर्दश विद्या यथासांग ॥ गुरूपासून अभ्यासिल्या ॥ ७ ॥ सर्वलक्षणीं सुसंपन्न ॥ राजनीतींत झाला प्रवीण ॥ शौर्योदार्यादि राजगुण ॥ अंगीं संपूर्ण संचरले ॥ ८ ॥ पुढें पावला यौवनासी ॥ पुत्रवत् मानी सर्व प्रजांसी ॥ स्ववर्तनें सकळ जनांसी ॥ सुख देई सर्वदा ॥ ९ ॥ ऐसें पाहूनि तयाचा तात ॥ चित्रधर्मा विचारी मनांत ॥ प्रजापालनालागीं सुत ॥ आतां समर्थ झाला हा ॥ १० ॥ इतःपर ह्या संसारांत ॥ व्यर्थ काळ दवडावा किमर्थ ॥ सर्वसंग त्यागूनि सतत ॥ श्रीहरिभजन कीजिये ॥ ११ ॥ पूर्वज महाराजांची रीती ॥ आपणही अनुसरावी निरुती ॥ एवं निश्चय केला चित्तीं ॥ स्नेहपाश तोडिले ॥ १२ ॥ पुत्रासी राज्यीं बैसवून ॥ पुलहाश्रमीं[1] गेला आपण ॥ अंतरीं करीत कृष्णस्मरण ॥ तप दारुण चालविलें ॥ १३ ॥ निराहार राहिला सतत ॥ निद्रा वर्जिली दिनरात ॥ ऐसें तप करितां बहुत ॥ मोक्षा जाता जाहला ॥ १४ ॥ ऐकूनि पित्याच्या सद्गतीसी ॥ हर्षशोक झाले दृढधन्व्यासी ॥ पितृभक्त्या द्विजवचनेंसीं ॥ और्ध्वदैहिकं[2] संपादिलें ॥ १५ ॥ गोभूहिरण्यादि नाना दानें ॥ पित्रुद्देशें दीधलीं तयानें ॥ गज रथ वाजी शिबिका यानें ॥ देऊनि अर्थी[3] तोषविले ॥ १६ ॥ ऐसें उरकिलें पितृकाज ॥ पुढें तो दृढधन्वा महाराज ॥ पुष्करावर्तनगरीं राज्य ॥ धर्मन्यायें करीतसे ॥ १७ ॥ तयाची कांता

१ पुलह ऋषीच्या आश्रमांत. २ उत्तरक्रिया. ३ याचक.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सुशीला उत्तम ॥ विदर्भकन्या गुणसुंदरी नाम ॥ महासती रूपें अनुपम ॥ त्रैलोक्यामाजीं सुंदर ॥ १८ ॥ तियेपोटीं दृढधन्व्यापासून ॥ सुंदर झाले चार नंदनें ॥ चित्रवाक चित्रवाह मणिमान ॥ आणि चित्रकुंडल चतुर्थ ॥ १९ ॥ तैशीच चारुमतीनामक ॥ पांचवी झाली कन्या एक ॥ मातापितरांसम तीं सकळिक ॥ सर्वलक्षणीं सुसंपन्न ॥२०॥ ऐसें कुटुंब वाढलें परिकरं ॥ स्वयें तो राव रूपसुंदर ॥ शांत दांत परम उदार ॥ प्रतापी शूर असूनियां ॥ २१ ॥ वेदवेदांगवेत्ता सुजाण ॥ धनुर्विद्येंत कुशल पूर्ण ॥ क्षमेविषयीं पृथ्वीसमान ॥ गांभीर्यें जैसा सागर ॥ २२ ॥ साम्याविषयीं पितामहैसा ॥ प्रसादकर्ता गिरीशौं ऐसा ॥ उग्रवीर्य कार्तवीर्य जैसा ॥ दिसे तैसा शत्रुंसी ॥२३॥ एकपत्निव्रतधारी ॥ राघवा ऐसाच निर्धारीं ॥ शत्रुसंघविदारणकारी ॥ जैसा दैत्यारि केवळ ॥ २४ ॥ सर्व राजे देत करभार ॥ चरण वंदिती वारंवार ॥ कीर्तिध्वज विराजे थोर ॥ शीतकरें नभीं जैसा ॥ २५ ॥ शुक्लपक्षींचा जैसा हेमांशॅ ॥ तैसें ऐश्वर्य वाढलें विशेष ॥ परी तो दुर्बुद्धी दासीस ॥ न करी स्पर्श कदापि ॥ २६ ॥ सुखानुभव घेत अनुदिनीं ॥ तों एकदां रात्रीं शयनीं ॥ निजला असतां तयाचे मनीं ॥ विचार ऐसा उद्भवला ॥ २७ ॥ हें माझें अतुल वैभव ॥ याचा कैसा झाला उद्भव ॥ कवण्या पुण्याचा हा प्रभाव ॥ उदया सर्व आला असे ॥ २८ ॥ मीं आजवरी जन्माठायीं ॥ तपाचरण केलें नाहीं ॥ दान जप कीं होमादिकही ॥ सत्कर्म कांहीं नाचरिलें ॥ २९ ॥ तथापि हा भाग्योदय महान ॥ याचें कोणा पुसावें कारण ॥ ऐसें अंतरीं करितां मनन ॥ रात्र संपूर्ण लोटली ॥ ३० ॥ ब्राह्ममुहूर्तीं उठला राव ॥ नित्यकर्में सारिलीं सर्व ॥ नाना दानें देऊनि अभिनव ॥ विप्रचरण वंदिले ॥ ३१ ॥ मग अश्वावरी आरूढोनी ॥ मृगयार्थ गेला घोरवनीं ॥ सर्वें सेना चतुरंगिणी ॥ शस्त्रंसन्नद्ध धांवली ॥ ३२ ॥ निबिड झाडी वृक्ष विशाळ ॥ तेथें पातला तो नृपाळ ॥ नरांचा ऐकूनी पायचळ ॥ पशु पळत चालले ॥ ३३ ॥ परी रायाचें अचुक संधान ॥ बाण सोडी

१ पुत्र. २ सुंदर. ३ ब्रह्मदेवासारखा. ४ शिवाऐसा. ५ विष्णु. ६ चंद्र. ७ आकाशांत. ८ चंद्र. ९ पहांटे. १० शस्त्रें घेऊन तयार.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मर्म लक्षून ॥ व्याघ्र वराह गवे हरिण ॥ असंख्य मारून पाडित ॥ ३४ ॥ तों एक मोठा हरिण देखिला ॥ रायें तीक्ष्णबाणें विंधिला ॥ परी तो न पडतां त्या शराला ॥ घेऊनी पळाला वनांतरीं ॥ ३५ ॥ तद्रक्तबिंदु गेले पडत ॥ तोचि मार्ग अनुलक्षित ॥ राजेश्वर घोडा फेंकित ॥ धांवला त्वरित एकलाचि ॥ ३६ ॥ दूरदेश अतिक्रमिला ॥ निबिडवनीं मृग लपला ॥ रायें सर्वत्र धुंडाळिला ॥ परी कोठें सांपडेना ॥ ३७ ॥ मध्यान्हा आला सूर्यदेव ॥ आंतपें तापलें अंग सर्व ॥ कासावीस झाला जीव ॥ तृषा बहुत लागली ॥ ३८ ॥ सवें नाहीं सेवक कोणी ॥ स्वयेंचि राव शोधी पाणी ॥ तंव त्या वनीं सागरावाणी ॥ सरोवर मोठें देखिलें ॥ ३९ ॥ तेथें जाऊनियां तत्क्षण ॥ यथेच्छ केलें उदकपान ॥ आणि अश्वासही जळ पाजून ॥ तीरीं घेऊन ठाकला ॥ ४० ॥ तों तेथें गगनचुंबित ॥ वटवृक्ष देखिला विस्तृत ॥ जयाची छाया परमाद्भुत ॥ घनदाट पसरलीसे ॥ ४१ ॥ तेथें बांधूनियां अश्वासी ॥ राजेंद्र बैसला छायेसी ॥ तों सुंदर एक शुकपक्षी ॥ अवचित तेथें पातला ॥ ४२ ॥ आणि मनुष्यवाचें अलोलिक[३] ॥ रायासी संबोधी सुरेख ॥ पुनः पुनः एकचि श्लोक ॥ पढता झाला ऐसा कीं ॥ ॥ ४३ ॥ श्लोक ॥ विद्यमानातुलसुखमालोक्यातीव भूतले ॥ न चिंतयसि तत्त्वं त्वं तत्कथं पारमेष्यसि ॥ १ ॥ भूतळींच्या दृश्य सुखासी ॥ अनुपम मुख्य ऐसें मानिसी ॥ परी न विचारितां तत्त्वासी ॥ पार पावसी कैसा तूं ॥ ४४ ॥ ऐसा तो शुकोक्त श्लोक ॥ ऐकतांचि नरनायक[४] ॥ अंतरामाजीं मोह हरिख ॥ पावूनि विचार करी कीं ॥ ४५ ॥ हा शुकपक्षी वारंवार ॥ काय हें पद्य[५] बोलतो मधुर ॥ याचा अर्थ दुर्बोध फार ॥ केवळ सार भरलेंसे ॥४६॥ श्रीकृष्णसेवक परीक्षित ॥ निमग्न होतां भवाब्धींत ॥ तया सांगूनियां भागवत ॥ श्रीशुकदेवें उद्धरिलें ॥ ४७ ॥ तयापरी मज उद्धराय ॥ हा शुकरूपें व्यासतनय[६] ॥ सद्बोधकर्ता सदय ॥ शुकचि[७] आला नसेल कीं ॥ ४८ ॥ त्याविण ऐशी कोठूनि वाणी ॥ ऐसें राव विचारी मनीं ॥ तों तेथें त्याची आली वाहिनी[८] ॥ कीर[२] गुप्त जाहला ॥४९॥ मग त्या सर्व सैन्यासहित ॥ राजेंद्र आला स्वपुराप्रत ॥ परी कीराचें वाक्य स्मरत ॥ न बोले किंचित कोणाशीं

१ उन्हानें. २ कीर पक्षी. ३ अनुपम. ४ राजा. ५ श्लोक. ६ व्यासांचा पुत्र. ७ शुकदेव. ८ सेना.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ५० ॥ कोणीं कांहीं पुशिलें तथापि ॥ तया उत्तर न दे कदापि ॥ खानपान निद्रादिरूपी ॥ सकळ भोग त्यागिले ॥ ५१ ॥ आणि झाला भ्रमिस्थावाणी ॥ ऐसें पाहूनि पट्टराणी ॥ गुणसुंदरी तयालागुनी ॥ हस्त जोडूनी विनवित ॥ ५२ ॥ म्हणे हो मम प्राणनाथा ॥ आज ही ऐशी काय अवस्था ॥ तुम्हां नसतां कांहीं न्यूनता ॥ आली खिन्नता कोठून ही ॥ ५३ ॥ खानपान सर्व त्यजून ॥ ऐसें कां धरिलेंति मौन ॥ तुमची ही स्थिति विलोकून ॥ मज दारुण दुःख होय ॥ ५४ ॥ तरी उठाउठा हो प्राणेश्वरा ॥ मजवरी आतां दया करा ॥ भोजन सारूनियां सत्वरां ॥ कांहीं बोला मजपाशीं ॥ ५५ ॥ ऐसें तिणें विनविलें बहुत॥परी राव न बोले किंचित ॥ शुकवाक्याचा विचार करित ॥ तैसाचि निवांत बैसला ॥ ५६ ॥ राणीस झालें दुःख अपार ॥ पुढें सुचेना कांहीं विचार ॥ पतीचे चिंतेचें साचार ॥ कारण कांहीं समजेना ॥ ५७ ॥ तेणें बहु तळमळे सती ॥ असो ऐसा तो दृढधन्वा नृपती ॥ विचार करीत असतां पुढती ॥ कांहीं काळ लोटला ॥ ५८ ॥ पुढें एकदां वाल्मीकऋषी ॥ अवचित आला राजगृहासी ॥ जेणें स्वयें मधुरवाचेंसी ॥ रामायण रचियेलें ॥ ५९ ॥ तया दुरुनि पाहतां क्षण ॥ राव उठोन धांवला आपण ॥ भक्तिभावें ऋषीचे चरण ॥ उभयहस्तीं धरियेले ॥ ६० ॥ दंडवत केला नमस्कार ॥ अर्पिले सर्व पूजोपचार ॥ परमासन देऊनि सुंदर ॥ ऋषीश्वर बैसविला ॥ ६१ ॥ विप्रपादक्षा[1]लनजीवन ॥ आनंदें केलें शिरीं धारण ॥ स्वांकीं[2] घेऊनि मुनीचे चरण ॥ स्वकरीं चुरीत हळुहळू ॥ ६२ ॥ शुकवाक्य मनीं स्मरत ॥ मधुरवाणी राजा बोलत ॥ हे भगवन् मुने मी सांप्रत ॥ कृतकृत्य खचित जाहलों ॥ ६३ ॥ माझें जन्म सफळ झालें ॥ सर्वही अर्थ आज लाभले ॥ श्रुतां[3]दिकही आज वहिलें ॥ फळासी आलें साचार ॥ ६४ ॥ जगत्पावनपावन आपण ॥ तयीं मज हें दिधलें दर्शन ॥ तस्मात मी महाभाग्यवान ॥ काय वर्णन करूं आतां ॥ ६५ ॥ मजसम धन्य आज ना कोणी ॥ ऐसी रायाची विनम्रवाणी ॥ ऐकूनियां श्रीवाल्मीकिमुनी ॥ संतोषोनी बोलत ॥ ६६ ॥ राया तूं धन्य खरोखर ॥ माझा उत्तम केलासी आदर ॥ आणि जें बोललासि मधुर ॥ तें तुज योग्यचि असे पां ॥ ६७ ॥ परी चिंतातुर कां असशी ॥ मनोगत सर्व सांग

[1] ब्राह्मणाचे पाय धुतलेलें पाणी (तीर्थ). [2] स्वतःचे मांडीवर. [3] कथादिकांचें केलेलें श्रवणही.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मजसी ॥ जें कांहीं बोलाया इच्छिसी ॥ तेंही बोलें सकळिक ॥ ६८ ॥ ऐशीं मुनीचीं ऐकतां वचनें ॥ राव बोले बहुविनयानें ॥ आपुलिया पदाब्जकृपेनें ॥ मज ना उणें कांहींच ॥ ६९ ॥ सर्व सुख असे परिपूर्ण ॥ परी हृदयीं संशय महान् ॥ शल्यवत् एक उदेला दारुण ॥ तो तूं घालवी सत्वर ॥ ७० ॥ मी एकदां मृगयार्थ ॥ गेलों होतों गहन वनांत ॥ तेथें फिरतां फिरतां अवचित ॥ महत्कासारें[1] देखिलें ॥ ७१ ॥ तयाचें केलें जळ प्राशन ॥ मग विश्रांति घ्यावी म्हणून ॥ तीरीं वटवृक्ष होता महान् ॥ तयाचे छाये बैसलों ॥ ७२ ॥ तंव हृदयानंदकारक[2] ॥ ऐसा पातला कीर एक ॥ बैसोनियां मम सन्मुख ॥ ऐसा श्लोक बोलला ॥ ७३ ॥ विद्यमानातुलसुखमालोक्यातीव भूतले ॥ न चिंतयसि तत्त्वं त्वं तत्कथं पारमेष्यसि ॥ १ ॥ ऐसें शुकाचें ऐकूनि भाषित ॥ मज आश्चर्य झालें बहुत ॥ परी काय बोलला तें हृद्गत ॥ कांहींच नाहीं समजलें ॥ ७४ ॥ आणि मज राज्यसुख अपार ॥ उत्तम पुत्र आहेत चार ॥ पत्नी पतिव्रता सुंदर ॥ ममानुकूल वर्तताहे ॥ ७५ ॥ आणि गजाश्व रथ पदाती ॥ इत्यादि सर्व अतुल संपत्ती ॥ हीं कोणें पुण्यप्रभावें निरुतीं ॥ मज लाभलीं आहेत ॥ ७६ ॥ हें सर्वहि विचार करून ॥ मज सांगावें विस्तारून ॥ आपण सर्वज्ञ ज्ञानघन ॥ संशयछेदन कीजिये ॥ ७७ ॥ ऐसें रायाचें ऐकूनि भाषित ॥ मुनिवर्य प्राणायाम करित ॥ ध्यान लावूनि एक मुहूर्त[3] ॥ विश्व समस्त पाहिलें ॥ ७८ ॥ अंतरीं जाणोनि सर्व वृत्तांत ॥ वाल्मीकि म्हणे भूपतीप्रत ॥ राया तुझें प्राग्जन्मचरित[4] ॥ सांगतों समस्त ऐक पैं ॥ ७९ ॥ अगा तूं पूर्वजन्मीं सुजाण ॥ द्रविडदेशस्थ होतासि ब्राह्मण ॥ तयाचें सुदेव नामाभिधान ॥ सर्वलोकीं विख्यात असे ॥ ८० ॥ तो ताम्रपर्णी तीरीं वसत ॥ वेदाध्ययन करी सतत ॥ सत्यवादी स्वधर्मरत ॥ यथालाभें संतोषी ॥ ८१ ॥ तयाची भार्या सर्वमान्या ॥ गौतमीनामें गौतमकन्या ॥ सद्गुणखाणी जीसम अन्या ॥ जगीं नसे कोणीही ॥ ८२ ॥ ती महासती प्रेमें सतत ॥ भ्रतारासी अनुसरोन वर्तत ॥ जैशी भवानी शंकराप्रत ॥ अनुसरत सर्वदा ॥ ८३ ॥ तये भार्येसह तो ब्राह्मण ॥ करित गृहस्थधर्माचरण ॥ बहुत

१ मोठें सरोवर. २ मनाला आनंद करणारा. ३ दोन घटिका. ४ पूर्वजन्मींचें चरित्र.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

झालें कालक्रमण ॥ परी संतति नाहीं जाहली ॥ ८४ ॥ तेणें योगें तो अति दुःखित ॥ रात्रंदिन चरफडत ॥ एकदां भार्या पाद सेवित ॥ बैसली होती आनंदें ॥ ८५ ॥ तैं तो सुदेव गहिंवरोनी ॥ तियेसी म्हणे गे प्रिय-करिणी ॥ संसारामाजीं पुत्राहुनी ॥ अधिक सुख अन्य नसे ॥ ८६ ॥ तपोदानादि पुण्यें सकळिक ॥ लोकांतरीं देताति सुख ॥ इहपरलोकीं सुखदायक ॥ सुपुत्रचि एक असे पैं ॥ ८७ ॥ तरी तो तैसा सुखद[१] सुत ॥ मज झाला नाहीं येथ ॥ यास्तव माझें सर्व जीवित ॥ निष्फळ असे साचार ॥ ८८ ॥ अगे म्यां पुत्रा नाहीं लालिलें[२] ॥ वेदार्थतत्व नाहीं बोधिलें ॥ तन्मुखहि नाहीं देखिलें ॥ व्यर्थचि गेलें मम जन्म ॥ ८९ ॥ मी केवळ दैवहीन ॥ जळो जळो हें उद्विग्नपण ॥ आतां व्यर्थ काय वांचून ॥ शीघ्र मरण मज येवो ॥ ९० ॥ ऐकूनि गौतमी सुंदरी ॥ अत्यंत खिन्न झाली अंतरीं ॥ पतीचे समाधाना सत्वरीं ॥ सौम्यवचनें बोलत ॥ ९१ ॥ म्हणे नका नका हो प्राणनाथा ॥ ऐसें अभद्र न बोला आतां ॥ तुम्हांऐसे ज्ञाते तत्वतां ॥ मोह न पावत कदापि ॥ ९२ ॥ तुम्ही सत्यधर्मपरायण ॥ स्वर्गहि जिंकिलाति संपूर्ण ॥ तुम्हां ज्ञानियां पुत्राचेन ॥ सुखाप्ति कैसी होणार ॥ ९३ ॥ पुत्राचेनि दुःख अपार ॥ पूर्वीं चित्रकेतु राजेश्वर ॥ पुत्रशोकें झाला आतुर ॥ नारदें येऊनि उद्धरिला ॥ ९४ ॥ तैसाचि अंगराजा महान ॥ तया दुःपुत्र झाला वेन[३] ॥ तयाचे त्रासें तो रात्रीं उठोन ॥ गेला पळून वनासी ॥ ९५ ॥ ऐसे आजवर ह्या जगांत ॥ पुत्रें दुःखित झाले बहुत ॥ तैसा तुम्हांहि कदाचित ॥ प्रसंग प्राप्त होईल पैं ॥ ९६ ॥ यास्तव आपणां पुत्र नाहीं ॥ हें मज बरें वाटतें पाहीं ॥ तथापि जर कीं आपल्या हृदयीं ॥ सत्पुत्रलालसा[४] असेल ॥ ९७ ॥ तरी सर्वार्थदात्या श्रीहरीसी ॥ आराधिजे अनन्यभावेंसीं ॥ जयाचे आराधनें कर्दमासी ॥ कपिलपुत्र जाहला ॥ ९८ ॥ तें प्रियेचें ऐकूनि वचन ॥ विप्र पावला समाधान ॥ हरीच्या आराध-नेलागुन ॥ निश्चय केला तत्काळ ॥ ९९ ॥ आणि भार्येसह ताम्रपर्णींत ॥ स्नान सारिलें यथास्थित ॥ मग जाऊनि विरजवनांत ॥ तपाचरणीं बैसला ॥ १०० ॥ अनन्यभावें श्रीहरीसी ॥ अंतरीं ध्यात अहर्निशीं ॥

१ सुख देणारा पुत्र. २ खेळविलें. ३ वेन नामक. ४ चांगल्या पुत्राची इच्छा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शुष्कपर्णजलाहारासी ॥ पांचवे पांचवे दिनीं करी ॥ १ ॥ ऐसें चतुःसहस्र संवत्सर ॥ तप आचरिलें निरं-
तर ॥ तेणें योगें त्रैलोक्य समग्र ॥ थर्थर कांपूं लागलें ॥ २ ॥ तें अत्युग्र तप विलोकून ॥ भक्तवत्सल हरि
झाला प्रसन्न ॥ गरुडावरी आरूढोन ॥ तेथें येऊन प्रगटला ॥ ३ ॥ चतुर्भुज घनसांवळा ॥ प्रसन्न मुख पुढें
ठाकला ॥ ऐसें पाहूनि तये द्विजाला ॥ आनंद झाला अत्यंत ॥ ४ ॥ करूनि साष्टांग नमस्कार ॥ विप्र स्तुती
करित अपार ॥ म्हणे हे प्रभु जगदोद्धार ॥ हेंचि आतां विनवितों ॥ ५ ॥ तूं भक्त वत्सल दीनोद्धरण ॥ शरणां-
गताचें करिसी अवन[1] ॥ ऐसें बोलती त्वद्भक्तजन ॥ म्हणोन शरण आलों असें ॥ ६ ॥ तरी दयाळा कृपा करीं ॥
रक्षीं रक्षीं मज सत्वरीं ॥ बुडतों दुःखसागरीं ॥ शीघ्र उद्धरीं दयार्णवा ॥ ७ ॥ ऐसें विनवूनियां बहुत ॥
सुदेव द्विज स्वस्त्रीसहित ॥ भगवंतापुढें जोडूनि हात ॥ उभा निवांत राहिला ॥ ८ ॥ एवं श्रीवाल्मीकिमुनीनीं ॥
कथिलें दृढधन्व्यालागुनी ॥ ऐसें श्रीनारायणमुनी ॥ नारदासीं कथिते जाहले ॥ ९ ॥ इति श्रीअधिकमासमा-
हात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ षष्ठाध्याय गोड हा ॥ ११० ॥ ॥ छ ॥ ॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

---

१ रक्षण.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति षष्ठाध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ पूर्वाध्यायांतीं सुदेव ब्राह्मण ॥ श्रीहरीची स्तुति करून ॥ उभा राहिला ह
ऐसें वर्णन जाहलें ॥ १ ॥ पुढें कथा वर्तली कैसी ॥ सांगतों ऐका एकचित्तेंसीं ॥ आदिकवि श्रीवाल्मि
दृढधन्व्यासी सांगत ॥ २ ॥ राया तें विप्राचें स्तुतिवचन ॥ ऐकूनि तोषला भगवान ॥ मेघगंभीरवाचें
तंयाप्रती बोलत ॥ ३ ॥ अगा सुदेवा त्वां उत्तम ॥ तप संपादिलें अप्रतिम ॥ पूर्वीं एतादृश महत्कर्म ॥
कोणींही ॥ ४ ॥ ह्या तुझ्या अत्युग्रतपेंसी ॥ प्रसन्न झालों असें तुजसी ॥ तरी तूं जें इच्छित असशी ॥ त
सांग मज ॥ ५ ॥ मागसील तें तुज देऊन ॥ सर्व मनोरथ पुरवीन ॥ वत्सा तूं महाभाग्यवान ॥ म्हणोन
दीधलें ॥ ६ ॥ ऐसी हरीची ऐकूनि वाणी ॥ सुदेव म्हणे गा रमाजांनी ॥ दयासागर कैवल्यंदानी ॥ जर
प्रसन्न झालास ॥ ७ ॥ तरी तूं मज सत्पुत्र देईं ॥ राज्यादिक अन्य नको कांहीं ॥ पुत्रेंविण शून्य सर्वही ॥ ग
नाहीं मज रुचत ॥ ८ ॥ ऐसें विप्राचें ऐकूनि भाषण ॥ श्रीहरि बोले तयालागुन ॥ अगा वत्सा तंनयाविण
मागून पाहिजे तें ॥ ९ ॥ पुत्रावांचून जें कां आणिकं ॥ अदेय तेंही देईन सकळिक ॥ विधात्रें तुजला पुत्रसु
निर्मियेलें नसेचि ॥ १० ॥ तव भाळींचीं अक्षरें समस्त ॥ वाचून पाहिलीं तों तयांत ॥ तुज पुत्रसुख सप्तज
नाहीं ऐसें स्पष्ट असे ॥ ११ ॥ यास्तव तूं न मागें नंदनँ ॥ तुज पुत्रसुख नाहीं जाण ॥ ऐसें हरीचें वज्रास
निष्ठुर वचन ऐकूनियां ॥ १२ ॥ तो सुदेव द्विज तत्क्षणीं ॥ विकळ झाला हृदय फुटोनी ॥ विच्छिन्नमूलद्रुमाव
पडला धरणीं मूर्च्छित ॥ १३ ॥ ती पतीची अवस्था पाहून ॥ गौतमी दुःखें करित रुदन ॥ मागुती किंचि
धरून ॥ पतीसन्निध बोलत ॥१४॥ उठा उठा हो प्राणेश्वरा ॥ व्यर्थ नका दुखवूं स्वांतंरा ॥ मम वाक्याचें
करा ॥ पूर्वींच म्यां कथिलेंसे ॥ १५ ॥ जें जें कपाळीं लिहिलें विधातें ॥ तेंचि सुखासुख प्राप्त होतें ।
भोगित पूर्वार्जितातें ॥ हरि तेथें करील काय ॥ १६ ॥ मुंमुर्षूसी औषध देतां ॥ जेंवीं निष्फळ होय

१ सुदेव ब्राह्मणाप्रत. २ हे लक्ष्मीपते (विष्णो) ! ३ मोक्षदात्या. ४ पुत्रावांचून. ५ दुसरें. ६ ब्रह्मदेवानें. ७
तोडलेल्या वृक्षाप्रमाणें. ९ पुन्हां. १० आपल्या अंतःकरणास. ११ मरणाऱ्यास.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेवींच अभाग्याचे सर्वथा ॥ उद्योग निष्फळ होतात ॥ १७ ॥ जयाचें दैव अनुकूळ नाहीं ॥ तयाचें सर्वही ॥ यज्ञतपदानादिकांहूनही ॥ श्रीहरिसेवा श्रेष्ठ असे ॥ १८ ॥ ऐसें बोलती देव सकळ ॥ परी दैव प्रबळ ॥ सूर्यापुढें खद्योत[1] विकळ ॥ तैसी सेवा दैवापुढें ॥ १९ ॥ तस्मात् सर्वत्रींच्या विश्वासा उठाहो प्राणेशा ॥ एके दैवींच ठेवा भरंवसा ॥ हरीचें प्रयोजन काय ॥ २० ॥ ऐसें तीव्रशोकसंयुक्त ॥ ऐकूनि भाषित ॥ वैनतेय[2] क्षोभे कांपत ॥ विष्णूसी बोलता जाहला ॥ २१ ॥ देवा ही गौतमी अति शोकसागरीं झाली निमग्न ॥ तैसाचि हा तापसी ब्राह्मण ॥ शोकें रडत पडलासे ॥ २२ ॥ ह्यांसी नाहीं रक्षिता ॥ यांची असह्य दुःखावस्था ॥ तूं प्रत्यक्ष पाहात असतां ॥ कैसा स्वस्थ राहिलासी ॥ २३ ॥ तूं दयासागर ॥ स्वजनालागीं भयंकर ॥ भक्तदुःखसहिष्णु[3] ईश्वर ॥ ऐसा साचार असोनियां ॥ २४ ॥ अ दया काय झाली ॥ ब्रह्मण्यताहि[4] कोठें लोपली ॥ दीनबंधुता कैसी संपली ॥ क्रूरता धरली कोठून ॥ २ सायुज्यादि चतुर्विध मुक्ती ॥ त्वद्भक्तांचे करतळीं वसती ॥ तथापि त्यागूनि तव भक्ती ॥ मुक्तीस इच्छित न ॥ २६ ॥ तव भक्तांचे अग्रभागीं ॥ अष्टमहासिद्धि येऊनि वेगीं ॥ किंकरीपरी[5] सेवेलागीं ॥ तत्पर राहातात ॥ २७ ॥ ऐसें तव भक्तीचें माहात्म्य ॥ सर्वविश्रुत असे उत्तम ॥ तरी ह्या विप्राचा पुत्रका पुरवाया श्रम तुज काय ॥ २८ ॥ पुत्रावांचून सर्वहि यासी ॥ द्यावया उद्युक्त झालासी ॥ तरी गजेंद्र पुरुषासी ॥ अंकुश देण्या श्रम काय ॥ २९ ॥ जरी तूं ह्या विप्राच्या कामा ॥ नाहीं पुरविलें सर्वोत्त तरी इतःपर त्वत्पादपद्मा ॥ कोणीच नाहीं सेविणार ॥ ३० ॥ अदृष्टीं असेल तेंचि मिळेल ॥ ऐसें जरी होईल ॥ तरी मग तुझी भक्ति सकळ ॥ लया जाईल निश्चयें ॥ ३१ ॥ कर्तुमकर्तुं तूं समर्थ ॥ ऐसें सर्व विश्रुत ॥ परी ह्यासी न देसी सुत ॥ तरी तें आज नष्टेल पैं ॥ ३२ ॥ यास्तव देवा ऐसें न करीं ॥ य

१ काजवा. २ गरुड. ३ भक्तांचें दुःख सहन न करणारा. ४ ब्राह्मणाविषयीं दयालुता. ५ दासीप्रमाणें. ७ पुत्रेच्छा. ८ मनोरथास. ९ तुझ्या चरणकमलास. १० प्रसिद्ध.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देईं सत्वरीं ॥ आजपर्यंत नानाप्रकारीं ॥ भक्तकामना पुरविल्यास ॥ ३३ ॥ गजेंद्रें करितां तुझा धा
तत्काळ रक्षिलें देवा ॥ अनन्यशरण होतांचि ध्रुवा ॥ अक्षय पद दीधलेंस ॥ ३४ ॥ तूं भक्तेच्छापूरक
ऐशी ब्रह्मांडीं गाजे कीर्ति ॥ म्हणोनि पुत्रार्थी हीं दंपती ॥ तुजला शरण पातलीं ॥ ३५ ॥ आतां उपे
सील तरी ॥ तव अपकीर्ति होईल पुरी ॥ ऐशी वैनतेयाची वैखरी ॥ ऐकूनि हरि बोलत ॥ ३६ ॥ ब
विनतानंदना ॥ तुज अंतरीं आली करुणा ॥ तरी ममाज्ञें ह्या ब्राह्मणा ॥ सत्वर देईं पुत्र एक ॥ ३७
हरीचें स्वानुकूल वचन ॥ ऐकूनि हर्षला पन्नगाशन ॥ सवेंचि तया ब्राह्मणालागुन ॥ वरदान देता जाह
॥ ३८ ॥ म्हणे द्विजेंद्रा सप्तजन्मवरी ॥ तुज पुत्रसुख ना निर्धारीं ॥ ऐसें जें कां बोलिला हरी ॥ तें सर्वहि
असे ॥ ३९ ॥ तथापि हरीनें मजलागुन ॥ आज्ञापिलें असे म्हणोन ॥ तुजकरितां कृपा करून ॥ एक
देतों मी ॥ ४० ॥ मदंशसंभूत ऐसा त्वरित ॥ तुजला होईल एक सुत ॥ तयाचेनि तूं गौतमीसहित ॥ सुपु
होशील पैं ॥ ४१ ॥ परी तया पुत्रापासून ॥ तुम्हां दुःख होईल दारुण ॥ तथापि चित्तीं विचार करून ॥
भजन न सोडावें ॥ ४२ ॥ श्रीहरिचरणीं जडली मती ॥ म्हणोन धन्य आहेस जगतीं ॥ निष्काम किंवा
महि भक्ति ॥ हरीसी अति प्रिय असे ॥ ४३ ॥ पांचभौतिक सर्व शरीर ॥ अळवावरचें जैसें नीर ॥ कीं
बुडबुदवत् साचार ॥ क्षणभंगुर असे पैं ॥ ४४ ॥ त्याचा न धरितां अभिमान ॥ अंतरीं चिंतीं हरीचे चर
तो नर जगीं सर्वमान्य ॥ आणि धन्यहि होय साचार ॥ ४५ ॥ दुस्तर भवसागरांतूनी ॥ तारील ऐ
त्रिभुवनीं ॥ शोधितां एक हरिवांचुनी ॥ इतर नाहीं कोणीच ॥ ४६ ॥ हरीच्या कृपालेशेंकरून ॥
पुत्र दीधला जाण ॥ आतां करीत हरिचिंतन ॥ सर्वदा सुखें वर्ते तूं ॥ ४७ ॥ आणि प्रपंचामाजीं सर्व
उदारतेनें राहूनि केवळ ॥ संसारजन्मफळ सकळ ॥ मिळेल तैसें भोगीं तूं ॥ ४८ ॥ असो ऐसा गरुड

१ नवरा व स्त्री. २ गरुडाची. ३ वाणी. ४ पक्ष्यांचा राजा. ५ विनतेच्या पुत्रा गरुडा. ६ सर्पास खाणारा गरुड. ७
उत्पन्न. ८ पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश ह्या पंचमहाभूतांनीं झालेलें. ९ पाण्यावरच्या बुडबुड्याप्रमाणें. १० क्षणांत ना

७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वर देऊनि सुदेवासी ॥ मग तो भगवान् वैकुंठासी ॥ गमन करिता जाहला ॥ ४९ ॥ आणि सुदेवा
हित ॥ इष्ट वर लाभतांचि त्वरित ॥ स्वगृहा जाऊनि पूर्ववत् ॥ गार्हस्थ्यं[1] भोगित आनंदें ॥ ५० ॥ पु
कित्येक दिन ॥ विप्रपत्नी झाली गर्भिण ॥ नवमास होतांचि पूर्ण ॥ पुत्ररत्न प्रसवली ॥ ५१ ॥ सुलक्ष
सुरेख ॥ ऐसें देखतां पुत्रमुख ॥ गौतमीस झाला हरिख ॥ प्रसूतिदुःख लोपलें ॥ ५२ ॥ सुदेवविप्रहि आन
द्विजसमूह पाचारिला ॥ जातकर्मसंस्कार वहिला ॥ संपादिला यथाविधि ॥ ५३ ॥ सकळ द्विजवरांका
यथाशक्ति दिधलीं दानें ॥ याचकजनां बहु सन्मानें ॥ वस्त्रें पात्रें अर्पिलीं ॥ ५४ ॥ ज्योतिर्वेत्त्या[2] ब्राह्मणांक
जातक[3] वर्तविलें तत्क्षण ॥ शुकदेव ऐसें नामाभिधान ॥ पुत्रालागुन ठेविलें ॥ ५५ ॥ पुढें तो सुदेवाचा कु
दिवसेंदिवस वाढे सुंदर ॥ शुक्लपक्षींचा रोहिणीवर[4] ॥ जैसा वाढत अनुदिनीं ॥ ५६ ॥ पक्ष मास ऋतु अय
जैसें होय कालक्रमण ॥ तैसे तैसे सद्गुणगण ॥ अंगीं भरत बाळकाचे ॥ ५७ ॥ बाळक्रीडा अनेकरीतीं ॥
असे दिवसारातीं ॥ पाहूनियां पित्याचे चित्तीं ॥ आनंद अती होतसे ॥ ५८ ॥ ऐशीं वर्षें लोटलीं सा
आठवें वर्ष होतां प्राप्त ॥ सुदेव सुताच्या उपनयनार्थ ॥ हर्षें उद्युक्त जाहला ॥ ५९ ॥ द्विजवरांसी पाचारू
आधीं केलें पुण्याहवाचन ॥ सुमुहूर्तीं यथाविधान ॥ मौंजीबंधन संपादिलें ॥ ६० ॥ गायत्रीमंत्र उपदेशिल
शुकदेव ब्रह्मचारी झाला ॥ सूर्यापरि तेजें आगळा ॥ शोभूं लागला तत्काळ ॥ ६१ ॥ मग मातापित
वंदून ॥ आरंभिलें वेदाध्ययन ॥ स्वबुद्धीनें गुरुलागुन ॥ तोषवीत सर्वदा ॥ ६२ ॥ अरे तो अष्टवर्षांचा कुम
परी केवळ बुद्धीचा सागर ॥ गुरुनें कथितां एकवार ॥ पाठ होय तयासी ॥ ६३ ॥ ऐसें करूनि वेदाध्य
शास्त्रेंहि शिकला संपूर्ण ॥ स्वपुत्र झाला विद्वान ॥ म्हणोन सुदेव आनंदला ॥ ६४ ॥ आणि आप
मानित ॥ सुखें वर्ततां पुत्रसहित ॥ एकदां तयाचे सदनाप्रत[5] ॥ देवलमुनि पातला ॥ ६५ ॥ तया पाह
तत्क्षण ॥ प्रेमें केलें साष्टांगनमन ॥ आसनपाद्यादि समर्पून ॥ यथाविधि पूजिलें ॥ ६६ ॥ तों

१ गृहस्थाश्रमसंबंधीं सुख. २ ज्योतिषशास्त्र जाणणाऱ्या. ३ जन्मपत्रिका. ४ चंद्र. ५ मुं...करितां. ६ गृहाप्रत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ब्रह्मचारी ॥ शुकदेव तेथें आला सत्वरी ॥ देवलमुनीचे चरणांवरी ॥ प्रेमें मस्तक ठेविले
सुंदर कुमारा पाहुनी ॥ मुनि बोलत सुदेवालागुनी ॥ बा द्विजेंद्रा तूं त्रिभुवनीं ॥ धन्य ध
अरे हा दुर्लभ गुणसागर ॥ तुज लाभला पुत्र सुंदर ॥ तस्मात् भगवान् लक्ष्मीवर ॥
लागीं ॥ ६९ ॥ ह्या तव पुत्रासमान जगांत ॥ वेदाध्ययन कर्ता विनीत[1] ॥ बुद्धिमान् बोलका ए
कोठेंहि नाहीं देखिला ॥ ७० ॥ ऐसें बोलूनि ते समयीं ॥ शुकासी म्हणे रे बाळा येईं ॥ तव हस्तीं हें
काई ॥ दिसत आहे पाहातों ॥ ७१ ॥ रेखांकित हें सुंदर छत्र ॥ दोन चामरें[2] विलसत विचित्र ॥ वर्तुल कम
सहस्रपत्र ॥ हस्तीं पवित्र शोभताहे ॥ ७२ ॥ अंगुष्ठीं सुंदर यवाकृती ॥ आजानुलंबित[3] हात शोभती ॥ आकर्ण[4]
नयन विराजती ॥ बुबुळें तळपती पिंगट ॥ ७३ ॥ अतिगोंडस सर्व शरीर ॥ सस्मित[5] वदन दिसतें मधुर ॥
वलित्रयानें भूषित उदर ॥ भाग्यलक्षणें किती सांगूं ॥ ७४ ॥ ऐसें बोलूनि कुमाराप्रत ॥ पुनश्च बोले विप्रा-
प्रत ॥ अगा सुदेवा हा तव सुत ॥ गुणसागर केवळ ॥ ७५ ॥ ह्याचीं लक्षणें कैशीं देख ॥ शंखा ऐसा कंठ
सुरेख ॥ स्निग्ध कुरळ केश सकळिक ॥ वक्षःस्थळ उंच बहु ॥ ७६ ॥ पृथु[6] ग्रीवँ[7] सुहास्यवदन ॥ वृषस्कंधवत्[8]
स्कंध[9] महान ॥ दोन्ही कर्ण समसमान ॥ आकर्णनयन सुरेख ॥ ७७ ॥ हा सर्वलक्षणीं संपन्न कुमार ॥ सौभा-
ग्याचा होय सागर ॥ परि एकच दोष आहे थोर ॥ तेणें समग्र व्यर्थ केलें ॥ ७८ ॥ ऐसें बोलूनि शिर
हालवित ॥ सुस्कारा टाकूनि मुनि म्हणत ॥ आदीं आयुष्य पाहूनि यथार्थ ॥ मग लक्षणें सांगावीं ॥ ७९ ॥
आयुष्यहीन कुमाराचीं ॥ लक्षणें काय करायाचीं ॥ बुबुळेंविण नेत्रगोलांची ॥ गरज काय साचार ॥ ८० ॥
सुदेवा हा तव नंदन ॥ बारावे वर्षीं जळीं बुडोन ॥ अवचित पावेल पैं मरण ॥ परी तूं शोक करूं नको
॥ ८१ ॥ अवश्य होणारें तें पाहीं ॥ आपेंआप होतें सर्वही ॥ तयालागीं प्रतिकार नाहीं ॥ मुमूर्षूसी क

१ नम्र नीतिमान्. २ चवऱ्या. ३ गुडघ्यांपर्यंत लोंबणारे. ४ कानापर्यंत विशाळ नेत्र. ५ किंचित् हास्यानें युक्त. ६
७ मान. ८ बैलाच्या खांद्याप्रमाणें. ९ खांदा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

औषध ॥ ८२ ॥ ऐसें बोलूनि देवलऋषी ॥ निघोनि गेला ब्रह्मलोकासी ॥ गौतमीसह तो द्विज ता
दुःखें धरणीसी पडियेला ॥ ८३ ॥ देवलाचें वचन स्मरत ॥ भूमीसी लोळे विलाप करित ॥ कांहीं वेळें गो
त्यांत ॥ उठली धैर्य धरूनियां ॥ ८४ ॥ स्वांकांवरी घेतला नंदन ॥ प्रेमें चुंबिलें तयाचें वदन ॥ तदनं
हस्त जोडून ॥ पतीलागून विनवित ॥ ८५ ॥ म्हणे हो द्विजेंद्रा प्राणनाथा ॥ धैर्य धरा उठा समर्था ॥ पुढें
घडोन येणाऱ्या अर्था ॥ भिऊं नये कदापि ॥ ८६ ॥ न होणारें तें कदाही ॥ जगत्रयीं होणार नाहीं ॥
अवश्य होणारें तेंचि पाहीं ॥ घडोन येईल निश्चयें ॥ ८७ ॥ शंकरादिक महादेव ॥ तेहि दुःख पावले सर्व ॥
असुरेश्वर बलीराव ॥ तोहि बंधन पावला ॥ ८८ ॥ हिरण्याक्ष पावला मरण ॥ वृत्रासुराचें झालें निधन ॥
कार्तवीर्य आणि रावण ॥ तेहि शिरच्छेद पावले ॥ ८९ ॥ तरी अवश्यभावि तें यथार्थ ॥ घडोनि येतेंचि पैं
समस्त ॥ यास्तव आपण उठावें त्वरित ॥ श्रीहरिलागुन भजावें ॥ ९० ॥ एवंप्रकारें सुदेवपत्नी ॥ कथिती
झाली पतीलागुनी ॥ ऐसें श्रीमद्वाल्मीकिमुनी ॥ रायासी कथिता जाहला ॥ ९१ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहा-
त्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ सप्तमाध्याय गोड हा ॥ ९२ ॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

१ स्वतःच्या मांडीवर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ सप्तमाध्यायाचिये अंतीं ॥ सुदेवपत्नी गौतमी सती[1] ॥ शोकग्रस्त सुदेवाप्रती ॥ बोध करिती जाहली ॥ १ ॥ पुढें काय वर्तलें कौतुक ॥ तें वर्णितों ऐका सकळिक ॥ आदिकवि मुनि वाल्मीक ॥ दृढधन्व्यासी सांगती ॥ २ ॥ राजेश्वरा तें सुधेसमान ॥ गौतमीचें ऐकूनि वचन ॥ सुदेव पावला समाधान ॥ शोक संपूर्ण टाकिला ॥ ३ ॥ धैर्य धरूनि उठला त्वरित ॥ श्रीहरिवरी ठेविलें चित्त ॥ अवश्यंभावि[2] तें समस्त ॥ तैसेंचि खचित होईल पैं ॥ ४ ॥ होणारें तें न चुके कांहीं ॥ ऐसा निश्चय केला हृदयीं ॥ मग पूर्ववत् कार्यें सर्वही ॥ सदारें[3] करूं लागला ॥ ५ ॥ ऐसे लोटतां कांहीं दिन ॥ एकदां तो सुदेव ब्राह्मण ॥ समित्कुशाद्याहरणा[4]-लागुन ॥ वनासी जाता जाहला ॥ ६ ॥ तेच दिनीं तयाचा नंदन[5] ॥ जलक्रीडार्थ गेला आपण ॥ सवें घेतले वयस्यगण[6] ॥ वापिकेमाजीं[7] प्रवेशला ॥ ७ ॥ ग्रीष्मकाळींचा ऊष्मा अती ॥ परमानंदें क्रीडा करिती ॥ परस्परांच्या अंगांवरुती ॥ जळ उडविती एकसरें ॥ ८ ॥ एकमेकांचे हस्त धरूनी ॥ मज्जन करिती तये जीवनीं ॥ मत्स्यमगरांपरि पोहणी ॥ प्रतिक्षणीं घालित ॥ ९ ॥ एक पुढें पोहत पळत ॥ दुजे तयां धरूं धांवत ॥ तंव तिजीं बुडोन अकस्मात ॥ पुढच्यास खालीं ओढावें ॥ १० ॥ वारंवार येऊनि तीरासी ॥ लोटूनि द्यावें एकमेकांसी ॥ मी मी म्हणोनी कुदत त्वरेंसी ॥ अंत घेऊन वर येत ॥ ११ ॥ पुनः पुनः जळीं बुडोन ॥ परस्परां काढिती शोधून ॥ अगाध नीरीं स्थिर राहून ॥ एकमेकां मर्दित ॥ १२ ॥ मार चुकवाया बुडोनि पळती ॥ एक तळीं जाऊनि लपती ॥ एक तीरासी अवलंबिती ॥ आनंद चित्तीं न समाये ॥ १३ ॥ ऐसें क्रीडती मिळोनि मित्र ॥ प्रारब्ध वोढवलें विचित्र ॥ सुदेव द्विजाचा तो पुत्र ॥ शिथिलगात्र जाहला ॥ १४ ॥ मित्रवर्गाचे भयें तत्क्षण ॥ तया वंचूनि पळावें म्हणून ॥ आपुला श्वास निरोधून ॥ अगाधनीरीं प्रवेशला ॥ १५ ॥ निमिषामाजीं गेला तळीं ॥ तेथें सर्व शक्ति लोपली ॥ सकळ अंगें विकळ झालीं ॥ पुढें उपाय चालेना ॥ १६ ॥ उदरामाजीं शिरलें पाणी ॥

---

१ पतिव्रता. २ अवश्य होणारें. ३ स्त्रीसहित. ४ समिधा, दर्भ इत्यादि आणण्याकरितां. ५ पुत्र. ६ बरोबरीच्या संवगड्यांचे समुदाय. ७ पुष्करणींत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तत्काळ प्राण गेला निघोनी ॥ कलेवर जड होउनी ॥ तळींच लागोन राहिलें ॥ १७ ॥ बहुत वेळ झाला तरी ॥ शुकदेव आला नाहीं वरी ॥ ऐसें पाहूनि ते अवसरीं ॥ वयस्य अंतरीं घाबरले ॥ १८ ॥ आणि महाशब्दें आक्रोशत ॥ धांवत आले गौतमीप्रत ॥ म्हणती गे माये तव सुत ॥ वापिकाजळांत बुडाला ॥ १९ ॥ ती वज्राऐसी कठोर वाणी ॥ कर्णामाजीं पडतां क्षणीं ॥ हा हा पुत्रा म्हणोनि ब्राह्मणी ॥ निश्चेष्ट पडली धरणीस ॥ २० ॥ तितुक्यांतचि सुदेव ब्राह्मण ॥ स्वाश्रमा आला वनांतून ॥ पुत्राचें ऐकूनियां मरण ॥ मरणोन्मुख जाहला ॥ ॥ २१ ॥ विच्छिन्नमूलद्रुमापरी ॥ अवचित पडला भूमीवरी ॥ पुनश्च मूर्च्छा सांवरूनि सत्वरी ॥ दंपती उठलीं उभयतां ॥ २२ ॥ पुत्रा पुत्रा हांक फोडित ॥ धांवत गेलीं वापिकेप्रत ॥ तंव पुत्राचें फुगोनि प्रेत ॥ तरंगत वर आलें ॥ २३ ॥ तयासी लौगवेगें काढुनी ॥ आलिंगिलें घट्ट धरोनी ॥ नंतर स्वांकावरी घेउनी ॥ मुख चुंबित पुनः पुनः ॥ २४ ॥ हस्तें कुर्वाळीत वदन ॥ वारंवार पाहती न्याहाळून ॥ रडतां रडतां कंठ दाटून ॥ सुदेव वचन बोलत ॥ २५ ॥ म्हणे गा वत्सा तान्हया बाळा ॥ सत्वर ऊठ ऊठ वेल्हाळा ॥ मजशीं बोलूनि शुभबोला ॥ दुःख निरसीं सकळिक ॥ २६ ॥ नेत्र उघडोनियां मज पाहीं ॥ मनालागीं आनंद देईं ॥ तुजविण आम्ही उभयतांही ॥ परदेशी आतां जाहलों ॥२७॥ आम्हां वृद्धांसी टाकूनि जाणें ॥ योग्य नव्हे तुजकारणें ॥ तुजवांचून आमचें जिणें ॥ व्यर्थ जाण गुणवंता ॥ २८ ॥ बा हे तुझे मित्र समस्त ॥ पाचारिती अभ्यासार्थ ॥ उपाध्यायहि अध्यापनार्थ ॥ हांक मारितो पाहें हा ॥ २९ ॥ तूं सर्वगुणनिधान बाळ ॥ आतां व्यर्थ न दवडीं काळ ॥ निजून झाली वाढ वेळ ॥ ऊठ ऊठ सत्वरी ॥ ३० ॥ तुज टाकूनि मी जात नाहीं ॥ आम्हां गृहाचें प्रयोजन काई ॥ तुजविण आतां गृह सर्वही ॥ शून्य वनापरि झालें ॥ ३१ ॥ वनींहि मी न करी गमन ॥ तयाचें काय प्रयोजन ॥ तुजविण आतां आम्हांलागुन ॥ प्रिय नाहीं कांहींच ॥ ३२ ॥ आजपर्यंत म्यां कदाही ॥ निंद्य कर्म नाचरिलें कांहीं ॥

१ मित्र. २ मूळ तुटलेल्या वृक्षाप्रमाणें. ३ स्त्री व पति (सुदेव व गौतमी). ४ सत्वर. ५ गुरु. ६ शिकविण्याकरितां.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ब्रह्महत्या महापापही ॥ केलें नसे साचार ॥ ३३ ॥ ऐसें असतां माझा नंदनं ॥ आज कां हा पावला निधनं ॥ कोणत्या कर्मविपाकाचेन ॥ दुःख दारुण पातलें ॥ ३४ ॥ अहो विधात्यां हें काय केलें ॥ मृतपुत्रधन कोठें नेलें ॥ यार्णे तुजला मोठें चांगलें ॥ फळ मिळालें काय सांगें ॥ ३५ ॥ अरे मी वृद्ध अतिदीन ॥ माझा एकुलता एकचि नयन ॥ तोहि त्वां बळेंचि आकर्षून ॥ नाहींसा केला निर्दया ॥ ३६ ॥ आम्ही दंपती अति निर्धन ॥ आमुचा बाळ तोचि एक धन ॥ तया हरितां तुजलागुन ॥ लज्जा कैसी वाटेना ॥ ३७ ॥ तूं सर्वत्र असोनि सदय ॥ मजवर कां झालासि निर्दय ॥ विपरीत माझें भाँगधेय ॥ म्हणोन ऐसा वर्तसी कीं ॥ ३८ ॥ आतां माझे बाळा-लागुन ॥ शोधीत हिंडूं कोठें म्हणून ॥ तान्ह्या तुझें चारुलोचन ॥ वदन कोठें दिसेलरे ॥ ३९ ॥ पर्जन्यापासूनि जळ मिळतें ॥ भूमी प्रसवते धान्यातें ॥ पर्वत नाना रत्नजातीतें ॥ सागरीं मोत्यें सांपडतीं ॥ ४० ॥ परी मृत-पुत्र मिळेल जेथ ॥ ऐसें स्थान नाहींच दिसत ॥ पुत्रावाणी दुर्लभ वस्त ॥ ब्रह्मांडीं नसे कांहींही ॥ ४१ ॥ ज्याचें शरीर आलिंगून ॥ हृद्गत ताप जाईल पूर्ण ॥ तये माझे बाळाचें वदन ॥ मजला कोठें दिसेल ॥ ४२ ॥ बा वत्सा तान्हया दया करीं ॥ एकवार कांहीं बोल सत्वरीं ॥ ही तव माता कुररींपरी ॥ अति विलाप करितसे ॥ ४३ ॥ इयेसी पाहूनि वेल्हाळा ॥ दया येईना कैसी तुजला ॥ न कथितां मातापित्यांला ॥ कधींहि कोठें न गेलासी ॥ ॥ ४४ ॥ आजि तूं आम्हां पुसिल्याविण ॥ कोठें केलेंसि दीर्घप्रयाण ॥ आतां मधुर वेदाध्ययन ॥ श्रवण करूं कोणाचें ॥ ४५ ॥ वत्सा मी निष्ठुर दारुण ॥ तुजलागीं स्मरत असून ॥ माझें हृदय कठिण म्हणोन ॥ फुटोन प्राण जाईना ॥ ४६ ॥ धन्यधन्य तो दशरथराव ॥ वनासी जातां श्रीराघव ॥ जेणें आपुलें त्यागूनि वैभव ॥ प्राणहि तत्काळ सोडिला ॥ ४७ ॥ तयाचें किती धन्यपण ॥ धिक्कार असो मजलागुन ॥ प्रत्यक्ष पाहूनि सुताचें मरण ॥ जो मी अद्यापि वांचलों ॥ ४८ ॥ मी दुर्भागी हीन केवळ ॥ मज भाजितो शोकानळं ॥ आतां किती

---

१ पुत्र. २ मरण. ३ हे ब्रह्मदेवा. ४ दैव. ५ सुंदर आहेत नेत्र ज्याचे असें. ६ राळकी नांवाच्या किव्याप्रमाणें. ७ शोकरूप अग्नि.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

करूं तळमळ ॥ सर्वांग विकळ जाहलें ॥ ४९ ॥ हे देवदेवा अनाथनाथा ॥ दीनांनुकंपिन[1] रमाकांता ॥ वैकुंठेशा तुजविण आतां ॥ नाहींच त्राता कोणीही ॥ ५० ॥ तरी धांवगा श्रीहरी ॥ मज दीनातें रक्षीं सत्वरीं ॥ पुत्र शोकानळ अंतरीं ॥ मज निर्धारीं जाळिताहे ॥ ५१ ॥ मजसमान ह्या त्रिभुवनीं ॥ शठ होणार नाहींच कोणी ॥ भगवद्वाक्यातें उल्लंघुनी ॥ पुत्रीं दुराशा धरिली म्यां ॥ ५२ ॥ हें मी अनुचित केलें पहिलें ॥ अदृष्टीं जें नसे लिहिलें ॥ तदर्थ इच्छा करितां बळें ॥ कोणासी तें लाभेल ॥ ५३ ॥ एवंरीतीं तो विप्र बहुत ॥ विलाप करी पत्नीसहित ॥ तंव नभामाजीं अकस्मात ॥ अकालजलद[2] पातला ॥ ५४ ॥ झाकोळला चंडकिरण ॥ गर्जना होय अति दारुण ॥ चपळा पडत कडकडोन ॥ दिगंतरें कोंदाटलीं ॥ ५५ ॥ खरस्पर्श सुटला वात ॥ पर्वतही तेणें कांपत ॥ महावृक्ष उन्मळोनि पडत ॥ जीव समस्त घाबरले ॥ ५६ ॥ एक महिनापर्यंत जाण ॥ बलाहक[3] वर्षेला दारुण ॥ धरित्रीमंडळ संपूर्ण ॥ जळपरिपूर्ण जाहलें ॥ ५७ ॥ ऐसा पर्जन्य पडला सतत ॥ परी सुदेवासी नाहीं विदित ॥ पुत्रशोकानळें अत्यंत ॥ तापोनि भ्रमिष्ट जाहला ॥ ५८ ॥ दिवस उगवे मावळे केव्हां ॥ तेंहि नाहीं समजलें तेव्हां ॥ शोक करितां करितां आघवां[4] ॥ मास गेला निघोनियां ॥ ५९ ॥ पुनः पुनः ऐसें वदत ॥ खानपानहि सोडिलें समस्त ॥ विलाप करितां पर्जन्यांत ॥ भिजत मास लोटला जो ॥ ६० ॥ तो हरीचा प्रियपरम ॥ मास होता पुरुषोत्तम ॥ नेणूनही तयाचें उत्तम ॥ सेवन घडलें साहजिक ॥ ६१ ॥ प्रभातकालीं अभ्रस्नान ॥ आणि नित्य घडलें उपोषण ॥ तेणें भगवान् सुप्रसन्न ॥ होऊन प्रगट जाहला ॥ ६२ ॥ नवनीरदश्यामशरीर[5] ॥ पीतांबर[6] द्विभुज मुरलीधर ॥ वनमालाभूषित सुंदर ॥ पुढें उभा राहिला ॥ ६३ ॥ तंव ओसरला सर्व पर्जन्य ॥ विप्रें देखिला भगवान ॥ अंकींचें[7] पुत्रप्रेत तत्क्षण ॥ मेदिनीवरी ठेविलें ॥ ६४ ॥ आणि पत्नीसहित आनंदेंसी ॥ दंडवत् नमन केलें तयासी ॥ श्रीहरिच शरण आम्हांसी ॥ ऐसें मानसीं चिंतित ॥ ६५ ॥ जोडूनियां उभय

१ दीनावर दया करणाऱ्या. २ अकालीन मेघ. ३ मेघ. ४ सर्व. ५ नव्या (पाण्यानें भरलेल्या) मेघाप्रमाणें श्यामवर्ण. ६ पीतांबरधारी. ७ मांडीवरील.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पाणी ॥ पुढें उभा राहिला क्षणीं ॥ भगवान् कैवल्यंदानी ॥ तयालागुनी बोलत ॥ ६६ ॥ सुदेवा तूं भाग्यवान ॥ आणि धन्य धन्य आहेसि जाण ॥ तव भाग्याचें कराया वर्णन ॥ त्रैलोकीं कोण समर्थ ॥ ६७ ॥ वत्सा आतां तुजलागुन ॥ भविष्य सांगतों करीं श्रवण ॥ द्वादश सहस्रवर्षें पूर्ण ॥ हा तव पुत्र वांचेल ॥ ६८ ॥ इतःपर तुजला सतत ॥ पुत्रसुख होईल खचित ॥ प्रसन्न होऊनि म्यां सांप्रत ॥ तुज हा सुत दीधलासे ॥ ६९ ॥ तव पुत्रसुख विलोकून ॥ सस्पृंह होतील देवादि जन ॥ हँठप्राप्तपुत्रापासून ॥ सुख नव्हे हें खरेंचि ॥ ७० ॥ परी स्वयें वैनतेयांनें ॥ हा सुत दिला तुजकारणें ॥ म्हणोनि तूं पुत्रवान्पणें ॥ सर्वप्रसिद्ध होशील ॥ ७१ ॥ आणि मी होऊनि प्रसन्न ॥ सुंचिर स्थापिला तव नंदन ॥ आतां द्विजा हा तुजलागुन ॥ सदा सुखद होईल ॥ ७२ ॥ ह्या तव पुत्रासह सतत ॥ गार्हस्थ्यसुख भोगूनि येथ ॥ अंतीं स्वयें ब्रह्मलोकाप्रत ॥ अनायासें पावोनियां ॥ ७३ ॥ दिव्यसहस्रवर्षें तेथें ॥ भोगूनि तत्रस्थ भोगांतें ॥ पुनश्च ह्या भूतळीं निरुंतें ॥ मनुष्यजन्मातें येशील ॥ ७४ ॥ दृढधन्वानामें विख्यात जगतीं ॥ राजा होशील चक्रवर्ती ॥ बल वाहन धन संपत्ती ॥ अपार तेथें वाढेल ॥ ७५ ॥ इंद्रपदाहूनहि अधिक ॥ ऐश्वर्य वाढेल सकळिक ॥ अयुंत वर्षेंपर्यंत सुरेख ॥ राज्यसुख भोगशील ॥ ७६ ॥ हीच गौमती तव पत्नी ॥ तेथेंहि होईल तुझी राणी ॥ गुणसुंदरीनामें भुवनीं ॥ महासती प्रसिद्ध ॥ ७७ ॥ राजनीतीमाजीं निपुण ॥ ऐसे होतील चार नंदन ॥ तैसेंचि एक कन्यारत्न ॥ सुशील सुंदर होईल ॥ ७८ ॥ सुरासुरांसी दुर्लभ अती ॥ ऐसे भोग भोगूनि निरुतीं ॥ कृतकृत्य मी असें जगतीं ॥ ऐसें चित्तीं मानिशील ॥ ७९ ॥ संसारींचे विषय दारुण ॥ तयांमाजीं होऊनि निमग्न ॥ भवतारक हरीचें स्मरण ॥ तुज नाहींसें होईल ॥ ८० ॥ तेव्हां तुझा हा शुकदेवसुत ॥ कीर होऊनियां वनांत ॥ वटवृक्षीं बैसोनि यथार्थ ॥ बोध करील तुजलागीं ॥ ८१ ॥ वैराग्योत्पादक श्लोक ॥ वारंवार म्हणेल एक ॥ तो ऐकूनियां तूं साशंक ॥ होऊनि गृहा जाशील ॥ ८२ ॥ मग

१ दोन्ही हात. २ मोक्ष देणारा. ३ पुत्रेच्छावंत. ४ बलात्कारानें मिळालेल्या पुत्रापासून. ५ गरुडानें. ६ बहुत काळपर्यंत. ७ खरोखर. ८ दहा हजार वर्षेंपर्यंत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विषयसुखासी त्यागून ॥ चिंतार्णवीं होशील निमग्न ॥ तेव्हां तेथें वाल्मीकि येऊन ॥ तुजलागुनी बोधील ॥ ८३ ॥
तेणें सर्व संदेह जाउनी ॥ आपल्या पत्नीसह तूं क्षणीं ॥ अच्युतकैवल्यपदालागुनी ॥ जाशील जाण निश्चयें ॥
॥८४॥ ऐसें बोलत भगवान ॥ तंव अग्निपरि दैदीप्यमान ॥ अवचित उठला द्विजनंदन ॥ श्रीहरिचरण वंदिले ॥
॥८५॥ तया पाहूनि मातापितरें ॥ आनंद पावलीं एकसरें ॥ हर्षाश्रु ढाळित प्रेमभरें पुत्रालागीं आलिंगिती ॥८६॥
सकळहि देव आनंदले ॥ पुष्पवृष्टि बहु वर्षले ॥ तंव मातापित्यांचीं पाउलें ॥ शुकदेवें वंदिलीं ॥ ८७ ॥ द्विजसुतासी
विलोकून ॥ गरुडहि आनंदला तत्क्षण ॥ अति चकित झाला ब्राह्मण ॥ श्रीहरिचरण वंदिले ॥ ८८ ॥ आणि
जोडूनियां करद्वयासीं ॥ सुदेव म्हणे गा हृषीकेशी ॥ मम हृदयस्थ संशयासी ॥ दूर करी सत्वर ॥ ८९ ॥ चारस-
हस्र वर्षें सतत ॥ मी दुष्कर तप तपिलें बहुत ॥ तैं तूं प्रत्यक्ष येऊन तेथ ॥ निष्ठुर वचन कथिलें जें ॥ ९० ॥ कीं
वत्सा तुज प्रारब्धीं पाहीं ॥ पुत्रसुख नाहींच कदाही ॥ तें तव वाक्य सर्वथाही ॥ अन्यथा कैसें जाहलें ॥ ९१ ॥
आणि हा माझा मृत नंदन ॥ कैसा उठला जिवंत होऊन ॥ याचें असे काय कारण ॥ तें मजलागुन सांग देवा ॥
॥ ९२ ॥ एवं सुदेवें श्रीहरीसी ॥ प्रश्निलें बहु विनयेंसी ॥ ऐसें वाल्मीकि दृढधन्व्यासी ॥ कथन करिता जाहला ॥
॥ ९३ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ अष्टमाध्याय
गोड हा ॥ ९४ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥ इति अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अष्टमाध्यायाचिये अंतीं ॥ सुदेवें प्रश्निलें श्रीहरीप्रती ॥ मम मृत पुत्र उठाया निरुती ॥ काय कारण मज सांग ॥ १ ॥ तें तयाचें ऐकूनि वचन ॥ हरि म्हणे द्विजा ऐक संपूर्ण ॥ त्वां केलें तें तुजवांचून ॥ अन्याचेन नच होय ॥ २ ॥ आणि काय केलेंसी विशेष ॥ तेंही तूं जाणत नाहींस ॥ जेणें मी साक्षाद्ब्रह्मांडेश ॥ बहु संतोष पावलों ॥ ३ ॥ जो कां माझा प्रिय परम ॥ हा गत मास पुरुषोत्तम ॥ ययाची सेवा अत्युत्तम ॥ तुजपासून घडलीसे ॥ ४ ॥ तूं आपल्या पत्नीसहित ॥ निमग्न असतां पुत्रशोकांत ॥ खानपानादि भोगरहित ॥ मासपर्यंत राहिलासी ॥ ५ ॥ पुरुषोत्तममासामाझारीं ॥ एकहि जो उपवास करी ॥ तयाच्या सकळ पापांची भूरी ॥ होऊनियां तत्काळ ॥ ६ ॥ विमानामाजीं आरूढोनी ॥ वेगें जातो वैकुंठभुवनीं ॥ विप्रा सहज तुजपासोनी ॥ अद्भुत करणी घडलीसे ॥ ७ ॥ मासमात्र निरंतर ॥ सहज राहिलासी निराहार ॥ अकालमेघें प्रतिवासर ॥ त्रिकाळ स्नानें जाहलीं ॥ ८ ॥ पुत्रशोकें नेणतपणें ॥ अखंड घडलीं स्नानोपोषणें ॥ परी पुरुषोत्तमाची सेवा तेणें ॥ अत्युत्तम जाहली ॥ ९ ॥ इतर सर्व साधनांहून ॥ तुज हें घडलें श्रेष्ठ साधन ॥ याचें कराया परिमाण ॥ त्रिजगीं कोण समर्थ ॥ १० ॥ पुरुषोत्तमाच्या सेवनापरी ॥ श्रेष्ठ नाहींच जगाभीतरीं ॥ वेदोक्तसाधनें तींही सारीं ॥ तुच्छ निर्धारीं यापुढें ॥ ११ ॥ अरे प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवानें ॥ पुरुषोत्तम आणि अनन्य साधनें ॥ सर्व देवांसमक्ष तुळेनें[1] ॥ तुळूनि पाहतां साचार ॥ १२ ॥ अन्य साधनें हळुवट ॥ पुरुषोत्तम झाला सघट[2] ॥ म्हणोनि भूमिस्थ लोक निपट[3] ॥ भक्तिभावें पूजिती ॥ १३ ॥ आणि पुरुषोत्तममास तो पाहीं ॥ यद्यपि असे सर्वही ॥ तथापि पूजितां भूतळाठायीं ॥ सफळ होतो तत्काळ ॥ १४ ॥ ऐसा हा मास पुण्यपावन ॥ यांत त्वां केलें तपाचरण ॥ म्हणोनि वत्सा हा तव नंदन[5] ॥ पुनश्च जिवंत जाहला ॥ १५ ॥ आणि तूं सर्व जगामाजीं ॥ कृतार्थही झालासि सहजीं ॥ ब्रह्मांडीं धुंडाळितां आजी ॥ त्वत्सम पुण्यात्मा नाहींच ॥ १६ ॥ मानवजन्म पावोनि पाहीं ॥ पुरुषोत्तममासाठायीं ॥ स्नानदानादि सत्कर्मे कांहीं ॥ नाचरती कदापि जे ॥ १७ ॥ ते केवळ अधम होत ॥

१ खरोखर. २ तागडीनें (कांट्यानें). ३ जड, मोठा. ४ केवळ. ५ पुत्र.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तयांसी जन्मोजन्मीं सतत ॥ दारिद्र्यादि दुःखें बहुत ॥ भोगावीं लागत निश्चयें ॥ १८ ॥ तस्मात् मत्प्रिय पुरुषोत्तमासी ॥ सेवावें अनन्यभावेंसी ॥ तेणें मी भगवान् गोलोकवासी ॥ सुप्रसन्न होतसें ॥ १९ ॥ आणि तो पुरुषोत्तमसेवकजन ॥ मज आवडता होय म्हणोन ॥ तयासी महाभाग्यवान ॥ आणि धन्य करितों तत्काळ ॥ २० ॥ पुरुषोत्तममासाचा महिमा ॥ काय सांगूं गा विप्रोत्तमा ॥ वर्णितां साक्षाचतुर्मुख ब्रह्मा ॥ कुंठित झाला साचार ॥ २१ ॥ ऐसें बोलूनि घननीळ ॥ अदृश्य झाला तत्काळ ॥ पुढें वर्तलें तें सकळ ॥ सांगतों ऐके राजेंद्रा ॥ २२ ॥ तों संदार सुदेव ब्राह्मण ॥ पुरुषोत्तमसेवनेंकरून ॥ मृत स्वपुत्र उठला पाहून ॥ अत्यानंदें डवरला ॥ २३ ॥ आणि म्हणे मजपासून ॥ नेणतां घडलें पुरुषोत्तमसेवन ॥ तेंचि सफळ झालें पूर्ण ॥ उठला माझा मृतपुत्र ॥ २४ ॥ अहो ऐसा मास कदाही ॥ देखिला किंवा ऐकिला नाहीं ॥ ज्याचे प्रभावें लोकोत्तरंही[2] ॥ कामना होती परिपूर्ण ॥ २५ ॥ ऐसा विस्मयाविष्ट होत ॥ पुरुषोत्तममास मानवित ॥ तये पुत्रें स्वपत्नीसहित[1] ॥ परमानंदित जाहला ॥ २६ ॥ मग सर्वें घेऊनि तनयासी ॥ पत्नीसह पावला गृहासी ॥ शुकदेवही सत्कृतीसी ॥ करूनि पितरां[3] तोषवित ॥२७॥ पुढें सुदेव द्विजवर ॥ तये मासासी स्तवित सादर ॥ श्रीविष्णुपूजन परिकर[4] ॥ सर्वदा करूं लागला ॥ २८ ॥ कर्ममार्गाची स्पृहा[5] त्यागिली ॥ भक्तिमार्गाची इच्छा धरिली ॥ सर्वदुःखतप्तां साउली ॥ एक असे पुरुषोत्तम ॥ ॥ २९ ॥ ऐसा भाव धरूनि मनांत ॥ प्रतिपुरुषोत्तममासांत ॥ जपहोमादि सत्कर्मीं सतत ॥ हरीसी भजता जाहला ॥ ३० ॥ तेणें येथें सहस्रवर्षें ॥ सर्वभोग भोगूनि हर्षें ॥ अंतीं सदार दिव्यवेषें ॥ वैकुंठासी पावला ॥ ३१ ॥ तत्रत्य सुख भोगूनि मागुती ॥ सपत्नीक आला भूतळाप्रती ॥ तोचि तूं दृढधन्वा भूपती ॥ प्रसिद्ध आहेस राजेंद्रा ॥ ३२ ॥ पुरुषोत्तमाच्या सेवनेंसी ॥ सर्वसमृद्धिमान् झालासी ॥ पूर्वीची जी तुझी महिषी[6] ॥ गौतमी महापतिव्रता ॥ ३३ ॥ तीच ही गुणसुंदरी येथ ॥ तुझी राणी झाली सांप्रत ॥ पूर्वजन्मींचा जो तव सुत ॥ शुकदेवनामें विख्यात पैं ॥ ३४ ॥ पुरुषोत्तमाच्या प्रभावानें ॥ जिवंत केला जो हरीनें ॥ द्वादशसहस्रवर्षायु जेणें ॥

१ पत्नीसहवर्तमान. २ जनांत प्रसिद्ध नाहींत (लोकांना दुर्लभ). ३ आई–बापांस. ४ सुंदर. ५ इच्छा. ६ स्त्री.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भोगूनियां पृथ्वीवरी ॥ ३५ ॥ अंतीं पावला वैकुंठाप्रत ॥ तोचि शुकदेव अरण्यांत ॥ सरोवरतीरीं वटीं सांप्रत ॥ शुकरूपें बैसला ॥ ३६ ॥ तूं तयाचा पूर्वजन्मींचा पिता ॥ अवचित वनामाजीं येतां ॥ तुज पाहूनियां तत्वतां ॥ ऐशी चिंता उद्भवली ॥ ३७ ॥ कीं हें माझें प्रत्यक्ष दैवत ॥ सर्व हितोपदेष्टें सतत ॥ दुस्तर प्रपंचसागरांत[1] ॥ सांप्रत निमग्न झालें असे ॥ ३८ ॥ यांतील दुर्धर विषयव्याळ[2] ॥ यासी डंखित सर्वकाळ ॥ तेणें हा होऊनि व्याकुळ ॥ पतनीं[3] पडेल निश्चयें ॥ ३९ ॥ यास्तव यास बोध करून ॥ जरी का मी न उद्धरीन ॥ तरी मजही भवबंधन ॥ प्राप्त होईल साचार ॥ ४० ॥ पुन्नामनरकापासून ॥ पित्यासी सुत रक्षितो म्हणोन ॥ पुत्र हें सुतासी अभिधान ॥ श्रुत्युक्त मान्य असे जें ॥ ४१ ॥ तेंहि मदर्थ[4] होईल वृथा ॥ हा मम पूर्वजन्मींचा पिता ॥ तस्मात यासी बोधूनि आतां ॥ कीजे सर्वथा उपकार ॥ ४२ ॥ ऐसा कीं रे निश्चय केला ॥ आणि त्वद्बोधार्थ[5] श्लोक बोलला ॥ राया त्वां जें पुसिलें मजला ॥ तें तुज सर्व सांगितलें ॥ ४३ ॥ अखंड असो तव कीर्ति ॥ आतां मी जातों शरयूप्रती ॥ जियेच्या दर्शनमात्रें निरुती ॥ पापें लोपतीं तत्काळ ॥ ४४ ॥ ऐसें बोलूनि वाल्मीकऋषी ॥ उद्युक्त झाला गमनासी ॥ तंव तो राजेश्वर तयासी ॥ हस्त जोडूनि विनवित ॥४५॥ म्हणे हो ऋषिवर्य आपण ॥ पुरुषोत्तमनामा पावन ॥ जो कथिला मास म्हणोन ॥ तयासी कैसें सेवावें ॥ ४६ ॥ कशी कोणाची पूजा करावी ॥ कोणतीं कधीं दानें द्यावीं ॥ कोणतीं कर्मे आचरावीं ॥ आणि विधि कैसा तयांचा ॥ ४७ ॥ हें सर्व परोपकारार्थ ॥ विवरूनियां सांगा मजप्रत ॥ भवादृश[6] मुनि महंत ॥ लोकहितार्थ संचरती ॥ ४८ ॥ ऐसी रायाची प्रश्नवाणी ॥ ऐकूनि बोले वाल्मीक मुनी ॥ राजेश्वरा त्वां मजलागुनी ॥ जैसें आजि प्रश्निलेंस ॥ ४९ ॥ ऐसेंच पूर्वी रँमेनें[7] हरीतें ॥ परमप्रीतीं प्रश्निलें होतें ॥ तेव्हां हरीनें कथिलें तियेतें ॥ तेंचि सांगतों राजेंद्रा ॥ ५० ॥ एके समयीं वैकुंठविहारी ॥ सुखें बैसला असतां मंदिरीं ॥ प्राणप्रिया क्षीराब्धिकुमारी[8] ॥ हस्त जोडुनी विनवित ॥

१ प्रपंचरूप समुद्रांतले. २ विषयरूपी सर्प. ३ नरकांत (दुःखांत.) ४ मजविषयीं. ५ तुला बोध करण्याकरितां. ६ तुमच्यासारखे. ७ लक्ष्मीनें. ८ क्षीरसागराची कन्या, लक्ष्मी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ५१ ॥ म्हणे हो देवा वैकुंठनाथा ॥ प्रीतिपात्र मी तुमची कांता ॥ म्हणूनि चरणीं ठेवूनि माथा ॥ तुम्हालागीं प्रश्निताहें ॥ ५२ ॥ तरी होऊनियां प्रसन्न ॥ माझें करावें समाधान ॥ अधिकमास तो पुण्यपावन ॥ सुखदायक असे पैं ॥ ५३ ॥ तयामाजीं स्नानदान ॥ पूजादि सत्कर्मे करितां क्षण ॥ अक्षय सुख लाभतें म्हणून ॥ बहुवार ऐकिलेंसे ॥ ५४ ॥ तरी ती कोणाची पूजा करावी ॥ कोणतीं कैशीं दानें द्यावीं ॥ कोणतीं व्रतें आचरावीं ॥ आणि विधि कैसा तयांचा ॥५५॥ हें सकळहि विवरून[1] ॥ मज सांगावें कृपा करून ॥ ऐसें रमेचें[2] ऐकूनि वचन ॥ श्रीहरी पूर्ण आनंदला ॥५६॥ आणि म्हणे हे प्रिये कमळे ॥ तुवां उत्तम मज प्रश्निलें ॥ तरी याचें उत्तर सगळें सांगतों ऐकें सावध ॥५७॥ सूर्यसंक्रांतिहीन जो मास ॥ तयासी म्हणती अधिकमास ॥ तयाचा स्वामी गोलोकेश ॥ पुरुषोत्तम स्वयें असें ॥ ५८ ॥ म्हणोन त्या मासीं अनुदिन[3] ॥ पुरुषोत्तमासी उद्देशून ॥ स्नान दान जप तर्पण ॥ देवार्चनादि आचरावीं ॥ ५९ ॥ आणि तैलत्याग भूशयन ॥ एकजातिपत्रावलिभोजन ॥ अपूपदान नखकेशधारण ॥ एकान्न भोजन तैसेंचि ॥ ६० ॥ दीपदानव्रत सांग ॥ दंपत्यभोजन उपानहत्याग[4] ॥ धान्य वर्जन नियम अभ्यंग ॥ धात्रीस्नान[5] नियमानें ॥ ६१ ॥ फलत्याग लवणवर्जन ॥ तिलतांबूलधान्यादिदान ॥ हेम रौप्य सौभाग्यवायन ॥ गोप्रदान सवत्स ॥ ६२ ॥ उपोषण अयाचित नक्त ॥ धारणापारणा एकभुक्त ॥ हविष्याशन कीं मौनव्रत ॥ मासपर्यंत करावें ॥ ६३ ॥ एकहि कर्म केल्याशिवाय ॥ अधिकमास जयाचा व्यर्थ जाय ॥ तया दरिद्र्यादि दुःखें अतिशय ॥ प्राप्त होत निश्चयें ॥ ६४ ॥ जे कोणी पुरुषोत्तममासीं ॥ स्वल्प किंवा बहुदानेंसी ॥ भावें पूजिती ब्राह्मणांसी ॥ तयां अखंड सुख होय ॥ ६५ ॥ रविसंक्रांतिरहित मास ॥ पुरुषोत्तम नाम तयास ॥ तयामाजीं नियम विशेष ॥ भक्तिभावें आचरावे ॥ ६६ ॥ प्रथम प्रातःकालीं उठोन ॥ शौच मुखमार्जन करून ॥ दंतधावनपूर्वक स्नान ॥ आचरावें यथाविधि ॥ ६७ ॥ मग शुद्ध वस्त्र नेसुनी ॥ शुचि-

१ उघड करून, स्पष्ट करून. २ लक्ष्मी. ३ दर दिवशीं. ४ पायांत जोडा न घालणें. ५ आवळ्याचा कल्क आंगास लावून स्नान करणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भूतपणें गृहीं येऊनी ॥ अन्यकथा[1]लाप सोडुनी ॥ हस्तपाद प्रक्षाळिजे ॥ ६८ ॥ त्यावरी आचमन करावें ॥
संध्या देवार्चनादिक भावें ॥ नित्यकर्म सर्व सारावें ॥ अंतरीं ध्यावें पुरुषोत्तमा ॥ ६९ ॥ मग उपवास नक्त
एकभुक्त ॥ इत्यादिक जीं व्रतें बहुत ॥ त्यांतूनि इष्टव्रतांचा यथार्थ ॥ नियम घ्यावा यथाविधि ॥ ७० ॥ आणि
पूजादिसंपादनालागुन ॥ वेदशास्त्रांमाजीं निपुण ॥ शुद्ध ब्राह्मण पाचारून ॥ आचार्य जाण करावा ॥ ७१ ॥
मंगलवाद्यगर्जन करित ॥ पूजा[2]संभार घ्यावा समस्त ॥ संकल्प करोनि यथोचित ॥ शुचिर्भूत[3] पैं व्हावें ॥ ७२ ॥
मग उपलिप्त[4] जें शुद्ध स्थळ ॥ पूजार्थ कल्पिलें तेथें निर्मळ ॥ चतुरस्र किंवा वर्तुळ ॥ गोमयें मंडळ करूनियां ॥
॥७३॥ तयावरी अष्टदळ एक ॥ तंडुलांचें करावें सुरेख ॥ भोंवतीं भरूनि रंग अनेक ॥ सुशोभित कीजिये ॥७४॥
त्यावरी यथाशक्ति सौवर्ण ॥ रजत ताम्र किंवा मृन्मय पूर्ण ॥ नूतन दृढ कलश अव्रण[5] ॥ यथाविधि स्थापावा ॥
॥७५॥ आणि तये कलशाचें पूजन ॥ सर्वोपचारीं करावें जाण ॥ पीतांबरावृत ताम्रभाजन तयावरी ठेवावें ॥
॥७६॥ मग त्यामाजीं स्वर्णनिर्मित ॥ सुलक्षणी राधिकासहित ॥ पुरुषोत्तमाची मूर्ति यथोक्त ॥ ठेवूनियां साचार
॥ ७७ ॥ तियेची प्राणप्रतिष्ठा प्रीतीं ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तरीतीं ॥ अग्न्युत्तारणपूर्वक निरुती ॥ करावी जाण
इंदिरे ॥ ७८ ॥ मग भगवन्मूर्ति साजिरी ॥ ध्याऊनियां शुद्ध स्वांतरीं ॥ नानामंत्रीं सर्वोपचारीं ॥ पूजन ऐसें
कीजिये ॥७९॥ ऐसें बोलूनि पूजाप्रकार ॥ हरीनें कथिला सविस्तर ॥ तो येथें वर्णितां समग्र ॥ ग्रंथविस्तार होईल
॥ ८० ॥ यास्तव तो सर्व सोडून ॥ आतां वर्णितों पुढील कथन ॥ तरी श्रोतीं मजलागुन ॥ क्षमाचि पूर्ण कीजिये
॥८१॥ असो सर्वोपचारीं साची ॥ पूजा करितां पुरुषोत्तमाची ॥ जरी कां कित्येक पदार्थांची ॥ दुर्लभता होईल ॥
॥ ८२ ॥ तरी शुद्धोदकेंचि संपूर्ण ॥ उपचार कल्पावे जाण ॥ यस्यस्मृत्येति मंत्र म्हणून ॥ न्यून तें पूर्ण करावें ॥
॥८३॥ पुरुषोत्तमाच्या प्रीत्यर्थ ॥ तयासन्निध मासपर्यंत ॥ घृतदीप लावावा अखंडित ॥ तेणें सर्वार्थ लाभती ॥

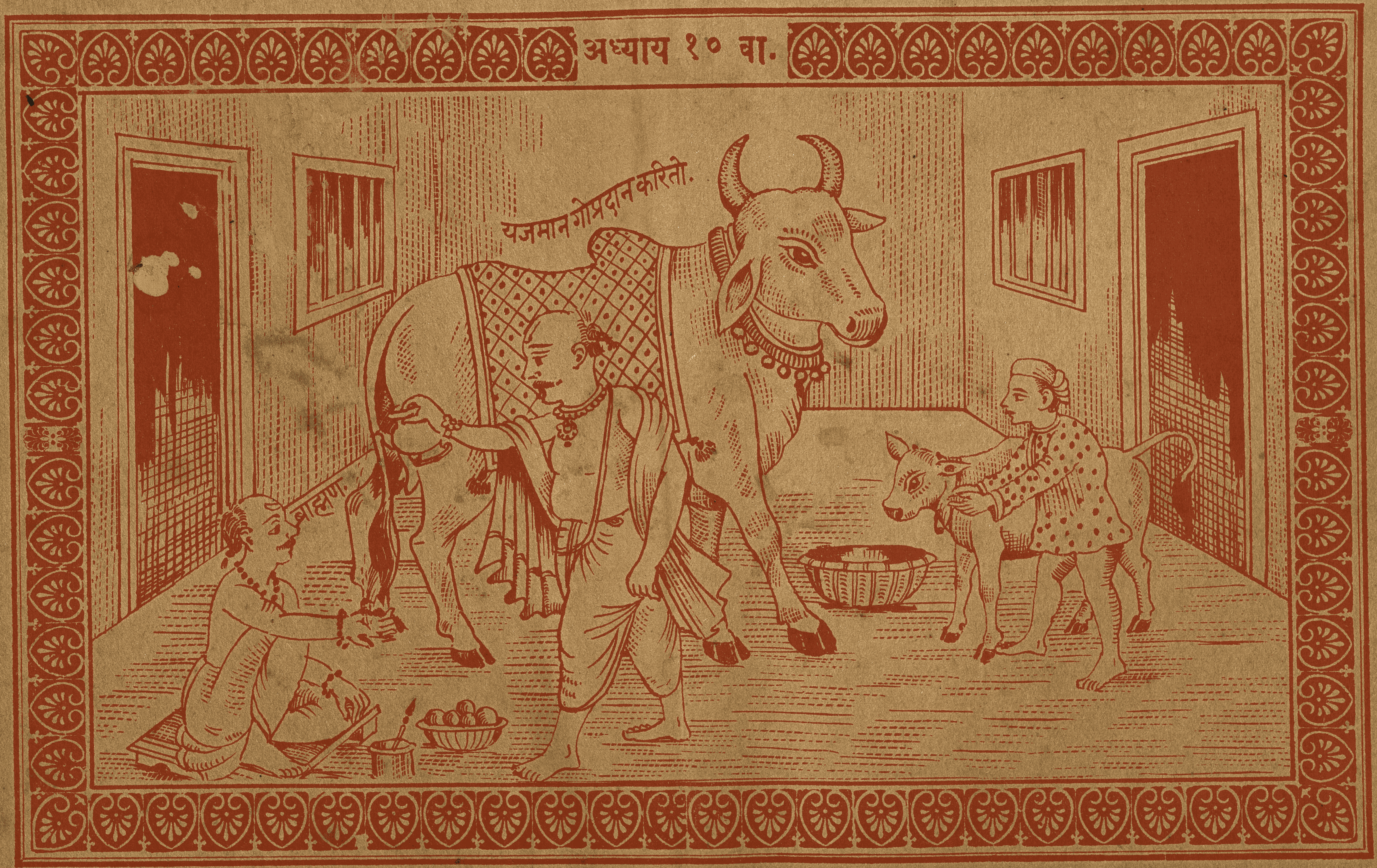
१ इतर गोष्टी बोलणें. २ पूजा सामुग्री. ३ भूतशुद्धिपूर्वक न्यासादि शुद्ध करून घेणें. ४ सारविलेलें. ५ स्वच्छ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥८४॥ पूजा झाल्यानंतर देख ॥ नमः पुरुषोत्तमाख्यं ॥ ह्या सप्तश्लोकस्तोत्राचा एक ॥ पाठ सुरेख करावा ॥ ८५ ॥ मग अन्य कथालाप सांडून ॥ जितेंद्रियपणें शुद्ध राहून ॥ भावें करीत पुराण श्रवण ॥ दिवस संपूर्ण दवडावा ॥ ॥ ८६ ॥ ऐसें अधिकमासीं अनुदिन ॥ पूजी पुरुषोत्तमालागुन ॥ तयाचीं सर्व पापें जळून ॥ मनोरथ पूर्ण होतात ॥ ८७ ॥ आणि इहलोकीं पावोनि सुखासी ॥ अंतीं जाय मोक्षपदासी ॥ ऐसें श्रीहरी आनंदेंसी ॥ रमेसी कथिता जाहला ॥ ८८ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ ऐकोत सज्जन श्रोते चतुर ॥ नवमाध्याय गोड हा ॥ ८९ ॥ इति नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

१ सप्तश्लोकस्तोत्रम्—नमः पुरुषोत्तमाख्याय नमस्ते विश्वभावन ॥ नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज ॥ १ ॥ येनेदमखिलं जातं यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ लयमेष्यति यत्रैतत् तं प्रपन्नोऽस्मि केशवम् ॥ २ ॥ परेशः परमानंदः परात्परतरः प्रभुः ॥ चिद्रूपश्चित्परिज्ञेयो स मे कृष्णः प्रसीदतु ॥ ३ ॥ कृष्णं कमलपत्राक्षं रामं रघुकुलोद्भवम् ॥ नृसिंहं वामनं विष्णुं स्मरन् याति परां गतिम् ॥ ४ ॥ वासुदेवं वराहं च कंसकेशिनिषूदनम् ॥ पुराणपुरुषं यज्ञपुरुषं प्रणतोस्म्यहम् ॥ ५ ॥ अनादिनिधनं देवं शंखचक्रगदाधरम् ॥ त्रिविक्रमं हलधरं प्रणतोऽस्मि सनातनम् ॥ ६ ॥ य इदं कीर्तयेन्नित्यं स्तोत्राणामुत्तमोत्तमम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ ७ ॥ इति श्रीपद्मपुराणोक्त पुरुषोत्तमस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ नवमाध्यायामाजीं पूर्ण ॥ पुरुषोत्तमपूजाविधान ॥ हरीनें कथिलें रमेलागुनं ॥ ऐसें वर्णन जाहलें ॥ १ ॥ आतां पुढील कथानक ॥ श्रोतीं ऐकिजे सकळिक ॥ श्रीहरी म्हणे प्रिये आणिक ॥ सांगतों ऐक एकचित्तें ॥ २ ॥ मेषादिसंक्रांति संयुक्त ॥ चैत्रादिक जे मास समस्त ॥ तयांचा स्वामी दिवसनाथ[2] ॥ असे निश्चित जाण पां ॥ ३ ॥ आणि जो रविसंक्रांतिहीन ॥ तोचि अधिक मास जाण ॥ तयाचा स्वामी नारायण ॥ पुरुषोत्तम असे पैं ॥ ४ ॥ म्हणोनि तये मासीं पूर्ण ॥ पुरुषोत्तमासी उद्देशून ॥ स्वल्प किंवा बहुत फळ दान ॥ ब्राह्मणालागून अर्पिजे ॥ ५ ॥ आणि त्या मासीं जपादि विपुळ ॥ कर्में करितां अति निर्मळ ॥ स्वल्पायासें बहुत फळ ॥ प्राप्त तत्काळ होतसे ॥ ६ ॥ ऐसें त्या मासाचें महिमान ॥ म्हणोनि सकळीं भावेंकरून ॥ नाना सत्कर्में आचरून ॥ भगवंतालागुन तोषवावें ॥ ७ ॥ पुरुषोत्तममासीं जे कोणी ॥ स्वशक्त्यनुरूप व्रतदानीं ॥ नाराधिती पुरुषोत्तमालागुनी ॥ अधःपतनीं पडती ते ॥ ८ ॥ मासांमाजीं पुरुषोत्तम ॥ पुण्यफलद असे परम ॥ म्हणोनि जनीं व्रत उत्तम ॥ कीजे तेंचि सांगतों ॥ ९ ॥ शुद्धप्रतिपदेपासून ॥ अमापर्यंत कीजे उपोषण ॥ किंवा साधावें नक्तभोजन ॥ कीं एकभुक्त असावें ॥ १० ॥ अथवा साधावें अयाचित[3] ॥ शुचिर्भूत असावें सतत ॥ होमहवनपूजादि यथार्थ ॥ सत्कर्में समस्त आचरावीं ॥ ११ ॥ नानाप्रकारें दानधर्म ॥ करितां होत सफळ नेम ॥ हेंचि जाणोनि अंतरीं वर्म ॥ सदा सत्कर्म कीजिये ॥ १२ ॥ दानव्रताचरणाविषयीं ॥ शक्ति नसे जयासि काहीं ॥ तयालागीं उत्तम सोई ॥ सुलभ एक सांगतों ॥ १३ ॥ सर्वकाळ शरीर शोषुनी ॥ तत्पर असावें तीर्थसेवनीं ॥ भावें विप्रांची सेवा करुनी ॥ काळक्रमण करावें ॥ १४ ॥ ऐसा आचरे जो तयासी ॥ ब्राह्मणवचनें तत्काळेंसीं ॥ व्रतफळ प्राप्ति विशेषीं ॥ निश्चयेंसीं होईल ॥ १५ ॥ ऐसें ऐकूनि अब्धिबाळा ॥ म्हणे हे भगवंता घननीळा ॥ जे मानव निर्धन कृपाळा ॥ दुराचारी शक्तिहीन ॥ १६ ॥ दुज्यापासूनि उपजीवन ॥ सर्वकाळ बुद्धिहीन ॥ विद्याविनयविवेकहीन ॥ नसे ज्ञान जयासी ॥ १७ ॥ पशू ऐसे सर्वकाळ ॥ बुद्धिहीन वागती केवळ ॥ तयांलागीं तराया सोज्वळ ॥ साधन

१ लक्ष्मीप्रत. २ सूर्य. ३ मागितल्यावांचून कोणीं आणून दिलें असतां तेवढेंच एकवेळ खाऊन राहाणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

असे कोणतें ॥ १८ ॥ तूं दीनानाथ करुणाघन ॥ मजवरी तुझी कृपा पूर्ण ॥ म्हणोनि केला हा प्रश्न ॥ समाधान करीं तूं ॥ १९ ॥ ऐसें प्रियेचें भाषित ॥ ऐकूनियां वैकुंठनाथ ॥ उपोषण नक्त एकभुक्त ॥ आणि अयाचितसाधन ॥ २० ॥ नाना व्रतें नाना दानें ॥ कायशोषण तीर्थ सेविणें ॥ इत्यादि अनेक जीं पैं साधनें ॥ तयाकारणें असमर्थ जे ॥ २१ ॥ तयीं भावें विप्र पूजावा ॥ तैसाचि संतसंग करावा ॥ मग दानें व्रतें तीर्थसेवा ॥ कासया जीवा पाहिजेत ॥ २२ ॥ गंगादितीर्थसेवनफळें ॥ प्राप्त होती बहुत काळें ॥ साधुसंगमें तरी तत्काळ ॥ होय लाभ सुफळांचा ॥ २३ ॥ साधुजनांचें स्पर्शन दर्शन ॥ किंवा करितां नामस्मरण ॥ सकळ पातकें दग्ध होऊन ॥ सनातन सुख प्राप्त होय ॥ २४ ॥ ऐसा सत्संगमहिमा उत्तम ॥ म्हणोनि कीजे साधुसंगम ॥ संतकृपेनें पुरोनि काम ॥ वैकुंठधाम लाभतें ॥ २५ ॥ कल्याणेच्छु जे कां जन ॥ तयीं करावें हेंचि साधन ॥ अधिकमासामाजीं भगवान ॥ संतुष्ट पूर्ण होतसे ॥ २६ ॥ आणि विशेषें गोविप्रांलागुनी ॥ प्रत्यहीं पूजावें भावेंकरूनी ॥ ऐसी ऐकूनि हरीची वाणी ॥ चंद्रभगिनी[1] बोलत ॥ २७ ॥ इंदिरा[2] म्हणे हो श्रीमुरारी ॥ तुम्हांपासून नानापरी ॥ धर्म ऐकिले परी अंतरीं ॥ तृप्ति निर्धारीं नव्हेचि ॥ २८ ॥ तरी आतां गोविप्रपूजन ॥ कैसें करावें यथाविधान ॥ तेंचि नाथा मजलागुन ॥ निवेदन करीं पां ॥ २९ ॥ ऐसी श्रींची प्रश्नवैखरी[3] ॥ ऐकूनि बोले श्रीमुरारी ॥ प्राणप्रिये समुद्रकुमारी ॥ धन्य निर्धारीं जगीं तूं ॥ ३० ॥ उत्तम प्रश्न केलासि मातें ॥ म्हणोनि आतां प्रथम तूतें ॥ धेनुपूजनविधान निरुतें ॥ सानंदचित्तें सांगतों ॥ ३१ ॥ तरी तूं आतां सावधचित्त ॥ राहूनि ऐकें सकळ वृत्त ॥ सर्व ब्रह्मांडामाजीं निश्चित ॥ धेनुदैवत श्रेष्ठ असे ॥ ३२ ॥ तियेच्या शरीरीं सतत ॥ चतुर्दश भुवनें वास करित ॥ सकळ दैवताहूनि यथार्थ ॥ सामर्थ्य अद्भुत असे पां ॥ ३३ ॥ स्पर्श करितां शरीरासी ॥ बोहरी होय सर्व पापांसी ॥ दर्शनमात्रें मंगलराशी ॥ निश्चयेंसीं प्राप्त होय ॥ ३४ ॥ तेवींच पुच्छीं करितां स्पर्श ॥ तत्काळ होऊनि दुरितनाश[4] ॥ दारिद्र्यदुःख रोगादि क्लेश ॥ सर्वही विनाश पावती ॥ ३५ ॥ तापत्रय निरसूनि जाय ॥ ब्रह्मांडोदरीं

१ चंद्राची बहीण, लक्ष्मी. २ लक्ष्मीची. ३ प्रश्नवाणी. ४ पापांचा नाश.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कीर्ति होय ॥ गृहधन दारा[1] दुहिता[2] तनय[3] ॥ होत अव्यय[4] निश्चयें ॥ ३६ ॥ धेनूची होतां कृपा पूर्ण ॥ काय अलभ्य जनांलागून ॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वर तीन ॥ असती आपण धेनुरूप ॥ ३७ ॥ गोमयामाजीं सूर्यतनया[5] ॥ आणि मूत्रामाजीं नर्मदा आर्या[6] ॥ तैशीच दुग्धीं श्रीशिवभार्या ॥ भागीरथी वसतसे ॥ ३८ ॥ रोमकूपांभीतरीं जाण ॥ सकळ तीर्थें वसतीं आपण ॥ सर्वांगामाजीं दैवतावांचून ॥ रितें स्थान नाहींच ॥ ३९ ॥ ऐसी धेनू जगन्मय ॥ ब्रह्मरूपचि निश्चयें होय ॥ यास्तव तियेवांचून काय ॥ दुजें वरिष्ठ जगीं असे ॥ ४० ॥ वेदशास्त्रपुराणें इतिहास ॥ धेनूच्या अंगीं करिती वास ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतास ॥ नाहीं आधार दूसरा ॥ ४१ ॥ गाईच्या दधिदुग्धघृतीं ॥ यज्ञयागादि कर्में होतीं ॥ म्हणोनि यज्ञादि कर्मांसि निगुती[7] ॥ मुख्य कारण धेनूच ॥ ४२ ॥ सकळ जगामाजीं जाण ॥ अतिपवित्र वस्तु दोन ॥ एक धेनू दुजा ब्राह्मण ॥ यांहूनि अन्य व्यर्थ सर्व ॥ ४३ ॥ आणि गोब्राह्मणांमध्येंहि देख ॥ धेनूच असे श्रेष्ठ अधिक ॥ तियेवांचून जगीं आणिक ॥ नाहींच प्रमुख निश्चयें ॥ ४४ ॥ सर्वपापनाशाचें हें मूळ ॥ गोविप्रांचें एकचि कुळ ॥ ऐसें असतां अज्ञानी सकळ ॥ द्विभाग केवळ मानिती ॥ ॥ ४५ ॥ यज्ञाचीं अंगें असतीं दोन ॥ गव्य[8] आणि वेद संपूर्ण ॥ गव्य होय धेनूपासून ॥ वेदस्थान विप्रमुख ॥ ॥ ४६ ॥ होमशाळा देवायतनें ॥ संमार्जितां गोविष्ठेनें ॥ पवित्र होत याकारणें ॥ धेनूसी अति श्रेष्ठत्व ॥ ४७ ॥ धेनु म्हणजे यज्ञाचें मुख ॥ तसेचि उभय नेत्र देख ॥ गोक्षीरापुढें अमृतसुख ॥ असे अल्पक निश्चयें ॥ ४८ ॥ गोक्षीरामृतासमान ॥ दुजें अमृत नसे जाण ॥ एवंप्रकारें चतुरानन ॥ मुखें आपण बोलिला ॥ ४९ ॥ तरी स्वर्लोकसुखभोगाविषयीं ॥ इच्छा असेल जयांच्या हृदयीं ॥ धेनुसेवा नानाउपायीं ॥ सर्वदा तयीं करावी ॥ ५० ॥ जे कोणी पुरुषोत्तममासीं ॥ विधीनें पूजूनियां धेनूसी ॥ प्रदक्षिणा करितील तयांसी ॥ अत्यंत लाभ होईल ॥५१॥ सप्तद्वीपापृथ्वीप्रत ॥ प्रदक्षिणा करितां जें फल प्राप्त ॥ तेंचि गोप्रदक्षिणें त्वरित ॥ होय निश्चित जाण पां ॥ ५२ ॥ धेनु ही रविकन्या असून ॥ सर्व जनांच्या कल्याणालागून ॥ आणि यज्ञसिद्धि व्हावी म्हणोन ॥ झाली उत्पन्न

१ स्त्री. २ कन्या. ३ पुत्र. ४ अक्षय. ५ यमुना. ६ श्रेष्ठ. ७ खरोखर. ८ गाईचें दूध तूप, वगैरे गाईपासून होणारे पदार्थ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भूलोकीं ॥ ५३ ॥ जैसी भागीरथी निर्मळ ॥ स्नानें उद्धरी जन सकळ ॥ तैसीच धेनु पवित्र सोज्वळ ॥ करी पावन जगातें ॥ ५४ ॥ ऐसी धेनु कल्याणदायिनी ॥ प्रत्यक्ष असे या भुवनीं ॥ म्हणोनि सकळ पुण्येच्छूंनीं ॥ तियेलागुनी भजावें ॥ ५५ ॥ भावें करितां पूजन सेवा ॥ सुपुण्यफळ मानवां ॥ सर्व पूर्वज पावोनि त्रिदिवां ॥ सुखानुभवा घेतील ॥ ५६ ॥ ऐसा गोपूजनाचा महिमा ॥ न कळे तयाची कोणास सीमा ॥ वर्णन करितां प्रत्यक्ष ब्रह्मा ॥ बहुत श्रम पावत ॥ ५७ ॥ म्हणोनि धेनूतें भक्तिभावेंसी ॥ विशेषें भजावें अधिकमासीं ॥ गोदानाची पुण्यराशी ॥ मम वाणीसी न वर्णवे ॥ ५८ ॥ परी कमळे[1] तुजवरुती ॥ विपुल असे माझी प्रीती ॥ म्हणोनि संक्षेपें मुख्यार्थाप्रती ॥ सांगतों निरुती ऐक पां ॥ ५९ ॥ सुशीला आणि सुलक्षण ॥ बहु दुग्धवती अति तरुण ॥ निरोगी वत्ससंपन्न ॥ चतुःस्तनी सुंदर ॥ ६० ॥ शुभ्रवर्णी बहु साजिरी ॥ न्यायार्जिता पुष्ट शरीरी ॥ स्वर्णशृंगी रौप्यखुरी ॥ वस्त्रालंकारीं सुभूषित ॥ ६१ ॥ ऐशा अत्युत्तम धेनूसी ॥ पूजूनि यथाविधानेंसी ॥ बाहूनि[3] सुपात्र ब्राह्मणासी ॥ दान भावेंसी दीजिये ॥ ६२ ॥ अधिकमासामाजीं गोप्रदान ॥ करितां होय दुरितनाशन[4] ॥ पूर्वजांलागीं स्वर्गभुवन ॥ निश्चयें जाण लाधतें ॥ ६३ ॥ धेनुदानासमान पुण्य ॥ त्रिलोकामाजीं नसे अन्य ॥ गोदानकर्ता सर्वत्र मान्य ॥ होतो धन्य ब्रह्मांडीं ॥ ६४ ॥ गोदानाचें सुपुण्यफल ॥ किती सांगूं तुज निर्मळ ॥ श्रवणमात्रें मानव सकळ ॥ पवित्र तत्काळ होती पां ॥ ६५ ॥ आबालवृद्ध उद्धरोन ॥ वेगें पावती मोक्षसदन ॥ गोप्रदानें श्रीभगवान ॥ होतो प्रसन्न निश्चयें ॥ ६६ ॥ पुरुषोत्तमासी प्रिय भक्त ॥ परी गोदानकर्ता श्रेष्ठ सर्वांत म्हणोनि जनीं अधिकमासांत ॥ सुपात्रीं दान दीजिये ॥ ६७ ॥ आतां सुपात्र म्हणसी कोण ॥ तरी सांगतों तुजलागून ॥ सर्वदा बोले सत्यवचन ॥ लोभहीन तपस्वी ॥ ६८ ॥ दानाध्ययन यजनादिक ॥ षटकर्मे करी जो आणिक ॥ शांत दांत दयाळू अधिक ॥ शुद्ध सात्विक शील ज्याचें ॥ ६९ ॥ स्वधर्मेंसी नित्य वागून ॥ न्यायें करी कुटुंबपोषण ॥ जगदीशाचे पवित्र चरण ॥ रात्रंदिन चिंती जो ॥ ७० ॥ आणि जयाच्या घरीं अग्नि-

१ स्वर्गलोकाला. २ हे लक्ष्मी. ३ बोलावून. ४ पापांचा नाश.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

होत्र ॥ तोचि विप्र जाण सुपात्र ॥ तया देतां गोदान पवित्र ॥ इह परत्र सुखप्राप्ति ॥७१॥ म्हणोनि विशेषें अधिक-मासीं ॥ सुशील सवत्स धेनूसी ॥ धर्मशास्त्रोक्त विधानेंसी ॥ भक्तिभावेंसी पूजूनियां ॥ ७२ ॥ नानाविध वस्त्रालंकार ॥ घालूनि गौच्या अंगावर ॥ एकाग्रचित्तें जोडुनी कर ॥ संकल्प सुंदर करावा ॥ ७३ ॥ श्रीपुरुषोत्तमप्रीत्यर्थ ॥ मान्य सुपात्र ब्राह्मणाप्रत ॥ गोदान करितों मी यथार्थ ॥ म्हणोनि उदक सोडावें ॥ ७४ ॥ मग पाद्यार्घ्यादि उपचारेंसी ॥ आणि नानावस्त्रालंकारेंसी ॥ यथाविधि भक्तिभावेंसी ॥ ब्राह्मणासी पूजूनियां ॥ ७५ ॥ गोपुच्छ देउनी विप्रहस्तीं ॥ तांबूल दक्षिणा ठेविजे वरुती ॥ ह्या गोप्रदानें गोलोकपती ॥ चित्तीं होवो संतुष्ट ॥ ७६ ॥ ऐसें बोलूनियां वचन ॥ विप्रहस्तीं सोडूनि जीवन[1] ॥ चरणांप्रती साष्टांग नमन ॥ भावें जाणा करावें ॥ ७७ ॥ सत्पात्र नसेल समयासी ॥ अथवा हस्तीं न घे तो दानासी ॥ तरी तया उद्देशूनि मानसीं ॥ उदकीं उदक सोडावें ॥ ७८ ॥ ऐसें करितां ब्राह्मणास ॥ न लागतां प्रतिग्रहदोष[2] ॥ सुपात्रदानाचें फल विशेष ॥ दानकर्त्यास लाभतें ॥ ७९ ॥ भावें करितां दान सुपात्रीं ॥ पूर्वज पावती सुख परत्रीं[3] ॥ गोदानासम पाहतां जगत्रीं ॥ नसेचि पुण्य दुसरें ॥८०॥ परी अपात्रीं देतां दान ॥ देता घेता दोघेहि जाण ॥ शतपूर्वजांसहित आपण ॥ निरयीं[4] पतन पावती ॥ ८१ ॥ आणि दुग्धहीना अतिकृशांगी ॥ अथवा वंध्या[5] विकलांगी[6] ॥ कीं वृद्धा अंधा एकशृंगी ॥ किंवा त्रिस्तनी मृतवत्सा ॥ ८२ ॥ कीं एकनेत्र पादहीना ॥ ऐशी धेनु देतां ब्राह्मणा ॥ पूर्वजांसहित सदा आपणां ॥ नरकयातना प्राप्त होय ॥ ८३ ॥ म्हणोनि जियेनें ब्राह्मणाचें ॥ सानंद चित्त होईल साचें ॥ भक्तिभावें दान तियेचें ॥ यथाविधि कीजिये ॥ ८४ ॥ आणि ऐसें दान करितां ॥ अनंत पुण्य लागतें हाता ॥ गोदानाची उत्तम योग्यता ॥ किती म्हणोनि वर्णावी ॥ ८५ ॥ किती गोड म्हणावा सुधारस[7] ॥ किती वाड[8] म्हणावें आकाश ॥ तेजस्वी परम चंडांशु[9] ॥ किती म्हणोनी सांगावा ॥ ८६ ॥ पृथ्वीसी उपमा काय द्यावी ॥ पाताळा खोली किती वर्णावी ॥

१ पाणी. २ दान घेतल्याचा दोष. ३ मेल्यानंतर परलोकीं. ४ नरकांत. ५ वांझ. ६ विकळ झालीं आहेत अंगें जिचीं अशी. ७ अमृत. ८ विस्तृत, मोठें. ९ सूर्य.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मेरूची उंची किती सांगावी ॥ नामाची पदवी अपार ॥ ८७ ॥ किती वर्णावा विष्णूचा प्रताप ॥ काय वर्णावें शिवाचें तप ॥ रतिकांताचें[1] दिव्यरूप ॥ किती म्हणून वानावें ॥ ८८ ॥ असो ऐसें गोदानफल ॥ कथिलें असे प्रिये सकल ॥ श्रवणमात्रें दुरितजाल ॥ जाय तत्काळ निरसोनी ॥ ८९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ दशमाध्याय गोड हा ॥ ९० ॥ श्रीपुरुषोत्तमार्पणमस्तु ॥

॥ इति दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

१ मदनाचें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशाय नमः ॥ दशमाध्यायामाजीं वहिला ॥ गोदानाचा प्रकार कथिला ॥ आतां ब्राह्मणपूजेचा भला ॥ प्रकार सर्व सांगतों ॥ १ ॥ तरी तुम्हीं श्रोतीं सतत ॥ सावध असावें श्रवणार्थ ॥ क्षीराब्धितनया श्रीविष्णूप्रत ॥ जोडूनि हस्त विनवी कीं ॥ २ ॥ अहो स्वामी पूर्वीं आपण ॥ स्वर्गेच्छू नरीं यथाविधान ॥ अधिकमासीं विप्रपूजन ॥ करावें ऐसें कथियेलें ॥ ३ ॥ तरी तो विप्र असावा कैंवी[2] ॥ तयाची पूजा कैसी करावी ॥ आणि तियेपासूनि मानवां बरवी ॥ कोणती फलप्राप्ति होय ॥ ४ ॥ हें मज सांगिजे समस्त ॥ ऐसें लक्ष्मीचें ऐकूनि भाषित ॥ श्रीविष्णु म्हणे गे प्रिये यथार्थ ॥ सांगतों संपूर्ण ऐक पां ॥ ५ ॥ तप अहिंसा सत्यवचन ॥ अनुदिनीं षट्कर्माचरण ॥ आणि सर्व कर्में कलालोपाविण ॥ करी तो ब्राह्मण योग्य होय ॥ ६ ॥ तयासी अधिकमासीं अनुदिनीं ॥ गंधाक्षतापुष्पधूपदीपांनीं ॥ नानोपहार[3] भक्ष्य भोज्य आणि ॥ तांबूलादिकांनीं पूजावें ॥ ७ ॥ आणि सर्वलक्षणसंयुक्त असून ॥ जो सर्वशास्त्रपारंगत सुज्ञ ॥ मत्परं[4] मद्भक्तिजाणता पूर्ण ॥ शांत दांत[5] साचार ॥ ८ ॥ तेवींच जो लोभरहित ॥ इतिहासपुराणज्ञ यथार्थ ॥ तयालागींच अधिकमासांत ॥ विशेषेंकरून पूजावें ॥ ९ ॥ कां कीं पुराणवक्ता ब्राह्मण ॥ हरिरूपचि असे आपण ॥ तयासी पूजूनि देतां दान ॥ अनंत फल प्राप्त होय ॥ १० ॥ जो भक्तीनें पुराणार्थ ॥ जाणूनि आत्मार्थ आणि परार्थ ॥ निरंतर कथी तो यथार्थ ॥ श्रीहरिच जाण पां ॥ ११ ॥ पुराणवक्ता जो ब्राह्मण ॥ तो व्यासरूपी हरिच आपण ॥ तयाची भक्ति करितां अनुदिन ॥ गंगास्नान फल लाभे ॥ १२ ॥ संसारसागरमग्नजनांसी ॥ जो पुराणधर्मनिवेदनेंसी ॥ उद्धरितो पैं क्षणमात्रेंसी ॥ तो श्रीहरिच साचार ॥ १३ ॥ म्हणोन अधिमासामाजीं सतत ॥ कोणत्याहि निर्मळ उदकांत ॥ स्नान करोनी पुराणवक्त्याप्रत ॥ भगवद्बुद्धीनें पूजावें ॥ १४ ॥ अधिकमासामाजीं एक ॥ पुराणज्ञासी सेवितां देख ॥ प्रयागस्नानाहुनि अधिक ॥ पुण्य निःशंक लाभतें ॥ १५ ॥ अधिकमासकथा जेथ ॥ नित्यनेमें वर्णिल्या जात तेथ ॥ श्रीहरि तुळसीसहित ॥ आणि तीर्थें समस्त वसताती ॥ १६ ॥ पुराणज्ञ सुपात्राविषयीं ॥ भक्ति उपजे जयांच्या हृदयीं ॥ तेचि धन्य त्रैलोक्याठायीं ॥

१ लक्ष्मी. २ कसा. ३ पूजासामग्री. ४ मजविषयीं तत्पर. ५ इंद्रियें जिंकणारा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुनरपि नाहीं जन्म तयां ॥ १७ ॥ आतां तूं पात्र म्हणसी कोण ॥ तरी सांगतों करीं श्रवण ॥ केवळ तपें कीं विद्येंकरून ॥ पात्रता पूर्ण नव्हेचि ॥ १८ ॥ वेदवेत्ता द्विज पात्र किंचित ॥ तपीळ तोही स्वल्पचि निश्चित ॥ ऐसे एकांगी पात्रभूत ॥ असती बहुत पृथ्वीवरी ॥ १९ ॥ परी तपाचरण आणि सत्य ॥ जयाठायीं वसती नित्य ॥ तोचि त्रैलोकीं कृतकृत्य ॥ पात्र स्तुत्य जाणिजे ॥ २० ॥ आणि सर्व पात्रांमाजीं पवित्र ॥ तोचि जाण परमोत्तम पात्र ॥ कीं जयाच्या उदरीं अपवित्र ॥ शूद्रान्न नाहीं प्रवेशलें ॥ २१ ॥ प्रतिग्रहार्थ समर्थ असोन ॥ जो विप्र न घे कदापि दान ॥ तयें दान दीधल्याविण ॥ बहुदानपुण्य तया होय ॥ २२ ॥ विद्यातपोहीन ब्राह्मणें ॥ प्रतिग्रह कदापि नच घेणें ॥ घेतां दात्यासह तत्क्षणें ॥ अधःपतन होय तया ॥ २३ ॥ आणि ज-याचें मन नाहीं तुष्ट ॥ तो सर्वदा भोगितो कष्ट ॥ आणि सकळ त्रैलोक्यामाजीं नष्ट ॥ ऐसाहि स्पष्ट गणिजे तो ॥ २४ ॥ आणि स्वयें अकिंचन आसोन ॥ सर्वत्र जयाचें संतुष्ट मन ॥ तो विप्र सर्वदा सुख संपूर्ण ॥ भोगितो जाण निश्चयें ॥ २५ ॥ यथालाभ संतुष्टचित्त ॥ शांत दांत भूतदयावंत ॥ ऐसे ब्राह्मण जे कां संत ॥ तयां मी सतत वंदितों ॥ २६ ॥ जे संतांहूनि अन्य मानव ॥ स्वल्पतपें पावले देवभाँव ॥ तयांचें अर्चन दर्शनादि सर्व ॥ असे वावें निश्चयें ॥ २७ ॥ आत्मशुद्ध्यर्थ महातीर्थें ॥ आणि चांद्रायणादि तपोव्रतें ॥ बहु असती परी तीं निरुतें ॥ कालांतरें फल देती ॥ २८ ॥ आणि साधुजन ते तत्काळ ॥ दर्शनमात्रें करिती निर्मळ ॥ म्हणोनि सर्वां सोडूनि केवळ ॥ सज्जनचि उपासावे ॥ २९ ॥ भेदद्रष्टे जन सतत ॥ सूर्यचंद्रादि दैवतें उपासित ॥ परी तीं तयांच्या पापनाशार्थ ॥ नव्हेत समर्थ कदापि ॥ ३० ॥ आणि सद्विप्र ते तों क्षणसेवेनें ॥ पुनीत करिती सेवकांकारणें ॥ म्हणोनि साँक्षेपें भक्तिभावानें ॥ साधु विप्रचि सेवावा ॥ ३१ ॥ त्रिदोषदूषित देहाठायीं ॥ जयांची आत्मबुद्धि राही ॥ ग्रहणादिपर्वकालांविषयीं ॥ कीं क्षेत्रातिषयीं पुण्यबुद्धि ॥ ३२ ॥ कीं जळाविषयीं तीर्थबुद्धी ॥ परी साधु-

१ दान घेण्याविषयीं. २ नरकपात. ३ द्रव्यहीन (दरिद्री.) ४ देवपण. ५ व्यर्थ. ६ खरोखर. ७ बुद्धिपुरःसर. ८ कफ, वात व पित्त या तीन दोषांनीं अथवा सत्व, रज व तम या तीन गुणांनीं दूषित अशा देहावर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जनांविषयीं त्रिशुद्धि[1] ॥ जयाची न हो तैशी सुधी[2] ॥ तो नर खरचि[3] जाणावा ॥ ३३ ॥ जयांच्या हृदयीं स्वानंदानुभव ॥ आणि सर्वदा वसे श्रीकेशव ॥ तेवींच सर्वत्र समभाव ॥ ऐसे भूदेव[4] संत जे ॥ ३४ ॥ ते लोकानुग्रहकर्ते असत ॥ म्हणोनि केवळ लोकांप्रत ॥ स्वपादरजें पवित्र करित ॥ मेदिनीं सतत फिरताती ॥ ३५ ॥ दर्शनस्पर्शनादिकें निगुती ॥ सकळजनां पवित्र करिती ॥ ऐसीं क्षेत्रें तीर्थें दैवतें अती ॥ मेदिनी वरुतीं आहेत ॥ ३६ ॥ परी तीं हळुहळू कालांतरें ॥ पवित्र करिती गे मम दारे[5] ॥ आणि सद्विप्र ते तों निर्धारें ॥ दर्शनमात्रें तत्काळ ॥ ३७ ॥ ऐसा साधुविप्रांचा स्वभाव ॥ काय वर्णूं गे त्यांचा प्रभाव ॥ तयीं मज दीधलें वैभव ॥ म्हणोनी केशव मी झालों ॥ ३८ ॥ सकळ प्राण्यांमाजीं ब्राह्मण ॥ जन्ममात्रेंचि अति श्रेयान[6] ॥ आणि तपोविद्यासद्धक्तिमान ॥ झालिया मग काय वर्णूं ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणापेक्षां अन्य मज कांहीं ॥ हें चतुर्भुज रूपही प्रिय नाहीं ॥ सर्वदेवमय मी शेषशाई ॥ तैसाचि विप्रही वेदमय ॥ ४० ॥ परी दुष्प्राज्ञ[7] मूर्ख ते हें नेणुनी ॥ गुरु विप्र आत्मा मी यांलागुनी ॥ अर्चादिविषयीं भेदबुद्धि होउनी ॥ अवमानिती साचार ॥ ४१ ॥ आणि सद्विप्र ते तों आत्मार्थ ॥ हे चराचर विश्व समस्त ॥ मद्रूपचि आहे सतत ॥ ऐसें चित्तांत भविती ॥ ४२ ॥ सत्स्वरूप दिव्यज्ञानेंसी ॥ निश्चयें धरिती तैसेंचि मानसीं ॥ म्हणोनी सद्विप्र ते मजसी ॥ आवडती जाण इंदिरे ॥ ४३ ॥ यालागींच विबुधजनांनीं[8] ॥ इतर सकळ कल्पना टाकुनी ॥ नित्यशुद्धचित्तें करूनी ॥ विप्रर्षिलागुनी पूजावें ॥ ४४ ॥ प्राणप्रिये बहु सांगुं काय ॥ ऐसा पूजितां सद्विप्रवर्य ॥ त्रिभुवन पूजिलें ऐसें होय ॥ निःसंशय जाण तूं ॥ ४५ ॥ परी ब्रह्मस्वाचा अपहार ॥ कदापि कोणीं न कीजे साचार ॥ कारण तें बहु भयंकर ॥ आणि दुर्जर[9] असें पैं ॥ ४६ ॥ सर्वभक्षक आहे कृशान[10] ॥ परी त्या न जिरे तें अणुप्रमाण ॥ मग ईश्वरमानियां[11] राजालागुन ॥ कोठूनियां जिरेल ॥ ४७ ॥ हालाहलविषाहूनिहि देख ॥ ब्रह्मस्वरूप विष अधिक ॥ मंत्रौषधीयोगें विषें सकळिक ॥ तत्क्षणें निःशंक नासतीं

---

१ कधींही. २ चांगली बुद्धि. ३ गर्दभ. ४ ब्राह्मण. ५ स्त्रिये. ६ कल्याणरूप श्रेष्ठ. ७ वाईट बुद्धि ज्यांची. ८ पंडित जनांनीं. ९ न जिरणारें. १० अग्नि. ११ मीच ईश्वर (मोठा समर्थ) असें मानणाऱ्या.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विप्रा तुज कां चळ लागला ॥ उभयतांचा विवाद चालला ॥ मग ते आले मजपाशीं ॥ ८३ ॥ ते स्वार्थतत्पर दोघेजण ॥ बोलूं लागले मजलागून ॥ राया तूं आहेसि कवण ॥ दाता किंवा अपहर्ता ॥ ८४ ॥ अरे एकासी दिलेली गाय ॥ पुन्हां दुजासी देतोसि काय ॥ दत्तापहरण[1] हा न्याय ॥ तुजलागींच शोभतो ॥ ८५ ॥ तें तयांचें ऐकूनि भाषित ॥ मजला झाला भ्रम अत्यंत ॥ तयांची प्रार्थना केली बहुत ॥ परी ती व्यर्थ जाहली ॥ ८६ ॥ पूर्वील विप्रासी लक्ष गाया ॥ देऊं लागलों यदुराया ॥ परी ह्या न घें म्हणोनियां ॥ टाकूनियां गेला तो ॥ ८७ ॥ दुजानें[2] कथिलें ह्या धेनूविण ॥ दहा लक्षही न घें मी आन ॥ मग तो तीच धेनु घेऊन ॥ स्वगृहा जाता जाहला ॥ ॥ ८८ ॥ पुढें मी पावतां निधन ॥ यमदूत गेले घेऊन ॥ यमधर्मराय मजलागुन ॥ प्रश्निता झाला ऐसें कीं ॥ ८९ ॥ अरे तूं प्रथम शुभ भोगिसी ॥ कीं अशुभचि भोगूं इच्छिसी ॥ तुवां केलेल्या पुण्यकर्मासी ॥ अंत नसे साचार ॥ ॥ ९० ॥ तेव्हां म्यां तया सांगितलें ॥ अशुभचि सर्व भोगितों पहिलें ॥ तें ऐकूनि यमधर्में कथिलें ॥ पतन पावें सत्वर ॥ ९१ ॥ तंव मी झालों सरठरूप ॥ तेथें दुःखें भोगिलीं अमूप ॥ तव दास्याचा महाप्रताप ॥ म्हणोनि अद्याप स्मृति असे ॥ ९२ ॥ आज तुझें दर्शन झालें ॥ याणें सर्व पाप लोपलें ॥ हें दिव्य स्वरूप लाभलें ॥ त्रिजगीं धन्य जाहलों ॥ ९३ ॥ आतां येतों गा यदुपती ॥ कृपादृष्टीं पाहें मजप्रती ॥ ऐसें बोले तो नृगभूपती ॥ तंव दिव्य यान पातलें ॥ ९४ ॥ तयामाजीं बैसोन तत्क्षणीं ॥ नृगराज गेला ब्रह्मसदनीं ॥ असो श्रीहरी चक्रपाणी ॥ सिंधुजेलागीं सांगत ॥ ९५ ॥ अहो कांते नृगराजालागुन ॥ ब्रह्मस्वयोगें जाहलें पतन ॥ परी पूर्वी सत्समागम पूर्ण ॥ घडला होता तयासी ॥ ९६ ॥ तेणें योगें त्या घोरवनीं ॥ श्रीकृष्णाचें दर्शन होउनी ॥ तयाच्या करस्पर्शेंकरूनी ॥ उद्धरोनियां गेला तो ॥ ९७ ॥ ऐसा सत्संगतीचा महिमा ॥ म्हणोनि तेथें ठेवितां प्रेमा ॥ इहपरलोकीं सकळकामा ॥ पूर्णता होय निश्चयें ॥ ९८ ॥ आणि साधूंचें दर्शन स्पर्शन ॥ कीर्तन किंवा अनुस्मरण ॥ महातीर्थांपरि पावन ॥ आहे जाण सिंधुजे[3] ॥ ९९ ॥ यालागीं सकल जनांनीं ॥ साधुपूजन कीजे अनुदिनीं ॥

१ दिलेल्याचें हरण करणें. २ दुसऱ्या. ३ हे सागरकन्ये (लक्ष्मी).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेणें योगें कैवल्यदानी ॥ संतुष्ट राहतो सर्वदा ॥ १०० ॥ त्यांतूनिही अधिकमासांत ॥ सद्ब्राह्मण पूजितां सतत ॥ त्रैलोक्य पूजिलें ऐसें यथार्थ ॥ होतें यांत संशय नसे ॥१॥ जरी सर्वलक्षणीं सुसंपन्न ॥ ऐसा कोणी न मिळे ब्राह्मण॥ तरी एकेक लक्षणें युक्त महान ॥ त्याचेंहि पूजन करावें ॥ २ ॥ अधिमासीं विप्र पूजितां ॥ तृप्त होती सर्व देवता ॥ ब्राह्मणार्चनाविण रिता ॥ दिवस वृथा दवडूं नये ॥ ३ ॥ गंगादितीर्थीं स्नानेंसीं ॥ जें महापुण्य ये हातासी ॥ त्याहूनि विशेष अधिकमासीं ॥ विप्रार्चनेंसीं येत असे ॥ ४ ॥ विप्रार्चनापरता नेम ॥ दुसरा नसेचि पैं उत्तम ॥ धर्मार्थमोक्ष आणि काम ॥ याणेंच सकळ साधती ॥ ५ ॥ ऐसा विप्रार्चनाचा प्रभाव ॥ म्हणोनि अन्य टाकोनि सर्व ॥ ब्राह्मणाची पूजाच सदैव ॥ पुरुषोत्तममासीं कीजिये ॥ ६ ॥ ऐसें विष्णूनें कथिलें असतां ॥ आनंदोनि क्षीराब्धिदुहिता ॥ विनयपूर्वक दीपदानवार्ता ॥ तयासी प्रश्निती जाहली ॥ ७ ॥ ती कथा परम पावन ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल पूर्ण ॥ तरी श्रोतेजनीं स्वांतःकरण ॥ सावधान राखिजे ॥ ८ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ एकादशोऽध्याय गोड हा ॥ १०९ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

---

१ मोक्षदाता. २ लक्ष्मी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति एकादशाध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अध्याय १२ वा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ इंदिरा[1] म्हणे हो भगवंता ॥ देवदेवा कैवल्य[2]नाथा ॥ अधिकमासीं दीपदान करितां ॥ कोणतें फल प्राप्त होय ॥ १ ॥ आणि अधिकमासीं देवाजवळ ॥ दीप लाविला असतां सोज्वळ ॥ किंवा परें लाविल्याचें केवळ ॥ रक्षण केलें असतां पैं ॥ २ ॥ कोणतीं फलें प्राप्त होतीं ॥ आणि पूर्वी कोणीं केलें जगतीं ॥ हें मज लोकहितार्थ निश्चितीं ॥ सांगोनि आर्ती[3] पुरविजे ॥ ३ ॥ आणि कोणत्या द्रव्यें करावा दीपक ॥ वर्तीसि[4] तंतु असावे कितिक ॥ आणि रक्षावा किती दिनावधिक ॥ तें मज सकळिक सांगापा ॥ ४ ॥ ऐशी इंदिरेची ऐकोनि वाणी ॥ श्रीहरी म्हणे हे सद्गुणखाणी ॥ जेणें सकळ पातकांलागुनी ॥ नाश तत्क्षणीं होतसे ॥ ५ ॥ मातृपितृहत्त्यारी गोघ्न ॥ ब्रह्महा गुरुतल्पग[5] कृतघ्न ॥ सर्वघाती कूटसाक्षी[6] स्त्रीघ्न ॥ इत्यादि महापातकी जे ॥ ६ ॥ तेही मुक्त होऊनि जेणें ॥ निर्जरलोकीं[7] करिती ठाणें ॥ शुद्धात्मे ते यदाचरणें ॥ शाश्वत मुक्तीतें पावती ॥ ७ ॥ आणि तयांच्या शतकुलांचा ॥ उद्धार होय पैं साचा ॥ ऐसा ज्या परम विशुद्ध कर्माचा ॥ महिमा असे अत्यनुपम ॥ ८ ॥ तें अधिमासींचें दीपदान कर्म ॥ यद्यपि असे गोप्य परम ॥ तथापि तूं मत्प्राणप्रिया उत्तम ॥ म्हणोन तुज तें सांगतों ॥ ९ ॥ शुक्लप्रतिपदेपासून ॥ अमावास्या होय जों पूर्ण ॥ तोंवरी न होतां रविसंक्रमण ॥ मलमास तो होतसे ॥ १० ॥ तेव्हां शुक्लप्रतिपदादिनीं ॥ उषःकालीं[8] आनंदें उठोनी ॥ यथोक्त शौचविधी सारुनी ॥ मुखमार्जन करावें ॥ ११ ॥ मग संगमीं किंवा नदींत ॥ किंवा निर्झरीं[9] ह्रदांत[10] ॥ कीं तडागीं[11] वापींत वा कूपांत ॥ किंवा गृहांतचि शीतोदकें ॥ १२ ॥ अथवा ऊष्णोदकें करून ॥ यथाविधी करावें स्नान ॥ जैसें जयाचें शक्तिमान ॥ तैसेंचि तेणें आचरावें ॥ १३ ॥ ऊष्णोदकें स्नान करितां ॥ स्नानफळ संपूर्ण ये हातां ॥ शीतोदकाच्या स्नानें तत्वतां ॥ द्विगुण फल प्राप्त होय ॥ १४ ॥ कूपस्नानें चतुर्गुण ॥ वापीस्नानें अष्टगुण जाण ॥ तडागस्नानाचें महिमान ॥ दशगुणित असे पैं ॥ १५ ॥ तडागस्नानाच्या दशगुणित ॥ ह्रदस्नानाचें फळ निश्चित ॥ ह्रदाहूनि दशगुणें

१ लक्ष्मी. २ मोक्षाचा धनी. ३ इच्छा. (आवड.) ४ वातीला. ५ गुरुपत्नीप्रत गमन करणारा. ६ खोटी साक्ष देणारा. ७ देवलोकीं ८ प्रभातीं. ९ झऱ्याच्या जागीं. १० डोहांत. ११ तलावांत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ख्यात ॥ निर्झरस्नान जाणिजे ॥१६॥ त्याहूनि दशगुणें अधिक ॥ नदीस्नानाचें पुण्य देख ॥ तद्दशगुणें पुण्य फलदायक ॥ महानदीं स्नान असे ॥ १७ ॥ त्याहूनिही शतगुणें आगळें ॥ महानदी संगमस्नान कथिलें ॥ यांतूनि कोठेंही भलें ॥ स्नान कीजे विधियुक्त ॥ १८ ॥ शुक्ल तिल आणि आमलक[१] चूर्ण ॥ गोमूत्रासहवर्तमान ॥ सर्वांगासी प्रथम लावून ॥ मग स्नान आचरावें ॥ १९ ॥ तैं * देवदेवेत्यादि मंत्र ॥ म्हणूनि प्रार्थावा नीरदगात्र[२] ॥ श्रोते जन हो तन्मंत्रार्थ पवित्र ॥ सांगतों श्रोत्र द्या येथें ॥ २० ॥ अगा देवदेवा हृषीकेशी ॥ तूं सुरासुरीं नमिला असशी ॥ पापक्षयार्थ मी ह्या मासीं ॥ स्नानार्थ सज्ज जाहलों असें ॥ २१ ॥ म्हणोन तूंतें करितों नमन ॥ तरी पुरुषोत्तमा कृपा करून ॥ ह्या मम कृत्यासी न होय विघ्न ॥ ऐसें करीं बा दयाळा ॥ २२ ॥ एवं भगवत्प्रार्थना करोनी ॥ सप्रेम विशुद्ध अंतःकरणीं ॥ पुष्करादि नाना तीर्थें स्मरोनी ॥ मग काय कीजे ऐक पां ॥ २३ ॥ गंगा नंदिनी नलिनी भागीरथी ॥ विष्णुपादाब्जसंभूता सीता मालती ॥ मलापहा त्रिपथगामिनी हैमवती ॥ जाह्नवी आणि त्रिदशेश्वरी ॥ २४ ॥ ही द्वादशनामावळी म्हणून ॥ यथाविधी सारावें स्नान ॥ मग करूनियां आचमन ॥ वस्त्रें परिधान करावीं ॥ २५ ॥ अहो मत्प्रिये क्षीराब्धिबाळे ॥ पूर्वीं जें असेल पाप केलें ॥ तें अधिकमास येतांक्षणीं सगळें ॥ कांपूं लागतें थरथरां ॥ २६ ॥ अधिक मासामाजीं एक वेळ ॥ विधियुक्त जरी स्नान घडेल ॥ तरी सप्तजन्मींचें पाप सकळ ॥ जातें तत्काळ वितळूनी ॥ २७ ॥ पूर्वदिनस्नानें आपेंआप ॥ दश जन्मार्जित नासे पाप ॥ शतजन्मींच्या पापांचा लोप ॥ मासार्ध स्नानें होतसे ॥ २८ ॥ आणि संपूर्णमासीं सतत ॥ स्नान करितां विधियुक्त ॥ सहस्रजन्मींचीं पापें समस्त ॥ समूळ नासतीं निश्चयें ॥ २९ ॥ तोंवरीच तमाची दाटणी ॥ जों न उगवे वासरमणी[३] ॥ तोंवरीच मद कीजे वारणीं[४] ॥ जोंवरी सिंह न देखिला ॥ ३० ॥ सिंधु गर्जे तोंवरीच पाहीं ॥ जों कलशोद्भव[५] देखिला नाहीं ॥ तोंवरी भूतांची परम घाई ॥ जों मंत्रवादी न देखिला ॥ ३१ ॥ तोंवरी सर्प

---

१ आंवळ्याचें चूर्ण. * ॥ देवदेव हृषीकेश सुरासुर नमस्कृत ॥ पापक्षयाय सास्नेऽस्मिन्स्नानार्थमहमुद्यतः ॥ संपादयत्वविघ्नेन पुरुषोत्तम ते नमः ॥ २ मेघश्याम. ३ सूर्य. ४ हत्तींनीं. ५ अगस्त्य ऋषि.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

फोंफावे क्रूर ॥ जंव न आला विनताकुमार ॥ तोंवरीच पापसंभार ॥ अधिमास स्नान नाहीं जों ॥ ३२ ॥ स्नान करिती जे न मलमासीं ॥ दारिद्र्यादि दुःखें न सोडिती त्यांसी ॥ म्हणोन कांते सर्वभावेंसी ॥ अवश्य स्नान कीजिये ॥ ३३ ॥ सर्व पापमळांचा अपकर्ष ॥ हा मास करितो निःशेष ॥ म्हणोनि वेदज्ञ ऋषीश ॥ मलमास ऐसें बोलती ॥ ३४ ॥ मल नाम असे पातकासी ॥ पुरुषोत्तमपूजक त्या मलासी ॥ स्नानदानदीपकादिकर्मेंसी ॥ भस्मसात् क्षणेंसी करितात ॥ ३५ ॥ माघादि पुण्यमास जे धन्य ॥ त्यांहूनिहि हा अधिक मान्य ॥ येथें करितां स्नानदानादि पुण्य ॥ अक्षय होय मत्प्रसादें ॥३६॥ अनंत फळांची इच्छा ज्यांसी ॥ तयीं पुण्य करावें ह्या मासीं ॥ कमले येथींचें पुण्यफळ तुजसी ॥ फार काय सांगूं पां ॥ ३७ ॥ केवळ धनाची इच्छा धरून ॥ येथें करितील किंचित पुण्य ॥ तरी तूं साक्षाल्लक्ष्मीहि तत्क्षण ॥ तयालागून मिळशील ॥ ३८ ॥ ऐसा हा मास पुरुषोत्तम ॥ म्हणोनि सांडूनि इतर काम ॥ येथें सकाळीं स्नानादिकर्म ॥ यथाविधी कीजिये ॥ ३९ ॥ दैवें अधिमास लाभला असून ॥ त्यांत न करितां कांहीं पुण्य ॥ प्रपंचींच होत जे निमग्न ॥ तयीं कैसें केलें कीं ॥ ४० ॥ पुण्यक्षेत्र सरसावावें ॥ तेथें कनकबीज पेरावें ॥ कीं कनकाचें ताट घडावें ॥ त्यांत वाढावें तृणबीज ॥ ४१ ॥ कीं अमृतकुंभ दैवें मिळावा ॥ तो नेऊन उकिरडां ओतावा ॥ कीं चिंतामणी फोडूनि आघंवा ॥ अभावें घालावा पायरी ॥ ४२ ॥ कीं सुरभी येतां घरीं ॥ ताडूनि घालावी बाहेरी ॥ कीं कल्पद्रुम उदेता द्वारीं ॥ बळें तोडूनि टाकावा ॥ ४३ ॥ कीं रंभा तोडूनि महामूर्खें ॥ अर्की वाढवाव्या कौतुकें ॥ कीं वोसंडूनि सतेज मौक्तिकें ॥ सिकतां हरळ भरावे ॥ ४४ ॥ कीं दवडूनियां बोलका शुकें ॥ प्रीतीं पाळावा जैसा काक ॥ तैसेच तयीं तें प्रापंचिक ॥ कृत्य केलें जाणिजे ॥ ४५ ॥ असो हो श्रोते पूर्वकथानका ॥ सिंहावलोकनन्यायें ऐका ॥ स्नान झालियावरी देखा ॥ वस्त्रें परिधान करावीं ॥ ४६ ॥ मग संध्यादि पूर्वान्हिक कर्म ॥ सारूनियां यथानेम ॥ मत्स्या-

---

१ गरुड. २ धोत्र्याचें बीज. ३ सुवर्णाचें. ४ पाकड. ५ सर्व. ६ कामधेनु. ७ कल्पवृक्ष. ८ केळीचें झाड. ९ रुईचीं झाडें. १० वाळू व खडे. ११ कीर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दिनामीं पुरुषोत्तम ॥ गंधादिकेंसी अर्चिजे ॥ ४७ ॥ मग सुवेदिकेवरी सुप्रभ ॥ एक ठेविजे अव्रण कुंभ ॥ आणि तदग्रभागीं दीपस्तंभ ॥ ताम्रमय एक ठेवावा ॥ ४८ ॥ त्यामाजीं पंचांगुल प्रमाण ॥ सप्ततंतूंची वात घालून ॥ घृतें किंवा तैलेंकरून ॥ दीपप्रज्वलन करावें ॥ ४९ ॥ यथाविधी स्थापनपूर्वक ॥ पूजूनियां तो दीपक ॥ कुंभाचेही तैसेंचि सकळिक ॥ स्थापन पूजन करावें ॥ ५० ॥ मग जोडूनियां उभय हस्तांसी ॥ कीजे यथोक्त संकल्पासी ॥ दीप सकळ तमें नाशी ॥ आणि सुकांतीसी देतसे ॥ ५१ ॥ यालागीं हें दीपप्रदान ॥ करितों मी भक्तिभावें करून ॥ याणें श्रीपुरुषोत्तम भगवान ॥ संतुष्ट राहो सर्वदा ॥ ५२ ॥ अज्ञानांधकारें व्याप्त ॥ माया कल्लोळीं समायुक्त ॥ नाना पापांनीं परिपूरित ॥ ऐसा हा घोर संसार जो ॥ ५३ ॥ यामाजीं ज्ञान मोक्षदाता ॥ दीप असे पैं सर्वथा ॥ म्हणोन हे श्री भगवंता ॥ तुज म्यां हा आर्पिला असे ॥ ५४ ॥ तरी म्यां दीधल्या ह्या दीपोत्तमा ॥ घेईं तूं श्रीपुरुषोत्तमा ॥ आणि प्रसादसुमुख होऊनि आम्हां ॥ वांछितार्थप्रद होईं ॥ ५५ ॥ ऐसी प्रार्थना करूनि मग ॥ नाना मंगलसंयुक्त चांग ॥ सानंदचित्तें यथोक्त सांग ॥ कुंभपूजन करावें ॥ ५६ ॥ एवं संपूर्ण मासपर्यंत ॥ अखंड दीप स्थापिजे प्रदीप्त ॥ आणि नित्यपूजाविधिही यथोक्त ॥ भक्तिभावें आचरावा ॥ ५७ ॥ यथाशक्ति ब्राह्मणभोजन ॥ भक्त्या कीजे दक्षिणाप्रदान ॥ आणि मासांतीं रात्रौ जागरण ॥ प्रीतिपूर्वक करावें ॥ ५८ ॥ इंदिरे ऐशा विधीनें नर ॥ दीप करिती अधिमासाभीतर ॥ ते पुनरावृत्तिरहित सुंदर ॥ परमस्थान पावती ॥ ५९ ॥ गोभूहिरण्यादिदानांनीं ॥ जें फल प्राप्त मानवांलागुनी ॥ तें अधिमासीं दीपदानाचेनी ॥ लाभतें जाण निःसंशय ॥ ६० ॥ दीपदात्यासी लाभे सुकांति ॥ दीपदासि मिळे धनसंपत्ति ॥ दीपदासी होय ज्ञानप्राप्ती ॥ अंतीं मोक्षही त्या होय ॥ ६१ ॥ दीपदाता सौभाग्य पावत ॥ दीपद होय सुविद्यावंत ॥ आयुरारोग्यसमृद्धि बहुत ॥ निश्चयें लाभत दीपदासी ॥ ६२ ॥ अधिमासींच्या दीपद नरा ॥ सुलक्षणयुक्त मिळे शुभ दारा ॥ पुत्रपौत्रादि संतति सुंदरा ॥ अक्षय होय निश्चयें ॥ ६३ ॥ जरी दीपदाता असेल ब्राह्मण ॥ तरी तया होय ब्रह्मज्ञान ॥ क्षत्रियासी

१ चांगल्या वेदीवर. २ घट. ३ अंधकार.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

राज्य सुसंपन्न ॥ वैश्यासी धन पशु अक्षय ॥ ६४ ॥ शूद्रासी सर्व सुख लाभत ॥ कुमारी सुंदर भर्ता पावत ॥ सधवांसी सौभाग्य अखंडित ॥ जन्मजन्मीं लाभतें ॥ ६५ ॥ आधिव्याध्यादि दुःखें सकळ ॥ दीपदानें लोपतीं समूळ ॥ त्रैलोक्यभरी अति निर्मळ ॥ कीर्ती विपुल पसरते ॥ ६६ ॥ भीतजनांची जाते भीति ॥ बंधनांतूनि बद्ध सुटती ॥ ब्रह्महत्यादि पापें निश्चिती ॥ समूळ लोपतीं एकसरें ॥ ६७ ॥ अधिकमासामाजीं ज्याणें ॥ दीप लाविला यथाविधीनें ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादि तेणें ॥ केलीं जाण निःसंशय ॥ ६८ ॥ ऐसा अधिकमासींच्या दीपाचा ॥ उत्तम महिमा असे साचा ॥ म्हणोनि प्रिये सांगतों सुवाचा ॥ दीपदान येथें कीजिये ॥ ६९ ॥ येथींच्या ज्वलितदीपा पाहुनी ॥ जे प्रवर्तती दीपस्तवनीं ॥ तेही सुरालभ्यस्थानालागुनी ॥ पावती जाण साचार ॥ ७० ॥ आणि जे कां अधिकमासाठायीं ॥ दीपप्रज्वालनाचे विषयीं ॥ नाना गोष्टी सांगूनि पाहीं ॥ दुसऱ्यासी प्रेरणा करितात ॥ ७१ ॥ ते सर्वपापविनिर्मुक्त होऊन ॥ निश्चयें पावती वैकुंठभुवन ॥ याविषयीं कमले पुरातन ॥ एक इतिहास सांगतों ॥७२॥ ऐसें बोलूनि नारायण ॥ सांगूं लागले कथा पावन ॥ पूर्वीं सरस्वतीतीरीं ब्राह्मण ॥ सुशर्माभिधान वसतसे ॥ ७३ ॥ तो माझा एकांतिक भक्त ॥ भिक्षाचारें कुटुंब पोशित ॥ यथाविधी श्रीविष्णुव्रत ॥ पूजूनि स्थापित दीपासी ॥ ७४ ॥ ऐसा तयाचा नेम चालिला ॥ तों अधिकमास प्राप्त झाला ॥ तेव्हां तयानें पुरुषोत्तमाला ॥ पूजूनि स्थापिला दीप तेथें ॥ ७५ ॥ आणि रात्रौ हरीसी हृदयीं ॥ चिंतूनि सदनीं स्थिर राही ॥ तैं नित्य निशीसमयीं ॥ मार्जार येई मूषकार्थ ॥ ७६ ॥ ऐसा नित्य क्रम चालला ॥ तों एकादशीदिवस आला ॥ सुशर्माविप्र पुरुषोत्तमाला ॥ पूजिता झाला यथाविधी ॥ ७७ ॥ आणि नामसंकीर्तन करित ॥ रात्रौ बैसला जागरार्थ ॥ तों मध्यरात्रीं मूषकार्थ ॥ मार्जार घरांत पातला ॥ ७८ ॥ वर्तीवरुती काजळी वाढली ॥ तेणें दीपकांति मंदावली ॥ इतक्यामाजीं दीपाजवळी ॥ मूषकावली आली असे ॥ ७९ ॥ तियेवरुती त्या मार्जारें ॥ उडी घातली महानिकरें ॥ तैं तयाच्या पादकप्रकारें ॥ दीपस्तंभ थरारला ॥ ८० ॥ काजळी सर्व गेली झडून ॥ दीप झाला प्रकाशमान ॥ प्रभातीं कांहीं कारणें करून ॥ मार्जार मरण पावला ॥८१ ॥ परी तत्पाद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रहारें करून ॥ जें घडलें दीपसंवर्धन ॥ तेणें पुण्यें तो विमानीं तत्क्षण ॥ बैसूनि वैकुंठीं पावला ॥ ८२ ॥ आणि तो सुशर्मानामा द्विज ॥ भिक्षावृत्ति असोनि सहज ॥ दीपप्रभावें तेजःपुंज ॥ समृद्धिमान जाहला ॥ ८३ ॥ पुत्र पौत्र धान्य विपुळ ॥ शरीरारोग्य ऐश्वर्य अचळ ॥ आणि पृथ्वीभरी यश निर्मळ ॥ विस्तारलें तयाचें ॥८४॥ असो ऐसा तो सुशर्मा ब्राह्मण ॥ इहलोकीं झाला सुखसंपन्न ॥ अंतीं दीपप्रभावेंकरून ॥ मोक्षसदन पावला ॥ ८५ ॥ ऐसेच प्रिये इतरहि लोक ॥ उद्धरूनियां गेले अनेक ॥ अधिमासींच्या दीपाचें कौतुक ॥ सांगूं कितीक तुजलागीं ॥ ॥ ८६ ॥ पुरुषोत्तममासीं यथाविधी ॥ दीप लावितां देवासन्निधीं ॥ अंतीं दुस्तर भवांबुधी ॥ तराया न लगे आयास ॥ ८७ ॥ अधिकमासींच्या दीपासमान ॥ आणिक नाहीं कांहीं पावन ॥ ऐसें साक्षात् रमारमण ॥ रमेसी कथिता जाहला ॥ ८८ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ द्वादशाध्याय मधुर हा ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इति द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अध्याय १३ वा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायाचे अंतीं कथन ॥ अधिमासींच्या दीपासमान ॥ आणिक नसेचि जगीं ॥ पावन ॥ ऐसें हरीनें कथियेलें ॥ १ ॥ ती पद्मभूंजनकाची[1] वाणी ॥ ऐकूनियां ती चंद्रभगिनी[2] ॥ परमादरें जोडूनि पाणी ॥ पुनरपि हरीतें विनवित ॥ २ ॥ अहो प्रभो देवाधिदेवा ॥ कैवल्यनाथा[3] श्रीमाधवा ॥ स्वभक्त जनांच्या मनोभावा ॥ तुम्ही पुरवा सर्वकाळ ॥ ३ ॥ म्हणोनि विभो मी तुम्हाप्रती ॥ प्रार्थीत आहें पैं मागुती[4] ॥ मज-लागीं दीपकथा निगुती ॥ अतिरसाळ कथिलीत ॥ ४ ॥ परी एकदां केलें सुधापान ॥ तितुक्यानें नाहीं समाधान ॥ म्हणोनि पुनःपुनः गीर्वाण[5] ॥ तयासी जाण करितात ॥ ५ ॥ तैसें ह्या मधुर कथेनें पाहीं ॥ मम हृदय धालें[6] नाहीं ॥ म्हणोनि तियेच्या श्रवणाविषयीं ॥ अधिक इच्छा झाली असे ॥ ६ ॥ तरी हे देवा होऊनि दयाळ ॥ पुरवा माझ्या मनींची आळ ॥ अधिकमासींच्या दीपाचें फळ ॥ सांगा सकळ पुनरपि ॥ ७ ॥ आणि कोणीं लाविला दीपक ॥ तो विध्वंसितां काय पातक ॥ तेंही यथार्थ सकळिक ॥ सांगोनि सार्थक करावें ॥ ८ ॥ ऐशी पद्मेची ऐकूनि वाणी ॥ आनंदें बोले कैवल्यदानी ॥ क्षीराब्धिजे तूं मत्प्रिय कामिनी ॥ धन्य सुगुणी आ-हेस ॥ ९ ॥ तरी पुनश्च दीपाचें फळ ॥ अन्य सांगतों ऐकें निर्मळ ॥ दीपविध्वंसें पूर्वार्जित सकळ ॥ पुण्य तत्काळ लोपतें ॥ १० ॥ पूर्वी मथुरापुरामाझारीं ॥ शाकली विप्र सदाचारी ॥ वसतसे तयाच्या नारी ॥ रूपसुं-दरी दोन होत्या ॥ ११ ॥ एकीचें नाम असे विमला ॥ दुसरीचें तें जाण सुशीला ॥ दोघीहि पतिव्रता पतिसेवेला ॥ तत्पर असती अहर्निशीं ॥ १२ ॥ जैसा तो शाकली ब्राह्मण ॥ सद्धर्मेंशीं वर्ते अनुदिन ॥ तैशाच त्याही रात्रं-दिन ॥ शुभाचारें वर्तती ॥ १३ ॥ तेणें तयाचा गृहस्थाश्रम ॥ नित्य चालला असे उत्तम ॥ तों पुरुषोत्तमाचा प्रिय परम ॥ अधिकमास प्रवर्तला ॥ १४ ॥ तैं नित्यकर्मानुरोधें प्रभातीं ॥ शाकली भार्या सुशील सती ॥ उद-कालागीं यमुनेप्रती ॥ एकलीच पैं गेली असे ॥ १५ ॥ तों तेथें नगरवासी लोक ॥ स्नानार्थ येत आहेत अनेक ॥ हें पाहतांचि ती घेऊनि उदक ॥ स्वगृहाप्रत पातली ॥ १६ ॥ आणि वंदूनियां पतीचे चरण ॥ विनयें बोले

१ ब्रह्मदेवाच्या पित्याची (विष्णूची). २ लक्ष्मी. ३ हे मोक्षपते ! ४ पुनः ५ देव. ६ तृप्त झालें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मधुर वचन ॥ स्वामी इच्छितें कराया प्रश्न ॥ परी कोप न कीजे दयाळीं ॥ १७ ॥ आज बहुतेक पुरवासी ॥ स्नानार्थ जातात यमुनेसी ॥ तरी पुण्यकाळ ह्या दिवशीं ॥ काय आहे सांगिजे ॥ १८ ॥ ही सुशीलेची ऐकोनि वाणी ॥ शाकली म्हणे ग कल्याणरूपिणी ॥ आज लोक यमुनेलागुनी ॥ यदर्थ जाती ऐक तें ॥ १९ ॥ सूर्यसंक्रांति नाहीं जयांत ॥ आणि विष्णुसी प्रिय अत्यंत ॥ ऐसा जो अधिकमास विख्यात ॥ तो आजि प्राप्त जाहला ॥ ॥ २० ॥ यामाजीं जें पुण्यकर्म कांहीं ॥ करावें तें होतें अक्षयीं ॥ दीपप्रबोधकतें पाहीं ॥ वैकुंठाठायीं नांदती ॥ ॥ २१ ॥ या पुण्यकारक अधिमासीं ॥ जो दीप देई पुरुषोत्तमासी ॥ तो पुनश्च कदा भूमीसी ॥ न ये जन्मासी निश्चयें ॥ २२ ॥ यालागीं हे कल्याणरूपिणी ॥ मुक्तिकामना जयांच्या मनीं ॥ तयीं ह्या मासीं अनुदिनीं ॥ यथाविधि स्नानीं प्रवर्तावें ॥ २३ ॥ आणि संपूर्ण मासपर्यंत ॥ दीप करावा अखंडित ॥ ऐसें करितां जें फल यथार्थ ॥ प्राप्त होय मनुष्यांसी ॥ २४ ॥ तयाचें समग्र कराया वर्णन ॥ समर्थ नव्हे चतुर्वदन ॥ तेथें मी एक मुखेंकरून ॥ काय वर्णूं सुशिले ॥ २५ ॥ एवं पतीच्या ऐकूनि बोला ॥ अत्यानंदें म्हणे सुशीला ॥ स्वामी हें भवदाज्ञें करावयाला ॥ उत्साह मनाला झाला असे ॥ २६ ॥ पतीच्या आज्ञेविण स्त्रियांनीं ॥ कोणतेंहि कर्म करितां झणीं ॥ सर्व निष्फल होतें म्हणोनि ॥ अनुज्ञेलागुनी याचितें ॥ २७ ॥ ऐसी तियेची ऐकूनि वैखरी ॥ शाकली म्हणे ग सुंदरी ॥ पतिप्रिय तें हित मानणारी ॥ त्वत्सम नारी दुजी नसे ॥ २८ ॥ यालागीं मी झालों प्रसन्न ॥ तरी आज्ञें[1] यथाविधान ॥ स्नान आणि दीपप्रज्वलन ॥ करीं तूं कांते ह्या मासीं ॥ २९ ॥ ऐशी पतीची आज्ञा मिळतां ॥ आनंदली ती पतिव्रता ॥ मग कालिंदीजळामाजीं स्वतां ॥ स्नान केलें यथाविधि ॥ ३० ॥ आणि घटस्थापनापूर्वक ॥ यथाविधि उजळिला दीपक ॥ नित्य गंधाद्युपचारीं सकौतुक ॥ अर्चन करी तयाचें ॥ ३१ ॥ आणि नित्यव्रतपतीस पुजून ॥ तदनुज्ञें तद्भुक्तशेषान्न[2] ॥ यज्ञशेष ऐसें मानून ॥ प्रेमें भोजन करीतसे ॥ ३२ ॥ ऐसें ती पतिव्रता यथोक्त ॥ अधिकमासीं व्रत आरंभित ॥ तें पाहूनि तियेची सवत ॥ विमला दुःखित जाहली ॥ ३३ ॥

१ त्यांच्या (पतीच्या) आज्ञेनें. २ त्यानें (पतीनें) जेवून राहिलेलें अन्न.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गृहकार्य सकळ टाकिलें ॥ सपत्नीद्वेषा[1] आकळिलें ॥ सर्वदा ती मनीं तळमळे ॥ परी न कळे अन्यासी ॥ ३४ ॥ काय करितां आतां मजसी ॥ सुख होईल निश्चयेंसीं ॥ आणि सपत्नीच्या[2] ह्या व्रतासी ॥ विघ्न कैसें उद्भवेल ॥३५॥ ऐसा विचार करितां करितां ॥ कल्पना उदेली कीं आतां ॥ दीपांतूनि तैल म्यां हरितां ॥ तत्काळचि तो मावळेल ॥ ३६ ॥ तेणें सपत्नीचें व्रत लोपून ॥ मच्चित्त पावेल समाधान ॥ ऐसें अंतरीं निर्धारून ॥ संधि योजित राहिली ॥ ३७ ॥ तों गृहीं दुसरें नाहीं कोणी ॥ ऐसी वेळा एकदां पाहुनी ॥ त्या दुष्टेनें गृहद्वार झांकुनी ॥ दीप तत्क्षणीं मालविला ॥ ३८ ॥ आणि त्यामाजील सर्व तैल ॥ हरण करूनि तत्काळ ॥ जैशी तैशीच उतावेळ ॥ द्वारीं येऊन राहिली ॥ ३९ ॥ पुढें सदनीं आली सुशीला ॥ तों दीप असे मावळला ॥ हें पाहतांचि मनीं तियेला ॥ दुःख अत्यंत जाहलें ॥ ४० ॥ मग मागुती[3] उजळूनि दीप ॥ तिलतैल घातलें अमूप ॥ आणि देवें स्वोपरि[4] न कीजे कोप ॥ म्हणोनि प्रार्थिलें तयासीं ॥ ४१ ॥ द्वितीयदिनीं सुशीला सती ॥ कार्यार्थ बाहेर गेली होती ॥ आणि शाकली विप्र तियेचा पती ॥ गृहाबाहेर गेला असे ॥ ४२ ॥ इतुक्यांत त्या दुष्ट विमलेनें ॥ दीप उच्छेदिला त्वरेनें ॥ नंतर येऊनि सुशीलेनें ॥ पुनरपि तो उजळिला ॥ ४३ ॥ आणि ती होऊनि दुःखसंतप्त ॥ बाहेर न जातां कार्यार्थ ॥ श्रीहरीतें हृदयीं ध्यात ॥ गृहकर्मचि करूं लागली ॥ ४४ ॥ तथापि ती विमला पापिणी ॥ सुशीलेची दृष्टि चुकवुनी ॥ जातां जातां फूत्कारेंकरूनी ॥ दीपालागुनी विझवीतसे ॥ ४५ ॥ केव्हां केव्हां तैल हरावें ॥ केव्हां वस्त्रांचलें पालवावें ॥ ऐसें रात्रंदिन दुष्टस्वभावें ॥ विघ्न करावें दीपासी ॥ ४६ ॥ तें तियेचें सकळ कृत्य ॥ सुशीलेनें जाणिलें सत्य ॥ परी तियेतें स्तुत्यास्तुत्य ॥ कांहींच नाहीं बोलली ॥ ४७ ॥ पुनः पुनः दीप लावून ॥ भर्तृ-देवांच्या[5] प्रसादेंकरून ॥ अमावास्यापर्यंत जाण ॥ व्रत तियेनें पाळिलें ॥ ४८ ॥ मग शेवटीं बहुब्राह्मणा ॥ दीधलें नानापक्वान्नभोजना ॥ यथाशक्ति देऊनि दक्षिणा ॥ व्रतसांगता साधिली ॥४९॥ एवं प्रकारें सुशीलेनें ॥ दीपव्रत केलें विधीनें ॥ तेणें पुण्यें इह परत्रीं उणें ॥ कांहीं न पडलें तियेसी ॥५०॥ आणि

१ सवतीच्या द्वेषास. २ सवतीच्या. ३ पुनः ४ आपल्यावर. ५ पति व देव यांच्या.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्या दुष्ट विमलेलागुनी ॥ दीपोच्छदजन्य पापाचेनी ॥ अनंत दुःखांची जाचणी ॥ तत्काळ प्राप्त जाहली ॥ ५१ ॥ रूप सुंदर पुत्र तीन ॥ ते अवचित पावले मरण ॥ उभयनेत्रीं अंधत्व पूर्ण ॥ आणि शरीरें जीर्ण जाहली ॥ ५२ ॥ वेळच्यावेळीं अन्नपाणी ॥ न मिळे तेणें चरफडे मेदिनी ॥ पुढें स्वल्पचि काळें मरुनी ॥ यमसदनीं पावली ॥ ५३ ॥ ती सहस्रवर्षें तेथ ॥ रौरव नरकीं राहिली पचत ॥ वृश्चिक सर्पादि डंखिती सतत ॥ यातना अत्यंत घोर त्या ॥ ५४ ॥ पुढें जन्मोनि ग्रामसूकरी ॥ सतत विष्ठा भक्षण करी ॥ तेथूनि पुढें घोर कांतारीं ॥ सर्पिणी जाहली भयंकर ॥ ५५ ॥ तेथें सर्वदा भक्षी वात ॥ अन्य न मिळे कांहीं पदार्थ ॥ पुढें देहांतीं अन्यवनांत ॥ वंचक कोल्ही जन्मली ॥ ५६ ॥ पुढें होऊनि वडवाघुळी ॥ स्वविष्ठा भक्षी सर्वकाळीं ॥ तेथूनि पुढें जन्मोनि पाली ॥ भक्ष्य हुडकी सर्वदा ॥ ५७ ॥ पुढें पल्लीदेह होऊन नष्ट ॥ मद्रदेशीं भिल्लीण जन्मली दुष्ट ॥ तियेच्या अंगीं गलितकुष्ट ॥ मंडलाकार जाहलें ॥ ॥ ५८ ॥ ऐसें ती विमला पापिणी ॥ दीपविध्वंस पापाचेनी ॥ इहपरत्रीं दिवसरजनीं ॥ पापें भोगिती जाहली ॥ ५९ ॥ आणि सुशीला ती जन्मभर ॥ सुख भोगूनियां अपार ॥ संतति स्थापूनि भूमीवर ॥ पतिसह वैकुंठीं पावली ॥ ६० ॥ जेथूनि नाहीं पुनरावृत्ति ॥ ती तीस मिळाली सायुज्यमुक्ती ॥ ऐसा अधिमासींच्या दीपाचा अति ॥ महिमा असे साचार ॥ ६१ ॥ आणि नारी किंवा नर जे कोण ॥ अधिमासामाजीं अनुदिन ॥ स्नान दीप किंवा विप्रसेवन ॥ यथाविधान करितात ॥ ६२ ॥ तयां नाहीं पुनरावृत्ति ॥ गर्भवेदना तत्काळ मिटती ॥ आणि ही कथा ऐकती पढती ॥ तेहि पावती त्याच फळा ॥ ६३ ॥ ऐसें हरीचें ऐकूनि भाषित ॥ पुनरपि लक्ष्मी प्रश्नि त्याप्रत ॥ ती बहुरसाळ कथा समस्त ॥ पुढच्या प्रसंगीं होईल पां ॥ ६४ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ त्रयोदशोऽध्याय मधुर हा ॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ इंदिरा म्हणे हो वनमाळी ॥ तुम्ही दीपाची कथा कथिली ॥ परी मदिच्छा[1] नाहीं पुरली ॥ तरी आणिक सांगा पां ॥ १ ॥ ऐशी रमेची[2] ऐकूनि वैखरी[3] ॥ श्रीविष्णु म्हणे गे प्रिये सुंदरी ॥ पुरुषोत्तममासामाझारीं ॥ यथोक्त दीप करिती जे ॥ २ ॥ तयांचीं सर्व पापें लोपतीं ॥ इहपरत्रीं[4] सुख पावती ॥ एतदर्थ आणिक तुजप्रती ॥ इतिहास सांगतों ॥ ३ ॥ तरी करीं एकाग्र चित्त ॥ पूर्वी सौभाग्यनामनगरांत ॥ चित्रबाहुनामें विख्यात ॥ राजा असता जाहला ॥ ४ ॥ तो शूर वीर सत्यप्रतिज्ञ ॥ स्वदारानिरत[5] महाप्राज्ञ[6] ॥ दीनदयाळू सर्वधर्मज्ञ ॥ अति उदार सुलक्षणी ॥ ५ ॥ शीलरूपादिगुणसंपन्न ॥ पशुपुत्रधनसमृद्धिमान ॥ पुत्रवत्पाळी प्रजाजन ॥ इच्छी कल्याण सर्वांचें ॥ ६ ॥ शांत दांत भगवद्भक्त ॥ पुराणकथा ऐके सतत ॥ श्रीकृष्णावांचूनी दैवत ॥ अन्य न मानीच कदापि ॥ ७ ॥ तयाची भार्या लावण्यसरिता ॥ चंद्रकलानामें पतिव्रता ॥ द्विजसेवेलागीं उभयतां ॥ तत्पर असती सर्व काळ ॥ ८ ॥ एके समयीं अगस्त्यमुनी ॥ पातला राजगृहालागुनी ॥ तया दुरुनचि विलोकूनी ॥ राव तत्क्षणीं धाविन्नला ॥ ९ ॥ दंडवत् करूनियां नमन ॥ यथाविधि केलें पूजन ॥ रत्नासनावर बैसवून ॥ हस्त जोडून प्रार्थित ॥ १० ॥ म्हणे हो मुनिवरा आपण ॥ श्रीकृष्णभक्तिपरायण ॥ आजि स्वयें कृपा करून ॥ मम सदना आलां जे ॥ ११ ॥ याणें माझें जन्म सकळ ॥ राज्यासह झालें सफळ ॥ काय हा आजचा दिवस निर्मळ ॥ धन्य केवळ जाहलों ॥ १२ ॥ त्रिजगत्पावन हे चरण ॥ लागतां पवित्र झालें सदन ॥ ब्रह्मांडीं शोधितां भाग्यवान ॥ मजसमान नाहींच ॥ १३ ॥ आजि कृपापूरितनयनीं[7] ॥ विलोकिलेंति मजलागुनी ॥ ह्यानें सकळपापांपासुनी ॥ मुक्त झालों साचार[8] ॥ १४ ॥ आतां म्यां हें राज्य संपूर्ण ॥ तुम्हालागीं केलें अर्पण ॥ तुम्ही महावैष्णव ब्राह्मण ॥ म्हणोन सर्व अर्पिलेंसे ॥ १५ ॥ आजि म्यां तुम्हालागीं कांहीं ॥ अदेय[9] ऐसें नाहींच नाहीं ॥ वैष्णवजनां देतां स्वल्पही ॥ कनकाद्रितुल्य[10] होय पैं ॥ १६ ॥ अहो

१ माझी इच्छा. २ लक्ष्मीची. ३ वाणी. ४ या लोकीं व परलोकीं. ५ आपल्याच पत्नीशीं रममाण. ६ मोठा ज्ञाता. ७ कृपेनें भरलेल्या नेत्रांनीं. ८ खरोखर. ९ देण्याला अयोग्य असें १० मेरुपर्वतासमान.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जो वैष्णवद्विजालागुन ॥ अन्न किंवा कांहीं व्यंजन¹ ॥ अणुमात्रहि दीधल्यावांचुन ॥ रिता दिवस दवडितो ॥ १७ ॥
तयाचा तो दिवस निष्फळ ॥ ऐसें बोलती वेदज्ञ निर्मळ ॥ विष्णुभक्त द्विज ते सकळ ॥ पूज्य असती सर्वदा ॥ १८ ॥
तयांची संभावना अनुदिनीं ॥ वाङ्मनःकायकर्मांनीं ॥ करावी ऐसें गर्गादिमुनीं ॥ मजलागुनी कथिलेंसे ॥ १९ ॥
द्विज तितुके सर्वहि श्रेष्ठ ॥ तथापि त्यांत वैष्णव वरिष्ठ ॥ म्हणोन इतरांपेक्षें स्पष्ट ॥ वैष्णवद्विजचि पूजावे ॥ २० ॥
जोंवरि सूर्य उदेला नाहीं ॥ तोंवरी तारांची प्रभा राही ॥ तेवींच वैष्णवद्विज जों नाहीं ॥ तोंवरि अन्य द्विज
सर्व ॥ २१ ॥ ऐसी ती चित्रबाहूची वाणी ॥ ऐकूनियां तो अगस्त्यमुनी ॥ म्हणे गा राया आजि तूं भुवनीं ॥
धन्य धन्य आहेस ॥ २२ ॥ तेवींच ह्या सकळ प्रभा ॥ अति धन्य आहेत भूभुंजा² ॥ जो तूं महावैष्णव राजा ॥
यांसी रक्षित आहेसि ॥ २३ ॥ जयाचा राजा वैष्णव नाहीं ॥ न वसावें त्या राष्ट्राठायीं ॥ अवैष्णव राष्ट्रापेक्षें
पाहीं ॥ शून्य वनही वरिष्ठ ॥ २४ ॥ नेत्रहीन जैसें शरीर ॥ कीं पतिहीन नारी साचार ॥ कीं ब्राह्मण जैसा
निरक्षर ॥ तैसेंचि राष्ट्र अवैष्णव ॥ २५ ॥ दंतरहित जैसा कॅरी³ ॥ पक्षहीन खग⁴ निर्धारी ॥ कीं नखदंष्ट्रारहित केसरी⁵ ॥
तैसेंचि राष्ट्र अवैष्णव ॥ २६ ॥ कीं दर्भहीन संध्यावंदन ॥ कीं तिलरहित जैसें तर्पण ॥ किंवा वृत्त्यर्थ देवसेवन ॥
तैसेंचि राष्ट्र अवैष्णव ॥ २७ ॥ कीं विधवा नारी केशसहित ॥ कीं स्नानहीन जैसें व्रत ॥ कीं ब्राह्मणीगामी शूद्र
पतित ॥ तैसेंचि राष्ट्र अवैष्णव ॥ २८ ॥ अरे जो श्रीकृष्णचरणभक्त ॥ त्यासचि राजा ऐसें म्हणत ॥ आणि
त्याचेंचि राष्ट्र वाढे सतत ॥ सुखी होतात तत्प्रजा ॥ २९ ॥ आजि म्यां तुज देखिलें म्हणोन ॥ माझे सफळ झाले
नयन ॥ तुजशीं घडलें भाषण तयानें ॥ वाणी सफळ जाहली ॥ ३० ॥ आसो राया त्वां राज्य अर्पिलें ॥ हें
सर्वहि मज पोंचलें ॥ तथापि आतां तूंचि हें सगळें ॥ माझिये आज्ञें सांभाळीं ॥ ३१ ॥ ह्या सर्वहि राज्यावरती
तुझीच स्थापना केली प्रीतीं ॥ आतां मी जातों स्वस्थानाप्रती ॥ सदा असो तव कल्याण ॥ ३२ ॥ ऐसें बोलूनि
अगस्त्यमुनी ॥ जावया उठला तेथुनी ॥ तंव त्या रायाची पट्टराणी ॥ चंद्रकला तेथें पातली ॥ ३३ ॥ तिणें

१ शाक भाजी. २ हे राजा. ३ हत्ती. ४ पक्षी. ५ सिंह.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनन्यभक्तिभावेंसी ॥ नमस्कार केला त्या मुनीसी ॥ तैं तो अगस्त्यमुनि तियेसी ॥ शुभवचनेंसी बोलत ॥ ३४ ॥
हे कल्याणि तुज जन्मभर ॥ अवैधव्य असो निरंतर ॥ स्वपतीलागीं सदा सादर ॥ भक्तिभावें भजें तूं ॥ ३५ ॥
गोपीजनवल्लभाविषयीं ॥ दृढभक्ति वसो तव हृदयीं ॥ त्रिजगामाजीं संतियांठायीं ॥ प्रमुख होईं तूं एक ॥ ३६ ॥
ऐसा आशीर्वाद दे मुनिवर ॥ तंव तो चित्रबाहु राजेश्वर ॥ जोडूनियां उभय कर ॥ तया सादर विनवी कीं॥३७॥
अहो मुनिवरा आपण ॥ करस्थामलकवत् संपूर्ण ॥ भूतभविष्यादि जाणतां म्हणून ॥ ऐसा हा प्रश्न करिताहें॥३८॥
ही अखंडित लक्ष्मी विपुल ॥ अकंटक राज्य सकळ ॥ आणि पतिव्रता पत्नी निर्मळ ॥ हीं मज कैशीं लाभलीं॥
॥ ३९ ॥ म्यां काय केलें पुण्याचरण ॥ तें मज सांगा विवरून ॥ शरणागताचें समाधान ॥ करा दयाळा सत्वर
॥ ४० ॥ ऐसें रायें प्रार्थितां क्षणीं ॥ मुनिवर्य समाधि लावुनी ॥ अंतरीं सकळ वृत्त जाणुनी ॥ राया लागुनी
बोलत ॥ ४१ ॥ राया तुझें प्राक्तनचरित ॥ समाधिमाजीं देखिलें समस्त ॥ तें तुज आतां साद्यंत ॥ सांगतों ऐकें
साक्षेपें ॥ ४२ ॥ अरे तूं पूर्वजन्मामाझारीं ॥ चमत्कारनामक नगरीं ॥ मणिग्रीवनामें दुराचारी ॥ शूद्रजाति
होतास ॥ ४३ ॥ तेव्हां तेथें तूं दिवसरात ॥ असंख्य जीवहिंसा करित ॥ परदारागमनीं सतत ॥ रममाण असू-
नियां ॥ ४४ ॥ नास्तिक्य आणि कृतघ्नपण ॥ हेचि सर्वदा स्वीकारून ॥ शिष्टाचार सर्व सोडून ॥ औद्धत्यें वर्तत
होतास ॥ ४५ ॥ आणि ही चंद्रकला तव जायाँ ॥ पूर्वजन्मींहि तुझीच भार्या ॥ सुंदरीनामें गुणवती आर्या ॥
पतिव्रता होती पैं ॥ ४६ ॥ कायावाचामनेंकरून ॥ पतीसी सेवी रात्रंदिन ॥ संकटींहि धैर्य धरून ॥ स्वधर्माचरण
करीतसे ॥ ४७ ॥ भ्रताराचें वर्तन दुष्ट ॥ परी त्यावर नव्हे कदा रुष्ट ॥ तयासी जें कां असे इष्ट ॥ तेंच सदा
आचरी ॥ ४८ ॥ ऐसी ती सुंदरी सद्गुणखाणी ॥ परी तो मणिग्रीव दुष्ट म्हणोनी ॥ तयाच्या बंधुज्ञातिजनांनीं ॥
त्याग केला तयाचा ॥ ४९ ॥ बृहद्बळरायें कोपूनि बळें ॥ तयाचें सर्व द्रव्य हरिलें ॥ यत्किंचित् जें कां उरलें ॥
तेंहि घेतलें ज्ञातींनी ॥ ५० ॥ ऐसें जातां द्रव्य समस्त ॥ तया धनेच्छा झाली बहुत ॥ सकळजन तिरस्कारित ॥

---

१ पतिव्रतांमध्यें. २ तळहातांतील आंवळ्याप्रमाणें. ३ उघड करून. ४ वर्तमान. ५ पूर्वजन्मींचें. ६ उद्धटपणानें. ७ स्त्री.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मुख न पाहत कोणीही ॥ ५१ ॥ तो मणिग्रीव महापापी ॥ अकिंचन[1] झाला तथापि ॥ तद्भार्या[2] सती कदापी ॥ तया सोडून जाईना ॥ ५२ ॥ मग तो तियेसी सवें घेउनी ॥ प्रवेशला निर्जनवनीं ॥ नानाविध जीव मारुनी ॥ उदरपोषण करीतसे ॥ ५३ ॥ ऐसा तो मणिग्रीव सतत ॥ वनामाजीं स्वस्त्रीसहित ॥ दुर्वृत्तें असतां वर्तत ॥ काळ बहुत लोटला ॥ ५४ ॥ पुढें एकदां मृगयेलागुन ॥ प्रवेशला घोर कानन ॥ हातीं घेऊनि धनुर्बाण ॥ मृग टेळित फिरताहे ॥५५॥ तों उग्रदेवनामें तापसी ॥ चालला असतां प्रयागासी ॥ मार्ग चुकोनि त्या वनासी ॥ अकस्मात पावला ॥ ५६ ॥ पुढें मार्ग दिसेना त्याला ॥ दोन प्रहर दिवस आला ॥ क्षुधातृषांनीं व्याकुळ झाला ॥ उदक कोठें मिळेना ॥ ५७ ॥ चालतां थकले दोन्ही चरण ॥ वरती तापे चंडकिरण[3] ॥ कासावीस झाले प्राण ॥ मूर्च्छा येऊन पडियेला ॥ ५८ ॥ तों मणिग्रीव मृग टेळित ॥ तये स्थळीं पातला अवचित ॥ विप्रासी पाहूनियां मूर्च्छित ॥ दयें अत्यंत कळवळला ॥ ५९ ॥ हरहर देवा काय हें म्हणून ॥ विप्र उचलिला तेथून ॥ हळूच स्वाश्रमीं नेऊन ॥ अंगणामाजीं ठेविला ॥ ६० ॥ सवेंच पाचारूनि प्रियेसी ॥ दंपती[4] लागलीं विप्रसेवेसी ॥ वारंवार तदीयनेत्रांसी[5] ॥ शीतळोदक लावित ॥ ६१ ॥ उभी राहोनि पार्श्वभागीं ॥ कमळपत्रीं वारित वेगीं ॥ शीतळ मृणालें[6] उत्तमांगीं[7] ॥ पुनः पुनः ठेवित ॥ ६२ ॥ ऐसे विविध शीतोपचार ॥ चालवितां मुहूर्तभर[8] ॥ तो उग्रदेव द्विजवर ॥ सचेतन जाहला ॥ ६३ ॥ उघडूनियां दोन्ही नयन ॥ चहूंकडे पाहे विलोकून ॥ तंव तें स्थलांतर देखून ॥ बहु आश्चर्य जाहलें ॥ ६४ ॥ आणि विचारित अंतःकरणीं ॥ मी आज होतों कवणे वनीं ॥ येथें मज आणिलें कोणी ॥ काय हें आहे अद्भुत ॥ ६५ ॥ ऐसें चिंतित उठोनि बैसला ॥ तों मणिग्रीव पुढें पातला ॥ हस्त जोडूनि उग्रदेवाला ॥ म्हणे सावध झालां कीं ॥ ६६ ॥ आतां कृपा कीजे मजवरी ॥ येथें आहे शीतळ वारी[9] ॥ तेथें स्नान करूनि सत्वरी ॥ नित्यकर्म सारावें ॥ ६७ ॥ नंतर करूनि फलाहार ॥ यथेच्छ प्यावें

१ दरिद्री. २ त्याची स्त्री. ३ सूर्य. ४ नवरा-बायको. ५ त्याच्या नेत्रांस. ६ कमळाचीं पाळें. ७ मस्तकावर. ८ दोन घटिका. ९ पाणी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शीतळ नीर ॥ मग बैसोनि मुहूर्तभर ॥ विश्रांति घ्यावी सुखानें ॥ ६८ ॥ भय न धरावें अंतरांत ॥ मी रक्षिता आहें सांप्रत ॥ मजसंगें चलावें त्वरित ॥ दयाळीं प्रसाद कीजिये ॥ ६९ ॥ तें तयाचें ऐकूनि वचन ॥ उग्रदेव उठला तत्क्षण ॥ मणिग्रीवें हस्त धरून ॥ सरोवरतीरीं पोंचविला ॥ ७० ॥ तेथें महावट वृक्षाखालीं ॥ क्षण-मात्र विश्रांति घेतली ॥ तदनंतर सरोवरजळीं यथोक्तस्नान सारिलें ॥ ७१ ॥ आणि सारूनियां नित्यान्हिकें[1] ॥ यथेच्छ प्राशिलें शीतोदक ॥ पुनश्च तीरीं येऊनि देख ॥ वटछायेसी बैसला ॥ ७२ ॥ तंव मणिग्रीव स्वस्त्रीप्रत ॥ म्हणे गे प्रिये आश्रमांत ॥ कंदमूळफळें बहुत ॥ आणून ठेविलीं आहेत जीं ॥ ७३ ॥ त्यांतील पाहूनि मधुर मधुर ॥ घेऊनियां येईं सत्वर ॥ मुनिवर्य आहेत क्षुधातुर ॥ उशीर फार लावूं नये ॥ ७४ ॥ तें पतीचें ऐकूनि वचन ॥ सुंदरी आनंदें गेली तत्क्षण ॥ कंदमूळफळें आणून ॥ विप्रापुढें ठेविलीं ॥७५॥ मग जोडूनियां दोन्ही हस्त ॥ मणिग्रीव म्हणे विप्राप्रत ॥ मुनींद्रा हीं भक्षुनी समस्त ॥ आम्हां कृतार्थ कीजिये ॥ ७६ ॥ आजि आम्हां तारावयासी ॥ आलेति मम आश्रमासी ॥ आमुचे सर्व पापांचे राशी ॥ भवद्दर्शनें[2] लोपले ॥ ७७ ॥ तें मणि-ग्रीवाचें ऐकूनि वचन ॥ उग्रदेव म्हणे रे तूं कवण ॥ आहेसि तें मजलागुन ॥ आदीं निवेदीं सकळिक ॥ ७८ ॥ जात्यादि[3] ठाउकें नाहीं ज्याचें ॥ विप्रें न भक्षावें कांहीं त्याचें ॥ ऐसें सकळ विद्वज्जनांचें ॥ सांगणें असे साक्षेपें ॥ ७९ ॥ ऐसें विप्राचें ऐकूनि वचन ॥ मणिग्रीव सांगे तयालागुन ॥ मुने मी मणिग्रीवाभिधान ॥ शूद्र असें साचार ॥॥ ८० ॥ मी दुष्टाचारें वर्तें अनुदिनीं ॥ यास्तव सर्व ज्ञातिजनांनीं ॥ मत्परित्याग केला म्हणोनी ॥ येथें येउनी राहिलोंसें ॥ ८१ ॥ ऐसें शूद्राचें ऐकूनि वचन ॥ उग्रदेव पावला समाधान ॥ कंदमूळफळें प्रक्षाळून ॥ भक्षावया लागला ॥ ८२ ॥ सुपक्व चूतफळें[4] रुचिक ॥ त्यांहूनिहि कंदमूळें अधिक ॥ आतृप्ति भक्षूनियां सकळिक ॥ त्यावर उदक प्राशिलें ॥ ८३ ॥ क्षुत्तृषांची झाली शांति ॥ समाधान वाटलें चित्तीं ॥ मग हात फिरवित पोटा-वरती ॥ वटछायेसी पहुडला[5] ॥ ८४ ॥ तंव मणिग्रीवें काय केलें ॥ स्वांकीं[6] मुनीचे चरण घेतले ॥ स्वकरीं हळूच

१ नित्यकर्म संध्या ब्रह्मयज्ञादि. २ तुमच्या दर्शनानें. ३ जाति गोत्र इत्यादि. ४ आम्रफळें. ५ निजला. ६ आपल्या मांडीवर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चुरीत वेहिले ॥ प्रश्न करित तयासी ॥ ८५ ॥ म्हणे हो मुनींद्रा आपण ॥ कोठें करित होतां गमन ॥ ह्या निर्जन-वनीं आगमन ॥ काय म्हणून जाहलें ॥ ८६ ॥ हें कांनन अत्यंत घोर ॥ येथें न मिळे कोठें नीर ॥ सर्वत्र वसती जंतु क्रूर ॥ येथें कैसे पातलां ॥ ८७ ॥ तें तयाचें ऐकूनि वचन ॥ विप्र म्हणे गा मी ब्राह्मण ॥ उग्रदेव माझें अभिधान ॥ जात होतों प्रयागास ॥ ८८ ॥ तों मध्येंच मार्ग चुकुनी ॥ पातलों ह्या दारुणवनीं ॥ मार्ग पुसायास पाहतां कोणी ॥ मनुष्य कोठें दिसेना ॥ ८९ ॥ चालतां चालतां थकले पाय ॥ मध्यान्हाचा झाला समय ॥ क्षुत्तृषांनीं पीडलों अतिशय ॥ कांहीं उपाय चालेना ॥ ९० ॥ मरणोन्मुख झालों तत्क्षण ॥ शोधितां न मिळे जीवन ॥ परी कांहीं पूर्वार्जित म्हणोन ॥ त्वदागमन जाहलें ॥ ९१ ॥ त्वां जीवदान दिलें मजसी ॥ आतां म्यां काय द्यावें तुजसी ॥ तुम्ही दंपती कवणदुःखेंसी ॥ अरण्यवासी जाहलां ॥ ९२ ॥ तें मजला सांगें त्वरित ॥ तुमचें दुःख हरितों समस्त ॥ ऐसें विप्राचें ऐकूनि भाषित ॥ शूद्र अत्यंत आनंदला ॥ ९३ ॥ आणि आपुलें सर्व वर्तमान ॥ कथिता झाला अनुक्रमान ॥ ती कथा परम पावन ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल ॥ ९४ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार॥बृहन्नारदीयपद्माधार॥सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ चतुर्दशाध्याय गोडहा ॥९५॥

॥ इति चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

१ ते पाय. २ येणें. ३ अरण्य. ४ नांव. ५ उदक. ६ तुझें येणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायांतीं ऐसें वृत्त ॥ उग्रदेवें मणिग्रीवाप्रत ॥ तूं कोण कां वससी वनांत ॥ इत्यादि वृत्तांत प्रश्निला ॥ १ ॥ आतां जें कां तयाचें उत्तर ॥ मणिग्रीवें कथिलें सादर ॥ तेंचि मी येथें सविस्तर ॥ वर्णितों समग्र ऐकिजे ॥ २ ॥ मणिग्रीव म्हणे द्विजेंद्रा ऐक ॥ चमत्कारपुर नामक ॥ विद्वज्जनसमावृत्त एक ॥ उत्तम नगर आहे पैं ॥ ३ ॥ तेथें स्वस्त्रीसहवर्तमान ॥ सर्वदा मी रहात असोन ॥ मणिग्रीव माझें अभिधान ॥ शूद्र जाति पवित्र ॥ ४ ॥ बहु संपत्तिमान असोनी ॥ परोपकार करी अनुदिनीं ॥ तेणें सकळ जनांलागुनी ॥ अत्यंतचि प्रिय असें ॥ ५ ॥ परी दैवयोगें कदाचित ॥ मज दुर्बुद्धि झाली बहुत ॥ निजधर्म सोडिला समस्त ॥ बहु आकांत मांडिला ॥ ६ ॥ परस्त्रियांसी बळें धरून ॥ भोगूं लागलों अनुदिन ॥ नानाविध मद्यांचें पान ॥ रात्रंदिन चालविलें ॥ ७ ॥ साहसकर्मीं धरिलें धैर्य ॥ करूं लागलों हिंसा चौर्य ॥ लोक करिती बहु आश्चर्य ॥ सकळ आर्य त्रासले ॥ ८ ॥ ही धर्मपत्नी सती अबला ॥ हिणें सदुपदेश बहु केला ॥ परी तो म्यां नाहीं मानिला ॥ क्रम चालविला तैसाचि ॥ ९ ॥ ग्रामस्थ जन सर्व त्रासले ॥ गांवांतून मज हांकिलें ॥ तों बृहद्बळेरायें वहिलें ॥ बळें लुटविलें मम सदन ॥ १० ॥ शेष धन जें राहिलें कांहीं ॥ तेंही घेतलें बंधुजनांहीं ॥ तिरस्कार केला सकळिकांहीं ॥ वनाठायीं प्रवेशलों ॥ ११ ॥ ही मम कांता पतिव्रता ॥ इयेसी माझी बहु चिंता ॥ यास्तव सोडूनि मातापिता ॥ मज सर्वथा अनुसरली ॥ १२ ॥ तेव्हांपासोनि इयेसहित ॥ वसतों या घोर वनांत ॥ नाना जीव वधूनि सतत ॥ उदर भरीत राहिलोंसे ॥ १३ ॥ मी अत्यंत दुरात्मा पाहीं ॥ मजसम पापी कोणी नाहीं ॥ दुःख भोगितों सर्वदाही ॥ अनुग्रह कांहीं करावा ॥ १४ ॥ कांहीं होतें प्राचीन पुण्य ॥ म्हणोन आज हे दिसले चरण ॥ आतां ह्या स्त्रीसहवर्तमान ॥ तुम्हां शरण आलों असें ॥ १५ ॥ तरी दया करा हो मजवर ॥ तुम्ही दयाळ मुनिवर ॥ शरणागत जना अभयकर ॥ दुःख सत्वर निरसावें ॥ १६ ॥ जेणें माझें दरिद्र समूळ ॥ निरसोनियां जाईल सकळ ॥ आणि पावोनियां वैभव विपुल ॥ सुखें अचळ वर्तेन मी ॥ १७ ॥ ऐसें कांहीं उपदेशूनी ॥ कृतार्थ करावें मजलागुनी ॥

१ विद्वान लोकांनीं भरलेलें. २ नाम. ३ श्रेष्ठ लोक. ४ लग्नाची स्त्री. ५ बृहद्बळनामक राजानें. ६ पोट. ७ दुष्ट पापी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऐसी शूद्राची ऐकूनि वाणी ॥ तयासी मुनि बोलत ॥ १८ ॥ हे मणिग्रीवा भाग्यवंता ॥ तूं कृतकृत्य आहेसी सर्वथा ॥ जे ह्या कांतारां[1]माजीं तत्वतां ॥ माझें आतिथ्यं[2] केलेंसी ॥ १९ ॥ तस्मात् तुझें स्वस्त्रीसहित ॥ पुढें कल्याण होणार खचित ॥ भावीशुभांचीं[3] सूचक यथार्थ ॥ चिन्हें पूर्वींच दिसतातीं ॥ २० ॥ आतां तीर्थव्रतदाना-विणें ॥ त्वद्दारिद्र्य निरसेल ज्याणें ॥ तें म्यां सर्व आपुल्या मनें ॥ निर्धारिलें साचार ॥ २१ ॥ आतां येईल तिसरा मास ॥ पुरुषोत्तम नाम तयास ॥ त्यांत तुम्ही दोघांनीं विशेष ॥ सांगतों ऐसें आचरावें ॥ २२ ॥ पुरुषोत्तम-प्रीत्यर्थ जाण ॥ दीप लावावा यथाविधान ॥ तेणें तुमचें दारिद्र्य तत्क्षण ॥ समूळ संपूर्ण निरसेल ॥ २३ ॥ तिल-तैलें वा घृतें निरुतीं ॥ दीप लावावा यथाशक्ति ॥ परी तीं तुम्हां दुर्लभ असतीं ॥ वनीं वसतां म्हणोनि ॥२४॥ तरी इंगुंदीतैलें[4] मासवरी ॥ स्त्रीसह नियमें दीप करीं ॥ नित्यस्नान या सरोवरीं ॥ सारूनि करीं हें कृत्य ॥ २५ ॥ हाचि माझा तुज उपदेश ॥ यानेंच दुःख निरसेल अशेष ॥ पावोनियां वैभव विशेष ॥ सुख तुम्हांस होईल पैं ॥ २६ ॥ तुम्हीं उत्तम आतिथ्य केलें ॥ तेणें माझें मन तोषलें ॥ म्हणोन वेदीं निश्चयिलेलें ॥ कर्म कथिलें तुम्हांस ॥ २७ ॥ अरे केवळ दीपदानेंसी ॥ लक्ष्मी वाढते निश्चयेंसी ॥ मग ते विधीनें अधिमासीं ॥ करितां काय वर्णावें ॥ २८ ॥ वेदोक्त कर्में दानें विविध ॥ नाना तीर्थें शास्त्रें अगाध ॥ योग ज्ञान सांख्य विशुद्ध ॥ तैसींच तंत्रें सकळ जीं ॥ २९ ॥ आणि सर्व वेद अभ्यासणें ॥ कृच्छ्रादि व्रतें आचरणें ॥ सदा गोमतीतट सेवणें ॥ श्राद्ध करणें गयेमाजीं ॥ ३० ॥ उपरागसहस्रें[5] आणि ॥ व्यतीपात शतपर्वणी ॥ कुरुक्षेत्रादि क्षेत्रें आणि ॥ दंडकादिक अरण्यें जीं ॥ ३१ ॥ तीं पावन असतीं सर्वही ॥ परी पुरुषोत्तमदीप जो कांहीं ॥ तयाच्या षोडशांकलेचीही[6] ॥ योग्यता नाहीं तयांस ॥ ३२ ॥ वेदोक्तकर्मादिकांहून ॥ अधिमासींचें दीपदान ॥ शतगुणें श्रेष्ठ असे म्हणोन ॥ यथाविधान कीजिये ॥ ३३ ॥ हें गुह्याहूनि गुह्य पाहीं ॥ कदा न सांगावें कोणासिही ॥ धनधान्य पशुपुत्रादि सर्वही ॥ प्राप्त

१ ज्यांत जाण्यास कठीण आहे अशा वनांत. २ आलेल्याचा सत्कार. ३ पुढें होणाऱ्या कल्याणांचीं. ४ हिंगणबेटाचे तेलानें. ५ सहस्रावधि ग्रहणें. ६ सोळाव्या अंशाचीही.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

होय ययाचेनी ॥ ३४ ॥ हें वंध्येचें वंध्यत्व हरितें ॥ स्त्रियांलागीं अवैधव्य करितें ॥ राज्यभ्रष्टातें राज्य देतें ॥ आणि पुरवितें चिंतितार्थ ॥ ३५ ॥ याचेनि कन्येलागीं तत्वतां ॥ दीर्घायु गुणी लाभतो भर्ता ॥ कांतार्थियातें पतिव्रता ॥ सुशिला कांता लाभते ॥ ३६ ॥ विद्यार्थियातें विद्या लाभती ॥ सिद्धिकांमुका सिद्धि मिळती ॥ कोशेच्छुजनां कोशप्राप्ती ॥ मोक्षार्थी पावती मोक्षास ॥ ३७ ॥ पुरुषोत्तमप्रीतीविषयीं ॥ पुरुषोत्तममासाठायीं ॥ विनाशास्त्र विनाविधीही ॥ कोठेंही दीप लाविती जे ॥ ३८ ॥ त्यांचें सकळ मनोरथ ॥ अनायासें पूर्ण होतात ॥ मग विधीनें लावितां यथास्थित ॥ जगीं अप्राप्त काय पां ॥ ३९ ॥ जी जी इच्छा धरावी मानसीं ॥ ती ती पुरवितो हृषीकेशी ॥ तस्मात् भावें पुरुषोत्तमासी ॥ दीप अवश्य कीजिये ॥ ४० ॥ हें सर्व दारिद्र्यनाशन ॥ तुज कथिलें दिव्य साधन ॥ याचिये आचरणें तुज तत्क्षण ॥ वैभव पूर्ण लाभेल ॥ ४१ ॥ तुम्ही माझी केलीत सेवा ॥ म्हणोन तोषलों मणिग्रीवा ॥ आतां येतों निरोप द्यावा ॥ सदा असो तव कल्याण ॥ ४२ ॥ ऐसें बोलूनियां तो मुनि ॥ श्रीहरीतें स्मरत मनीं ॥ मणिग्रीवाचा निरोप घेउनी ॥ प्रयागा चालता जाहला ॥ ४३ ॥ तेव्हां तयातें पोंचवित ॥ मणिग्रीव आणि त्याची योषित ॥ दोघेंही कांहीं दूर पर्यंत ॥ प्रेमें जातीं जाहलीं ॥ ४४ ॥ तेथें वंदूनि मुनीचे चरण ॥ स्वाश्रमा आलीं परतोन ॥ प्रयागासी गेला ब्राह्मण ॥ कामना पूर्ण जाहली ॥ ४५ ॥ इकडे वनीं ती शूद्रदंपती ॥ अंतरीं ठेवूनि द्विजभक्ती ॥ पुरुषोत्तमातें चिंतित चित्तीं ॥ काल क्रमिती आनंदें ॥ ४६ ॥ तों मासद्वय जाऊनि वहिला ॥ पुरुषोत्तममास आला ॥ जो कां साक्षात्पुरुषोत्तमाला ॥ प्रिय आगळा सर्वांत ॥ ४७ ॥ तेव्हां स्मरूनि त्या सद्गुरुतें ॥ तेणें जैसें कथिलें होतें ॥ तैसेचि तीं दंपती तेथें ॥ करिती झालीं साचार ॥ ४८ ॥ पुरुषोत्तमप्रीति द्वारें ॥ आपणा वैभव मिळावें सारें ॥ म्हणोनी प्रभातीं शीतंनीरें ॥ तडागीं स्नान करूनियां ॥ ४९ ॥ इंगुदीच्या शुद्धतैलेंसी ॥ दीप करित एकभावेंसी ॥ ऐसें आचरतां नित्यनेमेंसी ॥ अधिकमास लोटला ॥ ५० ॥ उग्रदेवाच्या प्रसादें तत्क्षण ॥ मनींचा

---

१ स्त्रीची इच्छा करणाऱ्यास. २ स्त्री. ३ सिद्धीची इच्छा करणारास. ४ द्रव्येच्छु जनांस. ५ पुष्कळ द्रव्य. ६ स्त्री ७ शूद्र जातीचीं नवरा बायको. ८ अधिक. ९ उग्रदेवमुनीतें. १० शीतोदकानें. ११ तळ्यांत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मळ गेला झडोन ॥ त्यावर दीपाचा प्रभाव महान ॥ झालीं पावन दोघेंही ॥ ५१ ॥ अंतःकरणीं आली शांति ॥ शांति येतांचि गेली खंती ॥ ठायींच मुराली विषयप्रीति ॥ जडली वृत्ति पुरुषोत्तमीं ॥ ५२ ॥ दोघेंही झालीं आनंदघन ॥ ऐसे लोटले कांहीं दिन ॥ पुढें पावोनियां निधन ॥ स्वर्गीं जातीं जाहलीं ॥ ५३ ॥ तेथें देवांसंगें सतत ॥ तत्रत्य[२] भोग भोगूनि अनंत ॥ उग्रदेवप्रसादें येथ ॥ उत्तम जन्म पावलीं ॥ ५४ ॥ पूर्वजन्मीं जो मणिग्रीव ॥ मृगहिंसक दुःखभाव ॥ तोच हा तूं चित्रबाहुराव ॥ सांप्रत झाला आहेसी ॥ ५५ ॥ आणि पूर्वजन्मामाझारीं ॥ जी तव पत्नी होती सुंदरी ॥ तीच ही सांप्रत तव नारी ॥ चंद्रकला झाली असे ॥ ५६ ॥ ही पातिव्रत्यधर्मेंकरूनी ॥ पूर्वजन्मीं वर्तली म्हणोनी ॥ सांप्रत तव अर्धांगहारिणी ॥ झाली पत्नी साचार ॥ ५७ ॥ ज्या कां पातिव्रत्यें वर्तत ॥ त्या पतिपुण्यार्धभागिनी होत ॥ हा सर्वशास्त्रांचा सिद्धांत ॥ अनुभवा येथें आलासे ॥ ५८ ॥ पूर्वजन्मीं अधिकमासीं ॥ इंगुदीतैलें दीप केलासी ॥ तेणें पुण्यें हें सांप्रत तुजसी ॥ अकंटक[३] राज्य लाभलें ॥ ५९ ॥ आणि त्याच पुण्यें हें विपुळ ॥ वैभव लाधलें तुज सकळ ॥ तैशीच ही सती[४] निर्मळ ॥ पत्नी सोज्वळ लाभली ॥ ६० ॥ अधिमासींचा दीप पावन ॥ तयाचा हा प्रभाव जाण ॥ राजेश्वरा तूं हस्त जोडून ॥ मजलागुन प्रश्निलें जें ॥ ६१ ॥ कीं ही अखंड लक्ष्मी विपुल ॥ अकंटक राज्य सकळ ॥ आणि पतिव्रता पत्नी निर्मळ ॥ हीं मज कैशीं लाभलीं ॥ ६२ ॥ म्यां काय केलें पुण्याचरण ॥ तें मज सांगा विवरून ॥ त्याचें उत्तर हें संपूर्ण ॥ तुजलागुन सांगितलें ॥ ६३ ॥ आतां मी जातों स्वस्थानाप्रत ॥ तव कल्याण असो सतत ॥ ऐसें सांगूनि मुनि त्वरित ॥ स्वस्थाना जाता जाहला ॥ ६४ ॥ आणि तो चित्रबाहु राजेश्वर ॥ सुख भोगून जन्मभर ॥ संतति स्थापूनी भूमीवर ॥ सदार[५] मुक्त जाहला ॥ ६५ ॥ जेथूनि नाहीं पुनरावृत्ति ॥ ती त्यास मिळाली सायुज्य मुक्ति ॥ ऐसें अधिमास दीपाचें निरुती ॥ माहात्म्य असे अद्भुत ॥ ६६ ॥ नारी किंवा नर जे कोण ॥ अधिमासामाजीं अनुदिन ॥ स्नान किंवा उपोषण ॥ यथाविधान करितात ॥ ६७ ॥ तयांसि नाहीं पुनरावृत्ति ॥ गर्भयातना तत्काळ सुटती ॥ आणि

१ दुःख. २ तेथील (स्वर्गींचे.) ३ शत्रुरहित. ४ पतिव्रता. ५ स्त्रीसहित.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ही कथा पढती ऐकती ॥ तेही पावती त्याच पदा ॥६८॥ ऐसें हरीचें ऐकूनि भाषित ॥ पुनरपि लक्ष्मी प्रश्नी त्या प्रत ॥ ती कथा रसाळ समस्त ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल ॥ ६९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ पंचदशोऽध्याय गोड हा ॥ ७० ॥ ॥ ॥

॥ इति पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति पंचदशोध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ इंदिरा[1] म्हणे हो वैकुंठनाथा ॥ सच्चिदानंदरूपिया समर्था ॥ भवतापहारका[2] भगवंता ॥ विश्वार्तिहर्ता[3] आहेस तूं ॥ १ ॥ यास्तव लोकोपकारार्थ ॥ तुजलागीं प्रश्नितें यथार्थ ॥ अधिकमासीं स्नानादि-कर्मार्थ ॥ जे कां असमर्थ असती पैं ॥ २ ॥ त्यांहीं शुभ कर्म करावें कायी ॥ कीं ज्या एकेचि कर्में लवलाहीं[4] ॥ स्नानादिकर्मांचें फल सर्वही ॥ प्राप्त होई निश्चयें ॥ ३ ॥ आणि अंतीं सायुज्यमुक्ती[5] ॥ लाभे जेणें सकळां निश्चतीं ॥ तें शुभ कर्म दयाळा संप्रती[6] ॥ कृपा करूनि मज सांगे ॥ ४ ॥ ऐसी श्रीची[7] प्रश्नवाणी ॥ ऐकून बोले शार्ङ्गपाणी ॥ प्रिये लोकानुग्रहकारिणी ॥ उत्तम प्रश्न केलासी ॥ ५ ॥ तरी सकळ नारीनरांचें ॥ अति प्रिय होय जेणें सांचें[8] ॥ आणि सर्वदा सर्व दानांचें ॥ तैसेंचि नेमांचें फल लाभे ॥ ६ ॥ आणि सर्व यज्ञ केल्याचें फळ ॥ प्राप्त होय जेणें सकळ ॥ तैसेंचि जेणें दुरितमळें[9] ॥ जाती समूळ लोपूनियां ॥ ७ ॥ आणि सर्वदा अशक्तांसीं ॥ भवतारक निश्च-येंसी ॥ त्यांतूनि विशेषें अधिमासीं ॥ सकळ फळांसी देत जें ॥ ८ ॥ तें सर्वकर्माधिराजं[10]नामक ॥ यद्यपि असे रहस्यं[11] अधिक ॥ तरी मी तुजला सकळिक ॥ सांगतों ऐक आदरें ॥ ९ ॥ अधिकमासाचिये ठायीं ॥ स्नानादि कर्मैं करण्याविषयीं ॥ शक्ति नसेल जयां देहीं ॥ हरिनाम त्यांहीं जपावें ॥ १० ॥ कोणत्याहि प्रकारेंकरून ॥ करावें भगवन्नामकीर्तन ॥ तेणें सर्व काम परिपूर्ण ॥ होती जाण निश्चयें ॥ ११ ॥ कृष्ण कृष्ण ऐसें सतत ॥ जे कलियुगामाजीं बोलत ॥ तयां अयुतयज्ञांचे[12] यथार्थ ॥ आणि कोटितीर्थांचें फल लाभे ॥ १२ ॥ पूर्ववयामाजीं जो नर ॥ शुंचि[13] धार्मिक सावधांतर ॥ हरिकीर्तन करी निरंतर ॥ तोचि सत्पुत्र जाणावा ॥ १३ ॥ तो त्या कीर्तनें पितरांलागुनी ॥ सदा त्राही[14] पुन्नरकापासुनी ॥ म्हणोनि वेदज्ञ महामुनी ॥ पुत्र त्यासीच बोलतात ॥ १४ ॥ नातरी सूकरीसी[15] कुमर ॥ शतशः होती पुष्टशरीर ॥ परी ते नरकप्रिय थोर ॥ भूमीसी भार सर्वही ॥ १५ ॥

---

१ लक्ष्मी. २ संसार (जन्ममरणरूप) ताप हरण करणारा. ३ विश्वाची पीडा नाहींशी करणारा. ४ सत्वर. ५ ईश्वराच्या स्वरूपांत ऐक्य पावणें अशी जी मुक्ति ती. ६ सांप्रत. ७ लक्ष्मीची. ८ खरोखर. ९ पापमळ. १० सर्व कर्मांचा मुख्य राजा. ११ गौप्य (गुप्त). १२ दहा हजार यज्ञांचें. १३ शुद्ध. १४ रक्षण करी. १५ डुकरीस.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गोमतीमाजीं स्नान करित ॥ आणि मग कृष्णाचें नाम गात ॥ तयांच्या देशींहि यमदूत ॥ न प्रवेशती कदापि ॥ १६ ॥ आणि जे नर यथाधिकारं[1] ॥ भगवद्गीता निरंतर ॥ पठती ऐकती साचार ॥ ते मुक्त होत निश्चयें ॥ १७ ॥ नीचयोनींत जन्मले असोनी ॥ जे मम भक्ति करिती अनुदिनीं[2] ॥ ते सकळही या त्रिभुवनीं ॥ पवित्र जाण सिंधुजे[3] ॥ १८ ॥ विप्रकुळीं उद्भवोन ॥ जे कां होत मद्भक्तिहीन ॥ ते म्लेंच्छस्वभावी पूर्ण ॥ अत्यंत हीन अपवित्र ॥ १९ ॥ ह्या कलियुगामाझारीं ॥ मद्भक्त जेथें वास करी ॥ तो यद्यपि कुदेश[4] असला तरी ॥ पवित्र निर्धारीं[5] जाणिजे ॥ २० ॥ इंदिरे ह्या कलिसम चांगं ॥ नाहीं नाहींच अन्य युग ॥ जेथें कीर्तनें स्मरणेंचि सवेग ॥ पद अव्यंग[6] लाधतें ॥ २१ ॥ स्त्रीहत्यारी राजघातक ॥ विश्वासघातकी सर्वापहारक[7] ॥ बालघाती ग्रामदाहक ॥ भ्रूणहा आणि मातृगामी ॥ २२ ॥ सुरापी सर्वनिंदक गोघ्न[8] ॥ मातृपितृहत्यारी कृतघ्न ॥ गुरुतल्पगामी[9] मार्गघ्न[10] ॥ आणि इतर महापापिष्ट जे ॥ २३ ॥ ते आणि अन्यहि पापीजन ॥ श्रीराम हरि श्रीकृष्ण ॥ इत्यादि संकीर्तन करून ॥ मुक्त होती निश्चयें ॥ २४ ॥ जरी ऋग्गादि[11] चारी वेद भले ॥ परमश्रद्धेनें अभ्यासिले ॥ किंवा तयांचें प्रेमें सगळें ॥ व्याख्यान केलें निरंतर ॥ २५ ॥ कीं धर्मशास्त्रादि चिंतिलीं ॥ कीं योगशास्त्रें अभ्यासिलीं ॥ कीं सेतिहासें[12] पुराणें सगळीं ॥ विवरिलीं[13] सर्वकाळ ॥ २६ ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादि तप ॥ कीं नाना मंत्रांचे केले जप ॥ कीं सप्तद्वीपादि भूदानें अमूप[14] ॥ सर्वकाळ चालविलीं ॥ २७ ॥ कीं केलीं गजाश्वरथदानें ॥ कीं देवालयादिप्रतिष्ठापनें ॥ कीं केलीं क्षेत्रतीर्थाटनें ॥ तर तयीं काय उपयोग ॥ २८ ॥ सर्वेश्वर कृष्ण भगवान ॥ तया स्मरती जे अनुदिन[15] ॥ तयीं कलियुगीं संपूर्ण ॥ साधिलें जाण निश्चयें ॥ २९ ॥ हें कलियुग अत्यंत घोर ॥ सर्व दोषांचें घर साचारं[16] ॥ परी यामाजीं भूमीवर ॥ एक गुण थोर आहे पैं ॥ ३० ॥ येथें अन्य कर्में न करितांही ॥ केवळ भगवत्कीर्तनेंच पाहीं ॥ बंधमुक्त होऊनि

१ अधिकारानुरूप. २ नित्य. ३ समुद्रकन्ये (लक्ष्मी). ४ वाईट (अपवित्र) देश. ५ खचित. ६ उत्तम. ७ सर्वस्व हरणारा. ८ गोहत्यारी. ९ गुरुस्त्रीगमन करणारा. १० मार्ग मोडणारा. ११ ऋगवेदादि. १२ भारतासहित. १३ अर्थ करून सांगितलीं. १४ पुष्कळ. १५ नित्य. १६ खरोखर, सत्य.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लवलाहीं ॥ मोक्षसदना पावती ॥ ३१ ॥ यास्तव गुणज्ञ आर्यलोक ॥ कलिलागीं प्रशंसिती देख ॥ येथें हरिकीर्तनेंच निःशंक ॥ स्वार्थ सकळिक लाभती ॥ ३२ ॥ पद्मालये काय वर्णूं फार ॥ हेंचि सांगतों वारंवार ॥ कलियुगामाजीं जीवनसार ॥ हरिनामचि एक असे ॥ ३३ ॥ तयाविण इतरकर्मांहीं ॥ उत्तम गति नाहींच नाहीं ॥ म्हणोनि सकळीं सर्वदाही ॥ हरिनामचि जपावें ॥ ३४ ॥ सकळधर्मांनीं विवर्जित ॥ ऐसें कलिघोर अत्यंत ॥ यामाजीं जे हरिभक्त होत ॥ किंवा गात हरिनामें ॥ ३५ ॥ आणि विशेषें अधिकमासाभीतर ॥ श्रीकृष्णादि नामें सुंदर ॥ जे स्वयें स्मरती निरंतर ॥ किंवा स्मरविती दुसऱ्यांसी ॥ ३६ ॥ ते ह्या जगीं सर्व मनुष्यांत ॥ कृतकृत्य आणि सौभाग्यवंत ॥ घोरकलियुगही तयांप्रत ॥ नच बाधीच कदापि ॥३७॥ इंदिरे शिव आणि कृष्ण ॥ हे दोघेहि एकचि असती जाण ॥ दोघांतूनि कवणाचेंहि भजन ॥ करितां समान फल असे ॥३८॥ म्हणोनि शिव शिव कीं कृष्ण कृष्ण ॥ इत्यादिक जें नामकीर्तन ॥ तेणेंचि सर्वपापदहन॥ होतें तत्क्षण कलियुगीं ॥ ३९ ॥ जरी पुण्यकर्में असतीं अनेक ॥ तरी ह्या घोर कलियुगीं सुरेख ॥ संपूर्ण कर्मांचें फलदायक ॥ भगवत्कीर्तनचि असे पैं ॥ ४० ॥ सकळ पाप हरण्याविषयीं ॥ हरिनामीं जितुकी शक्ति राही ॥ तितुकें पाप करण्याविषयीं ॥ पातकी नाहीं समर्थ ॥ ४१ ॥ सर्व शास्त्रांचा वारंवार ॥ विचार करितां निघालें सार ॥ कीं नारायणचि निरंतर ॥ ध्यावा गावा सकळिकीं ॥ ४२ ॥ दुष्टचित्तें हरि स्मरतां ॥ बोहेरी होय सर्व दुरितां ॥ नेणोनिहि अग्नि स्पर्शितां ॥ जाळीच सर्वथा जैसा पैं ॥ ४३ ॥ नारायण नाम सुंदर ॥ जो नर बोलिला एकवार ॥ तेणें शतकल्प निरंतर ॥ स्नान केलें सर्वतीर्थीं ॥ ४४ ॥ ऐशी भगवन्नामाची थोरी ॥ म्हणोनि हे मत्प्रिय सुंदरि ॥ शक्ताशक्तीं कलिमाझारीं ॥ नित्य हरिनामचि जपावें ॥ ४५ ॥ आणि विशेषें अधिकमासांत ॥ भगवन्नामेंच जपावीं सतत ॥ तेणें स्नानादिकांचें फळ यथोक्त ॥ प्राप्त होय निश्चयें ॥ ४६ ॥ सर्वरूपी जो भगवान् त्याप्रती ॥ जे मानव निरंतर स्मरती ॥ तयां धर्मकामार्थमुक्ती ॥

१ सत्वर. २ श्रेष्ठ. ३ लक्ष्मी. ४ वांचण्याचें मुख्य सार्थक (तात्पर्य). ५ नाश. ६ सर्व पापांचा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हस्तगत होती तत्काळ ॥ ४७ ॥ अधिकमासीं एकवार ॥ हरि ऐसाच केला उच्चार ॥ तेणें मोक्षासी जावया सत्वर ॥ बांधिली कमर जाणिजे ॥ ४८ ॥ ऐसा हरिनाममहिमा भला ॥ श्रीविष्णूनें लक्ष्मीसी कथिला ॥ तो ऐकूनियां ती कमळा ॥ पुनश्च तयातें पुसतसे ॥ ४९ ॥ लक्ष्मी म्हणे हो देवाधिदेवा ॥ दयासागरा श्रीकेशवा ॥ तुम्ही नाममहिमा आंघवा ॥ मज उत्तम कथिलाचि ॥ ५० ॥ तथापि पुन्हां कांहीं किंचित ॥ दुजें अद्भुत सांगा मजप्रत ॥ कीं जें अधिकमासीं केल्यानें समस्त ॥ केलें ऐसें होईल पैं ॥ ५१ ॥ विष्णु म्हणे हे क्षीरोदनंदिनि ॥ तूं सर्वदा आनंददायिनी ॥ आणि सर्वानुग्रहकारिणी ॥ दयार्द्रदृष्टि आहेस ॥ ५२ ॥ तरी जें सर्व तपांत निर्मळ ॥ श्रेष्ठ अव्यय तप सोज्वळ ॥ यदाचरणें नर सकळ ॥ पापां तत्काळ नाशिती ॥ ॥ ५३ ॥ आणि सर्व धर्मांचें फळ पावून ॥ अव्ययपदा जाती जयान ॥ तें तुज लोकानुग्रहार्थ पूर्ण ॥ सांगतों ऐकें सुंदरि ॥ ५४ ॥ कमलभवांडामाझारीं ॥ अन्नचि श्रेष्ठ निर्धारीं ॥ सकळ प्राण्यांचें प्राणधारी ॥ अन्नचि असे केवळ ॥ ५५ ॥ अन्नीं राहती लोक सकळ ॥ अन्नचि सर्वांचें वीर्यबळ ॥ संपूर्ण देवतामय सोज्वळ ॥ अन्नचि निर्मळ त्रिशुद्धी ॥ ५६ ॥ तें अन्न दान दीधलें जेणें ॥ जगीं काय न केलें त्याणें ॥ जपतपयोग अनुष्ठानें ॥ सर्वही केलीं जाणिजे ॥ ५७ ॥ गुणी दरिद्री किंवा क्षुधित ॥ या कोणासी जो अन्न देत ॥ तेणें आत्मसुखभोग सिद्ध्यर्थ ॥ केलीं यथार्थ सर्व कर्में ॥ ५८ ॥ जेणें निष्कामत्वें वहिलें ॥ यत्किंचित् अन्नदान केलें ॥ तेणें सांसारिक दुःख सगळें ॥ त्यागूनि घेतलें मोक्षपद ॥ ५९ ॥ किंवा सकामत्वेंहि यत्किंचित् ॥ अन्नदान कोणी करित ॥ तरी सर्वकर्मांचें फळ त्याप्रत ॥ हस्तगत होय निश्चयें ॥ ६० ॥ ऐसें अन्नदानाचें महिमान ॥ म्हणोनि तें नित्य कीजे जाण ॥ आणिक अधिकमासीं संपूर्ण ॥ उपवासव्रत करावें ॥ ६१ ॥ प्राणप्रिये अधिकमासांत ॥ जे करिती उपवासव्रत ॥ तयांचे मोक्षादि सर्व मनोरथ ॥ पूर्ण होत निर्धारें ॥ ६२ ॥ सर्व मासोपवास अथवा ॥ एकपक्षोपवास करावा ॥ कीं षड्रात्र त्रिरात्र किंवा ॥ एकांतरोपवास कीजे ॥ ६३ ॥ अथवा एक तरी उपोषण ॥ अधि-

१ सर्व. २ क्षीराब्धिकन्ये (लक्ष्मी). ३ नाशरहित. ४ ज्याच्या आचरणानें. ५ ब्रह्मांडांत. ६ सर्वकाळ. ७ संसारसंबंधीं. ८ धारणेंपारणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मासीं करावें जाण ॥ जैसें जयाच्या शक्तीचें मान ॥ तैसेंचि तेणें आचरावें ॥ ६४ ॥ नर नारी कीं कुमारी ॥ कीं वृद्ध अथवा असला ज्वरी ॥ तरी तयीं अधिकमासाभीतरीं ॥ एक उपवास कीजेच ॥ ६५ ॥ आणि विशेष तों विधवांनीं ॥ इतर सर्व कर्मे त्यागुनी ॥ अधिमासीं उपवासाचरणीं ॥ सादरता राखिजे ॥ ६६ ॥ येथें एकहि उपवास करितां ॥ ईहपरत्रीं[1] होय धन्यता ॥ याचविषयीं पुरातन कथा ॥ एक तुज आतां सांगतों ॥ ६७ ॥ पूर्वी नर्मदानदीतीरीं ॥ माहीष्मतीनामनगरीं ॥ तापसीनामें अति सुंदरी ॥ ब्राह्मणी एक वसतसे ॥ ६८ ॥ ती तपस्यादिपरायण ॥ सर्वदा करी सदाचरण ॥ आणि अधिकमासीं उपोषण ॥ नित्य नेमें चालवीतसे ॥ ६९ ॥ तियेची सखी काम करणारी ॥ कोणी एक होती शूद्रनारी ॥ ती दैवें होऊनि कुष्ठशरीरी ॥ मरणोन्मुख जाहली ॥७०॥ तें तापसीप्रति हस्त जोडूनि ॥ म्हणे हे मम प्रियसाजणी[2] ॥ मी तों आतां मृत्युलागुनी ॥ स्वाधीन जाण झाल्यें असें ॥ ७१ ॥ परी जन्मतः आजपर्यंत ॥ पुण्यकर्म नाचरिलें किंचित ॥ म्हणोनि पुढें मज दुःख बहुत ॥ भोगणें प्राप्त होईल पां ॥ ७२ ॥ तरी सखये तूं स्वसुकृतांतूंन[3] ॥ किंचित्पुण्य दे मजलागून ॥ जेणें मी उत्तम सुख भोगून ॥ भवाब्धि तरून पार पडें ॥ ७३ ॥ तूं अत्यंत दयाळु ब्राह्मणी ॥ म्हणोनचि केली हे विनवणी ॥ तरी तव सख्य केल्याचें जनीं ॥ सार्थक झणीं करीं आतां ॥ ७४ ॥ तुजवांचून ये समयीं ॥ मज तारणार कोणी नाहीं ॥ ऐकुनि तापसी हृदयीं ॥ करुणापूर्ण जाहली ॥ ७५ ॥ आणि पूर्वी जें मलमासांत ॥ केलें होतें उपवासव्रत ॥ त्यांतूनि एकोपवासाचें समस्त ॥ फल तियेस अर्पिलें ॥ ७६ ॥ संकल्प करूनि तत्काळिक ॥ तियेच्या हस्तीं सोडलें उदक ॥ तों स्वर्गांतुनि अलोलिक[4] ॥ विमान तेथें उतरलें ॥ ७७ ॥ मार्तंडांहूनि[5] दैदीप्यमान ॥ विमानाचा प्रकाश गहन ॥ नानादिव्यभोग परिपूर्ण ॥ मांजी[6] अत्यंत विराजती ॥ ७८ ॥ उर्वश्यादि देवांगना ॥ माजीं करिती नृत्य गायना ॥ मग त्या विमानीं ती शूद्रांगना[7] ॥ आरूढली तत्काळ ॥ ७९ ॥ तेथें बहुकालपर्यंत ॥ भोग भोगूनि असंख्यात ॥ पुनश्च मेदिनी वाराणसींत[8] ॥ काशीश्वरसुता जन्मली ॥ ८० ॥ तेथेंहि सुख भोगूनि अपार ॥ देहांतीं

१ इहलोकीं व परलोकीं. २ प्रियसखे. ३ आपल्या पुण्यांतून. ४ अमोलिक (अनुपम). ५ सूर्याहून. ६ मध्यें ७ शूद्र स्त्री. ८ काशींत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

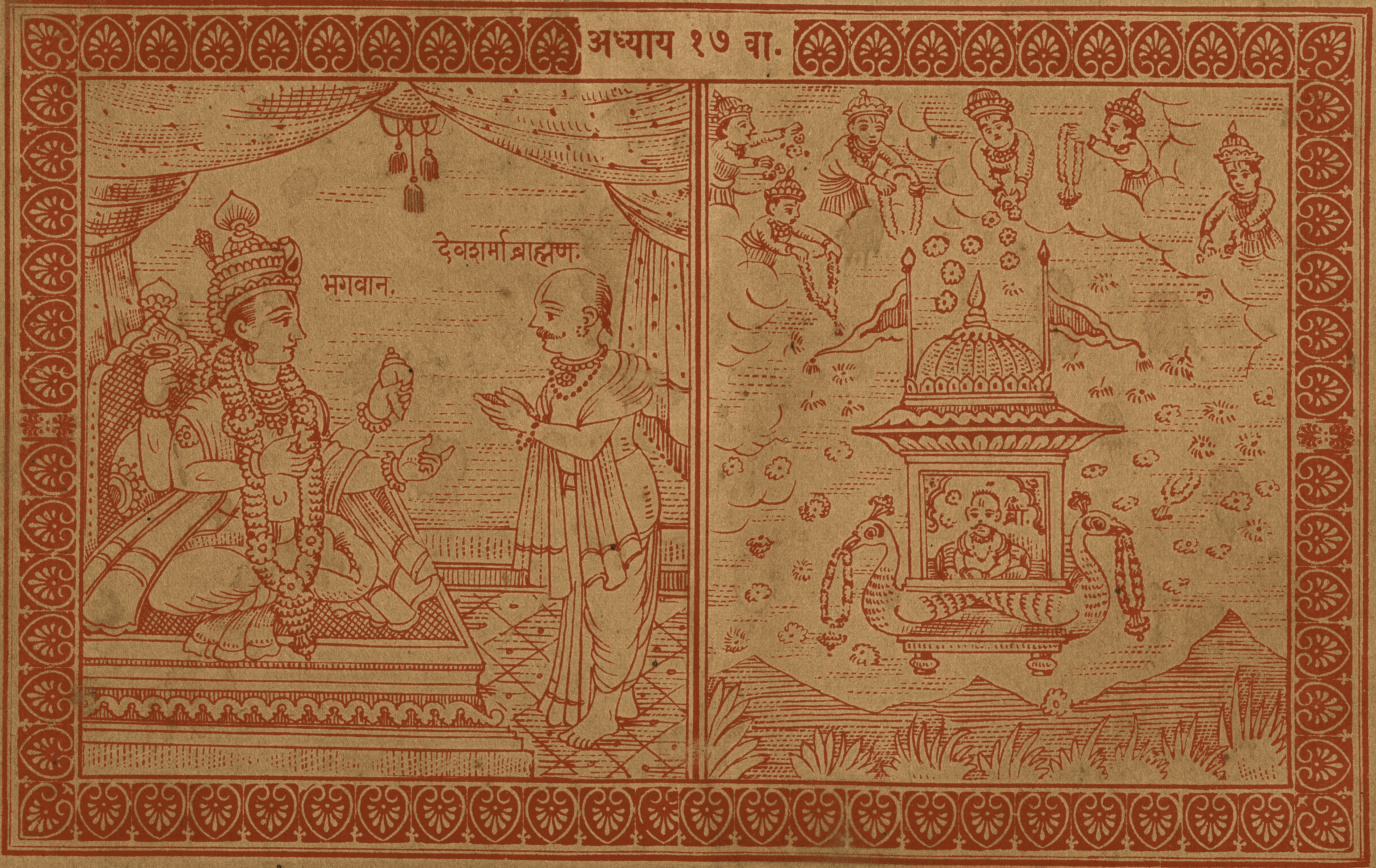
पावली कैलासपुर ॥ पुढें ती लोकानुग्रहार्थ सत्वर ॥ देवता सुंदर जाहली ॥ ८१ ॥ तियेचें नाम चंद्रेश्वरी ॥ ती अद्यापि आहे काशीपुरीं ॥ विबुधजन[1] नानोपचारीं ॥ सतत तीतें पूजितात ॥ ८२ ॥ असो प्रिये काय सांगूं विशेष ॥ अधिमासींचा एक उपवास ॥ तयाचें फळ त्या शूद्रीस ॥ ब्राह्मणीहस्तें मिळालें ॥ ८३ ॥ तेणें ती स्वर्गोपभोग भोगुनी ॥ दिव्यदेवतात्वहि पावुनी ॥ आचंद्रार्क[2] काशीभुवनीं ॥ वसत आहे आनंदें ॥ ८४ ॥ ऐसा अधिमासाचा महिमा ॥ कोण पावेल तयाची सीमा ॥ येथें शूद्रहि करील व्रतोत्तमा ॥ तरी गति उत्तमा पावेल ॥ ८५ ॥ जैसी ती दासी शूद्री असोनी ॥ देवता झाली उमेवाणी[3] ॥ तैसाच शूद्रही ह्या व्रताचेनी ॥ शूलपाणि[4]-सम होईल ॥ ८६ ॥ यास्तव प्रिये क्षीरोदनंदिनी ॥ शुभेच्छु मनुष्यमात्रांनीं ॥ अधिकमासामाजीं निदानीं ॥ एकोपवास करावाच ॥ ८७ ॥ एवंप्रकारें उपवासव्रत ॥ कथिता झाला वैकुंठनाथ ॥ तें ऐकुनियां लक्ष्मी त्याप्रत ॥ पुनरपि प्रश्निती जाहली ॥ ८८ ॥ ती प्रश्नोत्तरकथा पावन ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल पूर्ण[5] ॥ तरी श्रोतीं स्वांतः-करण ॥ सावधान राखिजे ॥ ८९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ षोडशोऽध्याय मधुर हा ॥ ९० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

---

१ देव पंडित. २ चंद्रसूर्य आहेत तोंपर्यंत. ३ पार्वतीसारखी. ४ शिवासमान. ५ हे लक्ष्मी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ इंदिरा म्हणे हो शेषशायी ॥ तुम्ही उत्तम कथिलें सर्वही ॥ उपवास करण्याविषयीं ॥ सामर्थ्य नाहीं जयांसी ॥ १ ॥ तयीं सर्व पापक्षय होय ॥ ऐसें अधिमासीं करावें काय ॥ तें मज दयाळा निःसंशय ॥ कृपा करूनि सांगिजे ॥२॥ तें ऐकूनि वैकुंठनायक ॥ म्हणे हे प्रिये सांगतों ऐक ॥ उपवास करण्याविषयीं देख ॥ सामर्थ्य नसे जयांसी ॥ ३ ॥ तयीं मलमासीं अनुदिन ॥ मौनें करावें एकभुक्त भोजन ॥ अथवा मौनें हविष्यान्न ॥ नियमें भक्षण करावें ॥ ४ ॥ उपवासें जें पुण्य लाभतें ॥ तेंचि मौनभोजनें मिळतें ॥ आणि तयानें सर्व दुरितें ॥ लोपतीं जाण निःसंशय ॥५॥ मौनें होय सौभाग्यप्राप्ति ॥ मौनें सर्व कलह मिटती ॥ मौनेंचि लाभे सुखसंपत्ती ॥ मौनेंचि कीर्ति वाढते ॥ ६ ॥ मौनेंचि होतें सुंदर रूप ॥ मौनें आयुष्य वाढतें अमूप ॥ मौनेंचि हरती सर्व ताप ॥ म्हणोन मौनचि सदा धरावें ॥ ७ ॥ स्नान होम आणि भोजन ॥ तींठायीं धरावें नित्य मौन ॥ येथील मौनाचीं फळें कवण ॥ तीं सांगतों ऐक सिंधुजे ॥ ८ ॥ मौनस्नानें तेजःप्राप्ती ॥ मौनहोमें अचळ संपत्ती ॥ मौनभोजनें पैं निश्चितीं ॥ आयुष्यवृद्धि होतसे ॥ ९ ॥ स्नानसमयीं जे बोलत ॥ तयांचें तेज वरुण हरित ॥ होमसमयीं मौन सांडित ॥ ते दरिद्री होत अग्निरोषें ॥ १० ॥ आणि भोजनीं मौन त्यागित ॥ तयांच्या आयुष्या मृत्यु हरित ॥ यास्तव मनुष्यमात्रीं सतत ॥ मौन धरावें तींठायीं ॥ ११ ॥ ऐसें ऐकूनि पयोब्धिसुता ॥ म्हणे हो दयाळा भगवंता ॥ तुम्ही मौनव्रताची तत्वता ॥ अत्युत्तमता कथिलीत ॥ १२ ॥ परी त्या व्रताचे किती प्रकार ॥ आणि तें धरावें कियत्कालवर ॥ हेंहि सकळ सविस्तर ॥ मजला आतां सांगिजे ॥ १३ ॥ मग श्रीसीं म्हणे जगन्नाथ ॥ मौनाचे दोन प्रकार असत ॥ एक तें भोजनांतपर्यंत ॥ आणि प्राणाहुत्यंत दूसरें ॥ १४ ॥ जें भोजनांतपर्यंत मौन ॥ तें यथोक्त फल दे संपूर्ण ॥ आणि प्राणाहुत्यंत तें त्याहून ॥ किंचिन्न्यून देत असे ॥ १५ ॥ जैसे जयाचेनि होईल ॥ तैसेंचि तयें कीजे केवळ ॥ मौनें लाभतें उत्तम शील ॥ आणि पापें सकळ नासतीं ॥ १६ ॥ अधिकमासीं मौनव्रत करित ॥ तयां अक्षय फल लाभत ॥ आणि हेंचि महापापनाशार्थ ॥ वँर प्रायश्चित्त असे पैं ॥ १७ ॥ आणि जी जी असेल कामना ॥

१ पुष्कळ. २ समुद्रकन्ये (लक्ष्मी) ! ३ लक्ष्मी ४ किती वेळपर्यंत. ५ लक्ष्मीस. ६ स्वभाव. ७ श्रेष्ठ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ती ती मौनेंचि होते परिपूर्णा ॥ मौनव्रतफलाच्या वर्णना ॥ सहस्रवदना शक्ति नोहे ॥ १८ ॥ देवर्षि नारद पूर्वकल्पांत ॥ अत्यंत नीच दासीसुत ॥ असोनि तेणें अधिमासांत ॥ मौनव्रत आचरिलें ॥ १९ ॥ तेणें तो सत्संगति पावुनि ॥ सत्पुरुषांच्या कृपेंकरूनी ॥ दासीपुत्रत्वालागीं टाकुनि ॥ विप्रत्वालागुनी पावला ॥ २० ॥ तेथेंही अधिमासीं त्रिदिन ॥ कुरुक्षेत्रीं केलें उपोषण ॥ तेणें आतां हा ब्रह्मसुत होऊन ॥ ज्ञानसंपन्न जाहला असे ॥ २१ ॥ ऐसें मौनव्रताचें फल ॥ नारदासी लाधलें निर्मळ ॥ तिथिनक्षत्रादि पर्वकाळ ॥ तुच्छ सकळ मौनापुढें ॥ २२ ॥ अधिमासीं मौनव्रत केलें ॥ तेणें इष्टापूर्तादिफळ साधिलें ॥ सर्व साधनाहूनि आगळें ॥ सुलभ असे मौनव्रत॥ २३॥ जयांच्या साधना क्लेश बहुत ॥ त्या नानातीर्थयात्रा किमर्थ ॥ सकळ मासांहूनि अत्यंत ॥ अधिकमास श्रेष्ठ असे ॥ २४ ॥ केवळ एके अधिमासासमान ॥ द्वादशाब्दिकंही नव्हे जाण ॥ मग तेथें करिती मौनभोजन ॥ काय पुण्य वर्णावें ॥ २५ ॥ अधिमासींच्या मौनभोजनेंसी ॥ तुळितां मेदिनीदानासी ॥ साम्य न ऐसें विधिविष्णुमहेशीं ॥ निश्चयेंसी कथिलें असे ॥ २६ ॥ सर्व दानें आणि अधिकमास ॥ तुळेनें तुळितां निःशेष ॥ सकळ दानाहूनि विशेष ॥ अधिकमासच भरतसे ॥ २७ ॥ येथें यथाविधी स्नान करिती ॥ ते धन्य होत त्रिजगतीं ॥ आणि यामाजीं दीप उजळती ॥ ते धन्यतम असती निश्चयें ॥ २८ ॥ आणि मौनव्रत जे आचरत ॥ ते त्याहूनि धन्य जाण निश्चित ॥ येथींच्या अर्चनादिकर्में निश्चित ॥ आजन्मकृत पापें नासतीं॥२९॥ इंदिरे अधिमासामाझारीं ॥ जो कपटेंहि किंचित् व्रत करी ॥ तयाच्याही दर्शनमात्रें सुंदरी ॥ जग निर्धारीं पूत होय ॥ ३० ॥ जयांनीं मद्भक्तीनें वहिलें ॥ अधिमासीं मौनभोजन केलें ॥ तयीं धर्मार्थकाममोक्ष भले ॥ वेगें साधिले निश्चयें ॥ ३१ ॥ शत वरुषें करितां उपोषणें ॥ जें पुण्य लाभे मानवाकारणें ॥ तेंचि एके मौनभोजनें ॥ लाभतें जाण पद्मालये ॥ ३२ ॥ याविषयीं इतिहास एक ॥ उत्तम सांगतों प्रिये ऐक ॥ अवंतीपुरीं

१ शेष सर्पास. २ धर्मशाळा पाणपोई अन्नसत्रें इत्यादि केल्याचें फळ. ३ कशाकरितां. ४ पापनिवृत्त्यर्थ जीं प्रायश्चित्तें आहेत त्यांत द्वादशाब्दिक म्हणजे जें करण्यास बारा वर्षें लागतात तें मोठें असून तेंही. ५ ब्रह्मा विष्णु व शंकर यांनीं. ६ पूजादि. ७ खचित. ८ पवित्र ९ लक्ष्मी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वेदशर्मा नामक ॥ ब्राह्मण एक वसतसे ॥ ३३ ॥ तो स्वाध्यायनिरत[1] शांत दांत ॥ महातपस्वी अभिमान-
रहित ॥ निर्मम[2] निरिच्छ निष्पाप पूत[3] ॥ आणि जितेंद्रियहि होता पैं ॥ ३४ ॥ ऐसा स्वधर्मे रात्रंदिवस ॥
वर्तत असतां सविशेष ॥ कदाचित् काळ[4]पर्ययें अधिमास ॥ अतिनिकट पातला ॥ ३५ ॥ तें जाणोनियां
तो विप्र ॥ रात्रीं अंतरीं करी विचार ॥ उदयिकपासूनि परिकर ॥ अधिकमास लागलाहे ॥ ३६ ॥ परी
सांप्रत माझिया देहीं ॥ उपवासाचें सामर्थ्य नाहीं ॥ तरी जेणें तयाचें फळ येई ॥ ऐसें काय करावें ॥ ३७ ॥
ऐसा विचार करितां करितां ॥ विप्रासी झोंप लागली अवचितां ॥ तों स्वप्नीं ईश्वरें येऊनि स्वतां ॥ मौनव्रत
उपदेशिलें ॥ ३८ ॥ आणि गुप्त जाहला भगवान ॥ तों वेदशर्मा जागृत होऊन ॥ हें हरीचेंचि कृत्य संपूर्ण ॥
ऐसें जाणून आनंदला ॥ ३९ ॥ नेत्रीं चालल्या प्रेमाश्रुधारा ॥ म्हणे हें काय केलें शार्ङ्गधरा ॥ कृपा
करूनि मज पामरा ॥ उद्धरावया श्रमलासि ॥ ४० ॥ दीनवत्सल हें तव बिरुद ॥ आजि मज दाविलेंसी
विशद[5] ॥ तव उपकारा मी मतिमंद ॥ कैसा उतराई होऊं कीं ॥ ४१ ॥ ऐसें प्रेमानंदें बोलत ॥ मेदिनीं
पडला दंडवत ॥ असो मग तेणें त्या मासांत ॥ मौनाशनव्रत चालविलें ॥ ४२ ॥ शुद्धप्रतिपदेपासून ॥
नित्य मौनें भोजन करून ॥ अंतीं अमावास्येसी उद्यापन ॥ यथाविधान सारिलें ॥ ४३ ॥ तों त्या वेदशर्म्या-
लागीं ॥ अनुग्रह कीजे म्हणोनि वेगीं ॥ साक्षात्पुरुषोत्तम रथांगी[7] ॥ तयासन्निध पातला ॥ ४४ ॥ आणि म्हणे
रे साधो ब्राह्मणा ॥ मी तुज झालों प्रसन्नमना ॥ तरी मज मागें वरदाना ॥ पुरवीन कामना सर्वही ॥ ४५ ॥
हें ऐकूनि तो वेदशर्मा ॥ म्हणे भगवंता पुरुषोत्तमा ॥ तूं पुरविसी माझिया कामा ॥ तरी सांगतों ऐकें
दयाळा ॥ ४६ ॥ देवा तुझिया पादपंकजीं ॥ सर्वदा भक्ति राहावी माझी ॥ आणि त्वद्भक्तजनांच्या काजीं ॥
प्रेमा सहजीं असावा ॥ ४७ ॥ ब्रह्मांडोदरामाजीं शुभ ॥ चक्रवर्ति[8]सिहि दुर्लभ ॥ ऐसा परमसौख्याचा लाभ ॥
व्हावा सुलभ याच जन्मीं ॥ ४८ ॥ कायावाचामनें करून ॥ नित्य घडावें विप्रसेवन ॥ नानाविभवभोग

१ नित्य वेदपाठ करणारा. २ ममतारहित (उदासीन). ३ पवित्र. ४ कालगतीनें. ५ स्पष्ट. ६ मौनभोजनव्रत. ७ चक्रपाणि. ८ सार्वभौमराजासही.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संपूर्ण ॥ अखंड अनुदिन मिळावे ॥ ४९ ॥ दीनावरी म्यां अनुग्रह करावा ॥ परदुःखसमूह हरावा ॥ दानें करण्याचा ल्हाव घ्यावा ॥ प्रेमा ठेवावा स्वधर्मी ॥ ५० ॥ मम देहीं आरोग्य असावें ॥ गृहामाजीं धन वाढावें ॥ क्षेत्रांत बहु धान्य पिकावें ॥ गोधन व्हावें विपुल पैं ॥ ५१ ॥ कदापि माझा स्वजनांशीं ॥ वियोग न होणें हृषीकेशी ॥ आणि मज अंतीं स्वदेहेंसी ॥ वैकुंठीं गमन घडावें ॥ ५२ ॥ हें सकळ माझें मागणें ॥ देवा तुवां मज देणें ॥ ऐसीं तये वेदशर्म्यानें ॥ वरप्रदानें याचिलीं ॥ ५३ ॥ तैं तयाच्या त्या व्रतेंकरून ॥ पुरुषोत्तम झाला प्रसन्न ॥ म्हणोन तया तैसेंचि तत्क्षण ॥ वरप्रदान दीधलें ॥ ५४ ॥ आणि भगवान् पावले अंतर्धान ॥ मग तो वेदशर्मा ब्राह्मण ॥ यथेच्छ नाना भोग भोगून ॥ आनंदघन जाहला ॥ ५५ ॥ अनेक नानाविध यज्ञ ॥ केले ॥ वापी कूप तडाग बांधिले ॥ पाणपोया धर्मशाळा देउळें ॥ ठायीं ठायीं बांधिलीं ॥ ५६ ॥ नानादानें दीधलीं पवित्र ॥ सुखी केले सुहृद् मित्र ॥ वनग्रामादिठायीं सर्वत्र ॥ अन्नसत्रें स्थापिलीं ॥ ५७ ॥ ऐसीं पुण्यकर्मे बहुत ॥ मेदिनीवरी केलीं सतत ॥ पुढें तेणें वैकुंठाप्रत ॥ जावया जेव्हां इच्छिलें ॥ ५८ ॥ तेव्हां सुरेंद्रेंदुर्लभ[1] ऐसें ॥ विमानवर प्रेषिलें खासें ॥ जयाच्या सुंदर तेजप्रकाशें ॥ दशदिशा उजळल्या ॥ ५९ ॥ तये विमानीं आरूढोन ॥ वेदशर्मा ये वैकुंठालागुन ॥ तों मार्गामाजीं निर्जरगण[2] ॥ येऊनि तया पूजिती ॥ ६० ॥ आणि म्हणति गा भाग्यवंता ॥ ब्राह्मणोत्तमा कृतकृतार्था ॥ तुवां अधिमासीं मौनव्रता ॥ आचरिलेंसी यथार्थ ॥ ६१ ॥ तयाचें फळ हें तुजलागीं ॥ प्राप्त झालें धन्य तूं त्रिजगीं ॥ तों तया देवेंद्र लागवेगीं[3] ॥ पूजूनि साष्टांगीं प्रार्थित ॥ ६२ ॥ अगा विप्रोत्तमा मी किंचित ॥ मागतों पुरवी मनोरथ ॥ अधिमासीं मौनभोजनव्रत ॥ तुवां यथार्थ साधिलें जें ॥ ६३ ॥ तयाच्या एक दिनाचें फळ ॥ मज देईं होऊन दयाळ ॥ हें ऐकतांचि तत्काळ ॥ इंद्रासी देता झाला तें ॥ ६४ ॥ मग तत्प्रभावें सुरेंद्रानें ॥ वृत्रासुरा सूदिलें[4] क्षणें ॥ असो पुढें त्या वेदशर्म्यानें ॥ वैकुंठीं केलें आगमन ॥ ६५ ॥ तो सदा बहु सौख्य भोगित ॥ अद्यापि वैकुंठीं आहे वसत ॥ इंदिरे मौनभोजनाचा

१ देवेंद्रालाहि दुर्लभ. २ देवगण. ३ सत्वर. ४ मारिलें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यथार्थ ॥ ऐसा अमितं प्रभाव पैं ॥ ६६ ॥ अधिमासीं मौनभोजन केलें ॥ तेणें सर्वही पुण्य साधिलें ॥ यास्तव सर्वीं साक्षेपें भलें ॥ मौनव्रतचि कीजिये ॥ ६७ ॥ एवंप्रकारें हृषीकेशी ॥ कथिता झाला इंदिरेसी ॥ ऐसें श्रीवाल्मीक दृढधन्व्यासी ॥ कथन करिते जाहले ॥ ६८ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ सप्तदशोध्याय गोड हा ॥ ६९ ॥ श्रीपुरुषोत्तमार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

॥ इति सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

---

१ अगणित.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति सप्तदशाध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पद्मा म्हणे हो पुरुषोत्तमा ॥ सच्चिदानंदा परब्रह्मा ॥ तुम्ही मौन भोजनाचा महिमा ॥ सांगूनि कामा पुरविलें ॥ १ ॥ परी आतां माझ्या अंतरीं ॥ पुनश्च इच्छा उदेली दुसरी ॥ म्हणूनि मी जोडिल्या करीं ॥ तुम्हां श्रीहरी विनवितें ॥ २ ॥ अधिकमासामाजीं पंच पर्वें ॥ कोणतीं कैसीं पाळितां मानवें ॥ काय फळ लाभतें बरवें ॥ तें मज आघवें सांगा जी ॥ ३ ॥ ऐसें ऐकूनि चक्रपाणी ॥ म्हणे हे प्रिये तुजलागुनी ॥ पंच पर्वें अनुक्रमें करुनी ॥ सांगतों कर्णीं ऐक पां ॥ ४ ॥ वैधृति व्यतीपात पूर्णमासी ॥ अमावास्या आणि द्वादशी ॥ हीं पांच पर्वें अनुक्रमेंसी ॥ वाढतीं श्रेष्ठ आहेत ॥ ५ ॥ मी साक्षात विष्णु गरुडध्वज ॥ वैधृतिपर्वीं संतोषें सहज ॥ व्यतीपातयोगीं धर्मराज ॥ तोषे पद्मज पौर्णिमेसी ॥ ६ ॥ अमावास्या पर्वीं विशेष ॥ पितर पावती संतोष ॥ द्वादशीदिनीं देवदेवेश ॥ हृषीकेश संतोषे ॥ ७ ॥ वैधृतिपर्वीं ॥ जे पैं मर्त्य ॥ करिती स्नान दान होमकृत्य ॥ तयांचीं सर्व वांच्छितें नित्य ॥ मी विष्णु सत्य पुरवितों ॥ ८ ॥ कमळे फार सांगू कायी ॥ येथींचें जें पुण्य फल कांहीं ॥ तें इंद्रादिमहादेवांसिही ॥ दुर्लभ असे निश्चयें ॥ ९ ॥ धन्य धन्य तिल दुग्ध घृत ॥ आणि फलादिक यत्किंचित ॥ येथें दीधलें तें समस्त ॥ होतें अनंत फलदातें ॥ १० ॥ वैधृतीचें पुण्य अक्षय ॥ संक्रांतिहूनि अधिक होय ॥ निमिषीं निमिषीं वाढत जाय ॥ नाहीं संशय येविषयीं ॥ ११ ॥ सुपुण्यदायक नित्यींचा वैधृती ॥ त्याहूनि अधिमासींच्याची ख्याती ॥ इंदिरे ह्याविषयीं त्रिजगतीं ॥ बहुतां प्रचीति आली असे ॥ १२ ॥ दैत्येश्वरें प्रल्हादें स्वांगीं ॥ अधिकमासीं वैधृतियोगीं ॥ स्नानदानहोमादिक चांगीं ॥ कर्में केलीं साक्षेपें ॥ १३ ॥ त्या पुण्यप्रभावें प्रल्हादाप्रत ॥ इंद्रत्व लाधलें जगद्विश्रुत ॥ तैशाच अन्य ज्या देवता समस्त ॥ देवत्व पावल्या आहेत पां ॥ १४ ॥ तयीं अधिमासीं वैधृतिपर्वीं ॥ स्नानदानादि केलीं पूर्वीं ॥ तेणें त्या देवत्व पावोनि मानवीं ॥ नित्य पूजिल्या जातात ॥ १५ ॥ वैधृतियोगींच्या दानेंसीं ॥ इंद्रपद लाभलें मघव्यांसी ॥ नष्टलेली लक्ष्मी तयासी ॥ प्राप्त झाली सकळिक ॥ १६ ॥ सूर्यवंशीं मांधाता

१ लक्ष्मी. २ सर्व. ३ यमधर्म. ४ ब्रह्मदेव. ५ मनुष्य. ६ हे लक्ष्मी. ७ उत्तम. ८ इंद्रास.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नृपाळ ॥ परमधार्मिक पुण्यशीळ ॥ तेणें इंद्राचें पद सकळ ॥ हिरोनियां घेतलें ॥ १७ ॥ तेव्हां इंद्र पदच्युत झाला ॥ पुढें देवर्षि तया भेटला ॥ वैधृतीचा महिमा कथिला ॥ नेम धरविला विशेष ॥ १८ ॥ तेणें पुनश्च पाकशासन ॥ पूर्ववत् पावला इंद्रासन ॥ ऐसें वैधृतीचें महिमान ॥ विशेषाहून विशेष ॥ १९ ॥ आणि पूर्वीं परमेष्ठीनें[२] ॥ वैधृतियोगीं केलीं दानें ॥ म्हणोनचि प्रिये तयाकारणें ॥ सृष्टि करणें साधलें ॥ २० ॥ वैधृतिपर्वींचा दानमहिमा ॥ कोण पावे तयाची सीमा ॥ शतसंवत्सरींही ब्रह्मा ॥ नव्हे समर्थ वर्णावया ॥ २१ ॥ प्रतिमासीं कीजे वैधृतिव्रत ॥ शर्करा मधु पय[३] किंवा घृत ॥ अथवा तिललड्डू यथोक्त ॥ किंवा शुभ नारिकेलफळें दान देणें प्रतिमासीं ॥ २२ ॥ अथवा षोडश तांबूलीदळें[४] ॥ आणि षोडश पूगीफळें ॥ एकत्र करूनि भावबळें ॥ दान देणें प्रतिमासीं ॥ २३ ॥ तेणें येथें सर्व सुख मिळोन ॥ अंतीं लाभतें मोक्षसदन ॥ हें नित्य वैधृतिव्रताचें पुण्य ॥ कथिलें असे साचार ॥ २४ ॥ परी अधिकमासामाझारीं ॥ एकच वैधृति केला तरी ॥ पूर्वोक्त सर्व पुण्य झडकरी ॥ लाभतें निर्धारीं निश्चयें ॥ २५ ॥ ऐसें सांगूनि नारायण ॥ म्हणे हे प्रिये तुजलागुन ॥ हें वैधृतिदानमहिमान ॥ संक्षेपेंकरून वर्णिलें ॥ २६ ॥ आतां व्यतीपातयोगींचें फळ ॥ सांगतों तुज ऐकें निर्मळ ॥ हा योगराज अतिप्रबळ ॥ असे तेजाळ सूर्यसम ॥ २७ ॥ याचिये प्रभावेंकरून ॥ साक्षाद्धर्म[५] धर्मत्व पावून ॥ त्रैलोक्यीं सवजनांलागुन ॥ वल्लभ[६] पूर्ण जाहला ॥ २८ ॥ चंद्रसूर्यांच्या संयोगेंसी ॥ उत्पत्ति झाली व्यतिपातासी ॥ तो प्रकार पूर्वींच तुजसी ॥ म्यां संपूर्ण कथिला असे ॥ २९ ॥ म्हणोनि पुनश्च विस्तार ॥ आतां करीत नाहीं फार ॥ येथील दानाचें मात्र सुंदर ॥ फळ समग्र सांगतों ॥ ३० ॥ दान करितां व्यतीपातीं ॥ धर्मराज पावतो प्रीती ॥ धन धान्य संतती संपत्ति ॥ आणि शुद्धकीर्ति प्राप्त होय ॥ ३१ ॥ कुरुक्षेत्रीं सूर्यग्रहणाठायीं ॥ दान देतां पुण्य जें कांहीं ॥ त्याहूनि अधिक द्वादशगुणांहीं ॥ व्यतीपातीं दान करितां ॥ ३२ ॥ काशीक्षेत्रीं चक्रतीर्थीं ॥ मरतां ये जें फळ हातीं ॥ त्याहूनि अधिक

१ इंद्र. २ ब्रह्मदेवानें. ३ दूध. ४ नागवेलीचीं पानें. ५ यमधर्म. ६ प्रिय.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्यतीपातीं ॥ दानें निश्चितीं मिळतसे ॥ ३३ ॥ इतर सकळ पर्वीं सतत ॥ जरी कां दानें दीधलीं समस्त ॥ आणि व्यतीपातीं हेमं किंचित ॥ दक्षिणासहित दीधलें ॥ ३४ ॥ तरी सर्व पर्वींच्या सर्व दानांहून ॥ व्यतीपातींचें हेमदान महान ॥ आणि प्रत्येकमासीं तें सर्वांहून ॥ शताधिकगुणें वाढतें ॥ ३५ ॥ व्यतीपातींच्या तपःप्रभावेंसी ॥ बहु ऋषि झाले स्वर्गवासी ॥ येथींच्या श्राद्धतर्पणादिकेंसीं ॥ पूर्वजांसी तृप्ति होय ॥ ३६ ॥ रविवारीं व्यतीपात योग ॥ तैं हेम किंवा धान्य देतां चांग ॥ अग्निहोत्रापरि सवेग ॥ अनंत फलद होतें तें ॥ ३७ ॥ आधींच व्यतीपात उत्तम ॥ त्याहूनि अधिमास श्रेष्ठ परम ॥ उभयतांचा होतां संगम ॥ काय पुण्य वर्णावें ॥ ३८ ॥ भाद्रपदीं अमावास्येसीं ॥ गंगेमाजीं स्नानदानादिकेंसीं ॥ जें फल कथिलें तें अधिमासीं ॥ पातदानेंसीं लाभतें ॥ ३९ ॥ प्रिये व्यतीपात महायोग ॥ त्रिजगतीं विख्यात अभंग ॥ येथें जे दान देती चांग[1] ॥ ते धन्य अव्यंग त्रिलोकीं ॥ ४० ॥ धान्य किंवा किंचित्सुवर्ण ॥ दान देतां पात्रीं तत्क्षण ॥ सर्व पर्वांहूनि कोटिगुण ॥ अधिक पुण्य प्राप्त होय ॥ ४१ ॥ सर्व पर्वांमाजीं उत्तम ॥ आणिक नाहीं व्यतीपातासम ॥ प्रत्येक पातीं[3] दान धर्म ॥ यथाविधि करावा ॥ ४२ ॥ प्रातःकाळीं स्नान करून ॥ नित्यविधि सारावा संपूर्ण ॥ मग सुपात्र विप्र पाचारून ॥ तयाचें पूजन करावें ॥ ४३ ॥ त्रयोदश संख्या नारिकेळ ॥ अथवा रंभाफळें निर्मळ ॥ खर्जूर द्राक्षें किंवा रसाळ[4] ॥ किंवा अखंड फणसफळें ॥ ४४ ॥ इत्यादि जीं जीं ज्या ज्या ऋतूंत ॥ पवित्र फळें निर्माण होत ॥ तीं तीं त्या त्या काळीं यथोक्त ॥ पूजूनियां साक्षेपें ॥ ४५ ॥ तये सुपात्र विप्रालागुन ॥ भक्तिभावें करून अर्पण ॥ यथाशक्ति दक्षिणाप्रदान ॥ कीजे सांगतासिद्ध्यर्थ ॥ ४६ ॥ ऐसें करितां व्यतीपातीं ॥ अनंत पुण्यें हातां येतीं ॥ सकळ पापें भस्म होतीं ॥ अग्निसंगें तृण जेवीं ॥ ४७ ॥ यद्यपि असंख्य पापांचे राशी ॥ कीं असले पंचमहादोषी ॥ तरी ह्या व्यतीपात दानेंसीं ॥ तत्काळ मुक्त होतात ॥ ४८ ॥ अल्पवेंचें महापुण्य ॥ ऐसें

१ सुवर्ण. २ उत्तम. ३ व्यतीपातीं. ४ आम्रफळें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नाहीं यासम अन्य ॥ नारी अथवा असो पुमान ॥ लाभ समान दोघांसी ॥ ४९ ॥ ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र ॥ कीं लोम विलोम जाती इतर ॥ तयीं सकळीं हें निरंतर ॥ भक्तिभावें करावें ॥ ५० ॥ जयाचा नाहीं भक्तिभाव ॥ तयाचीं सर्व कर्में वावें ॥ भक्तिभावेंचि श्रीमाधव ॥ कामना सर्व पुरवितो ॥ ५१ ॥ भक्तिभाव होतां न्यून ॥ दुरावतोचि भगवान ॥ सकळहि पुरुषार्थालागुन ॥ भावचि मुख्य कारण असे ॥ ५२ ॥ म्हणोन रमे सर्वजनांही ॥ भक्तिभाव धरोनि हृदयीं ॥ यथाशक्ति करितां कांहीं ॥ सफळ होतें साचार ॥ ५३ ॥ व्यतीपातयोगीं तिलपात्र ॥ दान करिती अतिपवित्र ॥ त्यांसि मी होऊनि परम मित्र ॥ इहपरत्रीं सुख देईं ॥ ५४ ॥ मद्व्रतकर्ते जे नर मान्य ॥ मलमासीं कांहीं न करितां अन्य ॥ केवळ व्यतीपातीं देती धान्य ॥ ते धन्य धन्य त्रैलोक्यीं ॥ ५५ ॥ अधिमासीं एकेचि पातांठायीं ॥ स्नानदानादि जें केलें कांहीं ॥ तत्पुण्याच्या वर्णनाविषयीं ॥ कवणहि नाहीं समर्थ ॥ ५६ ॥ अधिमासीं व्यतिपातदिनीं ॥ स्वल्पहि पुण्य करितां कोणी ॥ अनेक पुण्यांचें फल तत्क्षणीं ॥ लाभत असे निश्चयें ॥ ५७ ॥ यालागीं भवंभीरुमानवीं ॥ अधिकमासीं व्यतीपातींपर्वी ॥ जैशाकैशाहि प्रकारें सर्वी ॥ दान दीजिये विशेषें ॥ ५८ ॥ इंदिरे हें व्यतीपातींचें फल ॥ म्यां संक्षेपेंचि कथिलें केवळ ॥ विस्तारें वर्णावया सकळ ॥ कोण प्रबळ आहे पां ॥ ५९ ॥ प्रिये आतां तुजलागुन ॥ पूर्णिमेचें सांगतों पुण्य ॥ जेणें साक्षात् कमलासन ॥ प्रीति पूर्ण पावतसे ॥ ६० ॥ आणि प्रीति पावतां विधातां ॥ संतोषती सकळ देवता ॥ म्हणोनि राकेकेंचीं कर्में तत्वतां ॥ तुज मी आतां सांगतों ॥ ६१ ॥ आदी सारूनि स्नाननियम ॥ मग स्थावर किंवा जंगम ॥ जी सुवर्णादि इष्टवस्तु उत्तम ॥ ती विप्रोत्तमा दान दीजे ॥ ६२ ॥ येथ किंचित दान करितां ॥ अक्षय फल येतें हाता ॥ पौर्णिमाव्रतें सर्वदेवता ॥ तृप्त होती निश्चयें ॥ ६३ ॥ पूर्णिमा केवळ देवतीर्थ ॥ दैविकं कर्में

१ व्यर्थ. २ यालोकीं जिवंत आहे तोंपर्यंत व मेल्यानंतर स्वर्गलोकीं. ३ व्यतीपातीं. ४ जन्ममरणरूपी संसारास भिणाऱ्या मानवांनीं. ५ ब्रह्मदेव. ६ पूर्णिमेचीं. ७ देवांचीं.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

करावीं येथ ॥ तयीं सकळ देवता तृप्त ॥ जैसे पितर दर्शदिनीं ॥ ६४ ॥ जैसी पितृकार्यार्थ उक्त अमा[1] ॥ तैसीच देविकाविषयीं पौर्णिमा ॥ म्हणोनि येथें दानधर्मनेमा ॥ करितां देवता तृप्त होती ॥ ६५ ॥ अन्य बहु पर्वीं नाना दानें ॥ किंवा स्नानें किंवा उपोषणें ॥ किंवा करूनियां चांद्रायणें[3] ॥ कासया श्रमणें उगाच ॥ ६६ ॥ जरी कां एके पौर्णिमादिवशीं ॥ स्नानदानादि केलें भावेंसी ॥ तरी सर्व फळें आँपेंसी ॥ प्राप्त होतात निश्चयें ॥ ६७ ॥ मृत्यु लोकीं आजन्मांत ॥ स्नानदानादि करितां बहुत ॥ जीं कां नानाविध फळें यथोक्त ॥ मानवां प्राप्त होताती ॥ ॥ ६८ ॥ तीं सकळही पौर्णिमादिनीं ॥ एके स्नानमात्रेंचि पावुनी ॥ देवऋणापासूनिही तत्क्षणीं ॥ मुक्तता होते साचार ॥ ६९ ॥ प्रतिदिनीं स्नान करावया ॥ सामर्थ्य नसे गे इंदिरे जया ॥ तेणें पुनवेसी स्नान सारोनियां ॥ पितृतर्पण करावें ॥ ७० ॥ तेणें योगें सकळ पाप ॥ निरसूनियां आपेंआप ॥ सर्व पर्वस्नानाहुनि अमूप ॥ पुण्य लाभतें निश्चयें ॥ ७१ ॥ ऐसें पौर्णिमेचें महिमान ॥ इंदिरे कथिलें तुज संपूर्ण ॥ आतां अमावास्येचे गुण ॥ सांगतों ऐकें सादर ॥ ७२ ॥ सर्व पर्वांमाजीं उत्कृष्ट ॥ अमावास्या पर्व वरिष्ठ ॥ ही पितृगणालागीं हृष्ट ॥ करी स्पष्ट जाण पां ॥ ७३ ॥ क्षीरांब्धिजे ह्या ब्रह्मांडाठायीं ॥ अमावास्येसम पर्व नाहीं ॥ पितृगणालागीं लवलाँहीं ॥ मुक्ति देते ही निर्धारें ॥ ७४ ॥ प्रतिमासीं अमावास्येसीं ॥ जो अन्न न दे पितरांसी ॥ तो पुत्र नव्हे निर्श्चयेंसी ॥ आणि तत्पिताही पिता नव्हे ॥ ७५ ॥ जैसें शीतकाळीं शीतार्त ॥ वस्त्रांसी किंवा अग्नीसि इच्छित ॥ अथवा मध्याह्नीं क्षुधाक्रांत ॥ जैसें अन्नाप्रत भावितीं ॥ ७६ ॥ तेवींच नित्य अमावास्येसी ॥ पितर इच्छिती श्राद्धासी ॥ म्हणोन पुत्रें ते दिवशीं ॥ दर्शश्राद्ध कीजिये ॥ ७७ ॥ जे प्रतिदर्शीं श्राद्ध करिती ॥ तयांचे पितर तृप्त होती ॥ आणि पुत्र पौत्र पशुसंपत्ति ॥ व्हावी इच्छिती त्या पुत्रा ॥ ७८ ॥ प्रतिमासांतीं दर्शश्राद्ध ॥ न करिती जे मतिमंद ॥ तयां ब्रह्महत्येचें अगाध ॥ पाप तत्क्षण भिडतसे ॥ ७९ ॥ जयीं ज्या मासाच्या

१ अमावास्येच्या दिवशीं. २ अमावास्या. ३ या नांवाचें व्रत. ४ आपेंआप. ५ आनंदित. ६ क्षीरसागरकन्या (लक्ष्मी). ७ सत्वर. ८ खचित. ९ इच्छितात. १० दर अमावास्येस.

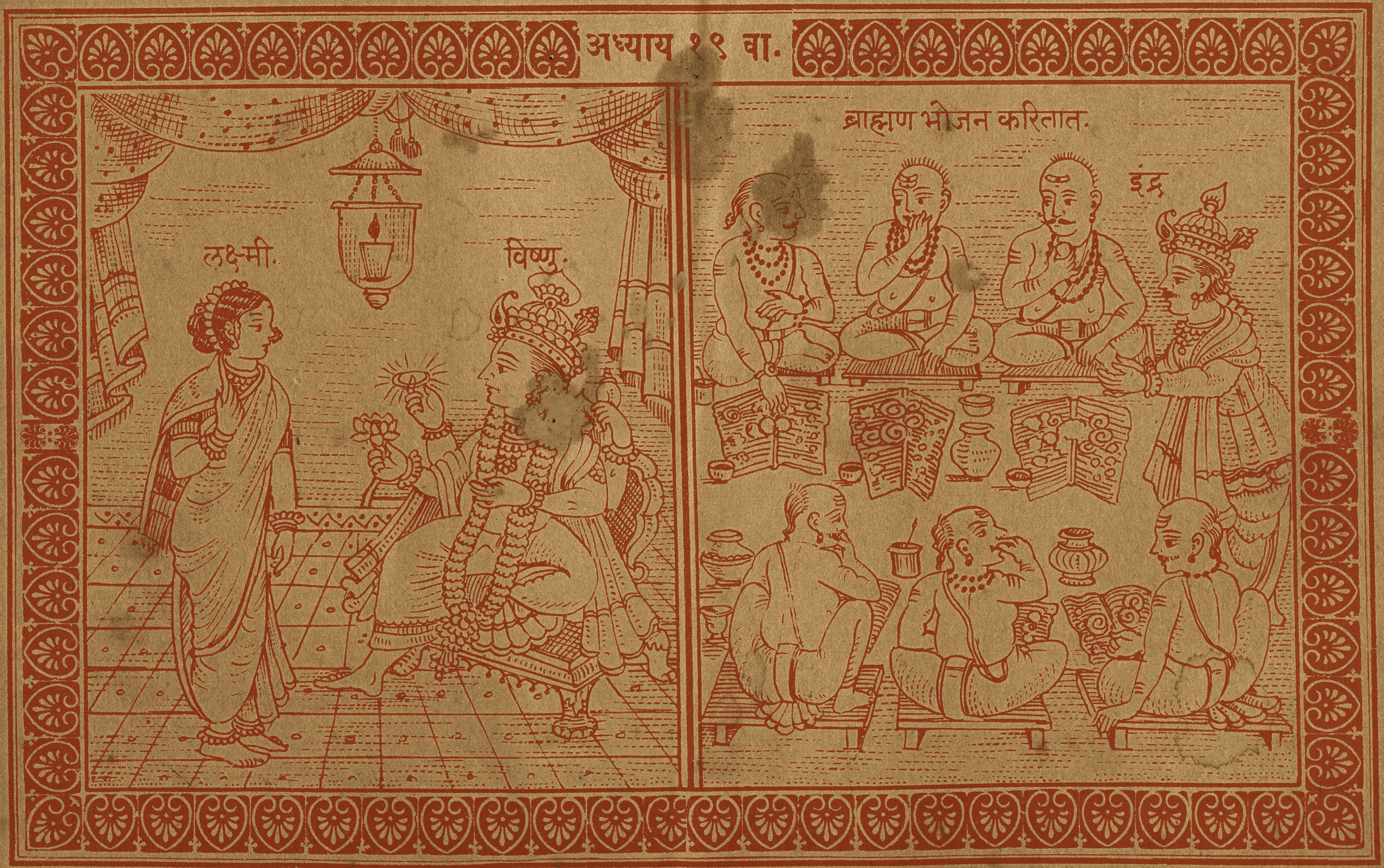
CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दर्शदिवशीं ॥ संतर्पिलें नाहीं पितरांसी ॥ तयांचे पितर तये मासीं ॥ केवळ उपोषी असतात ॥ ८० ॥ म्हणून ते वायूसी भक्षित ॥ क्षुधा तृषांनीं अतिपीडित ॥ ऐसे होत्साते सतत ॥ विघ्नें करित त्यां पुत्रां ॥ ८१ ॥ आणि संतति संपत्ति सकळ ॥ विलया नेती तत्काळ ॥ एवंरीती पितरांचा प्रबळ ॥ कोपानळ भडके पैं ॥ ८२ ॥ म्हणोनी प्रिये सर्व नरांनीं ॥ प्रत्येकमासीं दर्शदिनीं ॥ स्नानदानजपादिक आणि ॥ श्राद्धतर्पण कीजिये ॥ ८३ ॥ प्रिये आर्दीच हिरा निर्मळ ॥ त्यासि कोंदण हेमं सोज्वळ ॥ मग त्यापुढें महांनग सकळ ॥ मौल्यें फोलं होत जैसे ॥ ८४ ॥ तेवींच अमादिन महापर्व ॥ तें अधिकमासीं जडतां अपूर्व ॥ इतर सर्व पर्वांचा गर्व ॥ जातो सर्व हरोनियां ॥ ८५ ॥ अधिकमासीं अमावास्यादिनीं ॥ पुण्यकर्म करितां तत्क्षणीं ॥ सर्व पर्वांच्या पुण्यकर्मांहूनी ॥ कोटिगुणें फळ लाभे ॥ ८६ ॥ म्हणोनि प्रिये सकळ मानुषीं ॥ अधिकमासीं दर्शदिवशीं ॥ स्नानदान श्राद्धादिककर्मांसी ॥ भावें विशेषीं आचरावें ॥ ८७ ॥ तेणें सकळ पुरुषार्थ ॥ अनायासें लाभती निश्चित ॥ एवंप्रकारें वैकुंठनाथ ॥ रमेसी कथिता जाहला ॥ ८८ ॥ इति श्री अधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ अष्टादशाध्याय गोडहा ॥ १८ ॥ इति अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

---

१ कोपाग्नी. २ सुवर्ण. ३ मोठे दागिने (अलंकार.). ४ व्यर्थ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीविष्णु म्हणे रमे तुजला ॥ चार पर्वांचा महिमा कथिला ॥ आतां द्वादशीपर्वाचा वहिला ॥
सांगतों ऐके समग्र ॥ १ ॥ सकळ पर्वांमाजीं उत्तम ॥ पर्व नाहीं द्वादशीसम ॥ तियेच्या पाळणें अव्ययं धामें ॥
लाभतें नेम हा असे ॥ २ ॥ परमपुण्यफलदायक ॥ गंगादि तीर्थें असतीं अनेक ॥ परी इयेच्या षोडशांशाचें देख ॥
सामर्थ्य नसे त्यांमाजीं ॥ ३ ॥ तीर्थें यज्ञक्रिया आणि पर्वें ॥ हीं तोंवरींच गर्जती गर्वें ॥ जोंपर्यंत द्वादशीपर्वें ॥
आगमन केलें नसे पैं ॥ ४ ॥ जरी कां द्वादशी एकदां भेटे ॥ तरी तीर्थादिकांचीं बसतीं मेटें ॥ आणि दुरित विघ्ना-
दिक तीं नेटें ॥ बारावाटें पळताती ॥ ५ ॥ द्वादशीचें महिमान ॥ किती वर्णूं एकमुखेंकरून ॥ तपोव्रतदानादि
संपूर्ण ॥ असती हीन इयेपुढें ॥ ६ ॥ एकादशीसी अहर्दिन ॥ भावें करून उपोषण ॥ द्वादशीदिनीं पिंडप्रदान ॥
धात्रीमूळीं करितो जो ॥ ७ ॥ तेणें नानातीर्थीं स्नान केलें ॥ सकळ यज्ञ संपादिले ॥ आणि गयावर्जनही सारिलें ॥
ऐसें साधिलें पुण्य होय ॥ ८ ॥ द्वादशी हा हरिचा दिवस ॥ येथें ज्याणीं ठेविली आँस ॥ ते सकळ ब्रह्मांड
विशेष ॥ धन्य धन्य निर्धारें ॥ ९ ॥ द्वादशीदिनीं विप्रालागुन ॥ तुलसीपत्रमिश्रित अन्न ॥ मशकपादमात्र देतां
दान ॥ मेरूसमान होय तें ॥ १० ॥ आणि ते दिनीं पारणासमयीं ॥ जरी कोणी जलदान देई ॥ तरी तें सप्त-
सिंधूसम होई ॥ संशय नाहीं क्षीराब्धिजे ॥ ११ ॥ द्वादशीदिनीं करितां तर्पण ॥ तें जळ अमृतासम होऊन ॥
पितृलोकीं पितरांसी पूर्ण ॥ तृप्त करितें सर्वदा ॥ १२ ॥ द्वादशीदिनीं क्षेत्र न वाही ॥ तत्क्षेत्रीं धान्य अक्षय
होई ॥ आणि नारूंढे वाहनाठायीं ॥ तो स्वर्गीं जाई आनंदें ॥ १३ ॥ आणि ते दिनीं भूदान देत ॥ ते
शतकल्प वैकुंठीं वसत ॥ वस्त्रदानकर्ते अष्टकल्पांत ॥ आनंदें राहती चंद्रलोकीं ॥ १४ ॥ शुद्धकपिलाधेनूचें
दान ॥ द्वादशीदिनीं करी जो जन ॥ धेनूरोमसंख्या ततपितृगण ॥ जाती उद्धरोन मम लोकीं ॥ १५ ॥ विद्यादान
करी द्वादशीसी ॥ तो सदा होई स्वर्गवासी ॥ आणि पुनश्च कदा मेदिनीसी ॥ जन्म न घेची निश्चयें ॥ १६ ॥

१ नाशरहित. २ स्थान (ब्रह्मपद). ३ आंवळीच्या मुळाशीं. ४ आशा. ५ माशीच्या पायांइतकें. ६ न चढे.
७ त्याचे पितर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एवं द्वादशी प्रतिमासींच्या ॥ पुण्यराशी असोनि साच्या ॥ त्यांपेक्षेंहि अधिकमासांच्या ॥ आधिकचि असती निश्चयें ॥ १७ ॥ अधिकमासीं द्वादशीदिवशीं ॥ जो दे धनवस्त्रपादुकादानांसी ॥ तयाचें इच्छित मी हृषीकेशी ॥ आनंदेंसीं पुरवितों ॥ १८ ॥ अधिकमासीं कृष्णद्वादशीस ॥ जो रम्य पादुका दे विप्रास ॥ तो पुण्यात्मा यमाच्या दूतांस ॥ न विलोकीच निर्धारीं ॥ १९ ॥ रत्नखचित सुवर्णपादुका ॥ सुपात्र विप्रासि अर्पी जो कां ॥ तो पावोनि वैकुंठलोका ॥ भोगितो सुखा चिरकाळ ॥ २० ॥ आणि कार्पासवस्त्र पट्टकूळ ॥ कौशेयं तृणसंभूत निर्मळ ॥ कीं ऊर्णिक औष्ट्रिक सोज्वळ ॥ ऐसीं अनेक वस्त्रें जीं ॥ २१ ॥ यांतूनि कोणत्याही वस्त्राचें दान ॥ ते दिनीं देतां विप्रालागुन ॥ वस्त्रतंतुसंख्या वर्षे जाण ॥ वैकुंठीं वसती होय पैं ॥ २२ ॥ माहिष किंवा गव्य घृत ॥ द्वादशी-दिनीं दान देत ॥ तयां वैकुंठीं कल्पांतपर्यंत ॥ सुख अत्यंत लाभतें ॥ २३ ॥ कैसाहि उपाय करुनी ॥ अधिकमासीं घृत द्यावें प्रतिदिनीं ॥ नातरी उभयद्वादशीदिनीं ॥ कीं विशेषें कृष्णद्वादशीस ॥ २४ ॥ सकळ रसांमाजीं सारार्थ ॥ जें घृत देवांचें भोज्यपदार्थ ॥ तयाच्या दानाचें फळ यथार्थ ॥ वर्णाया समर्थ मी नव्हें ॥ २५ ॥ द्वादशीदिनीं जें घृत देणें ॥ तें मुख्यत्वें बाराप्रस्थ असणें ॥ यामाजीं कांहीं न केलें उणें ॥ तरी तें अत्युत्तम दान होय ॥ २६ ॥ अधिकमासीं द्वादशीदिनीं ॥ ऐसें घृतदान करी जो भुवनीं ॥ तया शतावधि अन्य द्वादशीनीं ॥ काय कर्तव्य असे पां ॥ २७ ॥ द्वादशीदिनीं सूर्योदयीं ॥ जो घृतदान विप्रासि देई ॥ तया मी विष्णु शेषशायी ॥ प्रसन्न होई तत्काळ ॥ २८ ॥ द्वादशीदिनीं शतभार घृत ॥ जो दान दे ब्राह्मणाप्रत ॥ तया महाराज्य होय प्राप्त ॥ हें मी सत्य सत्य सांगतों ॥ २९ ॥ इंदिरे द्वादशीदिनीं पाहीं ॥ वित्तशाठ्य न करितां कांहीं ॥ स्वशक्त्यनुसार अत्यल्पही ॥ घृतदान देई जो विप्रा ॥ ३० ॥ तयासि माझ्या कृपेंकरून ॥ इह-परत्रीं भोग संपूर्ण ॥ इच्छानुसार प्राप्त होऊन ॥ आनंद पूर्ण होतसे ॥ ३१ ॥ माघी पुनवेसि एक हजार ॥

१ खऱ्या. २ खचित. ३ रेशमी. ४ गवताचें. ५ लोकरीचें. ६ उंटाच्या लोकरीचें ७ मुख्य. ८ बारा शेर. ९ द्रव्याविषयीं कंजूषपणा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घृतधेनुदान देतां साचार ॥ कीं वैधृतियोगीं कंबलसहस्र[1] ॥ दान देतां फळ होय जें ॥ ३२ ॥ तेंचि फल प्रिये अधिकमासीं ॥ द्वादशीदिनीं ब्राह्मणासी ॥ जो घृतदान देई तयासी ॥ निश्चयेंसी प्राप्त होय ॥ ३३ ॥ अधिकमासीं द्वादशीदिनीं ॥ जो प्रवर्तला घृतदानीं ॥ तयाचीं अनंतपापें तत्क्षणीं ॥ गेलीं निरसोनी जाणिजे ॥ ३४ ॥ अन्यदिनीं घृतदान करितां ॥ जें कां पुण्यफल ये हातां ॥ त्याहुनि माहिषघृतें[2] देतां ॥ लक्षगुणें फल होय ॥ ३५ ॥ आणि गव्यघृताचें[3] देतां दान ॥ कोटिगुण फळ लाभे जाण ॥ कपिला धेनूच्या घृताचें दान ॥ अनंतगुणें फलदायक ॥ ३६ ॥ जो सामान्य द्वादशीदिनीं ॥ भक्ती प्रवर्ते घृतदानीं ॥ तो सप्तपूर्वजां सर्व घेऊनी ॥ वैकुंठभुवनीं नांदतो ॥ ३७ ॥ ऐसें सर्व द्वादशीदिनींचें ॥ घृतदानफळ असे साचें ॥ याहूनि अधिमासींच्या बारशीचें ॥ पुण्यफळ आहे विशेष ॥ ३८ ॥ अधिकमासीं द्वादशीदिनीं ॥ घृतदान देतां विप्रालागुनी ॥ कदा कवण्याहि प्रकारें त्रिभुवनीं ॥ दुःख भोगावें लागेना ॥ ३९ ॥ प्रिये फार काय बोलूं वाचिक ॥ आतां शेवटील सांगतों ऐक ॥ द्वादशीदिनीं भक्तिपूर्वक ॥ कीजे स्वल्पही घृतदान ॥ ४० ॥ कांस्यपात्रीं घालूनि घृत ॥ सुवर्णाचे प्रतिमेसहित ॥ पूजूनियां यथास्थित ॥ दान दीजे विप्रासी ॥ ४१ ॥ तेणें सर्वदानतपांचें फळ ॥ निश्चयें प्राप्त होतें अचळ ॥ द्वादशीचें घृतदान सकळ ॥ यज्ञांहूनि अधिक असे ॥ ४२ ॥ ऐसें घृतदानमहिमान ॥ आतां सांगतों अन्नदान ॥ मासांमाजीं अधिकमासासमान ॥ नसे आन[4] श्रेष्ठ जैसा ॥ ४३ ॥ कीं पुरुषोत्तमासम देव नाहीं ॥ कीं द्वादशी श्रेष्ठ तिथींठायीं ॥ तैसेंचि सर्व दानांत पाहीं ॥ श्रेष्ठ राही अन्नदान ॥ ४४ ॥ असाक्षिभोजन द्वादशीस ॥ तया ऐसा न दुजा दोष ॥ अनुकूल असे जैसें ज्यास ॥ तैसेंचि विप्रास अर्पावें ॥ ४५ ॥ वित्तशाठ्य न करावें ॥ भगवंतासंमुख असावें ॥ अतिथीसी विन्मुख न दवडावें ॥ वित्त जवळ असोनियां ॥ ४६ ॥ द्वादशीदिनीं अन्नदान ॥ जेणें दीधलें विप्रालागुन ॥ तेणें शतपूर्वज नरकांतून ॥ तारिले जाण निश्चयें ॥ ४७ ॥ जे मनुष्य अन्नदान देती ॥ तयां प्राणदाते ऐसें म्हणती ॥ अन्नाधारें सर्व जगतीं ॥ जीव

१ सहस्र कांबळीं. २ म्हशीचें तूप. ३ गाईचें तूप. ४ अन्य.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

राहती म्हणोनियां ॥ ४८ ॥ चैत्रवैशाखांत उदक ॥ दान देतां पुण्यफलदायक ॥ पौषमासामाजीं देख ॥ फलदायक काष्ठदान ॥ ४९ ॥ ऐसें एकेक काळीं दान ॥ पुण्यफलदायक असे जाण ॥ आणि अन्नदान सर्वदा समान ॥ म्हणोन श्रेष्ठ सर्वांत तें ॥ ५० ॥ ग्रहणें अमावास्या व्यतीपात ॥ हीं लक्ष लक्ष एकत्र केलीं समस्त ॥ तरी द्वादशीच्या षोडशांशाप्रत ॥ नच तुळती कदाही ॥ ५१ ॥ द्वादशीदिनीं भावेंकरून ॥ स्नान जप तप होम दान ॥ इत्यादि जें कांहीं करावें पुण्य ॥ होतें संपूर्ण अक्षयीं तें ॥ ५२ ॥ ऋषि गंधर्व विधि[1] मी याहीं ॥ विचार करितां पूर्वसमयीं ॥ द्वादशीसम जगीं ना कांहीं ॥ ऐसें सकळीं निर्धारिलें[2] ॥ ५३ ॥ अहो द्वादशीव्रताचरणेंसीं ॥ निधिपतित्व लाधलें कुबेरासी ॥ प्रजासंयमन[3] यमधर्मासी ॥ आणि वासवासी[4] इंद्रत्व ॥ ५४ ॥ द्वादशीव्रतें अंबरीष तरला ॥ सकळरायां वरिष्ठ झाला ॥ दुर्वासाचा गर्व हरिला ॥ शरण आला ऋषिवर्य ॥ ५५ ॥ तें अंबरीषाचें आख्यान ॥ त्रिजगतपावन आहे जाण ॥ परी तयाचें करितां वर्णन ॥ ग्रंथ महान होईल ॥ ५६ ॥ ऐसा अत्युत्तम द्वादशीदिवस ॥ तयासि मिळतां अधिकमास ॥ मग तेथींच्या पुण्यविशेषास ॥ काय गे सुंदरि वर्णावें ॥ ५७ ॥ अधिकमासीं द्वादशीदिवसीं ॥ जे देत वस्त्रान्नघृतदानांसी ॥ ते मनुष्यजन्माच्या सार्थक्यासी ॥ पावोनि धन्य होतात ॥ ५८ ॥ कलामात्रही द्वादशी असतां ॥ अन्नदान करी जो दाता ॥ तयाची वाढूनि सौभाग्यता ॥ आयुष्या हीनता न येचि ॥ ५९ ॥ अधिकमासीं बारसदिनीं ॥ स्नानदानादि कर्माचेनी ॥ कोटिशः महापापांची धुणी ॥ होय तत्क्षणीं मम कांते ॥ ६० ॥ प्रयागीं माघस्नानें हजार ॥ करितां जें फल लाभे समग्र ॥ तेंचि अधिकमासीं साचार ॥ द्वादशीव्रतें लाभतें ॥ ६१ ॥ कुरुक्षेत्रीं सूर्यग्रहणीं ॥ कपिलाधेनूशतदानाचेनी ॥ जें फळ लाभे नरां भुवनीं ॥ तेंचि ते दिनीं लाभतें ॥ ६२ ॥ बारस दिनीं सर्षपमात्रान्न[5] ॥ देतां होय तें मेरुप्रमाण ॥ तेंचि अधिमासींचें असेल दान ॥ तरी मग काय वर्णावें ॥ ६३ ॥ अधिमासींच्या सर्वही तिथी ॥ सुपुण्यफलदायक असती ॥ तरी त्यांतही द्वादशी अती ॥ श्रेष्ठ असे साचार ॥ ६४ ॥ म्हणोनि

१ ब्रह्मदेव. २ निश्चयें ठरविलें. ३ प्रजा वागविणें. ४ इंद्रास. ५ मोहरीइतकेंही अन्न.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मुख्यत्वें द्वादशीसी ॥ दान द्यावें सत्पात्रासी ॥ सत्पात्राविण दानासी ॥ योग्यता मुळीं नाहींच ॥ ६५ ॥ प्राणाविण जैसें शरीर ॥ कीं तारुण्याविण पंचशर ॥ कीं दयेविण ज्ञान परिकर ॥ शांतिविण वैराग्य जैसें ॥ ६६ ॥ कीं संपत्ति जैसी धर्मेविण ॥ कीं पंडितावांचून सभास्थान ॥ कीं दीपेंविण जैसें सदन ॥ फळेंविण तरु जैसा ॥ ६७ ॥ कीं जळावांचून वापिका ॥ कीं नृपाविणें नगरी देखा ॥ कीं नासिकेविण मुखा ॥ शोभा जैशी नयेची ॥ ६८ ॥ कीं पुत्राविण वंश पवित्र ॥ कीं बुबुळांविण जैसे नेत्र ॥ कीं वेदांतज्ञानाविण विचित्र ॥ कोरडी व्युत्पत्ती व्यर्थ जैशी ॥ ६९ ॥ तैसें सत्पात्रावांचून ॥ दान देतां व्यर्थ संपूर्ण ॥ म्हणोनि सत्पात्र विलोकून ॥ त्यासचि दान अर्पावें ॥ ७० ॥ द्वादशीदिनीं कर्पूरयुक्त ॥ तांबूल दे जो ब्राह्मणाप्रत ॥ तो आपुल्या पूर्वजांसहित ॥ पावतो त्वरित वैकुंठीं ॥ ७१ ॥ आणि कर्पूराचे जितुके कण ॥ किंवा तांबूलपत्रांचें जें प्रमाण ॥ तितुके कल्प-पर्यंत जाण ॥ तेथेंचि आनंदें राहतो ॥ ७२ ॥ ऐसें तांबूलदान अद्भुत ॥ त्याहूनिही अन्नदान महत ॥ द्वादशी-दिनीं जे अन्न देत ॥ ते ना परतत वैकुंठींहुनी ॥ ७३ ॥ जगीं द्वादशी आहे म्हणोनि ॥ पुण्यक्षेत्रतीर्थांसि भुवनीं ॥ लोकपापदहनालागुनी ॥ किंचित्किंचित् सामर्थ्य असे ॥ ७४ ॥ ना तरी तीं सकळ व्यर्थ ॥ म्हणोनि सांगतों मुख्यार्थ ॥ कोठें न जातां तीर्थयात्रार्थ ॥ द्वादशीव्रत तेथेंचि करीं ॥ ७५ ॥ जो नर मोहें द्वादशीदिवशीं ॥ कांहीं न देई दान विप्रासी ॥ दुःखदारिद्र्य रोगादि त्यासी ॥ अहर्निशीं पीडितात ॥ ७६ ॥ काशी कांची मथुरा द्वारका ॥ गंगाद्वार अयोध्या अवंतिका ॥ ह्या असती पुण्यफलदायका ॥ परि न लेखा द्वादशीसम ॥ ७७ ॥ शुक्ल अथवा कृष्णद्वादशी ॥ समानता असे यांसी ॥ लोकांमाजीं द्वादशी ऐसी ॥ मत्प्रीतिकर्त्री तिथी नसे ॥ ७८ ॥ अधिकमासीं शुक्लपक्षांत ॥ द्वादशीदिनीं जे अन्न देत ॥ तयां तीर्थ यज्ञ तप व्रत ॥ इत्यादि किमर्थ पाहिजे ॥ ७९ ॥ द्वादशीदिनीं प्रभातीं उठोन ॥ भावें मज विष्णूसि पूजुन ॥ घृताद्युपस्करयुक्त अन्न ॥ ब्राह्मणास दान दीजिये ॥ ८० ॥ अन्नदानाहूनि दान अधिक ॥ त्रिजगीं त्रिशुद्धी नसे देख ॥ आणि द्वादशीसम तिथी एक ॥

१ मदन. २ गृह. ३ वृक्ष. ४ समजा (पहा). ५ घृतादि सामुग्री (उपांग) युक्त. ६ कधींही.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नसेचि जाण सिंधुजे ॥ ८१ ॥ ज्या मासाचा जो अधिपती ॥ तया पूजावें द्वादशीप्रभातीं ॥ अधिकमासीं पुरुषोत्तमाप्रती ॥ द्वादशीतिथीं पूजावें ॥ ८२ ॥ मग वस्त्रयुग्म उपवीत घृत ॥ आणि पादुका देणें विप्राप्रत ॥ ऐसें अधिमासीं करितां व्रत ॥ फल अनंत होय पैं ॥ ८३ ॥ अधिकमासीं द्वादशी ठायीं ॥ विप्रासि दान देतां कांहीं ॥ तत्फलवर्णनार्थ सहस्रमुखांहीं ॥ शेषही नाहीं समर्थ ॥ ८४ ॥ ऐसें हें द्वादशीचें महिमान ॥ प्रिये तुज कथिलें संक्षेपान ॥ ह्यासि जे भक्तिभावें करून ॥ श्रवण पठण करतील ॥ ८५ ॥ तयांचे सकळ पापराशी ॥ दग्ध होतील समूळेंसी ॥ उभयलोकीं अखंड सुखासी ॥ पावतील जाण निश्चयें ॥ ८६ ॥ आणि तयांचे सर्व मानोरथ ॥ पुरवील श्रीगोलोकनाथ ॥ एतद्विषयीं कोणीहि मनांत ॥ संशय धरूं नयेची ॥ ८७ ॥ द्वादशीच्या दानाविषयीं ॥ जयांसि कांहींच शक्ति नाहीं ॥ तयीं हें भावें ऐकतांही ॥ दानफळ सर्वही लाभेल ॥ ८८ ॥ भगवत्प्रिय द्वादशीदिन ॥ तयाचें आहे येथें वर्णन ॥ म्हणोन बुधीं हें नेमान ॥ द्वादशीदिनीं ऐकावें ॥ ८९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ एकोनविंशोध्याय गोड हा ॥ १९ ॥ इति एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१ दोन वस्त्रें. २ जानवीं.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीरामभक्त वाल्मीकीऋषी ॥ पुनश्च सांगत दृढधन्व्यासी ॥ राया हरीनें इंदिरेसी ॥ पंचपर्व माहात्म्य कथिलें जें ॥ १ ॥ तें ऐकुनि क्षीरांब्धिनंदिनी ॥ मागुती हरीतें हस्त जोडुनी ॥ म्हणे हो प्रभो कृपा करूनी ॥ उत्तम कथा कथिलीत ॥ २ ॥ परी पुनश्च लोककल्याणार्थ ॥ अधिमासमाहात्म्य सांगा अद्भुत ॥ ऐसें तियेचें ऐकूनि भाषित ॥ प्रेमें बोलत श्रीहरी ॥ ३ ॥ अगे कांते अधिमासांत ॥ द्वादशी पुनव व्यतीपात ॥ ह्या दिनीं दान देतां किंचित ॥ महत्फल प्राप्त होतें ॥ ४ ॥ जें सकळ यज्ञांचें पुण्य ॥ आणि सर्व तीर्थांचें फल जाण ॥ तें सर्वही याणेंच मिळून ॥ लाभतें मोक्षसदनही ॥ ५ ॥ व्यतीपात पुनव द्वादशी ॥ ह्यांतून कोण-त्याहि दिवशीं ॥ विशेष करावें ज्या दानासी ॥ तें प्रिये तुजसी सांगतों ॥ ६ ॥ उत्तम गुडें मिश्रित केलें ॥ साजूक घृतामाजीं तळिले ॥ ऐसे तेहतीस अपूंप चांगले ॥ कांस्यपात्रीं ठेवावे ॥ ७ ॥ आणि तयांवरी वस्त्र घालून ॥ उपांनह सन्निध ठेवून ॥ गंधाद्युपचारीं संपूर्ण ॥ अपूप पूजन करावें ॥ ८ ॥ मग आसनपाद्यार्घ्या-दिकेंसीं ॥ पूजूनियां सद्ब्राह्मणासी ॥ दक्षिणा तांबूलसहित त्यासी ॥ दान द्यावें तें सर्व ॥ ९ ॥ आणि कलाकांष्ठादिरूपेण ॥ इत्यादि सप्तश्लोक म्हणून ॥ पुरुषोत्तमाची प्रार्थना करून ॥ उदक जाण सोडावें ॥ १० ॥ इंदिरे ऐसें दान करितां ॥ जें कां पुण्यफळ ये हाता ॥ तद्वर्णना मी शिव किंवा धाता ॥ समर्थ सर्वथा नाहींत ॥ ११ ॥ अधिमासामाजीं जे कोणी ॥ सादर होती तद्व्रताचरणीं ॥ ते पुरुषोत्तमाच्या सन्निधानीं ॥ कल्पां-

---

१ लक्ष्मीस. २ क्षीरसागराची कन्या (लक्ष्मी). ३ अनरसे. ४ पादरक्षा. (पायांतील जोडे). ५ कलाकाष्ठादिरूपेणयोनित्येवर्तते हरिः ॥ लोकेविप्रस्वरूपेणतस्मैकालात्मनेनमः ॥ १ ॥ यस्यहस्तेगदाचक्रंगरुडोयस्यवाहनम् ॥ शंखःकरतलेयस्य समेविष्णुःप्रसीदतु ॥ २ ॥ अधिमासेतुसंप्राप्तेघृतंवस्त्रमुपानहौ ॥ दानंगृहाणसर्वात्मन्व्रतसंपूर्णहेतवे ॥ ३ ॥ साज्यं च सगुडंचैवत्रयस्त्रिंशदपूपकम् ॥ प्राणिनांप्रीणनार्थायतस्मै कालात्मनेनमः ॥ ४ ॥ कुरुक्षेत्रमिदंदेशःसाक्षाद्विष्णुरयंद्विजः ॥ पृथ्वीसममिदंदानंगृहाणपुरुषोत्तम ॥ ५ ॥ मलानांचैवशुद्ध्यर्थंपापप्रशमनायच ॥ पुत्रपौत्रादिवृद्ध्यर्थंतवदास्यामिभास्कर ॥ ६ ॥ आधिमासेतुसंप्राप्तेपुण्येदत्तंजनार्दन ॥ त्वामुद्दिश्यसुराध्यक्षप्रसीदपुरुषोत्तम ॥ ७ ॥ येनाक्रांतास्त्रयोलोकादानवाश्चवशीकृताः ॥ शरण्यंसर्वभूतानांसमेविष्णुःप्रसीदतु ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तंवरी वसतात ॥ १२ ॥ पूजारहित देवमूर्तीसी ॥ जे नर पूजिती अधिमासीं ॥ ते सकळ यथेच्छफलांसी ॥ पावती जाण निश्चयें ॥ १३ ॥ तैसेंचि गोब्राह्मणपूजन ॥ भक्तिभावें करिती अनुदिन ॥ तेहि यथेच्छ भोग भोगून ॥ स्वर्गभुवन पावती ॥ १४ ॥ अधिकमासीं तुळशीप्रती ॥ पूजितां सर्व मनोरथ पुरती ॥ आणि अंतीं अक्षय स्वर्गप्राप्ती ॥ होते जाण निश्चयें ॥ १५ ॥ गंधर्व अप्सरा यक्ष प्रेत ॥ आणि सर्व पक्ष्यादि जीव बहुत ॥ अधिमासपुण्यें पापनिर्मुक्त ॥ होऊनि स्वर्गीं पावले ॥ १६ ॥ याचविषयीं पूर्ववृत्त एक ॥ प्रिये तुज सांगतों ऐक ॥ जयाच्या श्रवणमात्रें देख ॥ पापें सकळ लोपतीं ॥ १७ ॥ कुबेराची प्रिय परम ॥ स्मितविलासिनी जियेचें नाम ॥ ऐसी एक अप्सरा उत्तम ॥ इंद्रलोकीं वसतसे ॥ १८ ॥ ती एकदां क्रीडाव-यासी ॥ सर्वे घेऊनियां सखियांसी ॥ स्वर्गींहूनि मृत्युलोकासी ॥ कुरुक्षेत्रीं पातली ॥ १९ ॥ चिरकाळपर्यंत ते स्थळीं ॥ सखियांसंगें बहु क्रीडली ॥ मग सुगंधपुष्पें वेंचूनि चांगलीं ॥ माळ गुंफिली तियेनें ॥ २० ॥ स्वहस्तीं घेतली ती माळ ॥ दिगंतीं चालिला परिमळ ॥ तों तियेच्या हृदयीं कामानळ ॥ अति प्रबळ भडकला ॥ २१ ॥ तेणें ती जाहली कासावीस ॥ दीर्घ चालले श्वासोच्छ्वास ॥ मग समीपवर्तीसखियांस ॥ म्हणे यासमयास काय कीजे ॥ २२ ॥ ज्याच्या कंठीं ही माळ घालून ॥ तयासंगें मी सुख पावेन ॥ ऐसा येथें मज-समान ॥ पुरुष कोणी दिसेना ॥ २३ ॥ तरी आतां करावें कायी ॥ कैसें दुःख निरसेल बाई ॥ ऐसें ती अप्सरा नानातरांहीं ॥ सखियांलागीं बोलतसे ॥ २४ ॥ तों दुर्वासऋषि महाकोपन ॥ तेथें अवचित पातला जाण ॥ तया पाहतांचि तद्भयेंकरून ॥ सख्या तेथून पळाल्या ॥ २५॥ स्मितविलासिनी मात्र एकली ॥ काममोहें तेथेंचि राहिली ॥ आणि अविचारें माळ वहिली ॥ गळां घातली ऋषीच्या ॥ २६ ॥ तेणें तो ऋषिवर्य कोपला ॥ लगेच शापवाणी बोलिला ॥ दुष्टे पिशाचीपरी त्वां मजला ॥ स्पर्श केला अवचित ॥ २७ ॥ तरी माझ्या वचनेंकरुनी ॥ तूं पिशाचीच होईं मेदिनीं ॥ हें ऐकूनि ती स्मितविलासिनी ॥ अति दीनवाणी जाहली ॥ २८ ॥ घट्ट धरूनि ऋषीचे चरण ॥ उक्साबुक्सी करीत रुदन ॥ म्हणे समर्था मी अतिदीन ॥ अबला हीन असे पैं ॥ २९ ॥ अहा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मी अत्यंत मतिमंद ॥ नेणोनि केला अपराध ॥ तुम्ही दयासागर अगाध ॥ अंतरीं विशुद्ध सर्वदा ॥ ३० ॥ शत अपराध केले स्त्रियांनीं ॥ तरी त्यां न मारिती पंडित कोणी ॥ दीनवत्सल साधुजन दीनीं ॥ दया अनुदिनीं करितात ॥ ३१ ॥ तरी हे साधो दीनानाथा ॥ अपराध क्षमा कीजिये समर्था ॥ तुम्हांवांचूनि मजला आतां ॥ नाहीं रक्षिता कोणीच ॥ ३२ ॥ हें ऐकूनि तो मुनिदेव ॥ यद्यपि असे कोपस्वभाव ॥ तरी प्रपन्नार्ति हरावी सर्व ॥ ऐसें सदैव व्रत त्याचें ॥ ३३ ॥ म्हणोनि तो हृदयीं द्रवला ॥ आणि तियेतें बोलूं लागला ॥ अगे माझिया शापवाणीला ॥ अन्यथा कोणा न करवेची ॥ ३४ ॥ माझें वचन नव्हे असत्य ॥ तूं पिशाची होशील हें सत्य ॥ परी मद्वचनें पुढें तुज पथ्यं ॥ होईल तथ्य ऐक तें ॥ ३५ ॥ महानदीचा अत्युत्तम ॥ जेथें सागराशीं झाला संगम ॥ तयेस्थळीं कुमारी नाम ॥ क्षेत्र परम पवित्र जें ॥ ३६ ॥ तेथें चतुर्युगसहस्रांतीं ॥ कवणेक स्त्री तापसी सती ॥ जिची याज्ञवल्क्यकुळीं उत्पत्ती ॥ तपस्यार्थ ती येईल ॥ ३७ ॥ आणि ती तेथेंच सदा राहून ॥ दुष्कर करितां तपाचरण ॥ अष्टाधिक एकशत पूर्ण ॥ अधिमास जातील ॥ ३८ ॥ त्या प्रत्येक अधिमासांत ॥ स्नान दान दीपार्चन अयाचित ॥ उपवास नक्त मौनव्रत ॥ इत्यादि सतत आचरील ती ॥ ३९ ॥ तैं तूं पीडित क्षुधातृषांनीं ॥ फिरतां फिरतां दैवें करूनी ॥ अधिमासीं कृष्णद्वादशीदिनीं ॥ त्या कुमारक्षेत्रीं जाशील ॥ ४० ॥ तेथें त्या तापसीसि पाहून ॥ तिला सत्वर भक्षावें म्हणून ॥ धांवत धांवत वेगें करून ॥ तत्सन्निध जाशील ॥ ४१ ॥ तों तद्दर्शनमात्रें सोज्वळ ॥ तुज ज्ञान उत्पन्न होईल ॥ मग त्या तापसीसि शुभ बोल ॥ बोलूं लागशील ऐसे कीं ॥ ४२ ॥ हे तपस्विनी पुण्यसरिते ॥ अगाधकरुणामृतसरिते ॥ मजवरी कृपा करोनि माते ॥ लोपवी दुरितें सर्वही ॥ ४३ ॥ लहान थोर सर्व जीवांसी ॥ घोर मृत्यु देणें अहर्निशीं ॥ परी विधातयें पिशाच योनीसी ॥ क्षणमात्रें कोणासी न ठेवणें ॥ ४४ ॥ हे पिशाच अति निकृष्ट ॥ बहुतचि येथें होती कष्ट ॥ म्हणोनि

---

१ शरणागतजनांची सर्व पीडा (दुःख). २ निरंतर. ३ चांगलें (हित). ४ खरें. ५ अष्टोत्तरशत. ६ हे पुण्याचे नदी. ७ अंत नाहीं अशा करुणारूप अमृतानें भरलेली. ८ पापें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माते विनविर्ते स्पष्ट ॥ करीं उत्कृष्ट कृपा आतां ॥ ४५ ॥ ऐसें तुझें दीनवचन ॥ ऐकूनि ती तापसी तत्क्षण ॥ एक अधिमासींचें व्रतफल संपूर्ण ॥ तुजलागुनी अर्पील ॥ ४६ ॥ त्या अधिमासफलें तत्क्षणीं ॥ मुक्त होशील शापापासुनी ॥ या माझ्या उःशापवचनीं ॥ अंतर न पडेचि त्रिशुद्धी ॥ ४७ ॥ ऐसें सांगूनि दुर्वास मुनि ॥ पुढें गेला स्वेच्छेंकरुनी ॥ आणि ती अप्सरा स्मितविलासिनी ॥ पिशाचयोनी पावली ॥ ४८ ॥ दुर्घट वनामाझारीं ॥ कंटकवृक्ष परोपरी ॥ उदक न मिळे चूळभरी ॥ वास करी दुःखानें ॥ ४९ ॥ आळे पिळे वृक्षासि घेत ॥ बहु श्वापदें संगें असत ॥ सदा तळमळे क्षुधाक्रांत ॥ करी घात जीवांचा ॥ ५० ॥ ऐसी युगसहस्रपर्यंत ॥ तेथेंचि राहिली दुःख भोगित ॥ पुढें फिरतां फिरतां अवचित ॥ महीसिंधुसंगमीं पातली ॥ ५१ ॥ शापमुक्तीची वेळा आली ॥ क्षुद्तृषांनीं बहु पीडिली ॥ तंव पुढें तापसी देखिली ॥ तीतें धावली भक्षावया ॥ ५२ ॥ तों अंतरीं उपजलें ज्ञान ॥ मुनिवचनाचें झालें स्मरण ॥ तापसीचे धरिले चरण ॥ भावें शरण रिघाली ॥ ५३ ॥ आणि आपुला पूर्ववृत्तांत ॥ तापसीसि कथिला साद्यंत ॥ त ती होऊनि दयार्द्रचित्त ॥ सत्य करित मुनिवचन ॥ ५४ ॥ एके अधिमासव्रताचें पुण्य ॥ दीधलें तये पिशाचीलागुन ॥ तेणें ती तत्काळ मुक्त होऊन ॥ स्वर्गी जाती जाहली ॥ ॥ ५५ ॥ ऐसें अधिमासाचें महिमान ॥ प्रिये तद्वर्णना समर्थ कोण ॥ ब्रह्मा शेष कीं मी नारायण ॥ हेही संपूर्ण तटस्थ ॥ ५६ ॥ दिल्याविणें न मिळे कांहीं ॥ हें सत्य सत्यचि जैसें पाहीं ॥ तैसें अधिमासाहूनि कांहीं ॥ अधिक नाहीं सत्यसत्य ॥ ५७ ॥ जैसा मजं सम नाहीं पुमान ॥ आणि नारी नाहीं तुजसमान ॥ तैसाचि अधिमासासम आन ॥ मास नसेचि ब्रह्मांडीं ॥ ५८ ॥ पर्वतांमाजीं श्रेष्ठ मेरू ॥ कीं ग्रहांमाजीं भास्करू ॥ कीं पक्षांमाजीं विनतांकुमरू ॥ कीं रोहिणीवरू उडुगणांत ॥ ५९ ॥ कीं द्विपदांमाजीं ब्राह्मण ॥ कीं चतुष्पदांमाजीं गौ जाण ॥ कीं वृक्षांमाजीं अश्वत्थ महान ॥ कीं गंगा श्रेष्ठ सरितांत ॥ ६० ॥ तैसा सर्वमासांत उत्कृष्ट ॥ अधिमासचि असे वरिष्ठ ॥ ऐसें सकळहि मुनिश्रेष्ठ ॥ बोलती स्पष्ट जाण तूं ॥ ६१ ॥ अधिकमासाचिये ठायीं ॥ जें स्नानदानादि

१ कधींही. २ माझ्यासम (विष्णुसमान). ३ पुरुष. ४ सूर्य. ५ गरुड. ६ चंद्र. ७ नक्षत्रांत. ८ मनुष्यांत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

करावें कांहीं ॥ तें घृतपावकन्यायें सर्वही ॥ होतें अक्षयीं जाण तूं ॥ ६२ ॥ ऐसें श्रीहरीनें कथितां ॥ पुनरपि प्रश्नी क्षीराब्धिसुतां ॥ ती परम पावन सर्व कथा ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल ॥ ६३ ॥ इतिश्री अधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ विंशतितमोध्याय गोड हा ॥ ६४ ॥ इतिविंशतितमोऽध्यायः॥

१ लक्ष्मी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति विंशातितमाध्याय समाप्त ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ वाल्मीकि म्हणे दृढधन्व्यालागुन ॥ चित्त द्यावें श्रवणीं आपण ॥ हरीनें अप्सराशापविमोचन ॥ लक्ष्मीलागुन कथिलें जें ॥ १ ॥ तें ऐकूनि ती क्षीराब्धिसुता ॥ म्हणे हो स्वामी भगवंता ॥ तुम्ही अप्सरोद्धारकथा ॥ मज तत्वतां कथिलीत ॥ २ ॥ आतां अधिकमासस्नानाचें फळ ॥ पुनरपि मज सांगा सकळ ॥ ऐसें ऐकोनियां तमालनीळ[1] ॥ बोले तत्काळ ऐका तें ॥ ३ ॥ हे प्राणप्रिये क्षीरोदकुमरी[2] ॥ जो अधिमासीं नित्य स्नान करी ॥ तयाच्या सर्व पापांची झुरी ॥ होते निर्धारीं तत्काळ ॥ ४ ॥ आणि तो कदा न होय कष्टी ॥ यमपुरी न पडे तयाच्या दृष्टी ॥ सर्व कार्यें साधतीं सृष्टीं ॥ आणि मनस्तुष्टिही[3] होय ॥ ५ ॥ जो करी अधिमासस्नान ॥ तया सर्व देव होती प्रसन्न ॥ आणि तेणें सर्व तीर्थावगाहन[4] ॥ केलें ऐसेंही होतसे ॥ ६ ॥ सूर्योदयीं अधिकमासीं ॥ जो विधियुक्त करी स्नानासी ॥ द्वादशमासस्नानाचें त्यासी ॥ फळ लाभतें निःसंशय ॥ ७ ॥ जो भक्तीनें हरितुष्ट्यर्थ ॥ मलिम्लुंचस्नान[5] करितो सतत ॥ तया महातीर्थस्नानजनित[6] ॥ फल यथार्थ लाभतें ॥ ८ ॥ अधिमासीं गंगोदकस्नान ॥ सर्वार्थकामद होय म्हणोन ॥ अनेकविध प्रयत्न करून ॥ तेंचि सकळीं आचरावें ॥ ९ ॥ ज्या ज्या देवाच्या तुष्ट्यर्थ साचें ॥ ज्या ज्या काळीं स्नान करावयाचें ॥ तें एक करितां अधिमासींचें ॥ सकळ देव संतोषती ॥ १० ॥ अधिमासीं प्रयागीं स्नान करून ॥ माधवाचें घेतां दर्शन ॥ सकळ पापें दग्ध होऊन ॥ मम सालोक्य[7] लाभतें ॥ ११ ॥ अनंत पापें केलीं असत ॥ तरी अधिमासस्नानेंचि त्वरित ॥ त्या पूर्णपापांपासूनि मुक्त ॥ होती जाण निश्चयें ॥ १२ ॥ अधिकमासामाजीं नरीं ॥ स्नान करितां सरस्वतीनीरीं ॥ सहस्रजन्मींचीं पापें सारीं ॥ सहस्रवाटां पळतात ॥ १३ ॥ चंद्रसूर्यग्रहणसमयीं ॥ कोटि गोदानांचें जें पुण्य होई ॥ तेंचि अधिमासीं शुद्धोदकाठायीं ॥ स्नान करितां पाविजेल ॥१४॥ कुरुक्षेत्रादितीर्थीं सतत ॥ स्नान करितां जें फल प्राप्त ॥ आणि लक्ष विप्रां तृप्तिपर्यंत ॥

१ तमालपत्राप्रमाणें श्यामवर्ण ज्याचा तो (विष्णु). २ लक्ष्मी. ३ मनाचा संतोष. ४ सर्व तीर्थांचें स्नान. ५ अधिमासस्नान. ६ महातीर्थांच्या स्नानापासून झालेलें. ७ वैकुंठीं राहणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सुभोजन देतां पुण्य जें ॥ १५ ॥ तेंचि अधिमासस्नानेंसीं ॥ प्राप्त होय मानवांसीं ॥ आणि घृतमधुपायसान्नेंसीं ॥ पितरांसि तर्पिलेंसें होय ॥ १६ ॥ मलिम्लुंचस्नानपुण्यानें ॥ देवत्व लाभलें देवांकारणें ॥ तैसेंचि ऋषि देवर्षी याणें ॥ विमल झाले सकळही ॥ १७ ॥ जो महामूर्ख मानव कोण ॥ अधिमासीं न करी स्नान ॥ तो घोर संसारनरकांतून ॥ मुक्त न होय कदापी ॥ १८ ॥ आणि त्याचें तें जन्म वृथा ॥ होय भूभारार्थचि सर्वथा ॥ तेथें दंभेंहि स्नान करितां ॥ मुक्ति हाता येतसे ॥ १९ ॥ जो अधिकमासस्नान न करी ॥ त्याचा धरेसि भार होय ज्यापरी ॥ तैसा वृक्ष नद्या आणि गिरी ॥ यांचाहि होत नाहीं पां ॥ २० ॥ जे मद्भक्तीनें अधिकमासीं ॥ स्नान करिती विनयेंसीं ॥ सर्व तीर्थस्नानफल त्यांसी ॥ इहपरलोकीं लाभतें ॥२१॥ आणि शिवादि देव संपूर्ण ॥ सदा तयासि राहती प्रसन्न ॥ म्हणोनि सर्वीं सर्वदा जाण ॥ अधिमासस्नान करावें ॥ २२ ॥ यज्ञयागादिकीं न श्रमतां ॥ आपणा मुनीची यावी योग्यता ॥ ऐसें भाविती तयीं सर्वथा ॥ अधिमासस्नान करावें ॥ २३ ॥ नाना यज्ञ गृह्याग्नि आणि ॥ इष्टापूर्तादि केल्यावांचुनी ॥ जे स्वर्गास इच्छिती तयांनीं ॥ अधिकमासस्नान करावें ॥ २४ ॥ गोभूमि तिल वस्त्रें सुवर्ण ॥ आणि अन्नादि दानें दिल्याविण ॥ स्वर्गासि इच्छिती तयीं जाण ॥ अधिमासस्नान करावें ॥ २५ ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादि व्रतांनीं ॥ स्वतनू शोषिल्यावांचुनी ॥ स्वर्लोकवास इच्छिती तयांनीं ॥ अधिमासस्नान करावें ॥२६॥ वैशाखीं तप चैत्रीं होम ॥ कार्तिकमासीं दानधर्म ॥ ऐसें एकेक मासीं एकेक कर्म ॥ फलद उत्तम कथिलेंसे ॥ २७ ॥ आणि अधिमासीं तों अनुदिनीं ॥ होम तप दान ही तिन्हीं ॥ विशेष फलद आहेत म्हणुनी ॥ सकळ पुराणीं कथिलेंसे ॥ २८ ॥ दानी तपीळ अतिथिभक्त ॥ यांसि ज्या सद्गति प्राप्त होत ॥ त्याच अधिमासस्नानकर्त्यांप्रत ॥ होती प्राप्त इंदिरे ॥ २९ ॥ अन्यपुण्यें करूनि बहुवस ॥ जरी पावला देवलोकास ॥ तरी सुखोपभोगें पुण्यनाश ॥ होतां जन्मास मागुती ये ॥ ३० ॥ आणि अधिमासस्नानीं

१ अधिमासींच्या स्नानपुण्यानें. २ इच्छिती. ३ पाणपोया, धर्मशाळा, अन्नसत्रें, देवालयें, तलाव, विहिरी बांधणें इत्यादि. ४ पुन्हा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तो पाहीं ॥ एकदां ज्या लोकासि जाई ॥ तेथुनी पुनश्च महीठायीं ॥ जन्मा न येच कदापि ॥ ३१ ॥ प्रिये अधिमासस्नानाहूनि पवित्र ॥ कांहीं न मिळे शोधितां जगत्र ॥ हें सर्व पापनाशक विचित्र ॥ सर्वां सर्वत्र मान्य असे ॥ ३२ ॥ इतरकृत्यांचें नाहीं कारण ॥ हेंचि करितें सर्व पाप दहन ॥ जैसा महाप्रदीप्त कृशान[2] ॥ इंधनें[3] संपूर्ण जाळितो ॥ ३३ ॥ हें सर्वप्रकारें हितकारी ॥ जन्ममरणाचे फेरे वारी ॥ याणेंचि सर्वही नरनारी ॥ मुक्त सत्वरी होतात ॥ ३४ ॥ ऐसें हें अधिमासस्नान ॥ नि[4]ःसीम याचें महिमान ॥ विधि[5] शिव कीं सहस्रवदन ॥ नव्हेत समर्थ वर्णावया ॥ ३५ ॥ परी केवळ लोकहितार्थ ॥ प्रिये म्यां तुज कथिलें किंचित ॥ याचिया श्रवणपठणें त्वरित ॥ पापें समस्त लोपती ॥ ३६ ॥ आणि आधि[6]व्याधि जाती हरुन ॥ सकळ कामना होती पूर्ण ॥ ऐसें सांगूनि स्नानमहिमान ॥ पुनश्च भगवान बोले पैं ॥ ३७ ॥ प्रिये अधिमासीं नित्यस्नान ॥ न घडे तरी करावें त्रिदिन ॥ तयाचेंही फळ संपूर्ण ॥ वर्णू कवण शकेल ॥ ३८ ॥ सर्वसुख धन दीर्घ[7]जीवित ॥ निरोगता सुकीर्ति बहुत ॥ स्वर्ग मोक्ष इत्यादि समस्त ॥ क्रमें लाभत येणेंची ॥ ३९ ॥ ऐसी हरीची ऐकूनि वाणी ॥ पद्मा[8] म्हणे हो चक्रपाणी ॥ पुनःपुन्हा मी प्रश्नितें म्हणोनी ॥ राग मनीं न धरावा ॥ ४० ॥ भक्तकामना पुरविणें ॥ हेंचि प्रभूचें मुख्य करणें ॥ म्हणोनि प्रभो मी निर्भीडपणें ॥ ऐसें आतां विनवितें ॥ ४१ ॥ अधिमासींच्या त्रिदिन स्नानेंसीं ॥ कोणासि गति मिळाली कैसी ॥ ती साद्यंत कथा हृषीकेशी ॥ सांगा मजसी दयाळा ॥ ४२ ॥ ऐसें ऐकोनि शार्ङ्गपाणी ॥ म्हणे प्रिये क्षीरोदनंदिनी ॥ अद्भुत कथा तुजलागुनी ॥ सांगतों साजणी ऐक तूं ॥ ४३ ॥ दक्षिणदेशीं अतिपवित्र ॥ गोदावरीनदीचें तीर ॥ तेथें पैठण नामें सुंदर ॥ एक नगर आहे पैं ॥ ४४ ॥ त्यामाजीं ॥ चातुर्वर्ण्य[9]समस्त ॥ स्वस्वधर्मैं वर्तती सतत ॥ श्रुतिस्मृतिसदाचारयुक्त ॥ असती पंडित सर्वही ॥ ४५ ॥ ऐशा त्या नगरीं पूर्वी देख ॥ आचारप्रिय स्वधर्मपालक ॥ धर्मशर्मानामक ॥ ब्राह्मण एक

---

१ पृथ्वीवर. २ अग्नि. ३ लांकडें. ४ अपार. ५ ब्रह्मदेव. ६ मनाला होणारें दुःख व शरिराला होणारें रोगादिजनित दुःख. ७ चिरायुष्य. ८ लक्ष्मी. ९ ब्राह्मण, क्षत्रिय वैश्य व शूद्र हे चारी वर्ण.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

राहातसे ॥ ४६ ॥ तो अत्यंत वृद्ध बुद्धिमान ॥ सज्जनमान्य महाविद्वान ॥ श्रद्धापूर्वक नियमें अनुदिन ॥ स्वधर्माचरण करीतसे ॥ ४७ ॥ तों कदाचित्कालंपर्ययें वहिला ॥ अधिकमास प्राप्त जाहला ॥ जेथींच्या स्नानें सर्व जीवांला ॥ महत्पुण्य प्राप्त होय ॥ ४८ ॥ तैं त्या धर्मशर्म्यानें मनांत ॥ चिंतिलें कीं काय करावें येथ ॥ वृद्धत्वामुळें ह्या अधिकमासांत ॥ नित्यस्नानार्थ शक्ति नाहीं ॥ ४९ ॥ तरी मासांतीं जरी त्रिदिन ॥ यथाविधि स्नान करीन ॥ अधिमास हा अघनाशन ॥ स्नानेंवीण दवडूं नये ॥ ५० ॥ यथाशक्ति धर्माचरण ॥ करावें ऐसें श्रुतिवचन ॥ म्हणून शक्त्यनुसार मी त्रिदिन ॥ स्नान करीन ह्या मासीं ॥ ५१ ॥ सिंधुंजे ऐसें त्या धर्मशर्म्यानें ॥ निर्धारिलें स्थिरबुद्धीनें ॥ पुढें मलमासांतीं बहुप्रीतीनें ॥ त्रिदिनस्नान आरंभिलें ॥ ५२ ॥ गौतमीमांजीं यथा- विधान ॥ दोन दिवस सारिलें स्नान ॥ तृतीयदिनींहि प्रत्यूषीं उठोन ॥ गौतमीलागुन पावला ॥ ५३ ॥ स्नान करूनियां नित्यवत ॥ शुद्ध कमंडलु जलपूरित ॥ हस्तीं घेऊनि स्वगृहाप्रत ॥ जावया त्वरित परतला ॥ ५४ ॥ ती अरुणोदयाची शुभवेळा ॥ नक्षत्रप्रकाश मंदावला ॥ तैं मार्गें जातां त्या ब्राह्मणाला ॥ प्रेत भेटला अवचित ॥ ५५ ॥ तो क्षुधाकूळ अत्यंत घोर ॥ नेत्र जैसे खँदिरांगार ॥ धर्मनीयुक्त शुष्क शरीर ॥ कांपवी थरथर सर्वदा ॥ ५६ ॥ पेटतां महावृक्षखुंट ॥ तैसा तेजें दिसे विकट ॥ करालं जिव्हा दाढा सर्दट ॥ सखोल पोट दरी जैसी ॥ ५७ ॥ पिंगटवर्ण बाबरेंझोटी ॥ अतिभयानक रुळे पृष्ठीं ॥ वारंवार हस्तचपेटीं ॥ हृदयपैंटीं ताडीतसे ॥ ५८ ॥ वारंवार मुख पसरित ॥ हाहाकारशब्दें गर्जत ॥ ऐसा भयंकर अत्यंत ॥ भयानक भूत होता पैं ॥ ५९ ॥ तया पाहूनि तो ब्राह्मण ॥ अत्यंत हळू बोले वचन ॥ अरे तूं ऐसा भयानक महान ॥ आहेसि कोण सांग मज ॥ ६० ॥ ती विप्रवाणी पडतां कर्णीं ॥ आणि तद्दृष्टिपात होतांक्षणीं ॥ त्या प्रेतासि किंचित् ज्ञान होउनि ॥ विवेकहि मनीं उद्भवला ॥ ६१ ॥ मग तो प्रेत हस्त जोडून ॥ धर्मशर्म्याप्रति नमस्कारून ॥ अति विनयें सूक्ष्म

१ कालगतीनें. २ पापनाशक. ३ लक्ष्मी. ४ निश्चय केला. ५ गोदावरीमध्यें. ६ पहांटे. ७ खैराचे निखारे. ८ शिरायुक्त. ९ कुरूप. १० विक्राळ. ११ मोठ्या. १२ मोकळे केश, जटा. १३ हृदय.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वचन ॥ बोलता झाला साक्षेपें ॥ ६२ ॥ हे भगवन् विप्रेंद्रवरा ॥ सांगतों ऐकें मम समाचारा ॥ सकळजनांतें भीति देणारा ॥ ऐसा मी खरा प्रेत आहें ॥ ६३ ॥ आमुचें भक्षण निंद्य फार ॥ दुर्गंधि चिळस देणार ॥ आणि स्मशानादि स्थानें घोर ॥ तेथें निरंतर वास आम्हां ॥ ६४ ॥ छिद्रं पाहूनियां लोकांसी ॥ पीडावें हेंचि काम आम्हासी ॥ अत्यंत दुरात्मा मानसीं ॥ अहर्निशीं वसतसे ॥ ६५ ॥ परी त्वद्दृष्टि पडली मजवरी ॥ आणि कानीं पडली तव वैखरी ॥ तेणेंयोगें मम अंतरीं ॥ किंचित् ज्ञान उद्भवलें ॥ ६६ ॥ आणि विवेकहि झाला उत्पन्न ॥ म्हणोन प्रार्थितों कर जोडून ॥ तरी दयाळा कृपा करून ॥ मजलागुन उद्धरीं ॥ ६७ ॥ जें कां सकळ पुण्य-कारक ॥ आणि सर्व पापांचें नाशक ॥ तें तव दर्शन अलोलिक ॥ आज मज देख लाभलें ॥ ६८ ॥ तरी आतां सत्वर निश्चयेंसीं ॥ उत्तम सौख्य होणार मजसी ॥ ऐसें तो पिशाच धर्मशर्म्यासी ॥ आणि विनयेंसीं बोलतसे ॥ ६९ ॥ तंव धर्मशर्म्याच्या हृदयीं ॥ कृपा उपजली प्रेताविषयीं ॥ दीनदयाळुत्व संतांठायीं ॥ सर्वदा पाहीं वसतसे ॥ ७० ॥ कैसाहि महापापी असून ॥ जरीकां रिघेल संतांसि शरण ॥ तरी ते तत्काळ कृपा करून ॥ तयालागून उद्धरिती ॥ ७१ ॥ ऐसा सत्पुरुषांचा स्वभाव ॥ तेथें उच्चनीच हा नाहीं भाव ॥ यक्ष राक्षस पिशाच्च मानव ॥ इत्यादि सर्व सम त्यांसी ॥ ७२ ॥ असो तो धर्मशर्मा ब्राह्मण ॥ दीनदयाळु असे म्हणून ॥ त्या प्रेताविषयीं कनवाळून ॥ बोले वचन तयासी ॥ ७३ ॥ अरे प्रेता तुज हें असलें ॥ प्रेतत्व कोणत्या पापें आलें ॥ हें जर सांप्रत ज्ञान असलें ॥ तरी तूं वहिलें सांग मज ॥ ७४ ॥ त्या सर्व पापांचें निवारण ॥ मी यथा-शक्ति करीन जाण ॥ हें ऐकूनि त्या प्रेतासि तत्क्षण ॥ पूर्वस्मरण जाहलें ॥ ७५ ॥ मग तो जोडूनि उभय हस्त ॥ विनयें बोले धर्मशर्म्याप्रत ॥ हे दयार्णवा मी पूर्वजन्मांत ॥ पापें बहुत आचरलों ॥ ७६ ॥ स्वर्णादि बहु वस्तु चोरिल्या ॥ परदारा असंख्य धर्षिल्या ॥ अनेकविध सुरा सेविल्या ॥ कुमारी भोगिल्या बलात्कारें ॥ ७७ ॥ ब्राह्मणघात बहुत केले ॥ द्रव्यलोभें बाळक वधिले ॥ इत्यादि नानापापांचे आगळे ॥ पर्वत केले म्यां तेथें

१ कांहीं न्यूनपणा झालें अशी संधी. २ वाणी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ७८ ॥ पुढें आयुष्यांतीं यमदूतांहीं ॥ मज दृढ बांधूनि लवलाहीं ॥ नेऊनियां यमपुरीठायीं ॥ नरकडोहीं टाकिलें ॥ ७९ ॥ तेथें अनंत संवत्सर ॥ नरकदुःखें भोगवूनि फार ॥ आतां मज हें प्रेतशरीर ॥ अत्यंत घोर दिलें असें ॥ ८० ॥ येथेंहि कोट्यावधि नाना ॥ म्यां भोगिल्या घोर यातना ॥ परी पापाचा परपार जाणा ॥ मज दिसेना अद्यापि ॥ ८१ ॥ किंवा ज्यापेक्षें हें चांगलें ॥ तव दर्शन मज लाभलें ॥ तस्मात् पापाचें परतीर भलें ॥ मिळालें ऐसेंहि दिसताहे ॥ ८२ ॥ ऐसें प्रेताचें ऐकितां वचन ॥ तो धर्मशर्मा दयाळु ब्राह्मण ॥ म्हणे रे प्रेता त्वत्पाप संपूर्ण ॥ नाशितों जाण आतांची ॥ ८३ ॥ ऐसें बोलूनि विप्रें सत्वरी ॥ काय केलें ऐकें सुंदरी ॥ श्रीहरीतें स्मरूनि अंतरीं ॥ उदक करीं घेतलें ॥ ८४ ॥ आणि स्वयें अधिमास त्रिदिन ॥ जें यथाविधि केलें स्नान ॥ तत्पुण्यदानाचा संकल्प करून ॥ सोडिलें जीवन प्रेतहस्तीं ॥ ८५ ॥ ऐसें तें पुण्य मिळतां समस्त ॥ दिव्यरूप झाला तो प्रेत ॥ मग वंदूनि त्या ब्राह्मणाप्रत ॥ स्तवूं लागला आनंदें ॥ ८६ ॥ तों नानाभोगीं परिपूर्ण ॥ आणि अप्सरागणीं संकीर्ण ॥ ऐसें तेथें अत्युत्तम विमान ॥ स्वर्गींहून उतरलें ॥ ८७ ॥ तयामाजीं तो बैसूनि तत्क्षणीं ॥ भावें स्तवीत विप्रालागुनी ॥ तत्प्रसादें निर्जरभुवनीं ॥ आनंदें पावता जाहला ॥ ८८ ॥ इंदिरे अधिमासीं त्रिदिन ॥ स्नान करितां ऐसें पुण्य ॥ मग तीस दिवस अनुदिन ॥ करितां कवण वर्णील तें ॥८९॥ ऐसें ऐकूनि सिंधुनंदिनी ॥ म्हणे हे भगवंता चक्रपाणी ॥ तुमची ही साधुतुल्य वाणी ॥ ऐकूनि धणी न पुरेच ॥ ९० ॥ तरी आतां कृपा करून ॥ आणीक सांगा स्नानमहिमान ॥ ऐसें ऐकूनियां नारायण ॥ पुनश्च सांगूं लागला ॥ ९१ ॥ ती कथा परम पवित्र ॥ पुढच्या प्रसंगीं होईल विचित्र ॥ तरी श्रोतीं देऊनि श्रोत्र ॥ एकाग्रचित्तें ऐकिजे ॥ ९२ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ एकविंशाध्याय गोड हा ॥ २१ ॥ इति एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीभगवान् वैकुंठविहारी ॥ इंदिरेसि म्हणे वो सुंदरी ॥ पूर्वी मरुदेशामाझारीं ॥ विचित्र एक वर्तलें ॥ १ ॥ सप्तशत महाक्रूर प्रेत ॥ अधिमासप्रभावें झाले मुक्त ॥ ती कथा अत्यंत अद्भुत ॥ सांगतों समस्त ऐक तूं ॥ २ ॥ मरुदेशीं गोकर्णपर्वत ॥ तत्पार्श्वभागीं अति विस्तृत ॥ शिवपुरीनामें सर्वविख्यात ॥ एक नगरी आहे पैं ॥३॥ ती सर्वदा शिवासि प्रिय ॥ रैथ्याचत्वरीं अति रमणीय ॥ प्रासादगोपुरीं आश्चर्यमय ॥ अमरालयचि जैसें कीं ॥ ४ ॥ चतुर्वेदी सकळ ब्राह्मण ॥ तेथें सर्वदा वसती जाण ॥ क्षत्रिय वैश्य शूद्र संपूर्ण ॥ स्वाचारसंपन्न वर्तती ॥ ५ ॥ तैसेचि अन्यजातीचे लोक ॥ सत्यवादी असती सकळिक ॥ श्रौतस्मार्तादि कर्में अनेक ॥ यथाधिकार आचरती ॥ ६ ॥ ठायीं ठायीं श्रुतिघोषें ॥ सदा चालत असे विशेष ॥ शास्त्रचर्चाहि आसमास ॥ रात्रंदिवस होतसे ॥ ७ ॥ प्रतिमंदिरांतूनि सतत ॥ भगवद्भजनें कीर्तनें होत ॥ पुराणश्रवणाची तों मात ॥ काय तेथ वर्णावी ॥ ८ ॥ सर्व जातींचे सर्व लोक ॥ स्वस्वधर्मीचि वर्तती देख ॥ अधर्माचा लेशही एक ॥ कोणही तेथें नाचरती ॥९॥ ऐसी ती शिवपुरी उत्तम ॥ तेथें सदाचारसंपन्न परम ॥ ऐसा कोणी विप्रदास नाम ॥ शूद्र एक राहतसे ॥ १० ॥ तो सदा स्वनामानुसार ॥ विप्रदास्यत्व करी साचार ॥ आणि तयाची स्त्री शुभ सुंदर ॥ विप्रदासी नाम तियेचें ॥ ११ ॥ ती साध्वी पतिपरायण ॥ भ्रताराज्ञाच मानी प्रमाण ॥ ऐसीं तीं उभयतां अनुदिन ॥ धर्मेंकरून वर्तती ॥ १२ ॥ तों काळँपर्ययें कदाचित ॥ अधिकमास जाहला प्राप्त ॥ जो कां पुरुषोत्तमासि सतत ॥ प्रिय अत्यंत असे पैं ॥ १३ ॥ तें त्या शूद्रें स्वस्त्रीसहित ॥ विप्राज्ञा घेऊनि यथोक्त ॥ अधिकमासीं नित्यस्नानार्थ ॥ आणि दानार्थ आरंभिलें ॥ १४ ॥ गोकर्णगिरीचा पायथा चांग ॥ नाना धातु विचित्र सुंदर ॥ तेथें सारणेश्वरनामें अभंग ॥ लिंगरूप शिव आहे ॥१५॥ तो स्मरणमात्रें दुःख पाप दैन्यांसी ॥ सारूनि तारितो संसारियांसी ॥ म्हणोनि सारणेश्वर ऐसी ॥ संज्ञा तयासी झाली असे ॥१६॥ त्या सारणेश्वरास-

१ मारवाड देशांत. २ लहान गल्ल्या व राजमार्ग आणि पटांगणें यांनीं. ३ राजवाडे, देवालयें, पुरद्वारें इत्यादिकांनीं. ४ अग्निहोत्र, स्मार्ताग्नि इत्यादि. ५ वेदघोष. ६ पुष्कळ ७ कालगतीनें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कोणी न दिसे गा भाग्यवंता ॥ दुःखें भोगित फिरतां फिरतां ॥ फारचि आतां भागलों ॥ ४९ ॥ तरी बा सत्वर कृपा करी ॥ ऐसी प्रेतांची ऐकूनि वैखरी ॥ विप्रदासाच्या विशुद्ध अंतरीं ॥ कृपालहरी उचंबळल्या ॥ ५० ॥ मग तयें प्रेतमुक्तीविषयीं ॥ ऐसा उपाय योजिला पाहीं ॥ स्वयें अधिकमासाठायीं ॥ नित्यस्नान केलें होतें जें ॥ ५१ ॥ त्यांतून स्नानसप्तकाचें फळ ॥ सर्व प्रेतांसि दिधलें सोज्वळ ॥ तेणें योगें ते प्रेत सकळ ॥ झाले तत्काळ दिव्यरूपी ॥ ५२ ॥ सकळहि पापें लोपलीं ॥ तों तेथें दिव्य विमानें पातलीं ॥ मग त्यांमाजीं ती प्रेतमंडळी ॥ बैसती झाली आनंदें ॥ ५३ ॥ आणि ते त्या साधु विप्रदासास ॥ नमीत स्तवीत गेले स्वर्गास ॥ एवं त्या सप्तशत प्रेतांस ॥ स्वर्गलोकवास लाभला ॥ ५४ ॥ अधिमासींचें नित्यस्नान ॥ तयाचा महिमा वर्णील कोण ॥ स्नानाच्याच पुण्यें जाण ॥ सप्तशत प्रेत उद्धरले ॥ ५५ ॥ येथींच्या एक स्नानाचाही ॥ अत्यद्भुतचि महिमा राही ॥ एतद्विषयीं तुज ये समयीं ॥ पूर्वेतिहास सांगतों ॥ ५६ ॥ सौराष्ट्रदेशामाझारीं ॥ प्रभास नामक पुण्यनगरीं ॥ सोमशर्मा हें नामधारी ॥ सदाचारी विप्र वसे ॥ ५७ ॥ तो सकळगुणसंपन्न ॥ वेदशास्त्रपारंगत पूर्ण ॥ वाजपेयादि महायज्ञ ॥ केले असती तेणें बहु ॥ ५८ ॥ अनेकविध उत्तम दानें ॥ दीधलीं असतीं द्विजांकारणें ॥ वापी कूपादि पूर्तें तयानें ॥ ग्रामोग्रामीं बांधिलीं ॥ ५९ ॥ कार्तिकस्नानें माघस्नानें ॥ प्रतिवर्षी सारिलीं विधीनें ॥ अधिकमासही बहु प्रीतीनें ॥ स्नानादि व्रतीं पाळिले ॥ ६० ॥ तीर्थयात्रा आटोपिल्या बहुत ॥ व्रतेंहि केलीं असंख्यात ॥ ऐसा तो सद्धर्मे वर्ते सतत ॥ तों एक अद्भुत प्रवर्तलें ॥ ६१ ॥ कोणे एके दिवशीं प्रभातीं ॥ तो सोमशर्मा विप्र सुमती ॥ सरस्वतीसिंधुसंगमाप्रती ॥ स्नानार्थ त्वरित चालला ॥ ६२ ॥ तों मार्गामाजीं तयास ॥ अवचित भेटला एक राक्षस ॥ जयाच्या पाहूनि स्वरूपास ॥ देवही त्रास पावती ॥ ६३ ॥ पर्वताकार देह मोठा ॥ पिंगटवर्ण ऊर्ध्वजटा ॥ अत्यंत वक्र भ्रुकुटी विकटा[1] ॥ कपाळीं पट्टा शेंदुराचा ॥ ६४ ॥ अतिपसरट मुख थोर ॥ करा[2]ल जिव्हा लोंबे बाहेर ॥ उभय ओंठ अत्यंत घोर ॥ दाढा वक्रनांगर जैसे ॥ ६५ ॥ उभय नेत्र

१ भयानक, अद्भुत. २ विक्राळ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अति आरक्त ॥ जैसे खदिरांगार प्रदीप्त ॥ गिरिगंव्हरें खोल अत्यंत ॥ तैशा दिसत नाकपुड्या ॥६६॥ विकृताकार महा हनुवटी ॥ उंष्ट्रवत् ग्रीवा लांब मोठी ॥ वृक्षस्कंधापरि बाहुवटी ॥ तैशीच कटी मृदंगासम ॥ ६७ ॥ पाद तरी तालवृक्षाकार ॥ भयानक लांब उदर ॥ रात्रंदिवस क्षुधातुर ॥ दंत करकर वाजवी ॥ ६८ ॥ सर्वत्र निर्भय शूर अत्यंत ॥ हाहाकारें ओरडत ॥ सकळ जीवांचा करी घात ॥ नरां सतत भक्षी पैं ॥ ६९ ॥ ऐशा त्या राक्षसातें पाहुनी ॥ सोमशर्मा दचकला मनीं ॥ परी नृसिंहातें स्मरूनि तत्क्षणीं ॥ नांवेक उभा राहिलासे ॥ ७० ॥ तंव तो राक्षस ओरडत ॥ विप्रासि धरूं धांवला त्वरित ॥ परी स्वसामर्थ्य न चले तेथ ॥ म्हणोनि विस्मित जाहला ॥ ७१ ॥ आणि तपस्तेजें जाज्वल्यमान ॥ ऐसें विप्राचें रूप पाहून ॥ राक्षसाच्या अंतरीं तत्क्षण ॥ किंचिद्विवेक उद्भवला ॥ ७२ ॥ तैशीच लोपली दुर्मती ॥ मग तो राक्षस सोमशर्म्याप्रती ॥ दंडवत करूनियां प्रणती ॥ जोडिल्या हातीं विनवी पैं ॥ ७३ ॥ अहो स्वामी साधूपदेशेंसीं ॥ उत्तम योग साधला ज्यासी ॥ ते त्या योगें इतर जनांसी ॥ दुराधर्ष होत जैसे ॥ ७४ ॥ तैसे तपस्तेजें करून ॥ अग्निवत् तुम्ही जाज्वल्यमान ॥ म्हणोन मजसम दुष्टालागुन ॥ सर्वथा असा अधृष्य ॥ ७५ ॥ मी तों बहु पापांचा पर्वत ॥ राक्षस जाती दुष्ट अत्यंत ॥ परी मद्भाग्यें आज तुम्ही येथ ॥ साधु प्राप्त जाहलेती ॥ ७६ ॥ म्हणोनि मज राक्षसत्वींही ॥ हें दर्शन झालें येसमयीं ॥ तरी आतां दयाळीं लवलाहीं ॥ दुर्गतींतून उद्धरावें ॥ ७७ ॥ तुम्ही सत्पुरुष दयासिंधू ॥ दीनजनांचे केवळ बंधू ॥ मी तों दीन पापी असाधू ॥ कृपा अगाध कीजिये ॥ ७८ ॥ ऐसें राक्षसाचें वचन ॥ ऐकूनि तो सोमशर्मा ब्राह्मण ॥ स्वांतरीं धर्मतत्वाचा पूर्ण ॥ विचार करूं लागला ॥ ७९ ॥ जरी मी आतां ह्या निशाचरा ॥ निर्भर्त्सीन नानातरां ॥ तरी हा येथूनि माघारां ॥ जाईल खरा अन्यत्र ॥ ८० ॥ परी हा दुष्ट सर्वत्र फिरत ॥ आजवरी आला हिंसा करित ॥ येचरीतीं पुढेंहि सतत ॥ करील घात जीवांचा ॥ ८१ ॥ आणि

१ खैराचे निखारे. २ पर्वतांच्या गुहा. ३ चमत्कारिक आकृती. ४ उंटाप्रमाणें. ५ मान. ६ वृक्षांच्या खांद्याप्रमाणें. ७ उगाच. ८ नमस्कार. ९ साधूंच्या उपदेशानें. १० पराभव करण्यास कठीण. ११ दयेचे समुद्र.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आज यातें मुक्त करितां ॥ हिंसानिवृत्ति होऊनि सर्वथा ॥ दयारूप[1] बहूपकृति कर्ता ॥ धर्महि माझा होईल ॥ ॥ ८२ ॥ तरी आपण हेंचि करावें ॥ राक्षसासि आतां उद्धरावें ॥ ऐसें विप्रें निश्चयूनि बरवें ॥ हस्तीं उदक घेतलें ॥ ८३ ॥ आणि स्वकृत जें अधिकमास स्नान ॥ त्यांतूनि एक स्नानाचें पुण्य ॥ यथोक्त संकल्प करून ॥ राक्षसालागून अर्पिलें ॥ ८४ ॥ तेणें पुण्यें तो निशाचर ॥ तत्काळ झाला दिव्यरूपधर ॥ तंव देवगणीं त्या विप्रावर ॥ पुष्पें सुंदर वर्षिलीं ॥ ८५ ॥ आणि मांडिलें तयाचें स्तवन ॥ म्हणती भलाभलारे तूं ब्राह्मण ॥ तुवां राक्षसातें उद्धरून ॥ जीव संपूर्ण वांचविले ॥ ८६ ॥ सर्वांवर तुवां उपकार केला ॥ तूं धन्य धन्य धन्य भला ॥ पुनःपुन्हा इत्यादि बोला ॥ बोलूनि स्तविला तो विप्र ॥ ८७ ॥ मग अतिसुंदर जें विमान ॥ नवरत्न-खचित महान ॥ सुवर्णकिंकिणीयुक्त असून ॥ प्रकाशमान सूर्यापरी ॥ ८८ ॥ ज्यामाजीं सर्व भोग असती ॥ किन्नरगंधर्वगण गाती ॥ अप्सरागण नृत्य करिती ॥ पक्षी बोलती अति मधुर ॥ ८९ ॥ ऐशा सुंदर विमानीं तत्क्षण ॥ त्या दिव्यरूपियासि बैसवून ॥ विमानासह देवगण ॥ स्वर्गभुवना चालले ॥ ९० ॥ तैं तो दिव्यरूप-धारी पुरुष ॥ स्तुतिपूर्वक वंदूनि विप्रास ॥ देवगणांसह स्वर्गास ॥ आनंदें जाता जाहला ॥ ९१ ॥ इंदिरे ऐसें अधिकमासाठायीं ॥ स्नानाचें फळ असे पाहीं ॥ यास्तव हेंचि नारी नरांहीं ॥ नानाउपायीं आचरावें ॥ ९२ ॥ जरी मानवजन्म पावून ॥ तेथें न करिती एकहि स्नान ॥ तरी तत्करींचें अमृत संपूर्ण ॥ गेलें गळून जाणिजे ॥ ९३ ॥ ऐसी स्नानमहिमाकथा ॥ श्रीविष्णूनें कथिली तत्वतां ॥ आतां एकांतरोपवासव्रता ॥ पुढील प्रसंगीं सांगिजेल ॥ ९४ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ द्वाविंशाध्याय गोड हा ॥ २२ ॥ ॥ इति द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ॥

१ दयारूप बहुत उपकार करणारा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ इंदिरा म्हणे देवाधिदेवा ॥ मत्प्रियकरा प्रभो केशवा ॥ तुम्ही अधिमास स्नानाचा आघवा ॥ महिमा बरवा कथिलाती ॥ १ ॥ आतां देवा अधिकमासांत ॥ करितां एकांतरोपवासव्रत[1] ॥ काय फल होतें प्राप्त ॥ तें मज समस्त सांगिजे ॥ २ ॥ आणि हें व्रत कोणी केलें ॥ तयासि फळ काय मिळालें ॥ हेंही मजलागीं सगळें ॥ कृपें दयाळें सांगावें ॥ ३ ॥ ऐसें ऐकूनि वैकुंठनाथ ॥ म्हणे हे प्रिये अधिमासांत ॥ करितां एकांतरोपवासव्रत ॥ जें फल प्राप्त होतें पैं ॥ ४ ॥ तें देवालागीं दुर्मिळ ॥ ऐसें आहे अत्यंत सोज्वळ ॥ एतद्विषयीं तुज निर्मळ ॥ एक इतिहास सांगतों ॥ ५ ॥ विंध्यपर्वताचा एक भाग ॥ अमरकंटकनामें चांग ॥ जेथें सिद्धगण हर्षितान्तरंग[2] ॥ सदा अभंग वसताती ॥ ६ ॥ तेथें शिवाच्या हस्तापासुनी ॥ महासरिता उद्भवूनी ॥ नाना गिरींसी भेदीत जाऊनी ॥ समुद्रालागुनी मीनं[3]लीसे ॥ ७ ॥ तियेचें नाम नर्मदा ॥ सर्वत्रैलोक्यामाजीं प्रसिद्धा ॥ सिद्धचारणादि देवसुद्धां ॥ तियेतें सदा सेविती ॥ ८ ॥ जैसा साक्षात् श्रीशंकर ॥ सर्वजनांसि कल्याणकर ॥ तैसीच सर्वत्र निरंतर ॥ असे शुभकर सर्वां ती ॥ ९ ॥ तियेच्या स्मरणमात्रेंही ॥ सकळ पापें लोपती पाहीं ॥ महर्षि संघ नानाउपायीं ॥ सेविती सदाही तियेतें ॥ १० ॥ ऐसी ती महानदी पवित्र ॥ तियेचें तीर रम्य विचित्र ॥ जेथें तरुच्छायेचें होऊनि छत्र ॥ दिवसरात्र न समजे ॥ ११ ॥ हंस कारंडवादि विहंग[4] ॥ जेथें आनंदें वसती सुरंग ॥ आणि कमलादि पुष्पांची सुभंग[5] ॥ शोभा अभंग सर्वदा ॥ १२ ॥ ऐशा त्या नर्मदातीरीं ॥ भृगुकच्छनामें आहे नगरी ॥ जेथें मी शिव आणि गौरी ॥ सर्व देवांसह वसतसों ॥ १३ ॥ तये नगरीं भृगुकुलोत्पन्न ॥ ज्योतिर्वेत्ता[6] सदाचारसंपन्न ॥ सत्यवादी कुशलशर्माभिधान ॥ एक ब्राह्मण राहात ॥ १४ ॥ तत्पत्नि नामें कुशावती ॥ स्वरूपें सुंदर महासती ॥ अत्युत्तमधर्मैं तीं दंपती[7] ॥ वर्तत असतीं सर्वदा ॥ १५ ॥ तयांसि जाहली एक कन्या ॥ स्वरूप सुंदर सर्वमान्या ॥ केवळ साक्षात् श्रीचं[8] अन्या ॥ ऐसी धन्य त्रैलोक्यीं ॥ १६ ॥ तियेचें मेधावति अभिधान ॥ ती उपवर होतां तत्पितयान ॥ पद्मनाभ नामा द्विजनंदन ॥ वर उत्तम पाहिला ॥ १७ ॥ वेदशास्त्रसंपन्न तोही ॥

१ धारणा पारणाव्रत. २ हर्षित आहे अंतःकरण ज्यांचें असे. ३ मिळाली. ४ पक्षी. ५ सुंदर. ६ ज्योतिष जाणणारा. ७ नवराबायको. ८ लक्ष्मी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मान्यता विशेष सर्वांठायीं ॥ घटित पाहूनि ते समयीं ॥ तिथिनिश्चय पैं केला ॥ १८ ॥ सालंकृत कन्यादान ॥ करूनियां लाविलें लग्न ॥ चार दिवस यथाविधान ॥ सोहळा संपूर्ण जाहला ॥ १९ ॥ कांहीं दिन श्वशुरमंदिरीं ॥ राहिली असे ती सुंदरी ॥ अत्यंत प्रीती दोघांभीतरीं ॥ जडली जाण तात्काळ ॥ २० ॥ क्षण एक वियोगव्यथा ॥ सोसवेना त्या उभयतां ॥ तंव दैवयोगाची विचित्रता ॥ ऐसी घडोन आली कीं ॥ २१ ॥ एकदां तो ब्राह्मणसुत ॥ नर्मदेमाजीं जळक्रीडार्थ ॥ गेला असतां मगरें त्वरित ॥ ओढून नेला पाताळीं ॥ २२ ॥ विप्रसुत बुडाला म्हणोनी ॥ लोकांत हांक जाहली तत्क्षणीं ॥ समस्त जन आले धांवूनी ॥ जनकजननी धांवलीं ॥ २३ ॥ वक्षस्थळ ताडिती मातापिता ॥ आक्रोशत धांवली कांता ॥ श्वश्रूश्वशुर धांवूनि उभयतां ॥ हा हा म्हणून ओरडती ॥ २४ ॥ मृत्तिका घेऊनि स्ववदनीं ॥ घालीत ते ती कामिनी ॥ तियेच्या शोकें सर्व धरणी ॥ उलों पाहे साचार ॥ २५ ॥ म्हणे हा देवा जगन्नाथा ॥ कोठवरी भोगूं वैधव्यव्यथा ॥ कैसे प्राण ठेवूं आतां ॥ कोठें कांता गेलासी ॥ २६ ॥ बुडालें माझें सौभाग्यजहाज ॥ वोस पडली माझी सेज ॥ कोठें राजस गेले आज ॥ बोलूं गुज कोणासी ॥ २७ ॥ ऐसें वारंवार बोलून ॥ विलाप करी अति करुण ॥ मरणाहूनिहि अति कठिण ॥ दुःख जाहलें तियेसी ॥ २८ ॥ जीवनाविणें मासोळी ॥ तैसी रात्रंदिन तळमळी ॥ नानाउपायीं कदाकाळीं ॥ नये नव्हाळी सुखाची ॥ २९ ॥ पुढें ती कदाचित एकांतीं ॥ बैसूनियां विचारी चित्तीं ॥ आतां दुःखें दिवसराती ॥ तळमळोनि काय उपयोग ॥ ३० ॥ तरी संसारभ्रमणोद्भवदुःख ॥ जेणें निरसेल सकळिक ॥ ऐसें कांहीं तरी अलोलिक ॥ व्रत एक आचरावें ॥ ३१ ॥ ऐसा निश्चय करूनि मनें ॥ पित्यासी म्हणे ताता जयानें ॥ भवदुःख निरसेल निश्चयानें ॥ ऐसें कांहीं व्रत सांग ॥ ३२ ॥ ऐसें कन्येचें ऐकूनि भाषित ॥ तत्पिता म्हणे तियेप्रत ॥ बाळे एकांतरोपवासव्रत ॥ अधिकमासांत आचरावें ॥ ३३ ॥ तेणें सर्व पापांचें दहन ॥ सकळ दुःखांचें निवारण ॥ आणि घोर भवसागर तरण ॥ होतें जाण निश्चयें ॥ ३४ ॥ तयासम पुण्यफलदायक ॥ उत्तम व्रत नसे आणिक ॥ ऐसें पित्याचें ऐकुनि वाचिक ॥ मेधावती आनंदली ॥ ३५ ॥

१ नवीनपणा, वारंवार. २ जन्ममरणरूप भ्रमणापासून होणारें. ३ अनुपम.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुढें अधिकमास प्राप्त होतां ॥ ती कुशलशर्म्याची दुहिता ॥ एकांतरोपवासव्रता ॥ आरंभिती जाहली ॥ ३६ ॥ नित्य प्रभातीं उठोन ॥ नर्मदेमाजीं स्नान सारून ॥ पुरुषोत्तमासि पुजून ॥ विप्रांलागुन अर्चीतसे ॥ ३७ ॥ शयन करी भूमीठायीं ॥ एक दिन उपवासी राही ॥ एकांतरें हविष्यान्न खाई ॥ विप्रांसि भजे सर्वदा ॥ ३८ ॥ सुवर्णादि दानें बहुत ॥ नियमें देई ब्राह्मणाप्रत ॥ ऐसे रीतीं वर्ततां सतत ॥ अधिमास पूर्ण जाहला ॥ ३९ ॥ तेव्हां तियेनें उद्यापन ॥ यथाविधि सारिलें जाण ॥ इंदिरे एवं प्रकारें करून ॥ व्रत संपूर्ण संपादिलें ॥ ४० ॥ आणि पुढेंही प्रति अधिकमासांत ॥ त्याच रीतीं चालविलें व्रत ॥ ऐसें करितां तियेचे बहुत ॥ अधिकमास लोटले ॥ ४१ ॥ तंव ती विप्रकन्या[१] मेधावती ॥ कालपर्ययें[२] कृश होऊनि अति ॥ नर्मदाजीवनीं[३] बहु प्रीतीं ॥ प्राण सोडिती जाहली ॥ ४२ ॥ तों तेथें शिवदूतीं येउनी ॥ तियेसी नेलें कैलासभुवनीं ॥ तैं ती उमेची[४] प्रियसां-[५]जणी ॥ श्रेष्ठ जाहली सर्वांत ॥ ४३ ॥ आणि तेथें नाना भोग भोगून ॥ उमेच्या देहीं जाहली लीन ॥ पुढें लोक-सुखार्थ देवी होऊन ॥ काशींत येऊन राहिली ॥ ४४ ॥ तियेचें विशालाक्षी अभिधान ॥ ती स्मरण दर्शनादिकें करून ॥ सर्व जनांचे मनोरथ पूर्ण ॥ करिते जाण सर्वदा ॥ ४५ ॥ आणि आरोग्यता शरीराठायीं ॥ तैसाच अंतीं देते मोक्षही ॥ ऐसी ती मानवी असूनि पाहीं ॥ देवतामयी जाहली ॥ ४६ ॥ हा केवळ अधिकमासींच्या ॥ एकांतरोपवास व्रताचा ॥ प्रभाव असे पैं साचा ॥ ही मम वाचा सत्य जाण ॥ ४७ ॥ प्रिये सर्वांपेक्षां अधिक-मास ॥ पुरुषोत्तमासि प्रिय विशेष[६] ॥ त्यांत आचरितां नक्त व्रतास ॥ ऐसेंचि फळ लाभतें ॥ ४८ ॥ मेधावतीची सखी एक ॥ ब्राह्मणी होती कोमला नामक[७] ॥ तियेनें अधिमासीं पुण्यकारक ॥ नक्त[८] व्रत आचरिलें ॥ ४९ ॥ तेणें ती कैलासीं पावली ॥ गौरी शिवसंगें देवता झाली ॥ पुढें लोककल्याणार्थ भूतळीं ॥ येऊनि राहिली काशींत ॥ ५० ॥ तिचें मंगलागौरी अभिधान ॥ ती अद्यापि तेथें आहे जाण ॥ सदा लोकांचें कल्याण करून ॥ अंतीं मोक्षही देते पैं ॥ ५१ ॥ ऐसा अधिमासाचा प्रभाव थोर ॥ म्हणोनि सकळीं त्याभीतर ॥ नानाउपायीं

१ कन्या. २ कालगतीनें. ३ नर्मदानदीच्या उदकांत. ४ पार्वतीची. ५ सखी. ६ गुप्त. ७ नाम. ८ धारणा पारणाव्रताचा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निरंतर ॥ स्नानादि कर्मे आचरावीं ॥ ५२ ॥ अधिमासींचें पुण्य अद्भुत ॥ वर्णावया कोण समर्थ ॥ शिवविधि शेषादिकही तेथ ॥ होती तटस्थ सर्वही ॥५३॥ हे सिंधुतनये पद्मालये ॥ आतां फार काय सांगूं प्रिये ॥ अधिकमास सर्वार्तिहर आहे ॥ ऐसें निश्चयें जाण तूं ॥ ५४ ॥ तें ऐकूनि क्षीरोददुहिता ॥ म्हणे हे प्रभो श्रीभगवंता ॥ तुम्ही एकांतरोपवासकथा ॥ मज तत्वतां कथिलीत ॥५५॥ आतां अधिकमासीं केवळ ॥ विप्रसेवेचें काय फळ ॥ आणि तें कवणा लाधलें निर्मळ ॥ हें मज सकळ सांगिजे ॥ ५६ ॥ ऐसें श्रीचें वचन ऐकूनि ॥ श्रीहरि म्हणे गे सिंधुनंदिनी ॥ विप्रसेवाफळ तुजलागुनी ॥ सांगतों ऐकें सादर ॥ ५७ ॥ भरतखंडीं विराट नामक ॥ पुण्यात्मा देश आहे एक ॥ जेथें पुण्यवंत आणि धनिक ॥ ऐसे लोक सर्व असती ॥५८॥ ठायीं ठायीं अनेक तीर्थें ॥ पुण्यकारक असती जेथें ॥ आणि वापी कूपादि नाना पूर्तें ॥ शोभिवंतें ज्यामाजीं ॥ ५९ ॥ कोणेक राजाच्या पुण्येंकरूनी ॥ भगवंतें प्रसन्न होऊनी ॥ तयासी वर दीधला म्हणोनी ॥ कदा दुर्भिक्ष नसे जेथें ॥ ६० ॥ ऐशा त्या विराटदेशीं सुरेख ॥ जो सह्याद्रि पर्वतनायक ॥ तत्सन्निध महापुर नामक ॥ नगर एक आहे पैं ॥ ६१ ॥ तें महापुण्यकारक शुभ ॥ देवांसही अत्यंत दुर्लभ ॥ जेथें कलींतही धर्म सुप्रभ ॥ चतुष्पादचि राहील ॥ ६२ ॥ आणि जेथें परशुरामजननी ॥ रेणुका असे कामदायिनी ॥ तैसेचि देव देवर्षि मुनी ॥ आणि शूळपाणी वसे जेथें ॥ ६३ ॥ तैसेच सर्वदा चारी वर्ण ॥ स्वधर्मे जेथें वर्तती जाण ॥ ऐसें महापुराभिधान ॥ नगर आहे योग्य जें ॥ ६४ ॥ तेथें पूर्वीं धनदास नामक ॥ राहात होता महाशूद्र एक ॥ तो सर्वभावें सर्वदा देख ॥ विप्रसेवा करीतसे ॥ ६५ ॥ प्रिये यद्यपि तो होता धनिक ॥ आणि तद्दासहि होते अनेक ॥ तरी गर्व टाकुनि सकळिक ॥ स्वांगेंच करी विप्रसेवा ॥ ६६ ॥ तयांचे पाद प्रक्षाळणें ॥ तयांचीं अंगणें सारविणें ॥ तद्गृहीं सडासंमार्जन करणें ॥ अंगणीं काढणें स्वस्तिकादि ॥ ६७ ॥ तैशींच धुवावीं तद्वसनें ॥ क्रयं विक्रय करूनि देणें ॥ अभ्यंगपूर्वक स्नान

---

१ शंकर, ब्रह्मदेव व शेष इत्यादि. २ समुद्रकन्ये. ३ पद्मांत राहणारे. ४ सर्व पीडा निवारण करणारा. ५ क्षीरसागराची कन्या. ६ परशुरामाची माता. ७ इच्छा पूर्ण करणारी. ८ शंकर. ९ विकणें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घालणें ॥ आणि रगडणें पाय त्यांचे ॥ ६८ ॥ इत्यादि विप्रकार्यें सकळ ॥ स्वांगेंचि करी सर्वकाळ ॥ आणि तत्पत्नीची सेवा निर्मळ ॥ स्वपत्नीहस्तें करवीतसे ॥ ६९ ॥ तयाची भार्या प्रतिव्रता ॥ एकस्वभाव तीं उभयतां ॥ नुलंघी कधीं पतिवचनार्था ॥ धर्मपंथें वर्ततसे ॥ ७० ॥ तीहि आपुल्या अंगें सतत ॥ विप्र-स्त्रियांची सेवा करित ॥ जें जें मागती प्रिय वस्त ॥ तें तें पुरवी तयांसी ॥ ७१ ॥ ऐसीं तीं उभयतां दंपती ॥ विप्रकार्जीं धन वेंचिती ॥ परी वाचें न उच्चारिती ॥ सदा प्रीती विप्रांवरी ॥ ७२ ॥ कठिण काळ पडतांही ॥ चित्तीं खेद न मानितीच कांहीं ॥ उल्हासयुक्त सर्वदाही ॥ गर्वहि नाहीं तिळभर ॥ ७३ ॥ इंदिरे फार सांगूं काय ॥ तो धनदास शूद्रवर्य ॥ साधावया विप्रकार्य ॥ स्वधनव्ययही करीतसे ॥ ७४ ॥ ऐसी तेणें कापट्यरहित ॥ विप्रसेवा केली सतत ॥ आणि त्याहूनि विशेषें अधिमासांत ॥ स्नानादिपूर्वक संपादिलीं ॥ ७५ ॥ पुढें दैवयोगें तत् शरीर ॥ कुष्ठरोगें व्यापलें समग्र ॥ तेणें तो सर्व लोकांभीतर ॥ निंद्य फार जाहला ॥ ७६ ॥ रक्त पू गळे रात्रंदिवस ॥ तेणें चित्त झालें उदास ॥ म्हणे आचरतां स्वधर्मास ॥ काय हा विनाश ओढवला ॥ ७७ ॥ आतां विप्रसेवा कैंची मज ॥ शरीरीं क्षीणता आली सहज ॥ लोकांमाजीं जाहली लाज ॥ आतां काय वांचूनियां ॥ ७८ ॥ नेणवे पूर्वकर्माचा ठेवा ॥ आतां मरणचि देगा देवा ॥ पुढें वांचूनि ह्या निंद्य जीवा ॥ सुख कैंचें होणार ॥ ७९ ॥ विप्रसेवा न घडे हातून ॥ म्हणूनि तळमळे रात्रंदिन ॥ सन्निध असोनि अपार धन ॥ आतां काय कीजिये ॥ ८० ॥ ऐसा विचार करित चित्तीं ॥ आणि तयाची पत्नी मानवती ॥ तियेकरितांहि दिवसरातीं ॥ चिंता बहुत करितसे ॥ ८१ ॥ पुढें कालांतरें कदा-चित ॥ एकें सिद्धें येऊनि त्याप्रत ॥ कथिलें कीं तूं स्वस्त्रीसहित ॥ उदयीक मृत्यु पावशील ॥ ८२ ॥ आणि विप्रसेवाप्रभावेंकरून ॥ आपुल्या स्त्रीसहवर्तमान ॥ सुंदर विमानीं आरूढोन ॥ स्वर्गीं जाशील निश्चयें ॥ ८३ ॥ ती सिद्धाची वाणी ऐकुनी ॥ धनदास हर्षला मनीं ॥ मग आपुल्या द्रव्याचे तत्क्षणीं ॥ तीन भाग केले तयानें ॥ ८४ ॥ एक भाग ओपिला पुत्रास ॥ द्वितीय दिला कन्याद्वयास ॥ तृतीयभाग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तो विप्रांस ॥ तीर्थी जाऊनि अर्पिला ॥ ८५ ॥ ऐसें आपुलें कोटि धन ॥ तयानें टाकिलें वांटून ॥ द्वितीयदिनीं स्त्रीसहवर्तमान ॥ स्वर्गभुवना पावला ॥ ८६ ॥ इंदिरे एवंप्रकारें सर्व ॥ द्विजसेवेचा असे प्रभाव ॥ इहपरलोकीं सुख अपूर्व ॥ होतें सदैव शूद्रांसिही ॥ ८७ ॥ आणि विशेषें अधिमासांत ॥ ऐसें विप्रांतें सेवितात ॥ ते होऊनि पापनिर्मुक्त ॥ मोक्षाप्रत पावती ॥ ८८ ॥ तयांसि नाहीं पुनरावृत्ती ॥ हें इंदिरे जाण निश्चिती ॥ ही पुण्यकथा पठती ऐकती ॥ तेहि उद्धरता निश्चयें ॥ ८९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्य-सार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ त्रयोविंशतितमोध्याय गोड हा ॥ २३ ॥ ॥

॥ इति त्रयोविंशातितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ लक्ष्मी म्हणे हो मत्प्रियकरा ॥ देवाधिदेवा दामोदरा ॥ तुम्ही विप्रसेवेचा सारा ॥ महिमा बरा कथिलात ॥ १ ॥ आतां अधिकमासीं निर्मळ ॥ कोणत्या दानाचें काय फळ ॥ तें साद्यंत विवरूनि सकळ ॥ मज दयाळा सांगावें ॥ २ ॥ तें ऐकूनि वैकुंठनाथ ॥ म्हणे गे प्रिये लोकानुग्रहार्थ[1] ॥ तव प्रश्नाचें उत्तर समस्त ॥ सांगतों ऐकें साक्षेपें ॥ ३ ॥ जे कोणी अधिकमासांत ॥ उत्तम सुपात्र विप्राप्रत ॥ यथाशक्ति हेमदान[2] देतात ॥ त्यांचे मनोरथ सर्व पुरती ॥ ४ ॥ सुपात्र विप्रा देतां सुवर्ण ॥ देवतांसह तोषतो अन्न ॥ जन्मवरी दारिद्र्य दारुण ॥ न बाधेच कदापि ॥ ५ ॥ अधिकमासीं देतां गोप्रदान ॥ सकळ दुरितें[3] निरसून ॥ गोलोमसंख्या कल्प जाण ॥ वास होय ब्रह्मलोकीं ॥ ६ ॥ सर्व जनीं अधिकमासांत ॥ हेमादि दान द्यावें सतत ॥ तेणें योगें ब्रह्मलोक प्राप्त ॥ होईल जाण निश्चयें ॥७॥ जो भक्तिभावें अणुप्रमाण ॥ द्विजासि देतो रजत[4] दान ॥ तयाचे पितर संतोषून ॥ मनोरथ पूर्ण करितात ॥ ८ ॥ ताम्र अथवा ताम्रपात्र ॥ सुपात्रासि देतो पवित्र ॥ तयासि रुद्राणीसह[5] त्रिनेत्र ॥ सर्वद[6] सर्वत्र होतो पैं ॥ ९ ॥ पद्मरागादि[7] रत्नदान देतां ॥ महा भूपतित्व येतें हाता ॥ मौक्तिकाचें दान करितां ॥ भुक्तिमुक्ति लाभती ॥ १० ॥ कंबलदानें पाप लोपतें ॥ वस्त्रें चंद्रसालोक्य लाभतें ॥ और्णिकदान[8] देतां विप्रातें ॥ भय निरसतें सर्वही ॥ ११ ॥ ज्या कालीं जें महोपकारक[9] ॥ त्याकालीं तें देतां वस्त्रादिक ॥ स्वर्गादिक नाना उत्तम लोक ॥ मिळतात देख निश्चयें ॥ १२ ॥ धान्यदान हें महादान ॥ मम प्रीत्यर्थ अनुदिन ॥ श्रद्धें द्यावें विप्रांलागुन ॥ सर्वार्थ साधन होय त्यानें ॥ १३ ॥ अन्नार्थियातें अन्न ओपितां ॥ जलार्थियातें जलदान देतां ॥ अक्षय पुण्य येतें हाता ॥ संशय सर्वथा नसेचि ॥ १४ ॥ जे श्रद्धापूर्वक विप्राप्रत ॥ उपानह[10] दान अर्पितात ॥ ते यमयातनेविण त्वरित ॥ स्वर्गीं जातात सुखानें ॥ १५ ॥ घृत किंवा घृतपात्र देतां ॥ अक्षय सूर्यलोक ये हाता ॥ तिलपात्राचें दान करितां ॥ लाभतो सर्वथा रुद्रलोक ॥ १६ ॥ वर्षभर पुरेल इतुकें धान्य ॥ वस्त्राभरणीं संयुक्त

१ लोकांवर कृपा करण्याकरितां. २ सुवर्णदान. ३ पापें. ४ रुपें. ५ पार्वतीसहित. ६ सर्व देणारा. ७ हिरे, माणकें, पाच इत्यादि रत्नें. ८ लोंकरीच्या वस्त्राचें दान. ९ मोठा उपकार करणारें. १० चर्मी जोड्याचें दान.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आन ॥ घृतादिक रसांसहवर्तमान ॥ अत्युत्तम घेऊनियां ॥ १७ ॥ आदीं शिवासह मजं अर्चुनी ॥ मग सदारद्विजांसि पूजुनी ॥ तयां अधिकमासीं द्वादशीदिनीं ॥ विशेषें दान देती जे ॥ १८ ॥ ते मानव कृतकृत्य ॥ होती हें प्रिये जाण सत्य ॥ त्या धान्य दानापरि पथ्यं ॥ नसेचि कृत्य संसारीं ॥ १९ ॥ सशक्त किंवा अशक्त जनानें ॥ स्वहितेच्छु असेल तयानें ॥ कैशाहि प्रयत्नें श्रद्धेनें ॥ घृतदान देणें द्विजासी ॥ २० ॥ घृतदानाहूनि श्रेष्ठ दान ॥ पृथ्वीमाजीं नाहींच जाण ॥ सप्त धान्यांचें करितां दान ॥ सप्तर्षि लोक लाभतो ॥ २१ ॥ गोमूत्ररंगीं कृष्ण श्वेत ॥ हे तीन जातींचे तिळ समस्त ॥ मज आणि सर्व देवांप्रत ॥ सदा अत्यंत आवडती ॥ २२ ॥ म्हणोनि प्रिये तिलदान ॥ भक्तिभावें करितां कीजे अनुदिन ॥ अधिकमासीं तों विशेषें जाण ॥ नित्य नियमानें करावें ॥ २३ ॥ ससुवर्ण तिलदान करितां ॥ अभीष्टसिद्धि होय सर्वथा ॥ अधिकमासीं नित्यदानापरता ॥ नियम नसे शुभकर ॥ २४ ॥ घृतएलादि पदार्थयुक्त ॥ शुद्धशर्करापाकें निर्मित ॥ बालाप्तजनां आनंद देत ॥ ऐसे लाडु करूनियां ॥ २५ ॥ ते अधिकमासीं भगवत्प्रीत्यर्थ ॥ स्नान करोनि विप्रासि देत ॥ तयांसि साक्षात् गोलोकनाथ ॥ प्रसन्न होतो निश्चयें ॥ २६ ॥ आणि नानावस्तुनिर्मित मधुर ॥ घृतपक्व मोदक सुंदर ॥ भगवत्प्रीत्यर्थ अधिमासाभीतर ॥ विप्रालागीं अर्पितो जो ॥ २७ ॥ तयाचीं सर्व कार्यें जगतीं ॥ निर्विघ्नपणें सिद्धीस जाती ॥ तैसीच अंतीं मोक्षप्राप्ती ॥ होते जाण निश्चयें ॥ २८ ॥ इंदिरे फार सांगूं कायी ॥ दानाहूनि श्रेष्ठ कांहीं नाहीं ॥ आणि तें इतर कर्माहूनि पाहीं ॥ पृथ्वीठायीं सुसाध्य असे ॥ २९ ॥ म्हणोनि सर्वीं सर्वत्र जगतीं ॥ दानचि करावें जाण निश्चितीं ॥ दानें देवही वश होती ॥ मग नर तेथें कायसे ॥ ३० ॥ दानें सुकीर्ति होय सर्वत्र ॥ दानेंचि सुख इहं परत्रं ॥ दानें धन धान्य पुत्र पौत्र ॥ मिळती सुमित्र दानेंची ॥ ३१ ॥ दानें सकळ वांच्छा पुरती ॥ दानेंचि सर्व पापें लोपतीं ॥ दानें सकळ रोग निरसती ॥ चतुर्वर्गप्राप्ती दानेंच ॥ ३२ ॥ म्हणोनि प्रिये जगीं मानवें ॥ सर्वदांही दान

१ विष्णूस. २ सपत्नीक ब्राह्मणांस. ३ हितकारक. ४ मनोरथसिद्धि. ५ तूप इलायची इत्यादि पदार्थांनीं युक्त. ६ बाल व आप्त यांस आनंद देणारें. ७ पुरुषोत्तम भगवान्. ८ ह्या भूलोकीं. ९ स्वर्गादि लोकीं. १० धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष हे चार पुरुषार्थ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

करावें ॥ आणि विशेष तों अधिमासीं भावें ॥ नित्य दान द्यावें अवश्यचि ॥ ३३ ॥ कारण कीं मानवांप्रत ॥ अन्य कालाहून अधिकमासांत ॥ सर्वदा सर्वदानजनित ॥ फल बहुत लाभतें ॥ ३४ ॥ सकळ व्रतें सकळ दानें ॥ सर्व जप होम देवार्चनें ॥ आणि सर्व मास यांहूनि गुणें ॥ विशेष असे अधिकमास ॥ ३५ ॥ यांत स्नान व्रत दीपदान ॥ गोपूजन आणि विप्रार्चन ॥ इत्यादि कवण्याहि प्रकारें पूर्ण ॥ व्याजेंही व्रत करिती जे ॥ ३६ ॥ तयांचे सकळ पापराशी ॥ नाश पावती समूळेंसीं ॥ आणि यम तयांच्या दृष्टीसी ॥ न पडेचि जाण निश्चयें ॥ ३७ ॥ अधिकमासव्रतोत्पन्न ॥ जो दैदीप्यमान पुण्यकृशांन ॥ तेणें शतजन्मपापेंधनें सघन ॥ जळून भस्म होताती ॥ ३८ ॥ सर्वैश्वर्येच्छू मानवांस ॥ जैसा पुरुषोत्तम मास ॥ पावन असे पैं विशेष ॥ तैसें इतर नच कांहीं ॥ ३९ ॥ सहस्र अश्वमेध यज्ञ ॥ कीं वाजपेय शतप्रमाण ॥ जरी त्रैलोक्यामाजीं महान ॥ पावन आहेत सत्यचि ॥ ४० ॥ तरी त्या महायज्ञालागुन ॥ अधिकमासींचें जें एकदिन ॥ तयाच्या षोडशांशासमान ॥ योग्यता जाण नसेची ॥ ४१ ॥ गंगा गया कांची पुष्कर ॥ रेवा मही शिवा कुरुक्षेत्र ॥ यमुना चंद्रभागादि पवित्र ॥ असती सर्वत्र क्षेत्रतीर्थें ॥ ४२ ॥ परी तीं अधिमासा न सम ॥ तेथें लागती बहुत श्रम ॥ येथें अनायासें परम ॥ वैष्णवपद पाविजेतें ॥ ४३ ॥ अधिमासीं जे करिती स्नान ॥ तयीं जन्मफळ मिळविलें पूर्ण ॥ यापरि सर्वगुणसंपन्न ॥ नसे आन कांहींच ॥ ४४ ॥ येथें धरून उपोषणव्रत ॥ पुरुषोत्तमाप्रति पूजित ॥ ते होऊनि पापनिर्मुक्त ॥ वैकुंठीं सतत वसताती ॥ ४५ ॥ अधिकमास व्रतासमान ॥ त्रिजगीं नाहीं कांहीं पावन ॥ ज्ञानाज्ञानें आचरितां पूर्ण ॥ चतुर्वर्गफळ लाभतें ॥ ४६ ॥ जोंवरि नाहीं अधिकमास प्राप्ती ॥ तोंवरि मेदिनी पापें गर्जती ॥ यमयातनाही तैसेच रीती ॥ तोंवरी ख्याती मिरवीतसे ॥ ४७ ॥ सुभूमीस पेरतां बीज ॥ जैसें असंख्य होय सहज ॥ किंवा अमृतवल्ली सतेज ॥ असंख्यांकुरीं विस्तरे ॥ ४८ ॥ कीं लावितां दुर्वांकुर एक ॥ वेगें तयाचे होती अनेक ॥ तैसें

---

१ सर्व दानांपासून उद्भवलेलें. २ कपटानें (निमित्तांतरानें). ३ पुण्यरूप अग्नि. ४ शतजन्मींचीं पापरूपी काष्ठें. ५ मोठीं. ६ अन्य. ७ गुळवेल.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अधिकमासींचें अलोलिक[1] ॥ पुण्य सकळिक वाढतें ॥ ४९ ॥ म्हणोनि सकळीं सर्वभावें ॥ अधिकमासव्रत आचरावें ॥ ऐसें सांगतां श्रीमाधवें ॥ लक्ष्मी तयातें विनवित ॥ ५० ॥ अहो देवा अधिकमासव्रता ॥ यथाशक्ति भावें आचरितां ॥ कैसें काय फळ ये हातां ॥ तें मज तत्वतां सांगिजे ॥ ५१ ॥ तें ऐकूनि चक्रपाणी ॥ लक्ष्मीसि म्हणे हे सिंधुनंदिनी ॥ एतदर्थ तुजलागुनी ॥ पूर्वेतिहास सांगतों ॥ ५२ ॥ पूर्वी अरुंधती आणि गिरिसुता[2] ॥ यांचा संवाद चालला असतां ॥ गिरिजेलागीं[3] वसिष्ठकांता ॥ जोडूनि हस्तां विनवीत ॥ ५३ ॥ म्हणे उमे सर्व मासांतील ॥ व्रतें तुवां कथिलीं सकळ ॥ आतां अधिकमासांत निर्मळ ॥ काय करावें सांगिजे ॥ ५४ ॥ ऐसें ऐकूनियां पार्वती ॥ म्हणे गे साध्वी अरुंधती ॥ अधिमासव्रताचें तुजप्रती ॥ वृत्त सांगत्यें ऐक पां ॥ ५५ ॥ एकदां मी पतिसहित ॥ बैसलें असतां आनंदांत ॥ मन्माता मेना येऊनी मजप्रत ॥ स्नेहें बोलूं लागली ॥ ५६ ॥ अगे बाळे तूं मजपासुनी ॥ उत्पन्न झालीस असोनी ॥ स्वकीयप्रभावें त्रिभुवनीं ॥ विख्यात झाली आहेस ॥ ५७ ॥ आणि तुझ्या योगें हें चराचर ॥ विख्यात झालें साचार ॥ परी मत्प्रीति असोनि तुजवर ॥ मज तिळमात्र लाभ नाहीं ॥ ५८ ॥ तूं सर्वप्रसिद्ध त्रिजगतीं ॥ माझी तों गृहांतचि ख्याती ॥ तुझें नाम सर्वजन गाती ॥ माझें न जाणती कोणीच ॥ ५९ ॥ जेथें कोठेंहि तूं राहसी ॥ तेथें ब्रह्मादि स्तविती तुजसी ॥ मी पावलें महास्थानासी ॥ तरी कोणीहि मजशीं बोलेना ॥ ६० ॥ मास पक्ष पर्वें आणि दिन ॥ तव व्रतीं व्यापिले संपूर्ण ॥ सर्वकाळहि सुव्रती जन ॥ तव पूजन करिताती ॥ ६१ ॥ परी मम मस्तकीं कोणीही ॥ कदा न घालिती पुष्प एकही ॥ तरी त्वन्माता मी जगाठायीं ॥ असोनि काय उपयोग ॥ ६२ ॥ वर्षांचे तीनशें साठ दिन ॥ तव व्रतीं गेले व्यापून ॥ मदर्थ नाहीं अर्धघटी प्रमाण ॥ काय हें मोठें मद्भाग्य ॥ ६३ ॥ पार्वती म्हणे गे अरुंधती ॥ ऐशी मातेची ऐकूनि भारती ॥ मी किंचित हांसोनि तिजप्रती ॥ बोलिल्यें वचन ऐक तें ॥ ६४ ॥ अगे माते मेनके मजसी ॥ ऐसें लावून कां बोलसी ॥ यद्यपि सकळ बारा मासीं ॥ मज अहर्निशीं पूजितात ॥ ६५ ॥ तरी

१ अनुपम. २ पार्वती. ३ पार्वतीप्रत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धार्मिक ऐशा अधिकमासांत ॥ मज कोणी नाहीं पूजित ॥ आणि अन्य सर्व क्रियाहि तेथ ॥ टाकिजेतात सकळिकीं ॥ ६६ ॥ यास्तव माते मी अधिमासीं ॥ व्रत करूनि पूजीन तुजसीं ॥ ऐसें बोलूनि पुढें त्या मासीं ॥ व्रतें तियेसी पूजिलें ॥ ६७ ॥ ऐसें शिवेचें वचन ऐकुनी ॥ अरुंधती म्हणे गे कल्याणी ॥ तें त्वत्कृत व्रत मजलागुनी ॥ कृपा करून सांग तूं ॥ ६८ ॥ अत्यंत धार्मिक अधिकमास ॥ तो न व्हावा कदापि वोस ॥ तरी तेथींचा नियम विशेष ॥ विवरूनि मज सांग तूं ॥ ६९ ॥ ऐसी अरुंधतीची वाणी ॥ ऐकूनियां श्रीभवानी ॥ म्हणे गे ऋषिपत्नि साजणी ॥ उत्तम विनवणी केलीस ॥ ७० ॥ तरी प्रतिअधिकमासीं जें व्रत ॥ करावें तें सांगत्ये यथार्थ ॥ मी मेनामातेच्या ख्यात्यर्थ[1] ॥ हा मास तियेतें अर्पियेला ॥ ७१ ॥ अधिमास शुक्लतृतीया दिनीं ॥ शुक्लवस्त्र परिधान करूनी ॥ गुरूच्या आज्ञेनें पूर्वाह्णीं ॥ व्रतनियम घेईजे ॥ ७२ ॥ मग सुशोभित शुद्धस्थानीं ॥ पवित्र पालाशकाष्ठासनीं ॥ धत्तूरफळें पांच ठेवुनी ॥ देवतास्थापन कीजिये ॥ ७३ ॥ नानालंकारीं मंडित अती ॥ पतिपुत्रांसह गजावरुती ॥ बैसली ऐसी मेनेची मूर्ती ॥ मेणानें सुंदर करूनियां ॥७४॥ ती पांच गौरींसहवर्तमान ॥ त्या पालाशकाष्ठासनीं ठेवून ॥ विप्रवचनें यथाविधान ॥ प्रतिष्ठापन करावें ॥ ७५ ॥ पाद्यार्घ्यगंधपुष्पादिक ॥ उपचार अर्पावे सकळिक ॥ निरांजन[2]दीप अनेक ॥ यथाशक्ति उजळावे ॥ ७६ ॥ वित्तशाठ्येंविण प्राप्त ॥ भावें अर्पावे नाना पदार्थ ॥ मासपर्यंत अखंडित ॥ एक दीप स्थापावा ॥ ७७ ॥ सखये अधिकमास होत पूर्ण ॥ तोंवरी कीजे ऐसें पूजन ॥ आणि एकभुक्त व्रताचरण ॥ प्रतिदिन जाण करावें ॥ ७८ ॥ परी नसेल देहीं शक्ती ॥ तरी तें कीजे आदी अंतीं ॥ तेणें शक्तिहीनासि निश्चिती ॥ संपूर्ण फल लाभतें ॥ ७९ ॥ ऐसे रीतीं व्रत आचरोन ॥ अंतीं करावें उद्यापन ॥ मेनेची सुवर्णमूर्ती करून ॥ यथाविधान पूजावी ॥ ८० ॥ मग पुरोहित ब्राह्मणासी ॥ पूजूनि सर्वोपचारेंसीं ॥ ती मेनेची स्वर्णमूर्ति त्यासी ॥ दान दीजिये विधीनें ॥ ८१ ॥ मग पाद्यार्घ्यादि उपचार ॥ नानावस्त्रें नानालंकार ॥ इत्यादिकीं बहु सादर ॥ पांच विप्रवर पूजावे

१ प्रसिद्धीकरितां. २ आरतीकरितां दीप.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ८२ ॥ आणि सदार[1] बहु विप्रांप्रती ॥ भोजन घालिजे यथाशक्ती ॥ ऐसें करितां व्रताची पूर्ती ॥ यथासांग होतसे ॥८३॥ अरुंधती गे या व्रताप्रती ॥ अधिकमासीं ज्या आचरती ॥ तयांसि सुख सौभाग्य संतती॥अखंड निश्चिती लाधते ॥ ८४ ॥ हें मेनाव्रत अतिपावन ॥ मज आनंदकारक पूर्ण ॥ म्हणून सर्वी साक्षेपें करून ॥ अधिकमासीं आचरावें ॥ ८५ ॥ ऐसें गौरी अरुंधतीप्रत ॥ सांगती झाली मेनाव्रत ॥ तेंचि इंदिरे म्यां समस्त ॥ तुजलागीं वर्णियेलें ॥ ८६ ॥ ऐसें बोलूनि घनसांवळा ॥ अन्य कथा सांगूं लागला ॥ ती परम पावन सोज्वळा ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल ॥ ८७ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ चतुर्विंशतितमोध्याय गोड हा ॥ २४ ॥ ॥ इति चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥

१ स्त्रीसहित.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अध्याय २५वा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीविष्णु म्हणे लक्ष्मीप्रत ॥ प्राणप्रिये सर्वजनीं सतत ॥ स्नानदानादिरूप यथोक्त ॥ मलमासव्रत आचरावें ॥ १ ॥ तेणें सर्व पापें निरसती ॥ इहलोकीं सर्व सुखें लाभती ॥ अंतीं होऊनि मोक्ष-गती ॥ फेरे चुकती जन्माचे ॥ २ ॥ याविषयीं तुज कथा एक ॥ सांगतों सर्व पापनाशक ॥ जी ऐकतां ब्रह्म-हाहि देख ॥ पुनरपि नये जन्मासी ॥ ३ ॥ इंदिरे पूर्वी पृथ्वीवरुती ॥ वीरबाहू नामें होता नृपती ॥ तो महादाता प्रसिद्ध जगतीं ॥ यजनशील सर्वदा ॥ ४ ॥ आणि रूपें सुंदर भाग्यवान ॥ सर्वजनप्रिय क्षमी महान ॥ अति बलिष्ठ बुद्धिमान ॥ ऐसा गुणवान असे पैं ॥ ५ ॥ तद्भार्या नामें यशोमती ॥ रूप सुंदर अभिमानवती ॥ धनयौवनें गर्विष्ठ अती ॥ ऐसी निरुती होती पां ॥ ६ ॥ आणि त्या रायाचा जो प्रधान ॥ तयाचें नाम होतें मंडन ॥ तो स्वामि-भक्त अति श्रीमान ॥ शूर महान असे पैं ॥ ७ ॥ प्रधानाची भार्या सती ॥ तियेचें नाम गुणवती ॥ ती क्षणिक मानूनि धनसंपत्ती ॥ दानधर्म करीतसे ॥ ८ ॥ ऐशाप्रकारें तीं चौघेंजणें ॥ मंडित असती स्वस्वगुणें ॥ परी राजा राणी तीं अभिमानें ॥ नाडलीं कैसीं तें एक ॥ ९ ॥ वीरबाहूनें राज्यभार ॥ सर्व टाकिला प्रधानावर ॥ स्वयें संसार मानूनि स्थिर ॥ भोग निरंतर भोगीतसे ॥ १० ॥ यशोमतीसहवर्तमान ॥ विहार करावे अनुदिन ॥ नाना आरामवनांतून ॥ भ्रमत असावें सर्वदा ॥ ११ ॥ नानावस्त्रें नानाभूषणें ॥ नानाभोजनें नानापानें ॥ नानायानें नानावाहनें ॥ नित्य नवीन करी पैं ॥ १२ ॥ तयाची राणी तीहि अनुदिन ॥ नानाभोगचि भोगी जाण ॥ दान व्रत कीं देवतार्चन ॥ स्वल्पहि कदा न करीच ॥ १३ ॥ ऐसा लोटतां काळ बहुत ॥ तयांसि दोन झाले सुत ॥ सुबाहु शतबाहु ऐशीं त्यांप्रत ॥ नामें ठेविलीं यथाविधी ॥ १४ ॥ पुढें ते अनुदिन वाढून ॥ झाले रूपयौवनसंपन्न ॥ तों कदाचित् कालपर्ययेंकरून ॥ अधिकमास पातला ॥ १५ ॥ तैं मंडनप्रधानाची कांता ॥ गुणवती महापतिव्रता ॥ नित्यवत् राणीच्या सेवेकरितां ॥ राजसदना पावली ॥ १६ ॥ तें राजमंदिर अति सुंदर ॥ केवळ जैसें महेंद्रमंदिर ॥ धनरत्नादिमंडित समग्र ॥ दासदासींनीं पूर्ण असे ॥ १७ ॥ तया पाहूनि

१ ब्रह्महत्या करणारा महापापीही. २ यज्ञ करणारा. ३ अपराधांची क्षमा करणारा. ४ सौंदर्यादिकांविषयीं अभिमानी. ५ इंद्राचें घर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ती गुणवती ॥ विचार करी स्वकीयचित्तीं ॥ पूर्व पुण्यें ही संपत्ती ॥ यशोमतीतें लाभली असे ॥ १८ ॥ परी इयेचा न करितां सद्व्यय ॥ सख्यांसह रात्रंदिन निर्भय ॥ केवळ भोग भोगूनि क्षय ॥ करित आहे अविचारें ॥ १९ ॥ एश्वर्यबळें राजा मस्त ॥ जैसा केवळ अजांत बस्तं ॥ त्याहूनिही राणी जास्त ॥ अज्ञान स्वस्त जाहलेंसे ॥ २० ॥ याणें ह्या उभयतांप्रत ॥ पुढें दुःखचि होईल प्राप्त ॥ तरी ह्या राणीसि सत्कर्मार्थ ॥ बोध किंचित करावा ॥ २१ ॥ ही होतां सत्कर्माचरणी ॥ राव आहे इयेच्या वचनीं ॥ म्हणोनि तोहि सत्कर्मी होउनी ॥ पुढील दुःखासि टाळील ॥ २२ ॥ ऐसा परोपकारार्थ ॥ विचार करूनि अतरांत ॥ त्या प्रधानपत्नीनें राणीप्रत ॥ निरखूनियां पाहिलें ॥ २३ ॥ तैं तियेच्या मुखचर्येवरून ॥ एधवां आहे ही सुप्रसन्न ॥ ऐसें अंतरीं जाणून ॥ तियेस बोलूं लागली ॥ २४ ॥ हे सखये यशोमती राणी ॥ तूं आमुची आहेस स्वामिनी ॥ तरी माझी एक विनवणी ॥ ऐकूनि घेईं प्रीतीनें ॥ २५ ॥ जो श्रीहरिचा प्रिय अत्यंत ॥ तो हा अधिकमास आला सांप्रत ॥ यांत सत्कर्म करितां किंचित ॥ फल अनंत लाभतें ॥ २६ ॥ यांत करितां स्नानादि नियम ॥ येथें सुख लाभूनि उत्तम ॥ अंतीं अक्षयीं वैकुंठधाम ॥ लाभतें जाण निश्चयें ॥ २७ ॥ ऐसा हा मासोत्तम मास ॥ सर्व पर्वांहुनिहि विशेष ॥ म्हणोनि तूं या मासव्रतास ॥ विधिपूर्वक आचरे ॥ २८ ॥ तेणें येथें तुझे समस्त ॥ पूर्ण होतील मनोरथ ॥ आणि अंतीं भ्रतारासहित ॥ वैकुंठीं जाशील निश्चयें ॥ २९ ॥ ऐसें ऐकोनियां ती राणी ॥ गुणवतीसि नाक मुरडुनि ॥ हंतस हंसत म्हणे गे साजणी ॥ ऐक मम वाणी साचार ॥ ३० ॥ पृथ्वीवरुती प्रजाजन ॥ जें तीर्थव्रतादि करिती पुण्य ॥ तयाचा भाग राजालागुन ॥ मिळतो जाण निश्चयें ॥ ३१ ॥ आणि मी रायाचें अर्धांग ॥ म्हणोनि मजहि तो लाभतो भाग ॥ मग व्रतादिकीं आपुलें अंग ॥ उगाच कां गे सुकवावें ॥ ३२ ॥ तपें किंवा ब्रह्मचर्येंसीं ॥ काय फळ येणार हातासी ॥ दैवें लाधल्या संपत्तीसी ॥ अहर्निशीं भोगावें ॥ ३३ ॥ सांडून इतर गोष्टीस ॥ कोठूनि

१ चांगल्या कर्माकडे व्यय. २ शेळ्यांत. ३ बोकड.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

काढिला अधिमास ॥ इत्यादि प्रकारें किंचित् सरोष ॥ साक्षेपं वचन बोलली ॥ ३४ ॥ तैं गुणवतीच्या अंतरांत ॥ दुःख जाहलें असे बहुत ॥ परी राणीच्या समाधानार्थ ॥ इतर गोष्टी काढिल्या ॥ ३५ ॥ पराधीनता फार कठिण ॥ मारणाहुनि अति दारुण ॥ म्हणूनि मधुर वचनें बोलून ॥ केलें समाधान राणीचें ॥ ३६ ॥ मग तियेची घेऊनि आज्ञा ॥ गुणवती आली स्वसदना ॥ आणि वंदूनियां पतिचरणा ॥ व्रतार्थ अनुज्ञा याचिली ॥ ३७ ॥ यथाविधि अधिकमासव्रत ॥ गुणवतीनें केलें समस्त ॥ तेणें तियेचें लोपूनि दुरित ॥ सौभाग्य वाढत चाललें ॥ ३८ ॥ प्रिये यशोमतीनें वहिलें ॥ अधिकमासव्रत अवमानिलें ॥ तेणें तियेप्रति आगळें ॥ दुःख पातलें अवचित ॥ ३९ ॥ यौवनारूढ[2] रूपसुंदर ॥ ऐसे तियेचे दोन कुमार ॥ तयांसि भरूनि महाज्वर ॥ एकाएकीं निवर्तले ॥ ४० ॥ तयांच्या दुःखें पोळोनि अती ॥ निश्चेष्ट पडली यशोमती ॥ तैसाच[3] वीरबाहु नृपती ॥ दुःखित अति जाहला ॥ ४१ ॥ सकळ लोकांसहवर्तमान ॥ विलाप करी हृदय पिटून ॥ म्हणे रे कटकटा[3] काय हा महान ॥ प्रसंग दारुण[4] आणिलासी ॥ ४२ ॥ इकडे राणी यशोमती ॥ मस्तक आपटी पृथ्वीवरती ॥ बहु दासीजन सांवरिती ॥ परी उपाव न चलेच ॥ ४३ ॥ पुत्रमुखांतें कुरवाळुनी ॥ विलाप करी दीनवाणी ॥ तो ऐकूनि सकळ मेदिनी ॥ उलों पाहें साचार ॥ ४४ ॥ ऐसा महा आकांत वर्तला ॥ प्रधानें राजा बहु बोधिला ॥ परी तो असे अज्ञानें भरला ॥ म्हणोनि समजला नाहींच ॥ ४५ ॥ प्रिये मलमासव्रत वहिलें ॥ यशोमतीनें अवमानिलें ॥ तया पापाचें ऐसें आगळें ॥ फळ उदेलें दारुण ॥ ४६ ॥ तैं गुणवती होती स्वसदनीं ॥ तियेनें लोकमुखांतूनी ॥ राजसुतमृत्यूची वार्ता ऐकुनी ॥ शोकसंतप्त जाहली ॥ ४७ ॥ आणि लगेचि सत्वरगती ॥ पावली राजसदनाप्रती ॥ तों पुत्रशोकें आक्रंदत क्षितीं[6] ॥ यशोमती लोळतसे ॥ ४८ ॥ तियेसि कवटाळूनि गुणवती ॥ विलाप करूं लागली अती ॥ त्या दोघींच्या शोकाची मितीं[7] ॥ कोण जगतीं करील ॥ ४९ ॥ उक्साबुक्सीं बहुत ॥ पुत्रांचे गुण आठवीत ॥ पुनःपुन्हा वक्षस्थल पिटित ॥ भूमीसि पडत आक्रोशें ॥ ५० ॥ ऐसें चाललें बहुत वेळ ॥ तैं

१ निंदायुक्त. २ तारुण्यावस्थेंत आलेले. ३ प्रारब्धा. ४ कठिण, भयंकर. ५ अधिक. ६ पृथ्वीवर. ७ प्रमाण. (इयत्ता).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ज्या दासी होत्या जवळ ॥ तयीं त्या दोघींसिहि निर्मळ ॥ बहुत प्रकारें बोधिलें ॥ ५१ ॥ आक्रंदन[1] किंचित राहिलें ॥ राणीनें गुणवतीकडे पाहिलें ॥ तों तियेचें मुख तांबूलें ॥ अत्यंत रंगलें असे पैं ॥ ५२ ॥ भांगीं भरला असे शेंदूर ॥ भाळीं कुंकुम अति सुंदर ॥ नयनीं अंजनाची[2] कोर ॥ कुसुमहार वेणींत ॥ ५३ ॥ ऐसी सौभाग्य-भूषणीं मंडित ॥ पाहूनियां गुणवतीप्रत ॥ यशोमती राणी अंतरांत ॥ क्रोधसंतप्त जाहली ॥ ५४ ॥ आणि म्हणे सखये गुणवती ॥ काय ही ऐशी तव रीती ॥ दुःखपर्वत मजवरुती ॥ कोसळूनियां पडलासे ॥ ५५ ॥ यावेळीं मुखमंडन करून ॥ आणि वस्त्राभरणें लेऊन ॥ येथें तूं आलीस नटून ॥ हें तुज योग्य दिसतें कीं ॥ ५६ ॥ ऊठ ऊठ येथूनि लवकरी ॥ सुखें जाईं आपुल्या मंदिरीं ॥ मी अभागिणी आहें खरी ॥ तरी दुःखचि भोगिलें ॥ ५७ ॥ तूं सदा सुखें राहीं नटत ॥ ऐसें बोलूनि राणीनें त्वरित ॥ बलात्कारें गुणवतीप्रत ॥ घरीं परत प्रेषिलें ॥ ५८ ॥ तिणें येऊनि स्वगृहासीं ॥ बहु विचारलें मानसीं ॥ परी राणीच्या अभिप्रायासी ॥ जाणवेना साचार ॥ ५९ ॥ तैं ती गुणवती स्वपतीप्रत ॥ विनयें म्हणे हो प्राणनाथ ॥ आज मी यशोमतीराणीप्रत ॥ गेल्यें होतें भेटावया ॥ ६० ॥ परी तिणें मज विलोकून ॥ कांहीं विपरीत केलें भाषण ॥ आणि लगेचि रागें तेथून ॥ परत दवडून लाविलें ॥ ६१ ॥ म्हणोनि मी आल्यें सत्वरी ॥ विचार केला नानापरी ॥ परी तियेच्या वाक्याचा अंतरीं ॥ अभिप्राय समजेना ॥६२॥ स्वयें दुःखीं पडली असोनी ॥ तिणें ऐसी कां केली करणी ॥ याचा विचार प्राणनाथांनीं ॥ स्वकीय मनीं करावा ॥ ६३ ॥ तैं ऐकूनि मंडन प्रधान ॥ म्हणे प्रिये तें व्यर्थ वचन ॥ पुत्रशोकें राणी त्रासून ॥ कांहीं तरी बडबडली ॥ ६४ ॥ त्याचा कीजे कासया विचार ॥ प्रभातीं तेथें जाईं सत्वर ॥ बोधवचनें सांगोनि चार ॥ बरें समजावीं तियेसीं ॥ ६५ ॥ मीहि उठोनि प्रातःकाळीं ॥ सभेंत जाईन राजा-जवळी ॥ ऐसें बोलूनि तेकाळीं ॥ स्वस्थ राहिलीं दोघेंजणें ॥ ६६ ॥ द्वितीय दिनीं सूर्योदयीं ॥ उभयतां गेलीं राजगृहीं ॥ मंडन पावला सभेठायीं ॥ गुणवती गेली राणिंवसा[3] ॥ ६७ ॥ तैं राणीनें गुणवतीचें वदन ॥ पूर्ववत्

१ ओरडत रडणें. २ काजळाची. ३ राणीच्या मंदिरांत.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सुमंडित पाहून ॥ कोपें दासीमुखें तत्क्षण ॥ रायासि सांगून पाठविलें ॥ ६८ ॥ दासी जाऊनि रायाप्रती ॥ म्हणे राणीची ऐका विनंती ॥ प्रधानाची पत्नी गुणवती ॥ राणिवंसामाजीं आली असे ॥ ६९ ॥ हा आपुला दुःखाचा दिवस ॥ तिणें मंडन केलें विशेष ॥ तियेसि ऐशी कैशी हौस ॥ हें आम्हांस न कळेची ॥ ७० ॥ बाहेर प्रेम दाविती मोठें ॥ परि यांच्या अंतरीं असे खोटें ॥ नातरी ऐसी रीत कोठें ॥ आहे पहावें विचारोनी ॥ ७१ ॥ माझे दोघेहि पुत्र मरावे ॥ हिणें नटूनथटून यावें ॥ हें मज कैसें वाटेल बरवें ॥ मनीं पहावें विचारोनी ॥ ७२ ॥ माझें सुखोदक वोसरलें ॥ इयेच्या नटण्या भरतें आलें ॥ तुम्हां खोटें वाटेल वहिलें ॥ तरी प्रत्यक्ष विलोकिजे ॥ ७३ ॥ ऐसा ऐकतांचि निरोप ॥ राणीच्या प्रेमास्तव तो भूप ॥ राणिवसामाजीं सांटोप ॥ येऊनियां पोंचला ॥ ७४ ॥ गुणवतीच्या मंडनाप्रत ॥ पाहूनि कोपला अत्यंत ॥ म्हणे कथिलें समस्त ॥ तें यथार्थ असे पैं ॥ ७५ ॥ मग रायें गुणवतीसहित ॥ मंडनासि बांधूनि त्वरित ॥ तद्गृहींचें द्रव्यहि समस्त ॥ अपहारूनियां घेतलें ॥ ७६ ॥ आणि त्या प्रधानदंपत्यालागुनी ॥ कारागृहामाजीं कोंडुनी ॥ पुनःपुन्हा राजाराणी ॥ भर्त्सितीं झालीं बहुसाल ॥ ७७ ॥ मंडन म्हणे स्वस्त्रीप्रत ॥ प्रिये हें काय झालें प्राप्त ॥ कोणत्या कर्माचा हा अद्भुत ॥ विपाक झाला नकळे पैं ॥ ७८ ॥ तें ऐकूनियां गुणवती ॥ म्हणे व्यर्थ कां करितां खंती ॥ सेवकजनांची जीवितगती ॥ धन्याहातीं निरंतर ॥ ७९ ॥ कोपिष्ठ रायाची कथा ॥ कोपें उगाचि कां करितां ॥ आम्हां दुःखाब्धींतूनि तारिता ॥ असे सर्वथा श्रीधर ॥ ८० ॥ तो सकळब्रह्मांडाचा भार ॥ स्वशिरीं वाहतो निरंतर ॥ सर्व दुःखनाशक परमेश्वर ॥ दयासागर असे तो ॥ ८१ ॥ तोचि संसारीं सारभूत ॥ पुरवितो भक्तांचे मनोरथ ॥ तयाची कृपा होतां त्वरित ॥ दुःख समस्त निरसेल पैं ॥ ८२ ॥ ऐसें बोलूनि गुणवती ॥ लोहशृंखलें पीडित अती ॥ झांकूनियां नयनपातीं ॥ क्षितीवरुती पडियेली ॥ ८३ ॥ तैसाचि मंडन प्रधानही ॥ दुःखें पडला

१ राणीच्या मंदिरांत. २ सुखरूपी उदक. ३ मोठ्या त्वरेनें. ४ प्रधान व त्याची स्त्री या दोघांस. ५ तुरुंगांत. ६ लोखंडाचे सांखळीनें (बिडीनें).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धरित्रीठायीं ॥ इतुक्यामाजीं हरीनें हृदयीं ॥ तद्दुःखबंधन जाणियेलें ॥ ८४ ॥ मग रात्रीं केलें अद्भुत ॥ राजाराणींच्या स्वप्नांत ॥ स्वयें जाऊनि त्वरित ॥ सकळ वृत्त कथियेलें ॥ ८५ ॥ हरि म्हणे रे वीरबाहुराया ॥ मंडन तयाची जाया ॥ यांसि त्वां मूर्खें बांधोनियां ॥ कारागारीं घातिलेंस ॥ ८६ ॥ तीं दोघेंही महापुण्यवंत ॥ तयां तूं सोडीं सोडीं त्वरित ॥ नातरी सर्वस्वें तुजप्रत ॥ नाशीन निश्चित जाण हें ॥ ८७ ॥ अरे अधिमासव्रताचें फळ ॥ जें सर्वदा अक्षय निर्मळ ॥ तें त्या उभयतांसी सकळ ॥ सांप्रत प्राप्त झालेंसे ॥ ८८ ॥ पूर्वजन्मींहि त्या दोघांनीं ॥ स्वयें अति निर्धन असोनी ॥ मज श्रीहरीसि उद्देशूनी ॥ अधिमासव्रत आचरिलें ॥ ८९ ॥ तेणें कुंकुम अंजन सिंदूर ॥ स्रक्[1] तांबूलादि समग्र ॥ मुखालंकार अति सुंदर ॥ अक्षय लाभले आहेती ॥ ९० ॥ गुणवतीचें धुतलें वदन ॥ तरी तें न लोपेचि मंडन ॥ म्हणोनि ती आणि प्रधान ॥ असती जाण निर्दोषी ॥ ९१ ॥ त्वत्पत्नीनें अधिकमासांत ॥ न आचरितां माझें व्रत ॥ सांक्षेपवचनें[2] त्या मासाप्रत ॥ अवमानिलें एकदां ॥ ९२ ॥ तेणेंच यशोमतीलागून ॥ पुत्रशोक झाला हें जाण ॥ ऐसें बोलूनि श्रीभगवान ॥ अंतर्धान पावला ॥ ९३ ॥ तैं तो राव उठोनि बैसला ॥ चित्तीं स्वप्नाचा विचार केला ॥ मग संबोधूनियां[3] राणीला ॥ सर्वहि कथिला वृत्तांत ॥ ९४ ॥ तैं ती म्हणे रायालागुनी ॥ मीहि ऐसेंच पाहिलें स्वप्नीं ॥ तरी या गोष्टीचा याच क्षणीं ॥ विचार केला पाहिजे ॥ ९५ ॥ तें ऐकूनियां राणीसहित ॥ राव पातला कारागृहांत[4] ॥ गुणवतीचें मुख त्वरित ॥ दासीहस्तें प्रक्षाळिलें ॥ ९६ ॥ परी जैसें तैसेंचि दिसलें ॥ न्यूनाधिक्य कांहीं न झालें ॥ मग रायें स्वहस्तें आगळें ॥ चोळूनि धुतलें पुनरपि ॥ ९७ ॥ तरी तैसेंचि शोभे अत्यंत ॥ रायें दाविलें राणीप्रत ॥ कुंकुमादिमंडनें समस्त ॥ देखिलीं पूर्ववत तियेनें ॥ ९८ ॥ तैं ती राणी परम लाजली ॥ तैसीच रायाची अवस्था झाली ॥ दास दासी सकळ मंडळी ॥ आनंद पावली अत्यंत ॥ ९९ ॥ तंव त्या राजेश्वरें त्वरेंसीं ॥ गुणवतीसह प्रधानासी ॥ बंधमुक्त करूनि विशेषीं ॥ वस्त्रादिकेंसीं पूजिलें ॥ १०० ॥ आणि राणीसहित

१ फुलांची माळ. २ निंदायुक्त वचनानें. ३ हांक मारून. ४ तुरुगांत (बंदिखान्यांत).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आपण ॥ त्या दोघांसिहि हस्त जोडून ॥ म्हणे अपराध घडला नेणोन ॥ तरी क्षमा कीजे सज्जनीं ॥ १ ॥ ऐसें विनवूनि राणीसहित ॥ राव पावला स्वगृहाप्रत ॥ प्रधानहि स्त्रीसमवेत ॥ स्वकीयसदना पातला ॥ २ ॥ प्रिये ऐसें अधिमासव्रतें ॥ फळ लाभलें गुणवतीतें ॥ हें प्रत्यक्ष येतां अनुभवातें ॥ सर्व लोक विश्वासले ॥ ३ ॥ पुढें अधिमास होतां प्राप्त ॥ सर्वीं केलें यथोक्त व्रत ॥ तत्प्रभावें ते लोक समस्त ॥ भाग्यवंत जाहले ॥ ४ ॥ आणि तेव्हांपासूनि हें व्रत ॥ मेदिनीसि झालें विख्यात ॥ याणें संतति संपत्ति सतत ॥ होते अखंडित निश्चयें ॥ ५ ॥ समूळ दारिद्र्य लोपतें ॥ सर्वदा सर्व सुख लाभतें ॥ ब्रह्महत्त्यादि सर्व दुरितें ॥ निरसती जाण याचेनी ॥ ६ ॥ आणि इहलोकीं इच्छा पुरती ॥ देहांतीं होय मोक्षप्राप्ती ॥ ऐसी ह्या श्रेष्ठ व्रताची गती ॥ असे जाण इंदिरे ॥ ७ ॥ ऐसें सांगूनि रमारमण ॥ कथूं लागला उद्यापनविधान ॥ तें पुढील प्रसंगीं संपूर्ण ॥ विवरिजेल यथामती ॥ १०८ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ पंचविंशतितमोध्याय गोड हा ॥ २५ ॥ ॥ श्रीपुरुषोत्तमार्पणमस्तु ॥ इति पंचविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति पंचविंशातितमाध्याय समाप्त।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीविष्णु म्हणे लक्ष्मीलागुन ॥ प्रिये तूं सावध ठेवीं मन ॥ अधिकमासव्रतोद्यापन ॥ सांगतों संपूर्ण ऐक पां ॥ १ ॥ पूर्वोक्तरीतीं अधिकमासीं ॥ नित्य पूजावें पुरुषोत्तमासी ॥ आणि व्रतपूर्ति व्हावयासी ॥ उद्यापन कीजिये ॥ २ ॥ कृष्णपक्षीं चतुर्दशीस ॥ कीं नवमी किंवा अष्टमीस ॥ दिनशुद्धि पाहूनि विशेष ॥ उद्यापन करावें ॥ ३ ॥ नित्यवत् प्रभातीं उठोन ॥ शौच मुखमार्जन करून ॥ दंतधावनपूर्वक स्नान ॥ यथाविधि आचरावें ॥ ४ ॥ मग शुद्ध वस्त्र नेसुनी ॥ शुचिर्भूतपणें गृहीं येउनी ॥ अन्यंकथालाप[1] सोडुनी ॥ प्रक्षाळिजे हातपाय ॥ ॥ ५ ॥ त्यावरी आचमन करावें ॥ संध्यादेवार्चनादिक भावें ॥ नित्यवत् पूर्वाह्णिक[2] सारावें ॥ अंतरीं ध्यावें पुरुषोत्तमा ॥ ६ ॥ मग सदाचारसंपन्न ॥ श्रीकृष्णभक्तिपरायण ॥ ऐसे सदार[3] तीस ब्राह्मण ॥ पाचारूनियां आणावे ॥ ७ ॥ किंवा इतुकी नसेल शक्ती ॥ तरी स्ववित्तानुसार निरुती ॥ सात किंवा पांचचि प्रीतीं ॥ पाचारावे सादर ॥ ८ ॥ मध्याह्नसमय होतां प्राप्त ॥ पूजासंभार[4] घेऊनि समस्त ॥ मंगलवाद्यगर्जना करित ॥ उत्सव बहुत मांडावा ॥ ९ ॥ चतुरस्त्र कीजे शुभमंडप ॥ वितानमालादिकीं[5] सुरूप ॥ ध्वज पताका उभारिजे अमूप ॥ विपुल दीप लावावे ॥ १० ॥ चतुर्द्वारीं बांधावीं तोरणें ॥ तैसेचि मंगल घट ठेवणें ॥ सभोंवतीं पल्लव बांधणें ॥ शोभा करणें सर्वथा ॥ ११ ॥ त्या मंडपामध्यें निर्मळ ॥ पूजार्थ कल्पिलें जें शुद्धस्थळ ॥ तेथें चतुरस्त्र किंवा वर्तुळ ॥ गोमयें मंडळ करूनियां ॥ १२ ॥ त्यावरी एक द्रोण[6]प्रमाण ॥ कीं तदर्ध[7] किंवा तत्पाद[8]मान ॥ यथाशक्ति पंचधान्यीं पूर्ण ॥ सर्वतोभद्र करावें ॥ १३ ॥ मग त्यावरी चार दिशांस ॥ चार ठेवावे अव्रण कलश ॥ हैम[9] राजत[10] कीं ताम्र अशेष ॥ किंवा मृण्मय असावे ते ॥ १४ ॥ वित्त असोन शाठ्या न करावें ॥ स्वशक्तीतें अनुसरावें ॥ चतुर्व्यूहप्रीत्यर्थ[11] भावें ॥ ऐसे स्थापावे घट चार ॥ १५ ॥ मग त्यांमाजीं भरोनि उदक ॥ पंचपल्लव घालावे अनेक ॥ आणि सद्वस्त्रें वेष्टूनि सुरेख ॥ मुखीं श्रीफळें ठेवावीं ॥ १६ ॥ आणि त्या घटाठायीं क्रमानें ॥ एकेक देवता स्थापावी जाण ॥

२६

१ दुसऱ्या गोष्टी सांगणें. २ प्रातःकाळचें नित्यकर्म. ३ सपत्नीक. ४ पूजासामुग्री. ५ छत माळा इत्यादिकांनीं. ६ आदमण. ७ त्याचें अर्ध. (पावमण). ८ अदमणाचा पाव हिस्सा. ९ सुवर्णाचे. १० चांदीचे. ११ संकर्षण, वासुदेव, प्रद्युम्न, अनिरुद्ध या चतुर्व्यूहता त्यांच्या प्रीत्यर्थ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संकर्षण वासुदेव प्रद्युम्न ॥ तैसाचि चवथा अनिरुद्ध ॥ १७ ॥ मग जो व्रतारंभीं प्रथम ॥ राधिकेसह पुरुषोत्तम ॥
परंज्योती परंधाम ॥ कलशावरी स्थापिलासे ॥ १८ ॥ तो त्या कलशासह दोंकरीं ॥ आणूनि सर्वतोभद्रावरी ॥
चार कलशांच्या अभ्यंतरीं ॥ स्थापूनियां साचार ॥ १९ ॥ वेदवेदांगवेत्ता ब्राह्मण ॥ मुख्य आचार्य करावा
जाण ॥ आणि जपालागीं महाविद्वान ॥ चार ब्राह्मण वरावे ॥ २० ॥ तयांलागीं एकेकाकारणें ॥ दोन दोन
द्यावीं वसनें[1] ॥ मुद्रिकादिक करभूषणें ॥ तींहीं अर्पिणें यथाशक्ती ॥ २१ ॥ आणि नानावस्त्र भूषादिकेंसीं ॥ अलं-
कारूनियां आचार्यांसी ॥ देहशुद्ध्यर्थ विधानेंसी ॥ प्रायश्चित्त आचरावें ॥ २२ ॥ तदनंतर स्वस्त्रीसहित ॥ बैसो-
नियां एकाग्र चित्त ॥ पूर्वोक्तविधीनें साद्यंत ॥ भगवत्पूजन करावें ॥ २३ ॥ पंचामृतस्नानपूर्वक ॥ उपचार अर्पिजे
सकळिक ॥ भक्ष्य भोज्य लेह्य पेयादिक ॥ नैवेद्य अनेक समर्पावे ॥ २४ ॥ आणि त्या चार विप्रांकडून ॥ चतुर्व्यू[2]-
हजप कीजे जाण ॥ चार दिशांसि चार महान ॥ दीप क्रमानें उजळावे ॥ २५ ॥ तदनंतर नारिकेळें ॥ आणि
यथालब्ध अन्यफळें ॥ तैशींच पंचरत्नें सोज्वळें ॥ करसंपुटीं घेऊनियां ॥ २६ ॥ त्यांत गंधपुष्पाक्षतानीरें[3] ॥ घेऊ-
नियां मग सदार ॥ जांनु[4] टेंकूनि भूमीवर ॥ अर्घ्य सादर समर्पावें ॥ २७ ॥ देवदेवनमस्तुभ्यमिति ॥ मंत्रें अर्घ्य
द्यावें प्रीतीं ॥ नंतर श्रीभगवंताप्रती ॥ नमस्कार करावा ॥ २८ ॥ मग वाद्य गीत नर्तन ॥ स्तोत्रपाठ पुराणप-
ठण ॥ आणि छत्रचामरादि संपूर्ण ॥ राजोपचार अर्पावे ॥ २९ ॥ मग पुष्पांजलि समर्पूनी ॥ प्रार्थना कीजे
हस्त जोडुनी ॥ राधासहित कृष्णाचें मनीं ॥ ध्यान करीत साचार ॥ ३० ॥ रात्रौ करावें जागरण ॥ प्रभातीं
पुनश्च स्नान करून ॥ नित्यनियम सर्व सारून ॥ पूर्ववत्पूजन करावें ॥ ३१ ॥ मग भक्तिभावें यथाविधान ॥ नाममंत्रीं
करावें हवन ॥ तदनंतर सारूनि तर्पण ॥ कीजे मार्जन यथोक्त ॥ ३२ ॥ इतुकें कृत्य झाल्यावरुती ॥ राधेसह भग-
वंताप्रति ॥ नीराजयामि देवेशमिति ॥ मंत्रें आरती कीजिये ॥ ३३ ॥ मग राधेसह पुरुषोत्तमासी ॥ ध्याऊनियां
शुद्ध मानसीं ॥ सुगंधपुष्पांजलि तयासी ॥ सादर पूर्ण अर्पावा ॥ ३४ ॥ आणि स्वस्त्रीसह भूमीवर ॥ कीजे

॥ १ ॥

१ वस्त्रें. २ संकर्षणादि चार देवतांचा जप. ३ उदक. ४ गुडघे.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

साष्टांग नमस्कार ॥ तदनंतर जोडूनि कर ॥ प्रार्थना सादर करावी ॥ ३५ ॥ इतुका विधी झाल्यानंतर ॥ ब्राह्मणासि पूजूनि सादर ॥ सुवर्णसहित पूर्णपात्र ॥ दान द्यावें यथाविधी ॥ ३६ ॥ आणि सपत्निकआचार्यब्राह्मणा ॥ पूजूनि द्यावी बहु दक्षणा ॥ वस्त्रें भूषणें अर्पूनि नाना ॥ तयांच्या मना तोषवावें ॥ ३७ ॥ आणिक द्यावें गोप्रदान ॥ सुशीला गाय सुलक्षण ॥ बहु दुग्धवती अति तरुण ॥ चतुःस्तनी सवत्स ॥ ३८ ॥ ताम्रपृष्ठी निरोगी साजिरी ॥ न्यायार्जिता पुष्टशरीरी ॥ स्वर्णशृंगी रौप्यखुरी ॥ वस्त्रालंकारीं सुभूषित ॥ ३९ ॥ ऐसी धेनू द्यावी एक ॥ ऋत्विज पूजावे सकळिक ॥ वस्त्रें भूषणें देऊनि अनेक ॥ दक्षिणा द्यावी तयांसी ॥ ४० ॥ यथाशक्ति दंपत्यांलागुन ॥ वस्त्रभूषणादिकीं पूजून ॥ अष्टविध पदांचें दान ॥ यथाविधी कीजिये ॥ ४१ ॥ आणि तिलपात्र घृतपात्र ॥ जलपात्र उपानंह[1] छत्र ॥ सोपस्करशय्या[2] पवित्र ॥ ऊर्णावस्त्रं[3] कबल ॥ ४२ ॥ रेशमी वस्त्र कृष्णाजिन[4] ॥ कार्पासवस्त्र रजत सुवर्ण ॥ नाना रत्नें भक्ष्य भोज्यान्न ॥ तैशींच धान्यें सवही ॥४३॥ इत्यादि दानें यथाशक्ती ॥ भावें द्यावीं दंपत्यांप्रती ॥ श्रीमद्भागवतदान प्रीतीं ॥ वैष्णवद्विजासी पैं द्यावें ॥ ४४ ॥ आपणा शक्ति असेल तरी ॥ विलंब न कीजे क्षणभरी ॥ आयुष्य चंचल बुदबुदापरी[5] ॥ हेंचि अंतरीं विचारावें ॥ ४५ ॥ श्रीमद्भागवत साक्षात ॥ भगवत्स्वरूप आहे अद्भुत ॥ हें जे वैष्णव ब्राह्मणाप्रत ॥ दान देतात भक्तीनें ॥ ४६ ॥ ते कोटिकुळांसि उद्धरूनी ॥ अप्सरागणयुक्त विमानीं ॥ अनायासें आरूढोनी ॥ जातात गोलोकालागुनी ॥ ४७ ॥ श्रीमद्भागवतदानासमान ॥ इंदिरे आणिक नाहीं दान ॥ याणें साक्षाच्छ्रीभगवान ॥ राधारमण तोषतो ॥ ४८ ॥ सहस्रावधि कन्यादानें ॥ कीं वाजपेय शत करणें ॥ कीं धान्यासहित क्षेत्रें देणें ॥ कीं तुळादानें शतावधी ॥ ४९ ॥ कीं महादानें अष्टविध ॥ कीं दान देणें चारी वेद ॥ इत्यादिक जीं कर्मे विविध ॥ पुण्यफलद असती पैं ॥ ५० ॥ तीं भागवतदानाच्या षोडशांशाशीं ॥ न तुळती जाण निश्चयेंसी ॥ तस्मात् मानवें बहु यत्नेंसी ॥ भागवत दान दीजिये ॥ ५१ ॥ आणि त्रिंशद्दंपत्यांकारणें ॥ भावें द्यावीं अपूपदानें ॥ तयाचा प्रकार कैसा करणें ॥

१ चर्मी जोडा. २ गाद्यागिरद्यादिकांसहित पलंग. ३ धाबळी. ४ हरिणाचें कातडें. ५ बुडबुड्यासारखें.

सांगतों ऐकें समस्त ॥५२॥ अडीच अडीच प्रस्थांचे विशेष ॥ कांस्यसंपुट घ्यावे तीस ॥ प्रत्येकामाजीं तेहतीस ॥ अपूप सरस घालावे ॥ ५३ ॥ त्या अपूपालागीं प्रत्येकीं ॥ छिद्रें असतील पैं जितुकीं ॥ तितुकीं वर्षसहस्रें सुखी ॥ दाते वैकुंठीं वसतात ॥ ५४ ॥ मग तेथूनि गोलोकाठायीं ॥ जाऊनि सुखें वसत अक्षयीं ॥ जेथूनि पुनरावृत्ति नाहीं ॥ ज्योतिर्धाम सनातन जो ॥ ५५ ॥ असो ऐशीं अपूपदानें ॥ करावीं वित्तशाठ्याविणें ॥ केवळ निर्धन असेल त्यानें ॥ शक्तिप्रमाणें कीजिये ॥ ५६ ॥ अडीच प्रस्थांचा संपुट एक ॥ त्यांत तेहतीस अपूप सुरेख ॥ घालूनियां विधिपूर्वक ॥ दान द्यावें एकासी ॥ ५७ ॥ किंवा अपूपसामग्री समस्त ॥ अपक्कचि घालूनि संपुटांत ॥ श्रीपुरुषोत्तमप्रीत्यर्थ ॥ दान द्यावें यथाविधी ॥ ५८ ॥ मग आमंत्रित दंपत्यांलागुनी ॥ सुभोजन देतों म्हणोनी ॥ पुरुषोत्तमाच्या सन्निधानीं ॥ संकल्प झणीं करावा ॥ ५९ ॥ आणि प्रार्थूनियां श्रीकृष्णासी ॥ भावें स्मरत शुद्ध मानसीं ॥ त्या सर्वही द्विजदंपत्यांसीं ॥ हर्षे विधिवत् पूजूनियां ॥ ६० ॥ त्या ब्राह्मणरूपी श्रीहरी ॥ आणि स्त्रीरूपी राधिका सुंदरी ॥ आहे ऐसें मानूनि अंतरीं ॥ भोजन द्यावें उत्तम ॥६१॥ अपूप मोदक मांडे घीवर ॥ पोळ्या लाडू करंज्या सुंदर ॥ जिलब्या उंडे मोतीचूर ॥ सांदणें आणि अनरसे ॥ ६२ ॥ शेवया बोटदे बासुंदी ॥ दूधपाक आणि क्षीर साधी ॥ पुऱ्या कडबू धारगे बुंदी ॥ इत्यादि अनेक पक्वान्नें ॥ ६३ ॥ साखरभातादि भात अनेक ॥ भजीं शेंगोळीं माषवटक ॥ अलाबूवादि[1] शाका रुचिक ॥ सांडगे फेण्या पापड ॥ ॥ ६४ ॥ पाटवड्या विविध बेसनें ॥ मुद्गादिक[2] रुचिक वरान्नें ॥ रायतीं मुरंबे अनेक पानें[3] ॥ तैशींच नाना पंचामृतें ॥ ६५ ॥ श्रीखंड लापशा नानापरी ॥ कढी सारें अनेक सांबारीं ॥ लिंबु आर्द्रक कोशिंबिरी ॥ दूध दहीं घृत मंड ॥ ६६ ॥ आणि चोष्य[4] पेयें[5] चर्व्यें[6] पदार्थ ॥ नाना चटण्या लोणचीं बहुत ॥ द्राक्षादि फळें मुळें अद्भुत ॥ नाहीं गणित तयांसी ॥ ६७ ॥ ऐसे पदार्थ नानापरी ॥ परिवेषूँनियां[7] पात्रांवरी ॥ प्रोक्षण करूनि पात्रें सारीं ॥ प्रीतीं उदक सोडावें ॥ ६८ ॥ राधाकृष्णार्पणमस्तु म्हणून ॥ तयां सांगावें भोजनालागुन ॥ मग

१ काळा भोपळा इत्यादि. २ मूग आदिकरून. ३ पन्हीं. ४ चोखून खाण्याचे. ५ पिण्याचे. ६ चावण्याचे. ७ वाढून.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पाणिपल्लव जोडून ॥ मृदुवचनें विनवावें ॥ ६९ ॥ स्वादु स्वादु हे पदार्थ ॥ आपणासाठीं केले समस्त ॥ तरी आनंदें बैसोनि स्वस्थ ॥ तृप्तिपर्यंत भक्षावे ॥ ७० ॥ ह्या सर्व सिद्ध पदार्थांतून ॥ रुचेल तें घ्यावें मागुन ॥ अंतरीं न कीजे अनमान ॥ विपुळ संपूर्ण आहे पैं ॥ ७१ ॥ तुम्ही अनुग्रह केला आजी ॥ धन्य झालों त्रैलोक्यामाजीं ॥ मम जन्माचें सार्थक सहजीं ॥ झालें असे साचार ॥ ७२ ॥ ऐशी करूनियां प्रार्थना ॥ मग भोजनोत्तर त्या ब्राह्मणा ॥ यथाशक्ति देऊनि दक्षिणा ॥ तांबूलें द्यावीं सादर ॥ ७३ ॥ पूगं[1] एलां[2] लवंग कर्पूर ॥ जायपत्री जातीफळं[3] केशर ॥ कस्तुरी कंकोळ सुधा[4] खैरादिर[5] ॥ आणि नागवल्लीदळें ॥ ७४ ॥ ऐसे सर्व पदार्थ मिळून ॥ उत्तम तांबूल होतें जाण ॥ तें भगवंतासि प्रिय म्हणोन ॥ ब्राह्मणालागुन अर्पावें ॥ ७५ ॥ ऐसें तांबूल द्विजाग्र्यासी ॥ जो कां अर्पितो भक्तिभावेंसी ॥ तो भोगुनी सर्व सौभाग्यासी ॥ अंतीं मोक्षास पावतो ॥ ॥ ७६ ॥ असो मग त्या विप्रांचे हातीं ॥ मोदक द्यावे बहुप्रीतीं ॥ आणि यथाविधी तत्पत्नींप्रती ॥ द्यावीं सौभाग्यवायनें ॥ ७७ ॥ मग ग्रामसीमेपयत भावें ॥ त्यां दंपत्यांतें बोळवावें ॥ तयां वंदूनियां भावें ॥ परत यावें सदनासी ॥ ७८ ॥ मग पुरुषोत्तमसन्निधानीं ॥ एकाग्रचित्तें बैसोनी ॥ मंत्रहीनेतिमंत्रेंकरूनी ॥ जोडूनि पाणी प्रार्थावें ॥ ७९ ॥ आणि यस्यस्मृत्येति मंत्रेंसीं ॥ वंदूनियां पुरुषोत्तमासी ॥ न्यून तें सर्व संपूर्णतेसी ॥ पाववावें साचार ॥ ८० ॥ मग सकळ भूतांलागून ॥ यथाविभाग अन्न वांटून ॥ सर्व स्वजनासह आपण ॥ शेवटीं भोजन करावें ॥ ८१ ॥ प्रिये हें उद्यापन तत्वतां ॥ तुज कथिलें असे आतां ॥ परी हें मध्येंच केलें असतां ॥ पुढचें वर्तन सांगतों ॥ ८२ ॥ शेषदिनीं प्रत्येक दिवशीं ॥ प्रथमदिन स्थापित कलशीं ॥ राधिकेसह पुरुषोत्तमासीं ॥ नित्यव्रताचि पूजूनियां ॥ ८३ ॥ पुढें दर्श होतां प्राप्त ॥ सर्व रात्र जागर करित ॥ पुरुषोत्तममूर्ति राधेसहित ॥ यथाविधी पूजूनियां ॥ ८४ ॥ अंतीं करावा नमस्कार ॥ मग आनंदें व्रतियें सदार ॥ त्या भगवन्मूर्तीचें सादर ॥ विसर्जन करावें ॥ ८५ ॥ आणि त्या मूर्तीसहवर्तमान ॥ आचार्यासि द्यावें पीठदान ॥ आणि यथायोग्य अन्न-

१ सुपारी. २ वेलची. ३ जायफळ. ४ चुना. ५ कात.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दान ॥ स्वेच्छानुसार करावें ॥ ८६ ॥ जैशा कैशाही उपायेंसी ॥ हें व्रत कीजे अधिकमासीं ॥ वित्तानुसार भक्तिभावेंसी ॥ विविध दानें कीजिये ॥ ८७ ॥ नारी अथवा नर जे कोण ॥ करित मासव्रताचरण ॥ दुःख दारिद्र्य तयांलागुन ॥ प्राप्त नव्हे कदाच ॥ ८८ ॥ आणि तयांचे सर्व मनोरथ ॥ येथेंचि पूर्ण होऊनि त्वरित ॥ अंतीं बैसोनि विमानांत ॥ गोलोका जात निश्चयें ॥ ८९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ षड्विंशतितमाध्याय गोड हा ॥ ९० ॥

॥ इति षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायींचें वर्तमान ॥ कथिलें मासव्रतोद्यापन ॥ जेणें आचरित व्रतालागुन ॥ पूर्णता होय साचार ॥ १ ॥ आतां पुनः वैकुंठविहारी ॥ रमेसी म्हणे गे प्रिये सुंदरी ॥ तें पूर्वोक्तमासव्रत निर्धारीं ॥ सर्वां उपरि असे पैं ॥ २ ॥ हें पुरुषोत्तममासव्रत ॥ यथोक्तविधीनें आचरत ॥ तया पाहतांचि यमदूत ॥ पळोनी जात दिगंतरीं ॥ ३ ॥ सिंहालागीं विलोकुनी ॥ जैसे गज पळती रानीं ॥ कीं वैनतेया[1] पाहतां क्षणीं ॥ सर्प विवरीं जातात ॥ ४ ॥ कीं उदेतांचि दिनपती[2] ॥ दिवाभीतें[3] सर्व लपती ॥ तैशीच यमदूतांची गती ॥ होय व्रती देखतांच ॥ ५ ॥ यथोक्त मासव्रत करित ॥ तदंगीं सर्व तीर्थें वसत ॥ आणि पुण्यक्षेत्रें देवता समस्त ॥ त्याहि राहत तेथेंची ॥ ६ ॥ तयांच्या पुण्या नाहीं माप ॥ नाना दुःखें दारिद्र्य पाप ॥ समूळ नासूनि आपेंआप ॥ पुण्यस्वरूप होती ते ॥ ७ ॥ पुरुषोत्तमाच्या सेवेविषयीं ॥ जयाचें मन निश्चळ राही ॥ तयालागीं विघ्नें कदाही ॥ स्पर्शूं न देई भगवान ॥ ८ ॥ हें अधिमास व्रत करित ॥ ते यत्रकुत्रापि[4] वसोत ॥ तयांपुढें पिशाच प्रेत ॥ भूतादि न येत कोणीही ॥ ९ ॥ नानाशतयज्ञांहूनिही ॥ हें मासव्रत श्रेष्ठ राही ॥ क्रतूंनीं[5] स्वर्गप्राप्ति होई ॥ आणि हें तों नेई गोलोका ॥ १० ॥ हें मासव्रत यथाविधान ॥ जो भक्तिभावें करितो जाण ॥ तयाच्या फळाचें सर्व वर्णन ॥ शेषाचेनही नव्हेच ॥ ११ ॥ ऐसें हें पुरुषोत्तमव्रत ॥ सर्वांहूनि श्रेष्ठ अत्यंत ॥ म्हणोन प्रत्येक अधिमासांत ॥ सर्वीं यथोक्त आचरावें ॥ १२ ॥ परी इतुकें नव्हे कोणाचेनी ॥ त्यांणीं काय करावी करणी ॥ ती सांगतों ऐकें साजणी ॥ एकाग्र चित्त करूनियां ॥ १३ ॥ अधिकमास येतां क्षण ॥ कांहींहि नियम धरावा जाण ॥ स्नान दान जप तर्पण ॥ पुराणश्रवण देवपूजा ॥ १४ ॥ तैलत्याग भूमिशयन ॥ एकजाति पत्रावलि भोजन ॥ अपूपदान नखकेशधारण ॥ एकान्नभोजन तैसेंचि ॥ १५ ॥ नित्य दीपदान सांग ॥ दंपत्यभोजन उपानहत्याग[6] ॥ धान्यवर्जन नियम अभ्यंग ॥ धात्रीस्नाननियम ॥ १६ ॥ फलत्याग लवणवर्जन ॥ तिलतांबूलधान्यादिदान ॥ हेम रौप्य सौभाग्यवायन ॥ भागवतश्रवण तैसेंचि ॥ १७ ॥ उपो-

२७

१ गरुडास. २ सूर्य. ३ घुबडें. ४ कोणत्याही ठिकाणीं. ५ यज्ञांनीं. ६ जोडा त्यागणें. (अनवाणी चालणें).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षण अयाचित नक्त ॥ धारणापारणा एकभुक्त ॥ हविष्याशन मौनव्रत ॥ तुलसीपूजा यथाविधी ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णनामसंकीर्तन ॥ शालिग्रामशिलार्चन ॥ अपूजितमूर्तिपूजन ॥ इत्यादि पूर्वोक्त नियम जे ॥ १९ ॥ तयांतूनि स्वेच्छानुसार ॥ एक दोन तीन चार ॥ स्वशक्त्यनुरूप साचार ॥ नियम घ्यावे यथाविधी ॥ २० ॥ नियमाचा भंग न होई ॥ तैसें वर्तावें सर्वदाही ॥ नियमभंगें पूर्वार्जितही ॥ पुण्य जातें विलयास ॥ २१ ॥ एकहि नेम केल्याशिवाय ॥ अधिमास जयाचा व्यर्थ जाय ॥ तया दारिद्र्यादि दुःखें अतिशय ॥ प्राप्त होत निश्चयें ॥ २२ ॥ यास्तव येतांचि अधिकमास ॥ उद्देशूनि पुरुषोत्तमास ॥ एक तरी नियम विशेष ॥ मानवीं अवश्य कीजिये ॥ २३ ॥ जे कोणी अधिकमासीं ॥ एके किंवा अनेक नेमेंसीं ॥ आराधिती पुरुषोत्तमासी ॥ अखंड तयांसी सुख होय ॥ २४ ॥ इंदिरे आतां अधिमासीं ॥ मनुष्यमात्रें ज्या नियमांसी ॥ अवश्य पाळावें ते तुजसी ॥ सांगतों ऐक साचार ॥ ॥ २५ ॥ राजिका[१] राजमाष[२] द्विदल[३] ॥ मधु मांस कांजी तिलतैल ॥ पलांडु लशुन मुस्ता[४] मूल[५] ॥ छत्राक[६] शिग्रु[७] गृंजन[८] ॥ २६ ॥ आणि मादक[९]वस्तु संपूर्ण ॥ अधिमासीं सोडाव्या जाण ॥ जितुक्या वस्तु आमिषाभिधान ॥ तितुक्या समस्त वर्जाव्या ॥ २७ ॥ प्राण्यंगचूर्ण[१०] तें आमिष ॥ फळांमाजीं जंबीर[११] आमिष ॥ धान्यांमाजीं मसुरा आमिष ॥ अन्नामाजीं शिळें अन्न ॥ २८ ॥ अजामहिषी गोदुग्धांहून ॥ अन्य दुग्ध आमिष जाण ॥ द्विज[१२]विक्रीत रस[१३] संपूर्ण ॥ आणि भूमिजलवण आमिष ॥ २९ ॥ ताम्रपात्रस्थ गव्य[१४] विशेष ॥ त्यासहि बुधें[१५] म्हणती आमिष ॥ आत्मार्थ[१६] पाचित अन्न अशेष ॥ तेंहि आमिष बोलिजेतें ॥ ३० ॥ असो परद्रोह परनिंदा ॥ अधिमासीं वर्जावीं सदा ॥ परदारागमन कदा ॥ करूं नयेचि साचार ॥ ३१ ॥ शल्यदुष्ट[१७] भावदुष्टान्न[१८] ॥

---

१ राई (मोहरी). २ पावटे. ३ तुरी चणे इत्यादि दोन डाळींचीं धान्यें. ४ नागरमोथा. ५ मुळा. ६ वांगें. ७ शेवगा. ८ गाजर. ९ अमलीपदार्थ. १० शिंपीचा चुना. ११ जांबरी लिंबू. १२ ब्राह्मणानें विकलेलें. १३ गूळ दूध इत्यादि. १४ दूध, तूप, इत्यादि गाईपासून झालेले. १५ विद्वान लोक. १६ आपणासाठीं (पंचमहायज्ञार्थ नव्हे) शिजविलेलें. १७ विष कांच वगैरेंनीं दूषित. १८ हें अमक्या अमंगळ पदार्थासारखें आहे असें मनांत आणलेलें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्रियादुष्ट शब्ददुष्टान्न ॥ दग्धान्न द्विपाचितान्न ॥ अधिकमासीं वर्जावें ॥ ३२ ॥ द्विजद्विट्पतितम्लेंछांशीं ॥ व्रात्यांशीं आणि वेदबाह्यांशीं ॥ तेवींच सर्व रजस्वलांशीं ॥ अधिकमासीं बोलूं नये ॥ ३३ ॥ आणि तयीं पाहिलेलें अन्न ॥ काकदृष्ट आणि सूतकान्न ॥ तेंहि अधिकमासामाजीं जाण ॥ भक्षूं नये कदापी ॥ ३४ ॥ वेद द्विज भूपाळ ॥ स्त्री गो व्रती महंत निर्मळ ॥ यांची निंदा कदाकाळ ॥ अधिकमासीं करूं नये ॥ ३५ ॥ ऐसे हे विशेष नियम समस्त ॥ पाळिले असतां अधिकमासांत ॥ साक्षात् भगवान राधाकांत ॥ पुरुषोत्तम तोषतो ॥ ३६ ॥ श्रीमद्भागवत अधिमासीं ॥ भावें ऐके नित्य नियमेंसी ॥ तयाचें पुण्य वर्णावयासी ॥ चतुर्मुखही शकेना ॥ ३७ ॥ आणि पुरुषोत्तममासांत ॥ जे शाळिग्राम शिळेप्रत ॥ तुळसीदळलक्षें पूजित ॥ तयांचें पुण्य अनंत असे ॥ ३८ ॥ इंदिरे जे अधिकमासांत ॥ एकान्नभक्षण व्रत करित ॥ ते चतुर्भुज होऊनि त्वरित ॥ परमगतीतें पावती ॥ ३९ ॥ एकान्नव्रतापरतें कांहीं ॥ इतर व्रत पवित्र नाहीं ॥ एकान्नेंचि सिद्ध मुनिही ॥ निर्वाणपद पावले ॥ ४० ॥ अधिकमासीं नक्त करित ॥ ते मानव नराधिप होत ॥ आणि सर्व सुख भोगूनि येथ ॥ मोक्षाप्रत पावती ॥ ४१ ॥ नक्तभोजी नर निर्मळ ॥ सर्व पुण्यात्मा होय केवळ ॥ प्रतिदिनीं अश्वमेधाचें फळ ॥ लाभे सकळ तयासी ॥ ४२ ॥ असो ऐसे हे नियम चांग ॥ इंदिरे तुज कथिले अभंग ॥ आतां गृहीतनियमत्याग ॥ विधिपूर्वक सांगतों ॥ ४३ ॥ नक्तभोजी मानवें पूर्ण ॥ अंतीं करावें ब्राह्मणभोजन ॥ अयाचिताचें उद्यापन ॥ स्वर्णदान हें होय ॥ ४४ ॥ अमावास्याशन मानवें ॥ सदक्षिणाक गोदान द्यावें ॥ धात्रीस्नान नरें करावें ॥ दधि किंवा दुग्धदान ॥ ४५ ॥ ज्या ज्या फळाचा धरावा नेम ॥ तें तें दान द्यावें उत्तम ॥ तेणें सांगता होऊनि परम ॥ फल निःसीम लाभतें ॥ ४६ ॥ तैलस्थानीं घृतदान द्यावें ॥ घृतस्थानीं दुग्धदान करावें ॥ धान्यनियमसांगतार्थ द्यावे ॥ गोधूम शालि तंडुल ॥ ४७ ॥ भूशयनकर्त्यां नरानें ॥ सपँरिच्छद शय्या देणें ॥ आपणा आणि परासी जियेनें ॥ अत्युत्तम सुख होय ॥ ४८ ॥

---

१ वाईट कृतीन केलेलें. २ शब्दानें रक्तासारखें आहे इत्यादि दूषित. ३ करपलेलें. ४ दोन वेळां शिजविलेलें (उकडी मोदक वगैरे) ५ ब्रह्मदेवही. ६ घेतलेले नियम सोडणें. ७ गादी उशी वगैरे साहित्यासहित.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पत्रावळीवरचें भोजन ॥ तयाचें ऐसें उद्यापन ॥ घृतंशर्करासह उत्तमान्न ॥ जेवूं घालणें ब्राह्मणासी ॥ ४९ ॥ मौनभोजन जे करित ॥ तयीं शेवटीं सांगतार्थ ॥ घंटा आणि हिरण्यसहित ॥ तिलदान देऊनियां ॥ ५० ॥ घृतप्रचुर उत्तमान्नें ॥ जेवूं घालणें दंपत्याकारणें ॥ नखकेशधर मानवानें ॥ दान देणें आदर्श ॥ ५१ ॥ उपानह-त्यागाची सांगता ॥ उपानहदानें होय तत्वतां ॥ लवणाचा परित्याग करितां ॥ नानारसदान द्यावें ॥ ५२ ॥ दीपदान व्रताच्या अंतीं ॥ कराया तद्व्रतसंपूर्ती ॥ पात्रासहित दीप निरुती ॥ दान द्यावा विप्रास ॥ ५३ ॥ पल-प्रमाण ताम्रपात्र ॥ त्यांत घालावें घृत पवित्र ॥ सुवर्णवर्ती घालूनि विचित्र ॥ दान द्यावा दीप तो ॥ ५४ ॥ धारणापारणासांगतार्थ ॥ अंतीं सवस्त्रकांचनोपेत ॥ मृण्मय किंवा हेमनिर्मित ॥ अष्टकुंभ समर्पावे ॥ ५५ ॥ आणि छत्रोपानहासहवर्तमान ॥ त्रिंशत मोदक द्यावे दान ॥ तैसाचि एक वृषभ महान ॥ दान द्यावा यथाविधी ॥ ॥ ५६ ॥ ऐशाप्रकारीं नियमसांगता ॥ यथाविधी केली असतां ॥ गृहीत नियमाची होऊनि पूर्णता ॥ यथोक्त फळ लाभतें ॥ ५७ ॥ आणि उक्तिविधिसाधनार्थ ॥ जरी कां कोणी असमर्थ ॥ किंवा वेळीं यथोक्त पदार्थ ॥ दुर्लभ होत निर्धारें ॥ ५८ ॥ तरी मग काय करावें ॥ तें सांगतों ऐक आघवें ॥ केवळ विप्रासि पूजूनि भावें ॥ द्यावी दक्षिणा यथाशक्ती ॥ ५९ ॥ आणि तयांच्या मुखेंकरून ॥ व्रतपूर्ति वदवावी जाण ॥ द्विजवाक्य श्रवणें तत्क्षण ॥ यथोक्त पूर्ण व्रत होय ॥ ६० ॥ आणि प्रिये अधिमासांत ॥ श्रीपुरुषोत्तमप्रीत्यर्थ ॥ नियम घेऊनियां यथोक्त ॥ जो जो पदार्थ वर्जिलासे ॥ ६१ ॥ तो तो पदार्थ अधिकमासांतीं ॥ दान देऊनि विप्राप्रती ॥ तन्मुखें ऐकूनि व्रतपूर्ती ॥ नंतर स्वयें भक्षावा ॥ ६२ ॥ ऐसा गृहीतनियमत्याग ॥ करतां होऊनि यथासांग ॥ यथोक्त नियमाचें चांग ॥ भगव-त्कृपें लाभतें फळ ॥ ६३ ॥ दक्षिणा देऊनि विप्राप्रती ॥ तन्मुखें ऐकावी व्रतपूर्ती ॥ व्रतांतीं दक्षिणा न अर्पिती ॥ ते पैं पडती नरकांत ॥ ६४ ॥ आणि व्रतवैकल्य पावून ॥ महाकुष्ठी होती जाण ॥ तस्मात् दक्षिणा देऊन ॥

१ ज्यांत घृतयुक्त पदार्थ पुष्कळ आहेत, किंवा ज्यांत घृत पुष्कळ आहे अशीं. २ आरसा. ३ अनवाणी चालण्याची. ४ सोन्याची वात. ५ वस्त्र व सुवर्ण यांसहित.

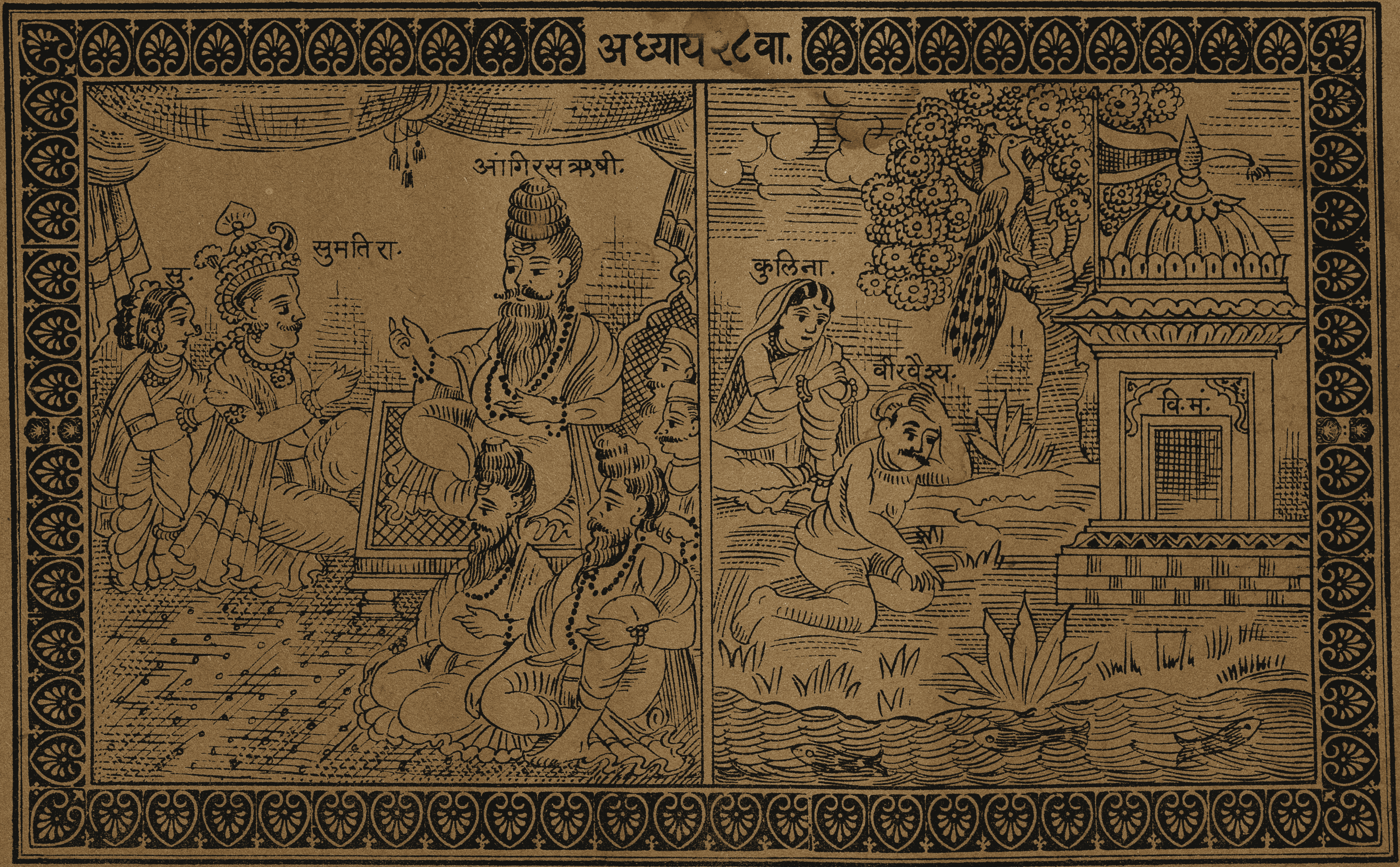
CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्रतपरिपूर्ति वदवावी ॥ ६५ ॥ ऐसें भक्तिभावें करितां ॥ सकळ व्रतफळ ये हाता ॥ आणि अनंतवाजपेयांचें तत्वतां ॥ फळ लाभतें निश्चयें ॥ ६६ ॥ सकळ पापें होती दहन ॥ मनोरथ पुरती संपूर्ण ॥ आणि अंतीं मोक्ष-सदन ॥ लाभतें जाण साचार ॥ ६७ ॥ इंदिरे ऐसा अधिकमास ॥ पुण्यफलदाता आहे विशेष ॥ एतदर्थ एक इतिहास ॥ सांगतों ऐकें सादर तूं ॥ ६८ ॥ ऐसें बोलून दामोदर ॥ कथा सांगूं लागला मधुर ॥ तियेचें विवरण सुंदर ॥ पुढच्या प्रसंगीं होईल पां ॥ ६९ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ सप्तविंशतितमोध्याय गोड हा ॥ ७० ॥ ॥ इति सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति सप्तविंशतितमाध्याय समाप्त।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अहो सकळ श्रोते सज्जन ॥ ऐका कथा परम पावन ॥ वैकुंठविहारी भगवान ॥ लक्ष्मीलागून सांगत ॥ १ ॥ प्रिये पूर्वीं कृतयुगांत ॥ सोमवंशोत्पन्न विख्यात ॥ सप्तद्वीपा पृथ्वीचा नार्थ ॥ सुमतिनामें नृप असे ॥ २ ॥ तो धर्मात्मा दाता महान ॥ शांत दांत सदाचारसंपन्न ॥ सर्वसंपद्विभूषित पूर्ण ॥ अहंकृतिहीन सर्वदा ॥ ३ ॥ सदा श्रीहरिभक्तितत्पर ॥ हरिपूजा करी निरंतर ॥ हरिकथाश्रवणीं सादर ॥ हरि-चीच करी शुश्रूषा ॥ ४ ॥ पूज्यजनांसि पूजी सतत ॥ सर्वभूतहिताविषयीं रत ॥ पुत्रवत्प्रजा पाळी समस्त ॥ एवं गुणसंपन्न असे ॥ ५ ॥ तयाची स्त्री महाभाग्यवती ॥ सर्वलक्षणसंपन्न सती ॥ तियेचें नाम सुष्ठुमती ॥ सर्व जगतीं विख्यात ॥ ६ ॥ तीं दोघेंहि भक्तिपरायण ॥ तयांसि पूर्वजन्मींचें स्मरण ॥ प्रति अधिमासीं यथाविधान ॥ पूर्वोक्त व्रतें आचरती ॥ ७ ॥ अन्नदान सदा करिती ॥ उदकदान सर्वदा देती ॥ वापी कूप तडाग बांधिती ॥ प्रासादे निर्मित असंख्यात ॥ ८ ॥ ऐसें वागतां निरंतर ॥ कीर्ति पसरली त्रैलोक्यभर ॥ एकदां आंगिरस ऋषी-श्वर ॥ तयां पहावया निघाला ॥ ९ ॥ सवें असती शिष्य बहुत ॥ राजगृहा आला अवचित ॥ पाहूनि राव स्वस्त्रीसहित ॥ सामोरा त्वरित पावला ॥ १० ॥ उभयतीं मुनीसि वंदुनी ॥ आणूनि बैसविलें सिंहासनीं ॥ आणि पाद्यादि उपचारांनीं ॥ भक्तिभावें पूजिलें ॥ ११ ॥ शिरीं वंदूनि पादोदकाला ॥ राव नीचासनीं बैसला ॥ जोडूनियां हस्तकमळाला ॥ बोलूं लागला सादर ॥ १२ ॥ सुमति म्हणे हो मुनिवरा ॥ तुमचें येणें झालें मम घरा ॥ याचिये योगें आजि मी बरा ॥ कृतकृतार्थ जाहलों ॥ १३ ॥ सज्जनागमन सुखकारक ॥ ऐसें बोलती संतलोक ॥ जेथें संतांचें प्रेम अधिक ॥ संपदा सकळिक येत तेथें ॥ १४ ॥ संतप्रेमें सत्कीर्ति चढे ॥ संतप्रेमें बहु धन जोडे ॥ संतप्रेमें संतति वाढे ॥ दुर्बुद्धि मोडे सत्प्रेमें ॥ १५ ॥ जे सद्धर्में वर्तती सतत ॥ त्यांवरि दया करिती संत ॥ संतजनांपरि दयावंत ॥ नाहीं त्रिजगांत कोणीही ॥ १६ ॥ संतपादोदक शिरीं धरिती ॥ ते सुस्नातचि सकळ तीर्थीं ॥ तयांपरि पुण्यात्मे जगतीं ॥ नाहीं निश्चिती जाणिजे ॥ १७ ॥ ऐसे तुम्ही संत महान ॥ तुमचें

१ स्वामी (राजा). २ इंद्रियदमन करणारा. ३ अहंकाररहित. ४ पतिव्रता. ५ देवालयें. ६ संतांच्या पायांचें तीर्थ.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

झालें मज दर्शन ॥ म्हणोन आज मजसमान ॥ नसे धन्य कोणीच ॥ १८ ॥ मम पुत्र दारा[1] संपत्ती ॥ आणि देहहि अर्पिला तुम्हांप्रती ॥ तरी कोणकार्या योजूनि चित्तीं ॥ आगमन केलेंती सांगिजे ॥ १९ ॥ स्वामी जैशी कराल आज्ञा ॥ तैसा मी वर्तेन जाणा ॥ तरी कृपा करूनि करुणाघना ॥ कांहीं आज्ञा कीजिये ॥ २० ॥ ऐसें रायाचें नम्र भाषित ॥ ऐकूनि मुनि अति हर्षित ॥ तयाच्या अंगीं फिरवूनि हात ॥ बोले उचित ऐक तें ॥ २१ ॥ मुनि म्हणे राया तूं सांप्रत ॥ बोलिलासि तें तुज उचित[2] ॥ विनययुक्त सज्जनाप्रत ॥ श्रेयं[3] समस्त लाभतें ॥ २२ ॥ धर्म अर्थ काम मोक्ष ॥ विनयें लाभती प्रत्यक्ष ॥ विनयें होय लोकाध्यक्ष[4] ॥ विनयें लाभे सर्वही ॥ २३ ॥ विनयें नाहीं लाभत ॥ ऐसें काय आहे जगांत ॥ राया तव विनयें मजप्रत ॥ आनंद बहुत झाला असे ॥ २४ ॥ सर्वदा असो तव कल्याण ॥ हें मम अमोघ[5] आशीर्वचन ॥ राया मी तुज करितों प्रश्न ॥ तयाचें उत्तर सांग मज ॥ २५ ॥ तूं सदा सदाचाररत ॥ सर्वैश्वर्यसंपन्न सुशोभित ॥ आणि ही तव भार्या सतत ॥ व्रतें बहुत करिताहे ॥ २६ ॥ ऐसा तुम्हांसि विलोकून ॥ मज संतोष झाला महान ॥ म्हणोन राया तुजलागुन ॥ प्रश्न करित आहें मी ॥ २७ ॥ श्रीहरीची व्हावया प्रीति ॥ व्रतादि उपाव बहुत असती ॥ परी कवणें ही ऐशी तुज प्राप्ती ॥ झाली तें मज सांगिजे ॥ २८ ॥ ऐसें ऋषीचें वचन ऐकुनी ॥ सुमति राजा हस्त जोडुनी ॥ म्हणे हो मुनींद्रा मज-लागुनी ॥ जें कां तुम्ही प्रश्निलेंती ॥ २९ ॥ तें आमुचें अद्भुत चरित ॥ तुम्हां सांगतों ऐका समस्त ॥ मुनिवर्या मी पूर्वजन्मांत ॥ वीरनामा वैश्य होतों ॥ ३० ॥ तैं म्यां पापें केलीं बहुत ॥ विप्रद्रव्यें हरावीं सतत ॥ सदा कुमार्गाठायीं निरत ॥ लोकांचें अहित करावें ॥ ३१ ॥ सर्वजनांची निंदा करावी ॥ देवां द्वेषूनि तद्द्रव्यें[6] हरावीं ॥ निष्ठुर वाक्यें नित्य बोलावीं ॥ गोविप्रवध आचरावे ॥ ३२ ॥ बहु वेश्या भोगाव्या सतत ॥ प्राणिमात्राचा करावा घात ॥ ऐसा सदा असतां वर्तत ॥ काळ बहुत लोटला ॥ ३३ ॥ वडिलार्जित गेलें वतन ॥ बंधूंनीं दवडिलें घरांतून ॥ आप्त मित्र सुहज्जन ॥ मजशीं कोणी बोलेना ॥ ३४ ॥ गांवांत कोणी आपुल्या द्वारीं ॥ क्षणमात्र

१ स्त्री. २ योग्य. ३ कल्याण. ४ लोकांत प्रमुख. ५ व्यर्थ न होणारें. ६ देवांचीं द्रव्यें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मज उभा न करी ॥ तैं मी दुःखित होऊनी अंतरीं ॥ वनांतरीं प्रवेशलों ॥ ३५ ॥ तेथें मार्ग निरोधून ॥ वाटसरूंसि पीडीं जाण ॥ नाना मृग पक्षि मारून ॥ मांस भक्षण करीं पैं ॥ ३६ ॥ परी तेंहि न मिळे पोटभर ॥ रात्रंदिन असे क्षुधातुर ॥ ऐसा निर्जनवनाभीतर ॥ दुःखें फार गांजलों ॥ ३७ ॥ एकदां क्षुधातृषेनें पीडित ॥ फिरतां फिरतां निर्जनवनांत ॥ श्रीविष्णूचें मंदिर तेथ ॥ जीर्ण अत्यंत देखिलें ॥ ३८ ॥ तत्सन्निध रमणीय सुंदर ॥ एक होतें सरोवर ॥ जयाच्या तीरीं द्विजवरें ॥ राजहंसादि विहरंती ॥ ३९ ॥ तेथें म्यां जाऊनि त्वरित ॥ उदक प्राशिलें तृप्तिपर्यंत ॥ तेणें जाऊनि श्रम समस्त ॥ तत्तीरीं स्वस्थ बैसलों ॥ ४० ॥ तंव ही मत्कांता सुष्ठुमती ॥ त्याजन्मींहि मद्भार्याच होती ॥ इयेचें कुलीना ऐसें तेथीं ॥ नाम असे विख्यात ॥ ४१ ॥ तैं माझ्या मागें बंधुजनांनीं ॥ इयेसि दवडिलें घरांतूनी ॥ कोठें न मिळे अन्नपाणी ॥ शरीरें जीर्ण जाहली ॥ ४२ ॥ क्षुधातृषाक्रांत सतत ॥ मम दुष्कर्में आठवित ॥ दुःखें सर्वत्र फिरत फिरत ॥ निर्जन वनांत प्रवेशली ॥ ४३ ॥ जेथें मी बैसलों होतों स्वस्थ ॥ तेथें ही दैवें आली अवचित ॥ इयेसि पाहूनियां दुःखित ॥ दया मजप्रत उपजली ॥ ४४ ॥ मग वनफळें आणि पाणी ॥ म्यां दीधलें इयेलागुनी ॥ तेणें ही गतश्रम होउनी ॥ मत्सन्निधानीं बैसली ॥ ४५ ॥ आणि मम दुःखें दुःखित ऐसी ॥ विनयें बोलली मजपाशीं ॥ स्वामी अद्यापि पापराशी ॥ कराया कैसे प्रवर्ततां ॥ ४६ ॥ अहो ज्ञानें किंवा अज्ञानेंकरून ॥ जे नर करिती पापाचरण ॥ ते स्वकर्मक्षयपर्यंत पूर्ण ॥ नरकीं पतन पावती ॥ ४७ ॥ महा पातकी ते समस्त ॥ आँचंद्रार्कतारापर्यंत ॥ रौरवादि घोर नरकांत ॥ राहती पचत सर्वदा ॥ ४८ ॥ पूर्वसंचित सर्व पापांची ॥ कांहीं निष्कृती न करितां साची ॥ पुनःपुन्हां पापकर्मैंची ॥ किमर्थ आतां आचरतां ॥ ४९ ॥ वेदांतपरिशीलनेंकरून ॥ होऊनियां आत्मज्ञान ॥ परब्रह्मचि होतों आपण ॥ हें सत्य असे निःसंशय ॥ ५० ॥ परी तद्धर्माचरणार्थ ॥ अज्ञ जन असती असमर्थ ॥ म्हणोनि आर्यनियतधर्मा-

---

१ श्रेष्ठ पक्षी. २ क्रीडा करिती. ३ माझी स्त्री. ४ चंद्र सूर्य व नक्षत्रें आहेत तोंपर्यंत. ५ वेदांतशास्त्राच्या अभ्यासानें. ६ आर्यजनांस उचित अशा धर्माला.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रत ॥ सांगत्यें यथार्थ ऐकिजे ॥ ५१ ॥ अंतकाळीं ज्याची नामवार्ता ॥ विवशपणेंहि मुखें येतां ॥ नाश होऊनि सर्व दुरिता ॥ सालोक्यता लाभते ॥ ५२ ॥ तैसीच प्राणोत्क्रमणकाळीं ॥ ऐकतां जयाची नामावळी ॥ सर्व पापें जळूनि समूळीं ॥ परमस्थान प्राप्त होय ॥ ५३ ॥ ऐसा जयाच्या नामाचा गुण ॥ तया गोलोकनाथालागुन ॥ भक्तिभावें सेवितां अनुदिन ॥ काय कीं प्राप्त न होय ॥ ५४ ॥ जे कां येती श्रीविष्णुभक्त ॥ तयांची सेवा करितां सतत ॥ होऊनि सर्व पापनिर्मुक्त ॥ भगवद्भक्ती लाधते ॥ ५५ ॥ भगवद्भक्तीनें भुक्तिमुक्ति ॥ लाभती हे जाणा निश्चिती ॥ हरिभक्तांच्या सेवेची ख्याति ॥ असे त्रिजगतीं साचार ॥ ५६ ॥ मुहूर्त अथवा अर्ध मुहूर्त ॥ जो कां बैसे हरिमंदिरांत ॥ तयाचे सर्व पापपर्वत ॥ विरोनियां जातात पैं ॥ ५७ ॥ श्रीहरिमंदिरांत जे कोण ॥ करिती सडासंमार्जन लेपनं ॥ तयांसि इह परत्र संपूर्ण ॥ उत्तम फळ लाभतें ॥ ५८ ॥ इत्यादिक सद्धर्म बहुत ॥ वांच्छित फलदाते आहेत ॥ तैसेंचि म्यां अधिमासव्रत ॥ सविस्तर ऐकिलें असे ॥ ५९ ॥ तयाच्या आचरणें तत्काळ ॥ भुक्ति मुक्ति लाभती सोज्वळ ॥ तुम्हां कल्याणाची इच्छा असेल ॥ तरी तें निर्मळ आचरावें ॥ ६० ॥ ऐसें इयेचें वाक्य ऐकुनी ॥ तैसाचि निश्चय केला मनीं ॥ पूर्वोक्त सर्व सद्धर्माचरणीं ॥ यथाशक्ति मी प्रवर्तलों ॥ ६१ ॥ यथाशक्ति अधिमासव्रत ॥ आमरण केलें स्त्रीसहित ॥ तत्प्रभावें पूर्वजन्मार्जित ॥ पापें समस्त लोपलीं ॥ ६२ ॥ आणि ह्या राजकुलीं जननं ॥ तेणेंचि लाभलें आम्हांलागुन ॥ तैसेंचि पूर्वजन्मींचें स्मरण ॥ असे आम्हां उभयतां ॥ ६३ ॥ म्हणोनि आम्ही अधिमासाचें ॥ सामर्थ्य जाणोनियां साचें ॥ येथेंहि त्या अधिमासव्रताचें ॥ आचरण करितों सर्वदा ॥ ६४ ॥ तेणें हें ऐश्वर्य सकळ ॥ प्राप्त झालें असे निर्मळ ॥ आणि तेणेंचि ही बुद्धि सोज्वळ ॥ जाहली जाण मुनींद्रा ॥ ६५ ॥ श्रीहरी म्हणे गे सिंधुनंदिनी ॥ ऐसा सुमतिराजापासुनी ॥ अधिमासमहिमा ऐकुनी ॥ आंगिरसमुनी आनंदला ॥ ६६ ॥ मग राजाचा निरोप घेऊनी ॥ मुनी पावला स्वस्थानीं ॥ पुढें राव स्त्रीसहवर्तमान ॥ तैसेंचि व्रत करीतसे ॥ ६७ ॥ तेणेंयोगें तो जन्मपर्यंत ॥ सुख भोगूनियां अत्यंत ॥ अंतीं

१ असावधपणानें, सहज. २ सारविणें. ३ मरेतोंपर्यंत. ४ जन्म.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वराष्ट्रीय लोकांसहित ॥ गोलोकाप्रत पावला ॥ ६८ ॥ इंदिरे ऐसा अधिकमास ॥ पुण्यकारक आहे विशेष ॥ आणि सकळ वांच्छितार्थांस ॥ सर्वकाळ पुरवितो ॥ ६९ ॥ म्हणोनि भगवद्भक्तजनीं ॥ यथाशक्ति सद्भावेंकरुनी ॥ अधिमासव्रतानुष्ठानीं ॥ प्रवर्तिजे साक्षेपें ॥ ७० ॥ तेणें यथोक्त फळें समस्त ॥ प्राप्त होती जाण निश्चित ॥ अधिमाससमान जगांत ॥ अन्य तारक नसेची ॥ ७१ ॥ इंदिरे त्वां जें पुशिलें मजसी ॥ तें तें म्यां सर्व कथिलें तुजसी ॥ आदि कवि श्रीवाल्मीकि ऋषी ॥ दृढधन्व्यासी बोलत ॥ ७२ ॥ हे महाभाग्यवंता नृपाळा ॥ तुवां मज जो प्रश्न केला ॥ कीं पुरुषोत्तममासाला ॥ कवणें प्रकारें सेवावें ॥ ७३ ॥ त्यांत कोणाची पूजा करावी ॥ कोणतीं दानें कधीं द्यावीं ॥ कोणतीं कर्में आचरावीं ॥ कैसा विधि तयांचा ॥ ७४ ॥ त्या प्रश्नाचें उत्तर तुजसी ॥ रमाविष्णुसंवादरूपेंसी ॥ विवरूनियां विस्तरेंसी ॥ कथिलें असे साचार ॥ ७५ ॥ राया अधिकमाससम ॥ कांहींच नाहीं पावनतम ॥ तयाचा स्वामी पुरुषोत्तम ॥ म्हणोनि परम श्रेष्ठ तो ॥ ७६ ॥ त्यांत यथोक्त व्रत ॥ करितां ॥ कीं अन्यहि कर्में आचरतां ॥ दुरितक्षय होऊनि सर्वथा ॥ इहपरत्रीं सुख होय ॥ ७७ ॥ यास्तव सकळ नारीनरीं ॥ पुरुषोत्तममासामाझारीं ॥ उक्त कर्मांतूनि एक तरी ॥ यथोक्त कर्म कीजिये ॥ ७८ ॥ ऐसें बोलून वाल्मीकि मुनी ॥ उगाच राहिला असतां क्षणी ॥ स्त्रीसह रायें आनंदोनी ॥ पूजन केलें तयाचें ॥ ७९ ॥ तें स्वीकारूनि तो मुनिवर ॥ आशीर्वाद देत सादर ॥ म्हणे गा राया निरंतर ॥ असो तुझें सुकल्याण ॥ ८० ॥ आतां मी जातों शरयूप्रति ॥ बोलतां सायंकाळ झाला अती ॥ ऐसें बोलूनि त्वरितगती ॥ वाल्मीकि चालता जाहला ॥ ८१ ॥ तया बोळवित राव वहिला ॥ ग्रामसीमेपर्यंत गेला ॥ मग वंदूनियां तच्चरणांला ॥ परत आला गृहासी ॥ ८२ ॥ आणि स्वकांता जी गुणसुंदरी ॥ तियेसि म्हणे गे प्रिये सुंदरी ॥ ह्या असार संसारामाझारीं ॥ काय कीं सुख मानवा ॥ ८३ ॥ जैसें मिथ्या गंधर्वनगर ॥ तैसाचि हा संसार असार ॥ कामादि सहा शत्रु क्रूर ॥ घातुक यांत वसताती ॥ ८४ ॥ आणि हें तों शरीर सगळें ॥ मलमूत्रादिकीं असे भरलें ॥ वातपित्त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कफांचे उमाळे ॥ यांत चालले आहेत ॥ ८५ ॥ हें केवळ अध्रुव जाण ॥ याचें मज काय प्रयोजन ॥ जन्म साफल्य कीजे आपण ॥ ऐसें मन झालें असे ॥ ८६ ॥ तरी सोडूनि संसारासी ॥ स्मरत श्रीपुरुषोत्तमासी ॥ अविनाशपद संपादण्यासी ॥ जातों वनासि मी आतां ॥ ८७ ॥ ऐसी रायाची ऐकूनि वैखरी ॥ महासाध्वी गुणसुंदरी ॥ मस्तक ठेवूनि चरणांवरी ॥ हस्त जोडुनी विनवित ॥ ८८ ॥ म्हणे हो राया प्राणनाथा ॥ मीहि संगें येतें आतां ॥ पतिव्रतांची मुख्य देवता ॥ पतिच तत्वतां असे पैं ॥ ८९ ॥ पति वनवासा गेलियावरी ॥ स्नुषा-धीन जी राहे घरीं ॥ ती परवेश्मस्थ शुनीपरी ॥ होय निर्धारीं सर्वथा ॥ ९० ॥ तनय बंधु आणि जनक ॥ मितचि देऊनि होती पोषक ॥ आणि अमितदाता तो देख ॥ भर्ताचि एक असे पां ॥ ९१ ॥ तस्मात् भर्त्यासि अनुसरोन ॥ वर्तणार नाहीं साध्वी कोण ॥ ऐसें राणीचें ऐकून वचन ॥ राव अत्यंत आनंदला ॥ ९२ ॥ आणि पाचारूनि प्रजा समस्त ॥ राज्यीं स्थापिला ज्येष्ठ सुत ॥ मग तो राजेंद्र पत्नीसहित ॥ तेथूनि त्वरित निघूनियां ॥ ९३ ॥ महर्षिसेवित पुण्यवनासी ॥ जाता झाला आनंदेंसी ॥ ऐसें श्रीमन्नारायणऋषी ॥ नारदासि कथिते जाहले ॥ ९४ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ अष्टाविंशतितमाध्याय गोड हा ॥ २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

---

१ नाश पावणारें. २ वाणी. ३ सुनेच्या स्वाधीन. ४ दुसऱ्याच्या घरांत राहणारी. ५ कुत्रीप्रमाणें. ६ थोडेंच. ७ पुष्कळ देणारा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ पूर्वाध्यायीं दृढधन्वनरेश ॥ राज्यीं स्थापूनियां पुत्रास ॥ स्वपत्नीसह गेला वनास ॥ ऐशी कथा जाहली ॥ १ ॥ आतां पुढील वृत्तांत ॥ सांगतों तो ऐका समस्त ॥ नारायणमुनि नारदाप्रत ॥ प्रेमें कथित साक्षेपें ॥ २ ॥ म्हणे गा नारदा ब्रह्मात्मजा ॥ मग तो दृढधन्वमहाराजा ॥ पुढें जातां जातां सहजां ॥ गंगातीरीं पावला ॥ ३ ॥ तें परम पवित्र स्थान ॥ पाहूनि तेथेंचि राहिला जाण ॥ उभयतां त्रिकाळ गंगास्नान ॥ नित्य नेमान करूनियां ॥ ४ ॥ स्वधर्मकृत्य सर्व सारूनी ॥ रमत असती भगवद्ध्यानीं ॥ कंद मूल फळें भक्षुनी ॥ उपजीविका चालवित ॥ ५ ॥ ऐसे लोटतां कित्येक दिवस ॥ आला श्रीपुरुषोत्तममास ॥ जो साक्षात् पुरुषोत्तमास ॥ प्रिय विशेष असे पैं ॥ ६ ॥ तैं त्यामाजीं यथाविधान ॥ चालविलें तपोनुष्ठान ॥ पुरुषोत्तमासि रात्रंदिन ॥ अंतरीं स्मरत दोघेंही ॥ ७ ॥ त्यांत तो स्वयें राजेश्वर ॥ ऊर्ध्वबाहु निराधार ॥ एकेचि पादांगुष्ठावर ॥ सदा उभा राहूनियां ॥ ८ ॥ दृष्टि लावूनि आकाशांत ॥ मुखें श्रीकृष्णनाम वदत ॥ निराहार ऐसा सतत ॥ व्रत करित साक्षेपें ॥ ९ ॥ तेव्हां तयाची ती कांता ॥ गुणसुंदरी महापतिव्रता ॥ पतीच्या सेवेमाजीं सर्वथा ॥ तत्पर असती जाहली ॥ १० ॥ ऐसें करितां तपोनुष्ठान ॥ अधिमास झाला संपूर्ण ॥ तंव तेथें आकाशांतून ॥ दिव्य विमान पातलें ॥ ११ ॥ नाना रत्नांच्या दिव्य कांती ॥ त्यांहीं प्रकाशली वनंक्षिति[1] ॥ स्वर्णकिंकिणी[2] रुणझुण वाजती ॥ माजी नाचती देवांगना ॥ १२ ॥ पुण्यशील सुशीलाभिधान ॥ आंत असती पुरुष दोन ॥ ऐसें तें सुंदर देवयान[3] ॥ अकस्मात पातलें ॥ १३ ॥ तया पाहूनि दृढधन्वराय ॥ पत्नीसह झाला साश्चर्य ॥ आणि त्या दिव्यपुरुषांचे पाय ॥ प्रेमें तत्काळ वंदिले ॥ १४ ॥ मग त्या सुशीलपुण्यशीलांनीं ॥ तीं उभयतां राजाराणी ॥ सत्कारपूर्वक त्या विमानीं ॥ स्वहस्तीं धरूनि बैसविलीं ॥ १५ ॥ तैं तें विमान आकाशमार्गें ॥ उपरि चाललें मनोवेगें ॥ तों राजाराणींचीं सर्वांगें ॥ परम दिव्य जाहलीं ॥ १६ ॥ स्वर्गादि लोकां अति क्रमुनी ॥ विमान गेलें गोलोकालागुनी ॥ पुरुषोत्तमाच्या सन्निधानीं ॥ राजाराणी पावलीं ॥ १७ ॥ ऐसा तो दृढधन्वा भूप ॥

१ अरण्यासंबंधीं पृथ्वी. २ सुवर्णाच्या घंटा. ३ विमान.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अधिमासीं आचरला तप ॥ तेणें होऊनि दिव्यस्वरूप ॥ गोलोकाप्रत पावला ॥ १८ ॥ आणि तो तप करित असतां ॥ तत्पत्नी जी पतिव्रता ॥ तिणें पतीची सेवा सर्वथा ॥ केली असे अधिमासीं ॥ १९ ॥ तेणें पुण्यें ती राणीहि तत्क्षण ॥ गोलोकाप्रत पावली जाण ॥ नारदा मी अधिमासाचें पुण्य ॥ काय वर्णूं एकमुखें ॥ २० ॥ पुरुषोत्तममासासम ॥ जगीं नाहीं कांहींच उत्तम ॥ त्याचा स्वामी श्रीपुरुषोत्तम ॥ म्हणोन परम श्रेष्ठ तो ॥ २१ ॥ अधिकमासालागीं सेवितां ॥ जें अत्युत्तम फळ ये हाता ॥ तें सहस्त्रजन्महि तप करितां ॥ प्राप्त नव्हेचि साचार ॥ २२ ॥ पुरुषोत्तममासाठायीं ॥ कोणत्याहि निमित्तें नरांहीं ॥ स्नानदानजपादि कांहीं ॥ सत्कर्म केलें असतां पां ॥ २३ ॥ तयाच्या पुण्यप्रभावेंसी ॥ कोटिजन्मकृतपापांचे राशी ॥ तत्काळ जाऊनि विलयासी ॥ गोलोकासी पावतात ॥ २४ ॥ जेवीं एके शाखामृगासी ॥ नेणतपणें अधिकमासीं ॥ पांच दिवस शीतनीरेंसी ॥ सहज स्नान घडतांच ॥ २५ ॥ त्याचीं प्राक्तनकर्में सकळ ॥ विलय पावोनि तत्काळ ॥ श्रीकृष्णापरि तो निर्मळ ॥ दिव्यदेही जाहला ॥ २६ ॥ आणि सर्वेचि विमानीं बैसून ॥ गोलोकाप्रति गेला जाण ॥ आधि व्याधि जरा मरण ॥ जेथें नसती कदाही ॥ २७ ॥ तस्मात् सर्व मासांहूनि पमर ॥ श्रेष्ठ मास पुरुषोत्तम ॥ तया न सेवी तो नराधम ॥ महामूर्ख जाणिजे ॥ २८ ॥ आणि जे त्या मासालागुनी ॥ स्नान दान जप होमांनीं ॥ तैसेच नाना व्रतनियमांनीं ॥ विधिपूर्वक सेवितात ॥ २९ ॥ ते कृतकृत्य धन्य सकळ ॥ तयांचे जन्म होऊनि सफळ ॥ इहपरलोकीं सर्वकाळ ॥ सुखचि अचळ भोगिती ॥ ३० ॥ ऐशी नारायणऋषीची वाणी ॥ ऐकून चकित नारदमुनी ॥ पुनश्च तया हस्त जोडुनी ॥ मधुरवाणीं विनवित ॥ ३१ ॥ अहो ह्या सकळ विश्वाठायीं ॥ सर्व अर्थ साधण्याविषयीं ॥ नृजन्मचि उपयोगा येई ॥ ऐसें सर्वांहीं बोलिजेतें ॥ ३२ ॥ ऐसें असतां आजि आपण ॥ कथिलें कीं व्याजस्नानेंकरून ॥ शाखामृगहि उद्धरोन ॥ मुक्त तत्क्षण जाहला ॥ ३३ ॥ तरी त्याची ती कथा समस्त ॥ मज सांगावी लोकहितार्थ ॥ तो शाखामृग कोण किमर्थ ॥ कैसा कोण कोठें उद्धवला ॥ ३४ ॥ वसत होता कवणे

१ वानर. २ थंड पाण्यानें. ३ काय म्हणून.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देशीं ॥ स्नानें घडलीं कोठें त्यासी ॥ व्याजस्नानें अधिकमासीं ॥ काय पुण्य लाभलें ॥ ३५ ॥ तें सकळहि विस्तारून ॥ सांगावें आतां मजलागुन ॥ कथामृत आपणापासून ॥ ऐकतां धणी पुरेना ॥ ३६ ॥ ती देवर्षीची ऐकूनि वाणी ॥ तया सांगत नारायणमुनी ॥ केरळदेशामाजीं कोणी ॥ एक द्विज राहतसे ॥ ३७ ॥ तो महालोभी सर्वत्र फिरत ॥ मधुमक्षिकेपरि सतत ॥ दक्ष असे धनसंचयार्थ ॥ धनचि अत्यंत प्रिय त्यासी ॥ ३८ ॥ सदन्न[1] किंवा सद्वसन[2] ॥ कदाहि नाहीं भोगिलें तयान ॥ श्राद्ध पूजा देवकृत्य सण ॥ तेही कदा न करीच ॥ ३९ ॥ कीर्तिसाठींहि नाचरे कांहीं ॥ पोष्यवर्गेहि न पोशी कदाही ॥ अन्यायसंचित धन सर्वही ॥ पुरून ठेवी भूमींत ॥ ४० ॥ यद्यपि जाऊं लागले प्राण ॥ तरी न वेंची तयांतून ॥ व्ययाचें नाम काढितां तत्क्षण ॥ तयाचे प्राण घुटवळती ॥ ४१ ॥ ऐसा तो कृपण अत्यंत ॥ म्हणोनि त्यासी कदर्य म्हणत ॥ तयाचें नाम पितृकल्पित[4] ॥ चित्रशर्मा ऐसें असे ॥ ४२ ॥ माघमहिन्यांत तिलदान ॥ कार्तिकमासीं दीपदान ॥ वैशाखामाजीं धान्यदान ॥ स्वर्णदान व्यतिपातीं ॥ ४३ ॥ रजतदान वैधृतिदिनीं ॥ सर्वदानें रविसंक्रमणीं[5] ॥ आणि अन्यहि दानें अन्य पर्वीं ॥ पुण्यकारक आहेत ॥ ४४ ॥ परी त्यांतूनि तयें कधींही ॥ एकहि दान केलें नाहीं ॥ आणि चंद्रसूर्यग्रहण-समयीं ॥ जपादि कांहींच नाचरिलें ॥ ४५ ॥ कैशीहि पर्वणी आली तरी ॥ स्वयें सत्कर्म कांहीं न करी ॥ महा पापात्मा दुराचारी ॥ धनचि अंतरीं चिंतित ॥ ४६ ॥ अंगावरी न घे वसन ॥ वर्षशीतातप[6] करी सहन ॥ सर्वांग जर्जर कृष्ण मळिण ॥ पाहतां मन कंटाळे ॥ ४७ ॥ धनलोभें भूतळीं फिरत ॥ जो जो भेटे तयासि याचित ॥ मुखें दीनवाणी वदत ॥ पाणी काढित नेत्रांतुनी ॥ ४८ ॥ रडत रडत वारंवार ॥ नगरीं हिंडे दारोदार ॥ गोदो-हनमात्रकाळभर ॥ कोठेंही स्थिर न राहे ॥ ४९ ॥ ज्यांच्या सन्निध जाई ॥ ते ते धिक्कारिती सर्वही ॥ तेणें उद्विग्न होऊनि सदाही ॥ हिंडत राही सर्वत्र ॥ ५० ॥ ऐसा तो नष्ट कदर्य देख ॥ तयाचा मित्र कोणी एक ॥

---

१ इच्छा. २ चांगलें अन्न. ३ चांगलें वस्त्र. ४ त्याच्या बापानें ठेविलेलें. ५ सूर्यसंक्रातीच्या दिवशीं. ६ पाऊस, थंडी व ऊन.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माळाकार[1] वाटिकानायक[2] ॥ वाटिकेमाजी राहतसे ॥ ५१ ॥ तेथें तो कदर्य जाऊन ॥ वारंवार करित रुदन ॥ आपलें दुःख त्या मित्रालागुन ॥ संपूर्ण कथिता जाहला ॥ ५२ ॥ म्हणे गा सखया करूं काय ॥ आतां न चले माझा उपाय ॥ दुर्भाग्याचा झाला उदय ॥ दुःखें हृदय कढताहे ॥ ५३ ॥ नगरवासी जन समस्त ॥ मज तिरस्कारिती सतत ॥ यास्तव आतां त्या नगरांत ॥ वसाया समर्थ मी नव्हे ॥ ५४ ॥ कोठें भिक्षा मागूनि पाहीं ॥ जरी शुष्कान्न[3] मिळविलें कांहीं ॥ तरी तें पकाया स्थळ नाहीं ॥ म्हणोन उपाशी मरताहें ॥ ५५ ॥ पुढें कर्तव्य न सुचे एक ॥ माझीं मेटें बसलीं देख ॥ तें तयाचें दीन वाचिक ॥ ऐकूनियां सर्वही ॥ ५६ ॥ तो माळाकार वाटिकानाथ ॥ कृपें कळवळला अत्यंत ॥ आणि तया मानूनि शरणागत ॥ दया करिता जाहला ॥ ५७ ॥ म्हणे कदर्या तूं सांप्रत ॥ सुखें राहें या वाटिकेंत ॥ ऐसें मित्राचें ऐकूनि भाषित ॥ कदर्य अत्यंत आनंदला ॥ ५८ ॥ आणि त्याच दिवसापासून ॥ तेथें वसता झाला जाण ॥ सतत माळ्यानिकट राहून ॥ आज्ञा पाळित तयाची ॥ ५९ ॥ आणि तो जें जें काम सांगे ॥ तें करूनि दावी वेगें ॥ रात्रंदिन झटूनि स्वांगें ॥ वाटिकेलागीं रक्षित ॥ ६० ॥ तेणें योगें तो माळाकार ॥ विश्वासला कदर्यावर ॥ बहुतेक सर्व कारभार ॥ तयाहातीं ओपिला ॥ ६१ ॥ आपुलिया हाताखालतीं ॥ तयासि केला वाटिकापती ॥ सर्वात्मभावें तयावरुती ॥ जडली प्रीति अत्यंत ॥ ६२ ॥ जैसा बंधु किंवा तनय[4] ॥ तैसाच हा आपला कदर्य ॥ ऐसा अंतरीं केला निश्चय ॥ सर्व संशय सोडिला ॥ ६३ ॥ मग सकळ चिंता टाकून ॥ राजगृहा गेला माळी आपण ॥ तेथेंच तयास कार्य[5] मिळोन ॥ सदा रहावें लागलें ॥ ६४ ॥ तैं पराधीनपणें त्या माळ्यास ॥ मिळेना वाटिकेंत जायास ॥ परी कदर्यावरी दृढ विश्वास ॥ म्हणोन निश्चिंत असे तो ॥ ६५ ॥ इकडे कदर्य काय करित ॥ पक्वफळें काढूनि समस्त ॥ स्वयें आनंदें यथेच्छ भक्षित ॥ उरलीं टाकित विकूनियां ॥ ६६ ॥ तयांचें जें कां द्रव्य येई ॥ तें सर्व गाडी भूमीठायीं ॥ अंतरीं पापाची भीति नाहीं ॥ सर्वदा राही निःशंक ॥ ६७ ॥ जेव्हां केव्हां पक्षमासांतीं ॥

१ माळी. २ वाडीचा (बागेचा) धनी. ३ कोरान्न. ४ पुत्र. ५ काम.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वाटिकेंत येऊनि वाटिकापती ॥ फळार्थ पृच्छी त्या कदर्याप्रती ॥ तैं तो तयातें सांगत ॥ ६८ ॥ मी तों नित्य नगरीं फिरोन ॥ भिक्षान्नेंचि पोट भरून ॥ तुझी वाटिका रात्रंदिन ॥ रक्षिताहें साचार ॥ ६९ ॥ तथापि दुष्ट पक्षी सांप्रत ॥ बहुतेक फळें भक्षितात ॥ त्यांतील कित्येक पक्षी येथ ॥ म्यां मारूनियां टाकिले ॥ ७० ॥ तयांचीं मांसें आणि पिसारें ॥ सर्वत्र पडले हें पाहें सारे ॥ ऐसें बोलूनि तेणें स्वकरें ॥ दाविलें त्वरें उचलूनियां ॥ ७१ ॥ तें पाहूनि तो वाटिकापती ॥ मालाकार त्या कदर्यावरती ॥ पूर्वींपेक्षेंहि विश्वासुनि अती ॥ निघोनि जाता जाहला ॥ ७२ ॥ तैं पासुनि तो दुष्ट कदर्य ॥ अत्यंताचि होऊनि निर्भय ॥ पूर्वींहूनिहि अधिक चौर्य ॥ करूं लागला साक्षेपें ॥ ७३ ॥ ऐसा क्रम चालतां सतत ॥ संवत्सर लोटले बहुत ॥ कदर्याचा आयुष्यांत ॥ सन्निध प्राप्त जाहला ॥ ७४ ॥ सत्यांयशीं वर्षें झालीं पूर्ण ॥ तों तो कदर्य पावला मरण ॥ तयाच्या जीवात्म्यासि बांधून ॥ यमदूत घेऊन चालले ॥ ७५ ॥ वाटिकेमाजीं राहिलें प्रेत ॥ कोणीच मनुष्य नाहीं तेथ ॥ कोण तयासि अग्नि देत ॥ ठायींच कुजलें सर्वही ॥ ७६ ॥ असो पापाची दारुणगती ॥ भोगिल्याविण न चुके ती ॥ ऐसें वेदवेत्ते बोलती ॥ त्याची प्रचीति ॥ आली तया ॥ ७७ ॥ ते यमधर्माचे दूत क्रूर ॥ जीवासि ताडित वारंवार ॥ मुद्गरांचा मार कठोर ॥ यातना घोर सोसवेना ॥ ७८ ॥ तैं तो जीवात्मा हाहा करित ॥ कृतकर्मासि आठवित ॥ म्हणे हो हें माझें अद्भुत ॥ केवढें पहा अज्ञान ॥ ७९ ॥ देवांसिहि दुर्लभ परम ॥ जें भरतखंडीं नरजन्म ॥ तें मज येथें अत्युत्तम ॥ प्राप्त झालें असूनियां ॥ ८० ॥ धनलोभें म्यां काय केलें ॥ सर्व जन्म व्यर्थ दवडिलें ॥ चिरंकालार्जित तें सगळें ॥ धनहि ठेविलें भूमींत ॥ ८१ ॥ आतां मी झालों पराधीन ॥ काळपाशीं पावलों बंधन ॥ मानवजन्मातें पावून ॥ कांहींच पुण्य नाचरलों ॥ ८२ ॥ कधींच दान न दिलें कांहीं ॥ अग्नींत हवन केलें नाहीं ॥ बैसोनि पुण्यवनाठायीं ॥ तपहि नाहीं आचरिलें ॥ ८३ ॥ मकरमासामाझारीं ॥ न्हालों नाहीं गंगानीरीं ॥ कीं अधिकमासांतीं त्रिदिन तरी ॥ नाहींच केले उपवास ॥ ८४ ॥ कार्तिकस्नानहि नाहीं केलें ॥

१ पुसे. २ पुष्कळ दिवसांपासून मिळविलेलें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शरीरहि नाहीं पोशिलें ॥ कष्टार्जित द्रव्यहि वहिलें ॥ व्यर्थ घातलें भूमींत ॥ ८५ ॥ जीवासि कष्टविलें सदाही ॥ कधीं सुवस्त्र नेसलों नाहीं ॥ नानाविध अन्नीं कदाही ॥ जठराग्नि नाहीं शांतविला ॥ ८६ ॥ ज्ञाति बांधव स्वजन ॥ भाचे मामे जामात नंदन ॥ पिता माता अनुज ब्राह्मण ॥ सती पत्नी आणि कन्या ॥ ८७ ॥ यांस म्यां जन्मांत एकदांही ॥ मिष्टान्न जेवूं घातलें नाहीं ॥ मजसम ह्या त्रैलोक्याठायीं ॥ महामूर्ख कोण आहे ॥ ८८ ॥ ऐसा कदर्य विलपे बहुत ॥ यमदूत तयासि ओढित नेत ॥ वायुवेगें मार्ग क्रमित ॥ यमपुरींत पावले ॥ ८९ ॥ आणि जेथें साक्षात्सूर्यतनय ॥ बैसला होता धर्मराय ॥ तयांपुढें तो दुष्ट कदर्य ॥ पाशबद्ध उभा केला ॥ ९० ॥ तया पाहुनियां कृतांत ॥ पुसता झाला चित्रगुप्ताप्रत ॥ ती कथा रसाळ समस्त ॥ पुढच्या प्रसंगीं वर्णिजेल ॥ ९१ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जनश्रोते ऐकोत चतुर ॥ एकोनत्रिंशत्तमाध्याय गोड हा ॥ २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति एकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अध्याय ३० वा.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ यम म्हणे चित्रगुप्तालागुन ॥ अरे हा आणिला आहे कोण ॥ याचें शुभाशुभ विलोकून ॥ सांगें संपूर्ण सत्वर ॥ १ ॥ ती यमधर्माची ऐकूनि वाणी ॥ चित्रगुप्त म्हणे तयालागुनी ॥ अहो प्रभो हा कदर्य म्हणोनी ॥ द्विजाधम पैं आहे ॥ २ ॥ हा धनलोभी दुष्ट अत्यंत ॥ याचें नाहीं कांहींच सुकृत[1] ॥ याणें वाटिकेंत[2] राहूनि सतत ॥ पापचि बहुत केलें असे ॥ ३ ॥ वाटिकापतीचा[3] विश्वास ॥ याचियेवरी असोनि विशेष ॥ तेथील नाना फळें अशेष[4] ॥ धनलोभें चोरूनियां ॥ ४ ॥ पक्क तितुकीं भक्षी आपण ॥ उरतील तीं टाकी विकून ॥ आणि द्रव्य येई तें संपूर्ण ॥ ठेवी पुरून भूमींत ॥ ५ ॥ ऐसा हा धनलोभी अती ॥ ह्याचीं अत्युग्रपापें दोन असती ॥ एक फलचौर्यकृत निरुती ॥ दुसरें विश्वासघातज ॥ ६ ॥ आणि ह्यांवांचूनिहि बहुत ॥ ह्याचीं पापें विविध[5] आहेत ॥ ऐसें चित्रगुप्ताचें भाषित ॥ ऐकूनि कृतांत[6] कोपला ॥ ७ ॥ आणि म्हणे रे चित्रगुप्ता ॥ सांगतों तैसें करीं आतां ॥ यासि सहस्रवार तत्वतां ॥ वानरजन्म देऊनियां ॥ ८ ॥ तदनंतर विश्वासघाताचें ॥ फळ भोगवूनियां साचें ॥ मग इतरहि सर्व पापांचें ॥ यथानुक्रमें भोगवीं ॥ ९ ॥ तें प्रभूचें[7] ऐकूनि भाषित ॥ तो महान्यायी चित्रगुप्त ॥ स्वांतरीं[8] विचारूनियां अत्यंत ॥ दूतांप्रत बोलत कीं ॥ १० ॥ अहो हा कदर्य अत्यधम ॥ लोभाविष्ट झाला प्रथम ॥ तदनंतर चौर्यकर्म ॥ करिता झाला साचार ॥ ११ ॥ यास्तव आधीं प्रेतत्व घोर ॥ पावोनि मग हा होवो वानर ॥ तदनंतर अति भयंकर ॥ नरकयातना भोगवाव्या ॥ १२ ॥ हाच क्रम यमधर्माच्या गृहीं ॥ श्रेयस्कर असे सर्वदाही ॥ ऐसें चित्रगुप्तें सांगतां सर्वही ॥ दूत लवलाही धांविन्नले ॥ ॥ १३ ॥ ते सर्वही अत्यंत भीषण[9] ॥ कदर्यासि करित ताडण ॥ प्रेतयोनीमाजीं तत्क्षण ॥ प्रथम टाकिते जाहले ॥ ॥ १४ ॥ तैं तो निर्जन घोरवनीं ॥ जेथें न मिळे फळ कीं पाणी ॥ तेथें भयंकर प्रेत होऊनी ॥ सर्वत्र फिरूं लागला ॥ १५ ॥ क्षुत्तृषांनीं व्याकुळ अती ॥ वारंवार तळमळे क्षितीं ॥ रडे ओरडे दिवसरातीं ॥ न सोसवे म्हणो-

१ पुण्य. २ बागेंत. ३ बागेच्या धन्याचा. ४ सर्व. ५ नानाप्रकारचीं. ६ यम. ७ धन्याचें (यमाचें). ८ आपल्या अंतःकरणांत. ९ भयंकर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नियां ॥ १६ ॥ ऐसें बहुकाळपर्यंत ॥ प्रेतयोनिगत दुःख समस्त ॥ भोगूनि मग फलचौर्यजनित ॥ कपित्वाप्रत पावला ॥ १७ ॥ दिव्य कालंजर पर्वतावर ॥ जेथें जंबुखंडं मनोहर ॥ शीतळ छाया नीरं मधुर ॥ आणि अपार फलपुष्पें ॥ १८ ॥ तेथें इंद्रनिर्मित सुरेख ॥ सत्सेव्य परम पुण्यकारक ॥ पापनाशक कुंड एक ॥ सरोवरासम आहे ॥ १९ ॥ तें सुरांसिहि दुर्लभ अत्यन्त ॥ तयाचें नाम मृगतीर्थ ॥ तेथें श्राद्ध करितां यथोक्त ॥ पितर मुक्त होताती ॥ २० ॥ दैत्यभयें सर्व सुरवरं ॥ मृग होऊनि निरंतर ॥ त्या इंद्रनिर्मित कुंडीं सादर ॥ स्नान करिते जाहले ॥ २१ ॥ तेणें ते निर्भय होऊन ॥ पुनश्च पावले स्वर्गभुवन ॥ यास्तव त्या कुंडालागुन ॥ मृगतीर्थ बोलूं लागले ॥ २२ ॥ असो ऐसें जें तीर्थ उत्तम ॥ तेथें तो कदर्य द्विजाधम ॥ फलचौर्यकृतपापें प्रथम ॥ वानरजन्म पावला ॥ २३ ॥ ऐसें नारायणाचें भाषित ॥ ऐकून साश्चर्य ब्रह्मसुतं ॥ म्हणे हो मुने तें मृगतीर्थ ॥ त्रैलोक्यपावन असोनियां ॥ २४ ॥ तेथें त्या दुष्ट पापी वानरास ॥ कैसें मिळालें रहावयास ॥ तें कारण सांगोनि अशेषं ॥ संशय माझा निरसावा ॥ २५ ॥ भवादृश गुरु स्वशिष्याप्रती ॥ गोप्य तेंहि विवरूनि सांगती ॥ ऐशी देवर्षींची ऐकूनि भारती ॥ नारायणमुनी आनंदला ॥ २६ ॥ आणि म्हणे गा नारदा ऐक ॥ प्रश्निलेंस तें सांगतों सकळिक ॥ चित्रकुंडलनामें महाधनिक ॥ कोणीएक वैश्य असे ॥ २७ ॥ आणि त्याची स्त्री पुण्यसरिता ॥ तारका नामें पतिव्रता ॥ अधिमासासि तीं उभयतां ॥ भावें सेवितीं जाहलीं ॥ २८ ॥ मासपूर्तीपर्यंत यथोक्त ॥ त्यांहीं केलें पुरुषोत्तमव्रत ॥ चरमंदिन होतां प्राप्त ॥ उद्यापन आरंभिलें ॥ २९ ॥ वेदशास्त्रसंपन्न ब्राह्मण ॥ सपत्नीक पाचारिले जाण ॥ आणि इतरहि महाविद्वान ॥ द्विज बहुत बोलाविले ॥ ३० ॥ तेव्हां तेथें तो कदर्यही ॥ धनलोभें पातला पाहीं ॥ असो मग त्या वैश्यें सर्वही ॥ पूजासंभार घेऊनियां ॥ ३१ ॥ नाना

१ प्रेतयोनींतील. २ फळें चोरल्याच्या योगानें झालेलें. ३ जांभळीच्या झाडांची दाटी. ४ उदक. ५ सत्पुरुषांनीं सेविण्यास योग्य. ६ देव. ७ ब्रह्मदेवाचा पुत्र (नारद.) ८ सर्व. ९ तुमच्यासारखे. १० उघड करून. ११ वाणी. १२ महिना पूर्ण होईपर्यंत. १३ शेवटचा दिवस. १४ पूजासामुग्री.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वाद्यांची गर्जना करित ॥ उत्सव चालविला बहुत ॥ पूजा होमहवनादि यथोक्त ॥ विधि समस्त सारिला ॥ ३२ ॥
मग सर्व दंपत्यांकारणें ॥ यथाविधि दीधलीं दानें ॥ तांबूल दक्षिणा वस्त्रें भूषणें ॥ ऋत्विजांकारणें दीधलीं ॥ ३३ ॥
तैशीच इतर ब्राह्मणांसी ॥ यथाशक्ति दीधली भूयसी ॥ तेणें ते संतोषूनि मानसीं ॥ स्वगृहा जाते जाहले ॥ ३४ ॥
परी तो महालोभी कदर्य ॥ कांहीं केल्या परत न जाय ॥ वैश्यापुढें मोकलूनि धाय ॥ रडत उभा राहिला ॥ ३५ ॥
आणि विनयें जोडूनि हात ॥ गद्गदवाणी तया बोलत ॥ हे वैश्यवर्या तूं महासमर्थ ॥ भगवद्भक्त आहेसी ॥ ३६ ॥
त्वां हें जैसें पुरुषोत्तमव्रत ॥ यथाविधी केलें सांप्रत ॥ ऐसें जगीं आजपर्यंत ॥ कोणीच नाहीं आचरिलें ॥ ३७ ॥
आणि तूं श्रीपुरुषोत्तमास ॥ परमभक्तीनें सेविलेंस ॥ तस्मात् सर्वप्रकारें विशेष ॥ भाग्यवान धन्य आहेसी ॥ ३८ ॥
आणि तव मातापितरेंही ॥ धन्य हो त्रिजगाठायीं ॥ तुजऐसा हा हरिप्रिय ज्यांहीं ॥ उत्तम पुत्र उत्पादिला ॥ ३९ ॥
आणि हा धन्यांहूनिहि विशेष ॥ धन्य आहे पुरुषोत्तममास ॥ कीं जयाच्या सेवे उभयत्र अशेष ॥ सुख सर्वांस लाभतें ॥ ४० ॥ वैश्यवर्या त्वत्कृतपूजन ॥ पाहूनि चकित झालों जाण ॥ तुवां हें महत्कर्माचरण ॥ केलें यांत संशय नसे ॥ ४१ ॥ आजि त्वां सर्व ब्राह्मणांसी ॥ बहु धन दीधलें आनंदेंसी ॥ परी मज भाग्यहीनासी ॥ कैसें नाहीं दीधलेंस ॥ ४२ ॥ मी पामर अत्यंत दीन ॥ तूं बहु धनदाता असून ॥ मज न मिळावें तुजपासून ॥ हें तुज योग्य होईल कीं ॥ ४३ ॥ ऐसें कदर्यें विनवितांक्षण ॥ वैश्यें तयासी दीधलें धन ॥ तें तो घेऊनि आनंदेंकरून ॥ पुरून ठेविता जाहला ॥ ४४ ॥ असो एवं त्या कदर्यें वहिली ॥ पुरुषोत्तमाची पूजा पाहिली ॥ आणि त्या मासाची चांगली ॥ स्तुति केली धनलोभें ॥ ४५ ॥ त्या पूर्वपुण्यें वानरास ॥ मृगतीर्थीं जाहला वास ॥ ज्यांजेंहि भजतां पुरुषोत्तमास ॥ ऐसें विशेष फळ असे ॥ ४६ ॥ ऐसें नारायणाचें ऐकूनि वचन ॥ नारद पावला समाधान ॥ आणि पुनश्च तयालागुन ॥ हात जोडूनि प्रश्नित ॥ ४७ ॥ म्हणे हो मुनींद्रा ज्याठायीं ॥ सुफळयुक्त वृक्ष सर्वही ॥ निबिड छाया सर्वत्र राही ॥ आणि सुशीतळ जळ असे ॥ ४८ ॥ ऐशा त्या रम्य वनीं निर्गुती ॥

१ हंबरडा. २ इहपरलोकीं. ३ याप्रमाणें. ४ निमित्तांतरानें. ५ खरोखर.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्या दुष्टकपींची व्हावया स्थिती ॥ कारण काय तें मजप्रती ॥ सांगें संप्रती मुनींद्रा ॥ ४९ ॥ तें ऐकूनि म्हणे नारायण ॥ नारदा सांगतों ऐकें कारण ॥ जयाच्या श्रवणमात्रें तत्क्षण ॥ सर्व पापक्षय होय ॥ ५० ॥ पूर्वीं श्रीरामचंद्राची कांता ॥ सीता रावणें चोरूनि नेतां ॥ श्रीरामचंद्रें झुंजोनि सर्वथा ॥ दुष्ट रावण मारिला जैं ॥५१॥ तैं त्या युद्धीं बिभीषणाविण ॥ राक्षस उरले नाहींच कोण ॥ तैसेचि बहुतेक वानरगण ॥ पावले निधनं साचार ॥ ॥ ५२ ॥ आणि रामें रावण मारिला म्हणोनी ॥ विरिंचादि सर्व सुधापांनी ॥ अंतरीं परमानंद पावुनी ॥ रामासन्निध पातले ॥ ५३ ॥ आणि म्हणत हे दाशरथे राम ॥ त्वां जो मारिला राक्षसाधम ॥ हें आम्हां सर्व सुरांचें काम ॥ अप्रतिम केलेंसी ॥ ५४ ॥ म्हणोन आम्ही झालों प्रसन्न ॥ यथेच्छ मागें वरप्रदान ॥ तें सुरांचें ऐकूनि वचन ॥ रघुनंदन बोलत ॥ ५५ ॥ अहो तुम्ही देणार वर ॥ तरी जे माझे वीर वानर ॥ राक्षसीं मारिले ते सत्वर ॥ जीवंत करूनि उठवावे ॥ ५६ ॥ ती रामाची ऐकूनि वैखरी ॥ ब्रह्मेंद्रादि सर्व सुरवरीं ॥ तथास्तु म्हणोनि वानरांवरी ॥ केला अमृतवर्षाव ॥ ५७ ॥ तेणें ते सर्व वानरगण ॥ सुप्तोत्थितांपरी उठोन ॥ जय जय श्रीराम म्हणोन ॥ रामासि वंदिते जाहले ॥ ५८ ॥ मग सीतेसहित रघुनाथ ॥ आरूढोनियां पुष्पकांत ॥ सर्वत्रस्थित वानरांप्रत ॥ ऐसें सांगता झाला कीं ॥ ५९ ॥ हे सुग्रीवा हे हनुमंता ॥ हे अंगदा हे जांबुवंता ॥ तुम्ही वानरांसह सर्वथा ॥ मित्रकार्य केलेंती ॥ ६० ॥ आतां तुम्ही ह्या वानरांसी ॥ आज्ञापा येथुनी जावयासी ॥ जेथें येईल त्यांच्या मनासी ॥ तेथें समस्त राहोत ॥ ६१ ॥ हे मम कपि चिरायुं सकळ ॥ ज्या ज्या वनांत वसतील ॥ त्या त्या वनीं वृक्ष विपुळ ॥ सदा सुफळ असतील पां ॥ ६२ ॥ आणि नद्या किंवा सरोवरें ॥ पूर्ण राहतील शीतळ नीरें ॥ आणि कोणाच्यानेंहि निकुरें ॥ धर्षिले जाणार नाहींत ॥ ६३ ॥ ऐसें रामाचें आशीर्वचन ॥ पूर्वींच झालें यालागुन ॥ ज्या ज्या स्थानीं वानर म्हणोन ॥ सदा वसत असतात ॥ ६४ ॥ तेथें तेथें नद्या सरोवरें ॥ पूर्ण राहती

१ सांप्रत. २ मरण. ३ ब्रह्मदेवादि. ४ अमृतपान करणारे (देव). ५ वाणी. ६ निजून उठल्याप्रमाणें. ७ दीर्घायु (पुष्कळ वर्षें वांचणारे.) ८ थंड पाण्यानें. ९ खचित.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शीतळनीरें ॥ आणि महावृक्ष फलपुष्पांकुरें ॥ सुमंडित असतात ॥ ६५ ॥ एवं रामाच्या प्रभावानें ॥ वानर-
जातिमात्राकारणें ॥ सद्वृक्षवनीं वसती मिळणें ॥ साहजिक झालें असे ॥ ६६ ॥ परी सुखदुःखें तीं समस्त ॥
प्राक्तनकर्मापासूनि होत ॥ जेथें जेथें प्राणी वसत ॥ तेथें तेथें तीं येती ॥ ६७ ॥ कर्म न संपे भोगिल्याविण ॥
ऐसें असे वेदानुशासन ॥ असो पुढें तो कपि महान ॥ पर्वताऐसा वाढूनियां ॥६८॥ त्या मृगतीर्थासन्निध वनांत ॥
क्षुधातृषांनीं अति पीडित ॥ स्वजातिचापल्यें सतत ॥ सर्वत्र भ्रमूं लागला ॥ ६९ ॥ नारदा त्या वनीं निरुती ॥
फलपल्लव विपुळ असती ॥ परी त्या कपीची कर्मगती ॥ विपरीत असे पैं ॥ ७० ॥ जन्मापासूनि त्याचे वदनीं ॥
पित्तजन्य व्रण होऊनी ॥ रात्रंदिन तयांतूनी ॥ रक्तस्राव होतसे ॥ ७१ ॥ तेणें वेदना अत्यंत होई ॥ भक्षावया
न शके कांहीं ॥ आणि पीडेमुळें तया कदाही ॥ एके ठायीं राहवेना ॥ ७२ ॥ वारंवार फळें तोडून ॥ मुखा-
जवळ नेई जाण ॥ परी तीं न भक्षवती म्हणून ॥ देई टाकून भूमीवरी ॥ ७३ ॥ अशक्तता आली शरीरीं ॥
वृक्षापासूनि वृक्षांतरीं ॥ जावया श्रम होऊनि भारी ॥ सुखावह मानी मृत्यूतें ॥ ७४ ॥ कदाचित् करितां उड्डाण ॥
भूमीसि पडला वृक्षावरून ॥ सकळ गात्रें झालीं भग्न ॥ जागेवरून उठवेना ॥ ७५ ॥ जीवनांविणें मीन जैसा ॥
भूमीवरी तळमळे तैसा ॥ चहूंकडूनि आली दुर्दशा ॥ विलाप करी अत्यंत ॥७६॥ क्षुधातृषांनीं अति व्याकुळ ॥
दंतपंक्ति पडली सकळ ॥ व्रणरोगाची पीडा विपुळ ॥ सर्वकाळ रक्त गळे ॥ ७७ ॥ ऐशा पूर्वजन्मकृतपापेंसीं ॥
पावोनियां बहु दुःखासी ॥ निराहार उपवासी ॥ रात्रंदिवस तळमळे ॥ ७८ ॥ ऐसे जातां बहुत दिवस ॥ दैवें
पातला पुरुषोत्तममास ॥ जो साक्षात् पुरुषोत्तमास ॥ प्रिय विशेष असे पैं ॥ ७९ ॥ त्या मासींहि तो पूर्ववत ॥
शीतवातादिकें पीडित ॥ कृष्णपक्षामाजीं कदाचित ॥ फिरत असतां वनामाजीं ॥ ८० ॥ तृषेनें अति व्याकुळ
झाला ॥ मृगतीर्थासन्निध पावला ॥ जळपानालागीं प्रवर्तला ॥ परी तें कांहीं प्राशवेना ॥ ८१ ॥ आणि होऊ-
नियां क्षुधाक्रांत ॥ वृक्षावरी चढला त्वरित ॥ कपिजातीचें चापल्य बहुत ॥ स्थिर न राहे तेथेंही ॥ ८२ ॥ उडी

१ वेदाज्ञा. २ पित्तापासून उत्पन्न झालेला. ३ शिथिल. ४ पाण्याशिवाय.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मारितां वृक्षांतरीं ॥ मध्येंच पडला कुंडाभीतरीं ॥ बहुत दिवसांचा निराहारी ॥ कुंडाबाहेरी यवेना ॥ ८३ ॥ शरीरीं उरलें नाहीं बळ ॥ पंच प्राण झाले व्याकुळ ॥ कुंडप्रांतीं स्वल्पजळ ॥ तेथेंचि तळमळ करीतसे ॥ ८४ ॥ ऐसा तो कपि अधिकमासांत ॥ दशमीपासूनि पैं सतत ॥ पूर्ण चार दिवसपयत ॥ कुंडीं लोळत राहिला ॥ ८५ ॥ पांचवे दिनीं दोनप्रहरीं ॥ मध्यंदिनीं येतां अंधकारारी ॥ त्या मृगतीर्थाच्या पवित्र नीरीं ॥ पडला प्राण जाऊनियां ॥ ८६ ॥ असो ऐसें त्या वानरास ॥ अधिकमासांतीं पांच दिवस ॥ सहज स्नान घडतां विशेष ॥ तत्काळ निर्दोष जाहला ॥ ८७ ॥ आणि कपिदेहातें सोडून ॥ दिव्यदेही झाला तत्क्षण ॥ कीं ज्यावरूनि कोटि मदन ॥ ओंवाळून टाकावे ॥ ८८ ॥ नवघन कीं इंदीवर ॥ तैसें सर्वांग श्याम सुंदर ॥ कांसे झळके पीतांबर ॥ मेखला सुंदर त्यावरी ॥ ८९ ॥ रत्नजडित किरीट शिरीं ॥ कर्णी कुंडलें तळपती साजिरीं ॥ रत्नकेयूर वलयें करीं ॥ अग्नीपरी झळकत ॥ ९० ॥ दशांगुळीं मुद्रिका सोज्वळ ॥ चंद्रवत् प्रसन्न मुखकमळ ॥ सुस्निग्ध नीळ केश कुरळ ॥ गळां माळ वैजयंती ॥ ९१ ॥ असो ऐसा तो कपि आपण ॥ दिव्य देही जाहला जाण ॥ तों त्या सन्निध आकाशांतून ॥ दिव्य विमान पातलें ॥ ९२ ॥ इति श्रीअधिकमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीयपद्माधार ॥ सज्जन श्रोते एकोत चतुर ॥ त्रिंशत्तमाध्याय गोड हा ॥ ९३ ॥ ॥ इति त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥

१ कुंडाच्या कडेस. २ सूर्य. ३ नवा (पाण्यानें भरलेला मेघ). ४ निळें कमळ. ५ कंबरेंतील दाब. ६ रत्नजडित बाहुभूषणें. ७ कडीं. ८ तेजस्वी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ नारायण म्हणे नारदासी ॥ पुढील कथा परियेसी ॥ मृगतीर्थीं अधिकमासीं ॥ स्नानें कपीसी घडलीं जीं ॥ १ ॥ तेणें तो कपित्वासी टाकून ॥ दिव्यदेही होतां क्षण ॥ तयासन्निध आकाशांतून ॥ दिव्य विमान पातलें जें ॥ २ ॥ तयामाजीं वैष्णवलोक ॥ बैसले असती अनेक ॥ भेरीमृदंगवीणादिक ॥ वाद्यें सुरेख गर्जती ॥ ३ ॥ गंधर्व किन्नर सुस्वर गाती ॥ देवांगना नृत्य करिती ॥ स्वर्णकिंकिणी रुणझुण वाजती ॥ शोभा किती काय वानूं ॥ ४ ॥ ऐसें तें दिव्य विमान पाहुनी ॥ तो दिव्ययदेहधर कपि स्वमनीं ॥ अत्यंताचि विस्मय पावुनि ॥ मनाशींच बोलत ॥ ५ ॥ हें येथें कैसें आलें किमर्थ ॥ मज पाप्यासि कोठूनि प्राप्त ॥ हें वैमानिक सुख समस्त ॥ पुण्यात्म्यासचि योग्य असे ॥ ६ ॥ ऐसा अंतरीं विचार करी ॥ तों एक येऊनि दिव्य नारी ॥ तयाच्या मस्तकीं चंद्रापरी ॥ श्वेत छत्र धरियेलें ॥ ७ ॥ आणि दोघीजणी एकसरें ॥ तयावरी उडविती चामरें ॥ कित्येकी त्या मधुरस्वरें ॥ गाऊनि पुढें नाचती ॥ ८ ॥ हातीं घेऊनियां तांबूल ॥ एक उभी राहिली जवळ ॥ स्वर्णभृंगारीं गंगाजळ ॥ घेऊनि पुढें एक ठेली ॥ ९ ॥ ऐसें तें वैभव पाहुनी ॥ तो दिव्यदेही कपि तत्क्षणीं ॥ कुड्यावरील चित्रावाणी ॥ निश्चेष्ट स्वस्थ राहिला ॥ १० ॥ आणि म्हणे आपुल्या मनांत ॥ मी महापापी दुष्ट अत्यंत ॥ मज हें वैभव लोकातीत ॥ कवणें पुण्यें लाभलें ॥ ११ ॥ म्यां कधींही सर्व जन्मांत ॥ ऐसें पुण्य नाचरिलें खचित ॥ कीं जेणें श्रीहरिपदाप्रत ॥ विमानांतून जाईन ॥ १२ ॥ ऐसा तर्क करीत मनीं ॥ चलनवलन सर्व टाकुनी ॥ चित्रपटींच्या लेपावाणी ॥ तटस्थ जेव्हां राहिला ॥ १३ ॥ तैं तयाचें हार्द्र जाणून ॥ पुण्यशील सुशील दोघेजण ॥ हरिदूत तयासी वंदून ॥ हस्त जोडून विनवित ॥ १४ ॥ प्रभो चलावें गोलोकाप्रत ॥ कैसा उशीर लावितां येथ ॥ पुरुषोत्तमाचें सान्निध्य सांप्रत ॥ तुम्हां प्राप्त झालें असे ॥ १५ ॥ ती तयांची ऐकूनि वाणी ॥ कपि म्हणे हो माझी अजुनी ॥ असंख्य पापकर्में भुवनीं ॥ भोगावयाचीं आहेत ॥ १६ ॥ आज कोणत्या पुण्यें निगुती ॥ माझ्या पापांची झाली निष्कृती ॥ कीं जेणें मी त्या गोलोकाप्रती ॥ अनायासें पावेन ॥ १७ ॥ जितुक्या पर्जन्यधारा वर्षती ॥ कीं तृणांकुर

१ नौबती. २ सुवर्णाचे घुंगूर. ३ वानर. ४ विमानसंबंधीं. ५ सुवर्णाच्या झारींत. ६ भिंतीवरील. ७ चित्राप्रमाणें. ८ हृद्गत. (अभिप्राय).

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भूमीं रुजती ॥ कीं रजःकण कीं तारा असती ॥ तितुकीं आहेत मम पापें ॥ १८ ॥ ऐसें असतां मज हें सुंदर ॥
कैसें लाभलें दिव्य शरीर ॥ आतां तें कारण मज समग्र ॥ विवरूनियां सांगिजे ॥ १९ ॥ ऐसें कपीचें ऐकूनि
भाषित ॥ श्रीहरिदूत तया बोलत ॥ देवा तें साधन तुम्हांप्रत ॥ कैसें नाहीं समजलें ॥ २० ॥ सर्व मासांमाजीं
उत्तम ॥ आणि श्रीहरीसी प्रिय परम ॥ ऐसा जो मास पुरुषोत्तम ॥ महापुण्य फलदायक ॥ २१ ॥ त्या पुण्यपवित्र
मासाठायीं ॥ उत्तम तप केलेंसी कांहीं ॥ जें प्रत्यक्ष देवांचेनही ॥ होणार नाहीं कदाच ॥ २२ ॥ वानरदेहें तूं
सतत ॥ भ्रमत असतां अरण्यांत ॥ मुखरोगास्तव कांहींच वस्त ॥ तुज वस्तू भक्षवेना ॥ २३ ॥ तेणें योगें
नेणतपणेंसीं ॥ निराहार व्रत तुजसी ॥ सहजवृत्या अधिमासीं ॥ घडोन आलें साचार ॥ २४ ॥ आणि स्वजाति-
चांचल्येंकरूनी ॥ वृक्षावरचीं फळें तोडुनी ॥ आपणा न भक्षवती म्हणूनी ॥ भूमीवर टाकिलींस ॥ २५ ॥ तीं
भक्षूनियां इतर जन ॥ असंख्य तृप्त झाले जाण ॥ आणि स्वयें बहु दुःखाचेन ॥ जळहि नाहीं प्राशिलेंस ॥ २६ ॥
ऐसें नेणतपणें तुजसी ॥ तप घडलें अधिकमासीं ॥ आणि त्या फळांच्या पातनेंसीं[1] ॥ परोपकार जाहला ॥ २७ ॥
आणि शीतवातातप[2] घोर ॥ साहिलेंसि तूं निरंतर ॥ मृगतीर्थीं पडूनि सांचार[3] ॥ पांच दिन राहिलासी ॥ २८ ॥
तीं पांच स्नानें झालीं तुजसी ॥ एवं[4] श्रीपुरुषोत्तममासीं ॥ रुग्णावस्थेंत[5] अज्ञानेंसी ॥ उत्तम तप घडलें जें ॥ २९ ॥
तेंचि सफळ झालें समस्त ॥ तुवां अनुभविलें हें सांप्रत ॥ व्यांजेंहि[6] केलेलें अधिमासांत ॥ सफळ होतें तुज ऐसें
॥ ३० ॥ मग जाणूनि मासप्रभावासी ॥ यथाविधि भक्तिभावेंसीं ॥ सत्कर्म करितां अधिमासीं ॥ काय फळासी
वानावें ॥ ३१ ॥ अरे त्वां जैसा साधिला स्वार्थ ॥ ऐसा साधाया कोण समर्थ ॥ अधिमासीं करितां किंचित ॥
फल अनंत लाभतें ॥ ३२ ॥ पुरुषोत्तममासामाझारीं ॥ एकचि उपोषण केलें तरी ॥ अनंत जन्मांचीं पापें सारीं ॥
निरसती जाण निश्चयें ॥ ३३ ॥ पुरुषोत्तमव्रतासमान ॥ भगवत्प्रीतिद नाहीं आन ॥ तद्वत् करिती ते धन्य ॥
आणि तेचि जाण कृतकृत्य ॥ ३४ ॥ भारतखंडीं मानवजन्म ॥ दुर्लभ असोनियां परम ॥ दैवें लाभतां तें उत्तम ॥

१ पाडण्यानें (टाकिलींस त्यानें). २ थंडी, वायु व ऊन. ३ खरोखर. ४ याप्रमाणें. ५ रोगीपणांत. ६ निमित्तांतरानें.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुरुषोत्तमा सेविती जे ॥ ३५ ॥ ते महाभाग्यवंत सकळ ॥ पुण्यस्वरूप अति निर्मळ ॥ तयांचें जन्म झालें सफळ ॥ यांत संशय नसोचि ॥ ३६ ॥ अधिमासामाजीं देख ॥ स्नान दान जप तपादिक ॥ सत्कर्मे करावीं तीं सकळिक ॥ फलद होती कोटिगुणें ॥ ३७ ॥ अहो जे अधिकमासाठायीं ॥ स्नानदानादि न करिती कांहीं ॥ ते शठ दुरात्मे खल सर्वही ॥ धिक्कार असो तयांस ॥ ३८ ॥ ऐसें त्या श्रीहरिदूतांनीं ॥ कथिलें तें सर्व ऐकुनी ॥ तो दिव्यदेही कपि स्वमनीं ॥ अत्यंत चकित जाहला ॥ ३९ ॥ पुलकांकित[1] झालें शरीर ॥ अंतरीं उदेला गहिंवर ॥ मग तीर्थदेवासी नमस्कार ॥ केला सादर भक्तीनें ॥ ४० ॥ आणि कालंजरगिरि वंदिला ॥ वनदैवतांसी नमस्कार केला ॥ सर्व लता[2]गुल्मवृक्षांला ॥ भावें घातला साष्टांग ॥ ४१ ॥ मग त्या दिव्य विमानासी ॥ प्रदक्षिणा केली विनयेंसीं ॥ हरिदूतीं अत्यादरेंसीं ॥ स्वहस्तें तयासी धरियेलें ॥ ४२ ॥ आणि इंद्रादिक देव समस्त ॥ गंगनांतुनी तया पाहत ॥ गंधर्वगण स्तुति करित ॥ किन्नर वाद्यें वाजविती ॥ ४३ ॥ ऐसा महोत्सव वहिला ॥ तो दिव्य पुरुष विमानीं बैसला ॥ सुरगणीं पुष्पवर्षाव केला ॥ आनंद झाला म्हणोनियां ॥ ४४ ॥ आणि अत्यादरें तयाचें पूजन ॥ सकळ सुरीं केलें जाण ॥ मग तेथूनि तें दिव्य विमान ॥ आकाशामाजीं प्रवेशलें ॥ ४५ ॥ स्वर्गादिलोकां अतिक्रमून ॥ गोलोकाप्रति गेलें तत्क्षण ॥ जेथें सदा सर्वत्र पूर्ण ॥ परमानंद कोंदलासे ॥ ४६ ॥ जो योग्यांसहि दुर्लभ अती ॥ जेथूनि नाहीं पुनरावृत्ती ॥ गोपगोपी गोधनें निरुती ॥ असंख्य सेविती जयातें ॥ ४७ ॥ आणि जो रासें मंडित सदा ॥ जेथें पावलें असतां कदा ॥ जरा मृत्यु आणि आपदा ॥ ह्यांची बाधा नव्हेच ॥ ४८ ॥ असो ऐशा त्या गोलोकालागुन ॥ विमान जाऊनि पोंचतांक्षण ॥ तो दिव्यपुरुष तयांतून ॥ परमानंदें उतरला ॥ ४९ ॥ आणि जेथें साक्षात् पूर्णतम ॥ बैसला असे पुरुषोत्तम ॥ तेथें जाऊनि तया प्रणाम ॥ करूनि बैसता जाहला ॥ ५० ॥ नारायण म्हणे गा ब्रह्मसुता ॥ विचार करूनि पाहे तत्वतां ॥ तो कदर्य द्विज सर्वथा ॥ यद्यपि होता पापात्मा ॥ ५१ ॥ तरी तयासि कपिजन्मांत ॥ नेणतां पुरुषोत्तममासांत ॥ सहजवृत्त्या यत्किंचित ॥

१ रोमांचित. २ वेली.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्नानादि कर्म घडलें जें ॥ ५२ ॥ तेणेंही तो सर्व पापांपासुनी ॥ मुक्त होऊनियां तत्क्षणीं ॥ पुरुषोत्तमाचें सान्निध्य पावुनी ॥ आनंदघन जाहला ॥ ५३ ॥ मग यथाविधि अधिकमासीं ॥ सत्कर्में करितां भावेंसीं ॥ मोक्षपद येईल हातासी ॥ यांत काय संशय ॥ ५४ ॥ नारदा बहु सांगूं काई ॥ उभयत्र सुखप्राप्तीविषयीं ॥ उत्तम साधन शोधितां पाहीं ॥ आणिक नाहीं कांहींच ॥ ५५ ॥ इतर सर्व साधनांहून ॥ पुरुषोत्तममाससेवन ॥ हेंचि एक उत्तम साधन ॥ असे जाण साचार ॥ ५६ ॥ सूत म्हणे शौनकालागुनी ॥ ऐशी नारायणमुनीची वाणी ॥ ऐकूनि तो नारदमुनी ॥ समाधान पावला ॥ ५७ ॥ आणि वंदूनि तच्चरणाब्जासी ॥ स्मरत श्रीपुरुषोत्तमासी ॥ फिरत फिरत सत्यलोकासी ॥ आनंदें जाता जाहला ॥ ५८ ॥ असो ऐका हो ऋषि समस्त ॥ तुम्हीं मज जें प्रश्निलेंत ॥ तयाचें उत्तर तुम्हांप्रत ॥ आतां बहुत काय सांगूं ॥ ५९ ॥ अहो अधिकमासासम ॥ कांहींच नाहीं पावनतम ॥ तयाचा स्वामी पुरुषोत्तम ॥ म्हणोन परम श्रेष्ठ तो ॥ ६० ॥ त्यांत यथोक्त व्रत करितां ॥ कीं अन्यहि कर्में आचरितां ॥ दुरितक्षय[1] होऊनि सर्वथा ॥ इहपरत्रीं[2] सुख होय ॥ ६१ ॥ यास्तव सर्व नर नारी ॥ पुरुषोत्तममासामाझारीं ॥ सद्भक्तिभावें एक तरी ॥ यथोक्त कर्म कीजिये ॥ ६२ ॥ भरतखंडामाजीं जन्मुनी ॥ पुरुषोत्तममासालागुनी ॥ न सेवितां केवळ अनुदिनीं ॥ प्रपंचीं आसक्त होती जे ॥ ६३ ॥ ते नराधम जाणा खचित ॥ वारंवार गतागत[3] पावत ॥ आणि जन्मोजन्मीं ते अत्यंत ॥ दुर्भागी होत निश्चयें ॥ ६४ ॥ आणि दारापत्यमित्रांदिकांशीं[4] ॥ वियोग पावती अहर्निशीं ॥ तैसेचि सर्व दुःखाचे राशी ॥ प्राप्त होती तयांस ॥ ६५ ॥ यास्तव येथें सर्व सज्जनीं ॥ अधिकमास येतांक्षणीं ॥ यथाशक्ति सद्भावेंकरुनी ॥ तयालागुनी सेवावें ॥ ६६ ॥ तेणें सकळ फळें यथोक्त ॥ प्राप्त होती जाण निश्चित ॥ असो ऐसें अधिमासाचें अद्भुत ॥ माहात्म्य असे साचार ॥ ६७ ॥ ह्या सकळमाहात्म्यासी ॥ जे ऐकती भक्तिभावेंसी ॥ तयांचे सकळ पापराशी ॥ दग्ध होती समूळ ॥ ६८ ॥ आणि तयांचे सर्व मनोरथ ॥ पुरवितो श्रीगोलोकनाथ ॥ एतद्विषयीं तुम्ही मनांत ॥ संशय कांहीं न

१ सर्व पापांचा नाश. २ ह्या लोकीं व परलोकीं. ३ जन्ममरण. ४ स्त्री, पुत्र, मित्र इत्यादिकांसी.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धरावा ॥ ६९ ॥ याचा एक अध्याय तरी ॥ जो भक्तिभावें श्रवण करी ॥ तया सर्व तीर्थस्नानाचें सत्वरी ॥ फळ निर्धारीं लाभतें ॥ ७० ॥ सदा श्रेयस्कर भगवद्गुण ॥ तयांचें आहे यांत वर्णन ॥ म्हणोनि बुधजनीं हें अनुदिन ॥ भावें श्रवण करावें ॥ ७१ ॥ नित्य श्रवणा न होती समर्थ ॥ तरी नित्य ऐकिजे अधिकमासांत ॥ तेणें त्रिंशन्मासात्मक समस्त ॥ फळ यथार्थ लाभतें ॥ ७२ ॥ अधिकमास हा परम पावन ॥ जयाचा गेला श्रवणेंविण ॥ तयाच्या शिरीं मळ संपूर्ण ॥ त्रैलोक्यींचा कोसळतो ॥ ७३ ॥ जे अधिकमासीं प्रतिदिन ॥ अधिमासमाहात्म्य ऐकून ॥ शेवटीं वाचक द्विजालागुन ॥ वस्त्रादिकीं पूजिती ॥ ७४ ॥ तयांसि साक्षात् गोलोकेश ॥ सुप्रसन्न होतो विशेष ॥ ऐसें सूत शौनकादि ऋषींस ॥ नैमिषीं कथिता जाहला ॥ ७५ ॥ ऐसें वेदव्यासमुनीनें ॥ वर्णिलें गीर्वाण भाषेनें ॥ तेंचि म्यां हें देशभाषेनें ॥ ओंवीबंधीं वर्णिलेंसे ॥ ७६ ॥ हें अधिकमासमाहात्म्य पावन ॥ जे कां करिती श्रवण पठण ॥ तयांचे मनोरथ संपूर्ण ॥ होती पूर्ण निश्चयें ॥ ७७ ॥ माघादि मास असती अभिनव ॥ परी अधिमासाचें विशेष वैभव ॥ याचा पुरुषोत्तम अधिदेव ॥ म्हणोनि प्रभाव वाढला ॥ ७८ ॥ पुरुषोत्तम तो नारायण ॥ क्षीराब्धिशायी श्रीभगवान ॥ तयाचे जगद्रक्षणालागुन ॥ मत्स्यकूर्माद्यवतार ॥ ७९ ॥ तयांमाजील जो भार्गव[1] ॥ परशुराम रेणुकोद्भव[2] ॥ तयाचें कोंकण क्षेत्र अभिनव ॥ सह्याद्रितळीं आहे पैं ॥ ८० ॥ तेथें राजापूरनामें प्रसिद्ध ॥ नगरी आहे पूर्वसिद्ध ॥ तत्समीप धूतपापेश्वराभिध[3] ॥ ग्राम विशुद्ध आहे जो ॥ ८१ ॥ तयेग्रामीं धूतपापेश्वर ॥ शिवलिंग आहे पापहर ॥ तयाचें पूजक साचार ॥ घगवेनामक कुळ जें ॥ ८२ ॥ तयेकुळीं सर्वगुणसंपन्न ॥ जो सदाशिवतुल्य सदा शिवाभिमान ॥ तयाची पत्नी गुणनिधान ॥ पार्वती जैसी पार्वती ॥ ८३ ॥ तियेच्या पोटीं विठ्ठलासमान ॥ विठ्ठलनामा सदाशिवनंदन ॥ तो वेदशास्त्रांमाजीं प्रवीण ॥ तैसाचि ज्योतिषशास्त्रींही ॥ ८४ ॥ तयाची पत्नी रुक्मिणी ॥ रुक्मिणीपरि सुगुणखाणी ॥ तियेच्या उदरीं विठ्ठलापासुनी ॥ रघुनाथनामें जन्मला ॥ ८५ ॥ तो प्रसिद्ध रघुनाथशास्त्री ॥ अति प्रवीण तर्कालंकारीं ॥ आणि

१ भृगुकुलांत उत्पन्न (जमदग्नीचा पुत्र). २ रेणुकेचा पुत्र. ३ धूतपापेश्वरनामक.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्याकरणाख्यसागरीं ॥ निरंतर पोहतसे ॥ ८६ ॥ तयाची पत्नी सती सीता ॥ तीच होय माझी माता ॥ रघुनाथ-शास्त्री माझा पिता ॥ तीं उभयतां विख्यात ॥ ८७ ॥ त्या उभयतांपासून ॥ परशुरामनामा मी उत्पन्न ॥ माता-पितरांचे पवित्र चरण ॥ सदा अंतरीं ध्यात असें ॥ ८८ ॥ कृपासागर मातापितर ॥ तयीं प्रेरिलें माझें अंतर ॥ अधिकमासमाहात्म्य सुंदर ॥ प्राकृतभाषेंत वर्णिजे ॥ ८९ ॥ म्हणोनि तयांच्या चरणा ॥ वंदूनि प्रारंभ केला वर्णना ॥ तत्कृपेनें आजच्या दिना ॥ ग्रंथ समाप्त जाहला ॥ ९० ॥ शके अठराशें अठरांत ॥ दुर्मुखसंवत्सरीं वैशाखशुक्लांत ॥ इंदुवासर पूर्णिमा तीथ ॥ ते दिनीं ग्रंथ संपला ॥ ९१ ॥ मातापितरांच्या कृपेंकरून ॥ मुंबापुरीं ग्रंथ झाला संपूर्ण ॥ एकदां करितां श्रवण पठण ॥ पापें संपूर्ण भस्म होती ॥ ९२ ॥ याणें पुत्रपौत्रादि संतती ॥ आणि अखंडित योग संपत्ती ॥ इहलोकीं मनोरथ पुरती ॥ तैसाचि अंतीं मोक्ष लाभे ॥ ९३ ॥ ह्या एकतीस अध्याय ग्रंथें सर्वथा ॥ प्रीति होवो गोलोकनाथा ॥ ह्या ग्रंथाचा मूळकर्ता ॥ गोलोकनाथ असे पैं ॥ ९४ ॥ तेणें अंतरीं जें जें प्रेरिलें ॥ तें तें येथें पत्रीं लिहिलें ॥ न्यून अथवा अधिक झालें ॥ तरी तेणेंच क्षमिलें पाहिजे ॥ ९५ ॥ अधिमासमाहात्म्य संस्कृत ॥ तयाचें झालें हें प्राकृत ॥ तरी संत श्रोते तुम्ही समस्त ॥ भावें सतत ऐकिजे ॥ ९६ ॥ ह्या एकतीस अध्यायांभीतर ॥ जी विस्तरें आहे कथा सुंदर ॥ तीच संक्षेपें श्रोतीं सादर ॥ सावधांतरें ऐकिजे ॥ ९७ ॥ प्रथमाध्यायीं मंगलाचरण ॥ नारदमुनिप्रश्नकथन ॥ काम्यकवनीं कृष्ण जाऊन ॥ पांडवांलागून भेटला ॥ ९८ ॥ द्वितीयाध्यायीं अधिकमासाचें ॥ वैकुंठगमन सांगून साचें ॥ अधिक-मासासह श्रीविष्णूचें ॥ गोलोकगमन वर्णिलें ॥ ९९ ॥ तृतीयाध्यायामाजीं उत्तम ॥ मलमासासि पुरुषोत्तम-नाम ॥ कैसें तें लाभलें अनुपम ॥ वर्णन झालें साचार ॥ १०० ॥ चौथ्यांत आणि पांचव्यांत ॥ श्रीकृष्णें धर्मरायाप्रत ॥ द्रौपदीचें पूर्वजन्मवृत्त ॥ यथास्थित कथियेलें ॥ १०१ ॥ साहा सात आणि आठ ॥ ह्या तीन अध्यायांत चोखट ॥ दृढधन्वाख्यान प्रसंगें स्पष्ट ॥ सुदेवाख्यान वर्णियेलें ॥ १०२ ॥ नवमाध्यायीं स्नान-दानादी ॥ नियम सांगूनियां आदी ॥ पुरुषोत्तमपूजाविधि ॥ यथास्थित कथियेला ॥ १०३ ॥ दशमाध्याया-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माजीं पूर्ण ॥ धेनूचें महत्व वर्णून ॥ गोपूजनासहवर्तमान ॥ गोदानमहिमा सांगीतला ॥ १०४ ॥ एकादशाध्यायीं विप्रपूजेचें ॥ महत्व वर्णूनियां साचें ॥ ब्रह्मस्वापहारदोषांचें ॥ विवरण केलें असे ॥ १०५ ॥ द्वादशाध्यायांत संपूर्ण ॥ सांगूनियां स्नानमहिमान ॥ दीपप्रज्वलनाचें पुण्य ॥ अनुभवयुक्त वर्णिलें ॥ १०६ ॥ आणि दीपोच्छेदाचें फळ घोर ॥ विमलेसि मिळालें साचार ॥ तो वृतांत साद्यंत समग्र ॥ त्रयोदशांत कथियेला ॥ १०७ ॥ चतुर्दशीं आणि पंचदशीं ॥ दीपमाहात्म्य प्रसंगेंसीं ॥ मणिग्रीवाख्यान विस्तरेसीं ॥ कथिलें असे रसाळ ॥ १०८ ॥ षोडशांत भगवन्नाममहिमा ॥ अन्नदानाची गति उत्तमा ॥ उपवासव्रतनियमा ॥ यथास्थित वर्णिलें ॥ १०९ ॥ मौनभोजनव्रत सत्राव्यांत ॥ आणि वैधृति पूर्णिमा व्यतीपात ॥ ह्या तीन पर्वांचें माहात्म्य समस्त ॥ अठराव्यांत सांगितलें ॥ ११० ॥ अमाद्वादशी माहात्म्यकथन ॥ एकोणिसाव्यांत झालें पूर्ण ॥ आणि अप्सराशापविमोचन ॥ सर्व कथिलें विसाव्यांत ॥ १११ ॥ स्नानमहिमाप्रसंगेंसीं ॥ प्रेतमोक्ष कथिला एकविशीं ॥ बाविसाव्यांत सातशें प्रेतांशीं ॥ आणि राक्षसां मोक्ष लाभला ॥ ११२ ॥ तेविसाव्या अध्यायांत ॥ एकांतरोपवास व्रत ॥ आणि विप्रसेवेचा अद्भुत ॥ प्रभाव संमस्त वर्णिला ॥ ११३ ॥ चोविसाव्यांत अति निर्मळ ॥ अनेकविध दानांचें फळ ॥ आणि मेनाव्रतकथा सोज्वळ ॥ सविस्तर कथियेली ॥ ११४ ॥ पुढें पंचविसाव्या अध्यायांत ॥ स्नानादिफलकथनार्थ ॥ वीरबाहुरायाची यथार्थ ॥ कथा साद्यंत सांगितली ॥ ११५ ॥ मासव्रतोद्यापन सांग ॥ सव्विसाव्यांत कथिलें चांग ॥ आणि गृहीतनियमांचा त्याग ॥ सत्ताविसाव्यांत वर्णिला ॥ ११६ ॥ अठ्ठाविसाव्यांत शोभन ॥ सुमतिरायाचें आख्यान ॥ पुढें अध्यायद्वयें पूर्ण ॥ कदर्योपाख्यान सांगितलें ॥ ११७ ॥ शेवटीं एकतिसाव्यांत निर्मळ ॥ कदर्यमोक्षप्राप्ति सकळ ॥ आणि ग्रंथपठणश्रवणफळ ॥ वर्णूनि ग्रंथ संपविला ॥ ११८ ॥ हा एकत्रिंशाध्यायात्मक ॥ ग्रंथ झाला अलोकिक ॥ भक्तिभावें संत सकळिक ॥ श्रवण पठण करोत सदा ॥ ११९ ॥ आतां जोडूनियां करद्वयासी ॥ प्रार्थितों सकळ सज्जनांसी ॥ प्राकृतभाषें ही कथा ऐसी ॥ यथामती वर्णिली म्यां ॥ १२० ॥ न्यूनाधिकता झाली असेल ॥ तरी सज्जनीं होऊनि दयाळ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

 मज मानूनि आपुलें बाळ ॥ क्षमा केली पाहिजे ॥ १२१ ॥ हा ग्रंथ पावन उत्तम ॥ यार्णे प्रसन्न होऊनि पुरुषोत्तम ॥ श्रोत्यावक्त्यांलागीं परम ॥ भुक्तिमुक्ति देवो सदा ॥ १२२ ॥ इति श्रीअधिमासमाहात्म्यसार ॥ बृहन्नारदीय पद्माधार ॥ सज्जन श्रोते ऐकोत चतुर ॥ एकत्रिंशत्तमाध्याय गोड हा ॥ ३१ ॥ इति एकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ श्रीपुरुषोत्तमार्पणमस्तु ॥ ॥ शुभंभवतु ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति

अधिकमासमाहात्म्य

समाप्त·

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हा ग्रंथ बाळकृष्ण लक्ष्मण पाठक यांनीं वे. शा. सं. रा. रा. परशुराम रघुनाथशास्त्री घगवे यांजकडून संस्कृत बृहन्नारदीयपुराणोक्त पुरुषोत्तममासमाहात्म्य व पद्मपुराणोक्त अधिकमासमाहात्म्य यांच्या आधारानें ओंवीबद्ध तयार करवून प्रसिद्ध केला.

हा ग्रंथ सन १८६७ चा आक्ट २५ प्रमाणें रजिस्टर करून सर्व प्रकारचे व सर्व काळचे हक्क बाळकृष्ण लक्ष्मण पाठक यांनीं आपल्याकडे ठेविले आहेत.

पुस्तकें मिळण्याचें ठिकाणः—

बाळकृष्ण लक्ष्मण पाठक,

बुकसेलर व पब्लिशर, मोतीबाजार मुंबई नं. २.

मुद्रक—प्रभाशंकर जयशंकर पाठक, जगदीश्वर प्रिं. प्रेस, गिरगांव गायवाडी, मुंबई नं. ४.

प्रकाशक—दत्तात्रय विश्वनाथ पाठक, जगदीश्वर प्रिं. प्रेस, गिरगांव गायवाडी, मुंबई नं. ४.

आवृत्ति ६ वी.] [सन १९३७.

३१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चातुर्मासांत वाचण्यालायक ग्रंथ.

ग्रंथांचीं नांवें.	रु. आ.	ग्रंथांचीं नांवें.	रु. आ.	ग्रंथांचीं नांवें.	रु. आ.
श्रीमद्भागवत सार्थ ...	१२—०	दासबोध सार्थ ...	४—०	सार्थ सत्यनारायण ...	०—४
भावार्थ रामायण ...	१२—०	,, बुकसाईज ...	१—८	,, वटसावित्री ...	०—३
,, बुकसाईज ...	८—०	गुरुचरित्र पोथी ...	२—०	,, वामनद्वादशी ...	०—३
एकनाथी भागवत ...	६—०	,, रेशमी बुकसाईज ...	२—८	,, हरितालिका ...	०—२
,, बुकसाईज ...	६—०	,, ,, लहान ...	१—०	,, ऋषिपंचमी ...	०—२
रामविजय मोठा ...	५—०	नासिकेत ...	१—४	,, गणेशचतुर्थी ...	०—३
,, लहान ...	२—०	तुकारामचरित्र ...	१—४	,, अनंतचतुर्दशी ...	०—३
हरीविजय मोठा ...	४—०	मूळस्तंभ ...	१—०	,, सोमवती ...	०—३
,, लहान ...	२—०	शिवलीलामृत पोथी ...	०—१२	,, पिठोरी ...	०—३
पांडवप्रताप मोठा ...	६—०	,, ग्लेज ...	१—४	,, वरलक्ष्मी ...	०—२
,, लहान ...	३—८	,, बुकसाईज रेशमी	१—०	,, जन्माष्टमी ...	०—४
भक्तिविजय मोठा ...	६—०	,, कापडी ...	०—८	,, सिद्धीविनायक ...	०—५
,, लहान ...	३—०	ज्ञानेश्वरी ...	१—८	,, सत्य विनायक ...	०—६
नवनाथ मोठा ...	४—०	,, साखरेकृत ...	३—८	,, संकष्ट चतुर्थी ...	०—४
,, लहान ...	३—०	रुक्मिणी स्वयंवर ...	१—०	,, पुरुषोत्तम मास माहात्म्य	१—०
सिद्धांतबोध ...	५—०	सार्थ कार्तिकमाहात्म्य ..	१—०	व्यंकटेश विजय ...	१—८
दासबोध ...	१—८	,, वैशाखमाहात्म्य ..	१—०	अधिक मास माहात्म्य ...	१—०

हीं व इतर सर्व प्रकारचीं पुस्तकें मिळण्याचा पत्ता:—**बाळकृष्ण लक्ष्मण पाठक**, बुकसेलर मोतीबाजार—मुंबई २.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति

अधिकमास माहात्म्य

। समाप्त ।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=08.06.20 16:13
,TRANSFERRED=2020/06/08 at 16:59:36
,PAGES=261
,TYPE=STD
,NAME=S0003103
,Book Name=M-2918-ADHIKMAS MAHATMAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
,FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection